

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego

Mazowsze

ANALIZY I STUDIA

9

**Założenia programu działań
w Obszarach Problemowych
Obszar Radomski**

A i S

1(9)/2007

**Założenia programu działań
w Obszarach Problemowych
Obszar Radomski**

Warszawa, 2007

Opracowanie/Wydawca
Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego
ul. Lubelska 13
03-802 Warszawa
tel. 022 518 49 00
fax 022 518 49 49
e-mail: biuro@mbpr.pl

Dyrektor Biura
prof. dr hab. Zbigniew Strzelecki

Zastępcy dyrektora
mgr Bartłomiej Kolipiński
dr arch. Tomasz Sławiński

Dyrektor O/T w Radomiu
mgr Maciej Trzaskowski

Redakcja:
dr Dariusz Piotrowski

**Wykonano przez Oddział Terenowy w Radomiu
w składzie:**

mgr inż. Paweł Wasilewski (koordynator)
mgr Marta Chałubińska
mgr Małgorzata Dąbrowska
mgr Urszula Konopacka
mgr Dorota Maj
mgr Barbara Majewska
mgr Bogusława Sobczyk
mgr Grażyna Sokołowa

Opracowanie graficzne:
Krystyna Dobrowolska
Bogumiła Krawczyk
Barbara Romanowska
Mirosława Rusznica

Tłumaczenie:
mgr Konrad Szylar

Reakcja techniczna, skład i łamanie:

Tomasz Cybulski
Anna Zielińska

Analizy i Studia

Zeszyt 1 (9)/2007

„Założenia programu działań w obszarach problemowych. Obszar Radomski”

ISSN 1892-6322

Spis treści

1.1. Charakter opracowania	5
1.1.1. Funkcje	5
1.1.2. Cele	5
1.1.3. Zakres	5
1.2. Tryb opracowania	9
1.3. Podmiot programu	10
2. Diagnoza	10
2.1. Relacje z układem zewnętrznym	11
2.1.1. Powiązania komunikacyjne z układem zewnętrznym	11
2.1.2. Związki funkcjonalno-przestrzenne z układem zewnętrznym	15
2.1.3. Eksport	17
2.2. Kapitał społeczny	19
2.2.1. Potencjał ludnościowy	19
2.2.2. Problemy społeczne	28
2.2.3. Infrastruktura społeczna	32
2.2.4. Potencjał usług turystyki i rekreacji	37
2.2.5. Warunki mieszkaniowe	41
2.3. Potencjał gospodarczy	44
2.3.1. Produkcja	44
2.3.2. Aktywność i struktura podmiotów gospodarczych	46
2.3.3. Rynek pracy	50
2.3.4. Gospodarka rolna	52
2.4. Środowisko, rozmieszczenie zasobów endogennych	54
2.4.1. Środowisko przyrodnicze	54
2.4.2. Rozmieszczenie zasobów endogennych	58
2.5. Struktura funkcjonalno-przestrzenna (zagospodarowanie)	70
2.5.1. Przestrzenne zróżnicowanie uwarunkowań procesów inwestycyjnych	70
2.5.2. Ośrodki	75
2.5.3. Obszary funkcjonalne	78
2.6. Absorpcja wsparcia w ramach polityki regionalnej i strukturalnej	85
2.6.1. Programy centralne	85
2.6.2. Programy wojewódzkie	87
2.6.3. Wstępna ocena zasad alokacji wsparcia przyjętych w ZPORR	95
3. Cele i priorytety	101
3.1. Struktura celów i priorytetów Programu wsparcia ROP	101
3.2. Cel główny	103
3.3. Cele strategiczne	103
3.3.1. I. Konkurencyjne warunki rozwoju społecznego	103
3.3.2. II. Trwały rozwój endogeny	107
3.3.3. III. Konkurencyjny subregion – Radom jako regionalny ośrodek równoważenia rozwoju	112

4. Zasady i uwarunkowania realizacji Programu Działań w ROP	119
4.1. <i>Kierunki wsparcia w obszarach priorytetowych</i>	119
4.1.1. Cel strategiczny I: Konkurencyjne warunki rozwoju społecznego	119
4.1.2. Cel strategiczny II: Trwały rozwój endogenny	124
4.1.3. Cel strategiczny III: Konkurencyjny subregion – Radom jako regionalny ośrodek równoważenia rozwoju	129
4.2. <i>Szacunkowa alokacja wsparcia pomiędzy obszarami priorytetowymi</i>	133
4.3. <i>Koncepcja przestrzenna Programu Działań w ROP</i>	135
4.3.1. Strefa zurbanizowana miasta Radomia	139
4.3.2. Strefy rozwoju funkcji produkcyjnych	140
4.3.3. Pasma rozwoju turystyki i rekreacji	141
4.4. <i>Podmiot Programu Działań w ROP</i>	146
4.4.1. Rola regionu	146
4.4.2. Rola samorządów lokalnych	147
4.4.3. Rola partnerów z sektora przedsiębiorstw i organizacji pozarządowych	148
4.5. <i>Rekomendowane zasady wyboru projektów do wsparcia</i>	148
4.5.1. Lista projektów kluczowych	148
4.5.2. Kryteria wyboru projektów w ramach konkursów – przestrzenna alokacja wsparcia rozwoju ROP	150
4.6. <i>Miejsce Programu Działań w ROP w systemie wdrażania polityki regionalnej – spójność z PZPWM</i>	167
Spis bibliografii	170
Spis załączników	170
Spis tabel:	170
Spis wykresów	171
Spis map:	171

1. Wstęp

1.1. Charakter opracowania

Założenia do Programu Działań w Radomskim Obszarze Problemowym są opracowaniem z pogranicza zarządzania gospodarką przestrzenną i programowania rozwoju regionalnego, sporządzanym w systemie planowania przestrzennego, na podstawie delegacji ustawowej Art. 38 Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, z 2003 r. poz. 717 z późniejszymi zmianami). Programy wsparcia obszarów problemowych, w tym Radomskiego Obszaru Problemowego (ROP) stanowią zatem zarówno rozwinięcie Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego, jak i Strategii rozwoju województwa mazowieckiego.

1.1.1. Funkcje

Spośród **funkcji efektywnościowych**, niniejsze założenia kładą nacisk głównie na funkcję aktywizacji układu podmiotowego subregionu (wspólne opracowanie założeń do programu operacyjnego przez różne podmioty polityki regionalnej na obszarze subregionu) oraz funkcję integrującą (współdziałanie elementów układu podmiotowego).

Funkcje instrumentalne założeń sprowadzają się do funkcji informacyjnej, koordynacyjnej i promocyjnej.

1.1.2. Cele

Celem opracowania założeń przedmiotowego programu jest:

- realizacja ustaleń Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego poprzez uszczegółowienie zestawu działań wspierających rozwój wskazanych w tym planie obszarów problemowych;
- diagnoza przyczyn i uwarunkowań niskiej efektywności dotychczasowej strategii rozwoju na obszarze problemowym;
- przygotowanie dokumentu o charakterze konsultacyjnym, który stanowić będzie materiał pomocniczy dla formułowania ustaleń dokumentów realizacyjnych polityki regionalnej Mazowsza, w tym zwłaszcza Regionalnego Programu Operacyjnego.

1.1.3. Zakres

Zakres problemowy opracowania założeń przedmiotowego programu, stosownie do niżej określonych celów, winien obejmować:

- część diagnostyczną, zawierającą analizę uwarunkowań rozwoju danego obszaru problemowego (w tym synteza diagnozy oraz wytyczne do dalszych, pogłębionych studiów w postaci analizy A-B-C) oraz inwentaryzację przedsięwzięć planowanych lub postulowanych do realizacji w okresie 2007–2013 r. przez podmioty zainteresowane wsparciem w ramach polityki regionalnej Mazowsza (zestawienie projektów wg kategorii podpadających pod działania opisane niżej w punkcie c), z podaniem ewentualnych terminów realizacji i proponowanych źródeł finansowania);
- część strategiczną, zawierającą uzgodnione z partnerami lokalnymi propozycję struktury celów i priorytetów wsparcia radomskiego obszaru problemowego w ramach polityki regionalnej Mazowsza;
- wytyczne do części operacyjnej (lub rekomendacje do odrębnych, w tym sektorowych, regionalnych programów operacyjnych), zawierające propozycje zestawu działań spójnego z celami i priorytetami wsparcia radomskiego obszaru problemowego.

Obszar objęty programem w wersji wstępnej – określa Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego (PZPWM) i wyprowadza go z analizy jednostek subregionalnych wykonanej w części diagnostycznej planu, poprzez określenie orientacyjne-

go zasięgu oddziaływania Warszawy oraz ośrodków subregionalnych, a także poprzez delimitację tzw. obszarów problemowych.

Określenie zasięgu oddziaływania odbywało się w oparciu o istniejące podziały administracyjne (związki funkcjonalno-przestrzenne w sektorze administracji publicznej) oraz odległość od centrów subregionalnych z uwzględnieniem układu sieci istniejących powiązań komunikacyjnych (związki funkcjonalno-przestrzenne w sektorach gospodarstw domowych i przedsiębiorstw).

Obszary problemowe, wyodrębnione na podstawie analizy cech społeczno-gospodarczych i zróżnicowania możliwości rozwoju to:

- **obszar aglomeracji warszawskiej** o najwyższej koncentracji różnorodnych funkcji, gdzie podstawowym problemem jest budowanie ładu przestrzennego poprzez tworzenie harmonijnych struktur przestrzennych uwzględniających wszelkie wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz estetyczne;
- **obszar największych wpływów aglomeracji warszawskiej**, położony w bezpośrednim sąsiedztwie aglomeracji, posiadający szanse dalszego rozwoju;
- **obszary o niskiej zdolności wykorzystania endogenicznych czynników rozwoju**; są to położone na krańcach województwa obszary: radomski, plocki, ostrołęcki, nadbużański i mławsko-żuromiński, na których zaobserwowano kumulowanie się negatywnych zjawisk w dotychczasowym rozwoju i małe możliwości samodzielnego ich przezwyciężenia.

Podział na obszary problemowe dokonywany był w oparciu o dane o zróżnicowaniu sytuacji społeczno-gospodarczej w regionie i stanowił następnie podstawę dla przypisania specyficznych polityk realizacyjnych planu do poszczególnych obszarów w części pt. „Polityki przestrzenne”.

Wyznaczony w planie obszar największych wpływów aglomeracji warszawskiej sięga dalej niż przypisana stolicy w oparciu o analizę związków funkcjonalno-przestrzennych jednostka subregionalna. Wynika to ze znacznie większej siły oddziaływania metropolii warszawskiej na otoczenie większości ośrodków subregionalnych, niż siła oddziaływania samych tych ośrodków. Oddziaływanie Warszawy na otoczenie regionalne jest najwyraźniej rozumiane jako egzogeniczny czynnik rozwoju, choć jego charakter nie był szczegółowo rozpatrywany.

Obszary usytuowane poza zasięgiem największych wpływów Warszawy, rozumianych jako czynnik rozwoju, (w tym radomski obszar problemowy) uznane zostały za rejony peryferyjne, których rozwój opierać się może jedynie na czynnikach endogenicznych. Niska zdolność do wykorzystywania tych czynników została wskazana jako źródło problemów strukturalnych tych rejonów, czyniąc z nich obszary preferowane w polityce przeciwdziałania największym dysproporcjom rozwojowym (polityka przestrzenna 2.8 PZPWM).

Zarówno delimitacje obszarów funkcjonalnych oparte wyłącznie na wykryciu symptomów rozwoju, dokonywanym za pomocą odpowiednio dobranych wskaźników, jak i oparte na układach administracyjnych – nie mogą w pełni odnieść się do rodzaju, zasięgu i intensywności związków funkcjonalno-przestrzennych, które w decydującej mierze wyodrębniają jednostki subregionalne. Ponadto, w przedmiotowym przypadku radomskiego obszaru problemowego, podczas prac nad niniejszymi „Załoženiami” – przedstawiciele samorządów lokalnych powiatu kozienickiego (wyłączonego z radomskiego obszaru problemowego, zdefiniowanego w PZPWM) wyraziły zainteresowanie objęciem ich JST działaniami projektowanymi w ramach interwencji na radomskim obszarze problemowym. Dlatego zasięg obszaru objętego niniejszym opracowaniem koryguje delimitację obszaru problemowego przeprowadzoną w PZPWM tak, aby w szerszym zakresie uwzględnić związki funkcjonalno-przestrzenne w obrębie subregionu radomskiego oraz wyjść naprzeciw oczekiwaniom partnerów lokalnych. Korekta ta uwzględnia nie tylko szereg cech stanu istniejącego, ale także projekcję kierunków rozwoju związków funkcjonalno-przestrzennych.

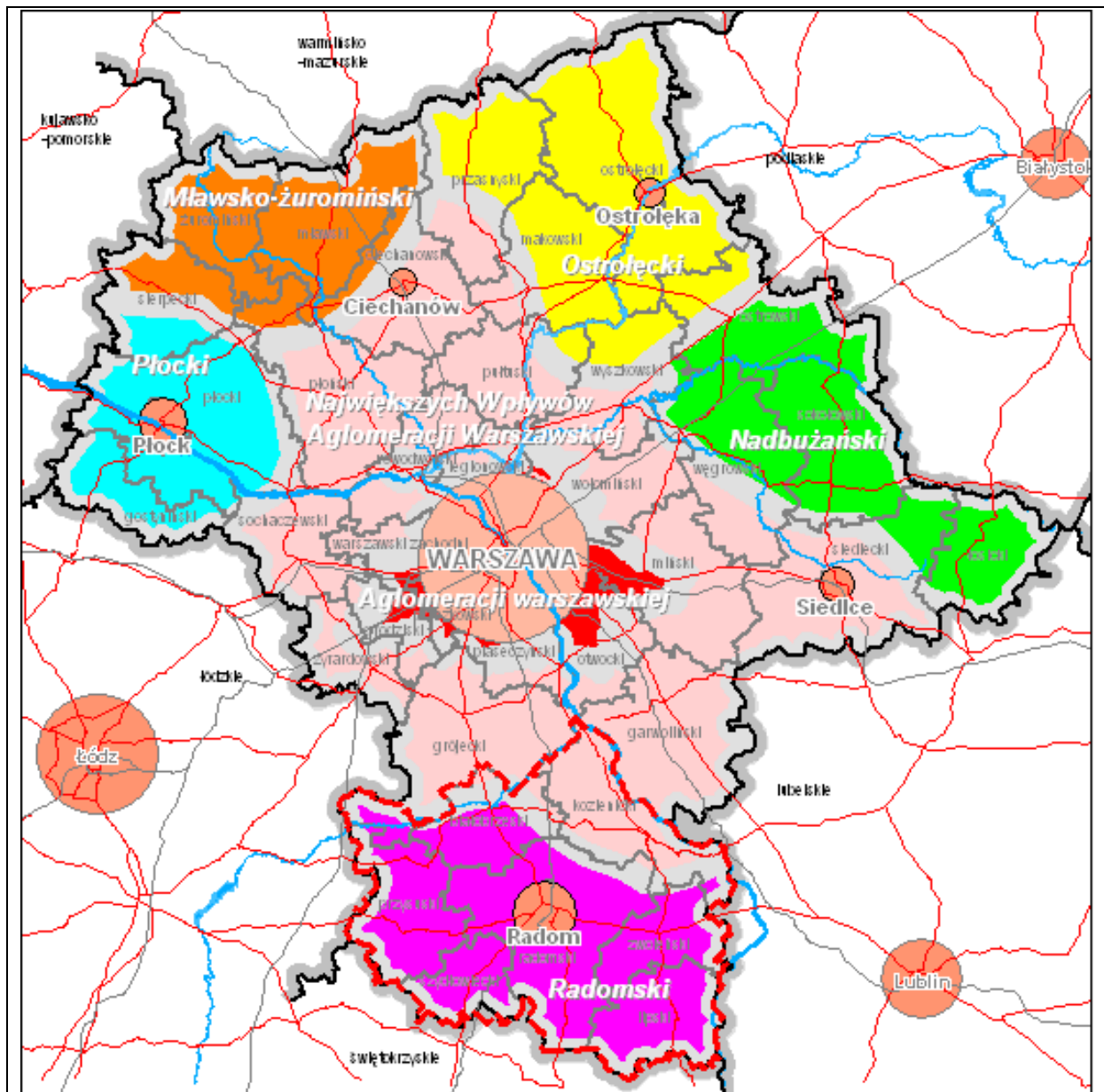

Dlatego:

Niniejsze „Założenia”, uwzględniając opinię partnerów lokalnych, odnoszą się do obszaru powiatów: białobrzemeskiego, lipskiego, kozienickiego, przysuskiego, radomskiego (razem z miastem na prawach powiatu), szydlowieckiego i zwoleńskiego oraz gminy Nowe Miasto (występującej w delimitacji radomskiego obszaru problemowego dokonanej w PZPWM).

Zasięg obszaru objętego niniejszym opracowaniem obejmuje jednostkę przestrzenną wewnątrznie zróżnicowaną pod względem stopnia rozwoju i charakteru czynników wzrostu, jednak posiadającą stosunkowo wysoki stopień funkcjonalnej integracji, która zatem może zostać określona jako funkcjonalny **subregion radomski**. Takie określenie zasięgu opracowania niniejszych założeń bierze ponadto pod uwagę jeden z głównych celów polityki regionalnej Mazowsza, którym jest poprawa spójności społeczno-gospodarczej obszaru województwa oraz efektywności struktur przestrzennych.

Mapa 1. Obszary problemowe

I. OBSZARY PROBLEMOWE POLITYKI PRZESTRZENNEJ W PLANIE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO		
Obszary w zasięgu pozytywnego oddziaływania ośrodka warszawskiego		
	Aglomeracja Warszawskiej -	wysoki stopień urbanizacji, najwyższy w skali kraju poziom rozwoju gospodarczego, charakterne kontinuum przestrzenne; w tym zwłaszcza wydłone funkcjonujący system transportowy, presja zaludnienia na obszary o niskiej przydatności
	Największy wpływ Aglomeracji Warszawskiej -	przewaga funkcji pozarolniczych, łatwa dostępność komunikacji na Warszawę
Obszary wymagające restrukturyzacji i wspomaganie rozwoju		
	Mławsko-Zuromiński -	rolniczy, niekorzystne warunki do produkcji rolnej
	Ostrołęcki -	rolniczy, bardzo niekorzystne warunki do produkcji rolnej, słabo ukształtowany ośrodek subregionalny Ostrołęka
	Nadbużański -	wysokie, nieme sądownictwo, niskie postacie leśnictwa
	Radomski -	bardzo wysokie bezrobocie, upadające liczne gałęzie przemysłu, rozdrobnione rolnictwo
	Płocki -	wysokie bezrobocie, silna pozarolnicza aktywność gospodarcza
II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU DZIAŁAŃ W RADOMSKIM OBSZARZE PROBLEMOWYM WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO		
	Obszary objęte opracowaniem założeń do programu i działań w Radomskim Obszarze Problemowym (ROP)	

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Mazowieckiego

1.2. Tryb opracowania

Tryb sporządzenia i formy partycypacji partnerów

Organizacja prac nad niniejszymi Założeniami powierzona została radomskiej Delegaturze Urzędu Marszałkowskiego, a merytoryczne kierownictwo nad procesem formułowania zapisów i ich redakcja –spoczywały na radomskim oddziale terenowym Mazowieckiego Biura Planowania Przestrzennego i Rozwoju Regionalnego (obecnie Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego). Przedmiotowe opracowanie sporządzone zostało przy udziale partnerów lokalnych, którymi byli przedstawiciele władz gmin i powiatów obszaru radomskiego, przedstawiciele samorządów i organizacji gospodarczych, jednostek badawczo-rozwojowych, wyższych uczelni, organizacji społecznych i innych podmiotów, które mogą pełnić istotną rolę w realizacji polityki regionalnej na przedmiotowym obszarze, w tym jako potencjalni beneficjenci wsparcia ze strony regionu.

Przyjęto dwie formy uczestnictwa partnerów w opracowaniu ZPDwROP:

- udzielanie informacji oraz wyrażanie opinii w formie ankiet dotyczących planowanych przez poszczególne podmioty zadań i projektów, które mogą być przedmiotem wsparcia ze strony polityki regionalnej oceny uwarunkowań rozwoju obszaru problemowego, w tym barier w absorpcji środków wsparcia;
- uczestnictwo w pracach Grupy Roboczej (podzielonej na zespoły problemowe).

Ankiety

Celem badań ankietowych, przeprowadzanych na kolejnych etapach opracowania ZPwROP było odpowiednio:

- uzyskanie usystematyzowanych informacji na temat zadań, projektów i przedsięwzięć planowanych do realizacji przez możliwie dużą liczbę uczestników i/lub partnerów polityki regionu z obszaru subregionu radomskiego w okresie 2007–2013, które mogą być przedmiotem wsparcia w ramach polityki regionalnej Mazowsza (ankieta 1 – planowane przedsięwzięcia);
- partycypacja partnerów lokalnych w diagnozowaniu sytuacji obszaru problemowego poprzez zasięgnięcie ich opinii w sprawie atutów, barier i głównych kwestii strategicznych obszaru problemowego (ankieta 2 – analiza A-B-C);
- zasięgnięcie opinii partnerów lokalnych w sprawie barier w absorpcji wsparcia rozwoju obszaru problemowego, realizowanego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR) w dotychczasowym okresie programowania (ankieta 3 – bariery w absorpcji funduszy strukturalnych w ramach ZPORR).

Uzyskane z ankiet informacje posłużyły uszczegółowieniu celów i priorytetów polityki regionalnej oraz wypracowaniu propozycji działań realizujących cele polityki regionalnej w przedmiotowym okresie, adresowanych do specyficznego obszaru problemowego, jakim jest subregion radomski.

Prace Grupy Roboczej

Celem powołania Grupy Roboczej do prac nad ZPDwROP było współdziałanie administracji szczebla lokalnego i subregionalnej, jak również kluczowych dla rozwoju subregionu organizacji, w formułowaniu założeń polityki regionu w stosunku do ROP.

Grupa Robocza, złożona z trzech Zespołów Problemowych powołana została na pierwszym zebraniu uczestników opracowania ZPDwROP w dniu 7 grudnia 2005 r. Założona liczba i przedmiot zainteresowania zespołów problemowych odzwierciedlały strukturę tematyczną priorytetów i celów znajdujących się w trakcie opracowania aktualizacji Strategii rozwoju województwa mazowieckiego. Rozwiązanie to wychodzi naprzeciw oczekiwaniu możliwie wysokiego stopnia spójności pomiędzy różnymi dokumentami programowymi polityki regionalnej Mazowsza.

Utworzono następujące Zespoły Problemowe:

- **zespół ds. rozwoju zasobów ludzkich** (zakres tematyczny prac: edukacja, kultura, wzrost zatrudnienia, przeciwdziałanie patologiom społecznym, bezpieczeństwo publiczne, społeczeństwo informacyjne);
- **zespół ds. rozwoju gospodarczego** (zakres tematyczny prac: konkurencyjność gospodarki, B+R, otoczenie biznesu, aktywizacja i promocja gospodarcza);
- **zespół ds. rozwoju lokalnego** (zakres tematyczny prac: infrastruktura, komunikacja, polityka miejska, rewitalizacja obszarów zdegradowanych, ochrona środowiska, rozwój obszarów wiejskich).

Prace Zespołów Problemowych odbywały się na spotkaniach warsztatowych. Złożono, że każdy zespół odbędzie dwa spotkania robocze, poświęcone odpowiednio: diagnozie i strategii wsparcia. Jednak ze względu na rozszerzenie pierwotnie założonego zakresu ankietyzacji partnerów lokalnych (ankieta 3 rozesłana do wszystkich wytypowanych partnerów lokalnych), opóźnienia w zwrocie wypełnionych ankiet przez uczestników spotkań oraz konieczność intensyfikacji prac nad przedmiotowymi założeniami w związku z harmonogramem opracowania innych podstawowych dokumentów polityki regionalnej Mazowsza – odstąpiono od organizacji drugiej tury spotkań warsztatowych, zastępując ją jednym spotkaniem wszystkich przedstawicieli partnerów lokalnych, poświęconym kwestiom strategicznym (struktura celów i priorytetów programu oraz uwarunkowania realizacyjne).

1.3. Podmiot programu

Podmiotem programu wsparcia ROP jest samorząd regionu oraz podmioty lokalne, które, zgodnie z zasadami obowiązującego prawa, mogą być beneficjentami wsparcia udzielanego ze środków publicznych za pośrednictwem regionu, a także podmioty, których zakres działalności warunkuje efektywną realizację założeń programu.

Rola samorządu regionu najsilniej zaznacza się w działaniach o zasięgu ponadlokalnym, wykraczającym poza kompetencje podmiotów lokalnych, a także działaniach podejmowanych w skali nakładów przekraczających możliwości podmiotów lokalnych. Ponadto, samorząd regionu jest podmiotem pośredniczącym w dystrybucji wsparcia ze środków publicznych w ramach realizacji polityki regionalnej państwa i Unii Europejskiej. **Rola dystrybutora wsparcia w przypadku regionu jest nawet istotniejsza niż rola operatora inwestycji i innych przedsięwzięć prorozwojowych**, a to ze względu na ograniczony w porównaniu do samorządów lokalnych i administracji państwowej zakres kompetencji w odniesieniu do sfer mających istotne znaczenie dla rozwoju gospodarczego i zaspokajania potrzeb ludności.

Spośród **podmiotów lokalnych**, największe znaczenie dla realizacji programu wsparcia będą mieli beneficjenci realizujący większość inwestycji prorozwojowych. Rozstrzygnięcia kompetencyjne w obowiązującym prawie na uprzywilejowanej pozycji w tym względzie stawiają **samorządy gminne**. To one mają delegację do realizacji większości przedsięwzięć komunikacyjnych, infrastrukturalnych społecznych itp., dla których może być kierowane wsparcie, lub mają istotny udział w procedurach lokalizacyjnych przedsięwzięć ponadlokalnych.

Podmiotami nie będącymi beneficjentami wsparcia w ramach przedmiotowego programu, które mają jednak istotne znaczenie dla efektywności działań regionu – są **organy administracji rządowej** odpowiedzialne za programowanie i realizację inwestycji centralnych, stanowiące ramy prawne dla działalności podmiotów lokalnych oraz ustanawiające zakres i reguły programowania wsparcia. Podmioty te, nie będąc beneficjentami wsparcia, mogą być natomiast adresatami postulatów, których spełnienie warunkuje efektywność realizacji programu.

2. Diagnoza

2.1, Relacje z układem zewnętrznym

2.1.1. Powiązania komunikacyjne z układem zewnętrznym

Radom – główny ośrodek obszaru problemowego, drugie co do wielkości w województwie mazowieckim miasto, jest jednocześnie ważnym węzłem transportowym południowego Mazowsza, położonym na przecięciu ponadregionalnych i regionalnych korytarzy transportowych, utworzonych przez ciągi drogowo-kolejowe:

- **na kierunku północ-południe:** droga krajowa o znaczeniu międzynarodowym S7 Gdańsk – Warszawa – Radom – Kraków, w trakcie modernizacji do parametrów drogi ekspresowej oraz linia kolejowa nr 8 o państwowym znaczeniu Warszawa – Radom – Kraków;
- **na kierunku wschód-zachód:** droga krajowa o potencjalnym znaczeniu międzynarodowym S12 Lublin – Radom – Piotrków Trybunalski, wskazywana w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego oraz w koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jako fragment „wielkiej obwodnicy Mazowsza” oraz linia kolejowa o państwowym znaczeniu Dęblin – Radom i jej przedłużenie relacji Radom – Tomaszów Mazowiecki jako linia o znaczeniu regionalnym;

Uzupełnienie powiązań węzła radomskiego z układem zewnętrznym **na kierunku południowo-wschodnim** stanowi droga krajowa Nr 9 Radom – Rzeszów, lotnisko wojskowe funkcjonujące na terenie miasta, dla którego w części uzyskane zostały wymagane decyzje na przystosowanie do potrzeb towarowego, w przyszłości również pasażerskiego, regionalnego portu lotniczego.

Powiązania zewnętrzne całego obszaru problemowego, poza ww. powiązaniem zbiegającymi się w węzle radomskim, zapewnia także sieć podstawowego układu drogowego, utworzona przez drogi krajowe:

- **na kierunku północ-południe:** droga nr 79 Warszawa – Kozienice – Zwolen – Tarnobrzeg
- **na kierunku wschód-zachód:** droga nr 48 Tomaszów Mazowiecki – Białobrzegi – Kozienice – Dęblin – Kock.

Uzupełnieniem układu podstawowego w relacjach zewnętrznych ROP są drogi wojewódzkie, w tym ciągi: Radom – Pionki – Kozienice (nr 737), Odrzywół – Nowe Miasto – Grójec (728), Porycz – Warka – Głowaczów (730), Radom – Przytyk – Potworów (740), Lwów – Przysucha – granica województwa (727–749), Przysucha – Szydłowiec – Wierzbica (727–734), Radom – Wierzbica – Starachowice (744), potencjalnie (po zrealizowaniu przeprawy przez Wisłę) Iłża – Lipsko – Solec n/Wisłą – granica województwa – Opole Lubelskie (747).

Sieć dróg tworzących powiązania zewnętrzne jest prawidłowo rozwinięta i pod warunkiem przeprowadzenia odpowiednich modernizacji umożliwi skomunikowanie z układem zewnętrznym wszystkich większych jednostkach osadniczych. Utrudnienia występują w połączeniach rejonów położonych po obu stronach rzeki Wisły, spowodowane małą ilością stałych przepraw mostowych oraz w powiązaniach ośrodków peryferyjnych (np. Przysucha) z Warszawą – ze względu na niską kategorię i standardy funkcjonalne dróg tworzących te powiązania.

Obszar podregionu radomskiego włączony jest również w sieć linii kolejowych o znaczeniu państwowym: Warszawa – Pilawa – Dęblin – Lublin – Dorohusk – gr. państwa jako element postulowanego europejskiego korytarza transportowego; Łowicz – Skierniewice – Łuków (obwodnica towarowa dla węzła warszawskiego – II europejski korytarz transportowy); linia Warszawa – Radom – Kraków; Radom – Dęblin oraz linię kolejową regionalną relacji Radom – Tomaszów Mazowiecki.

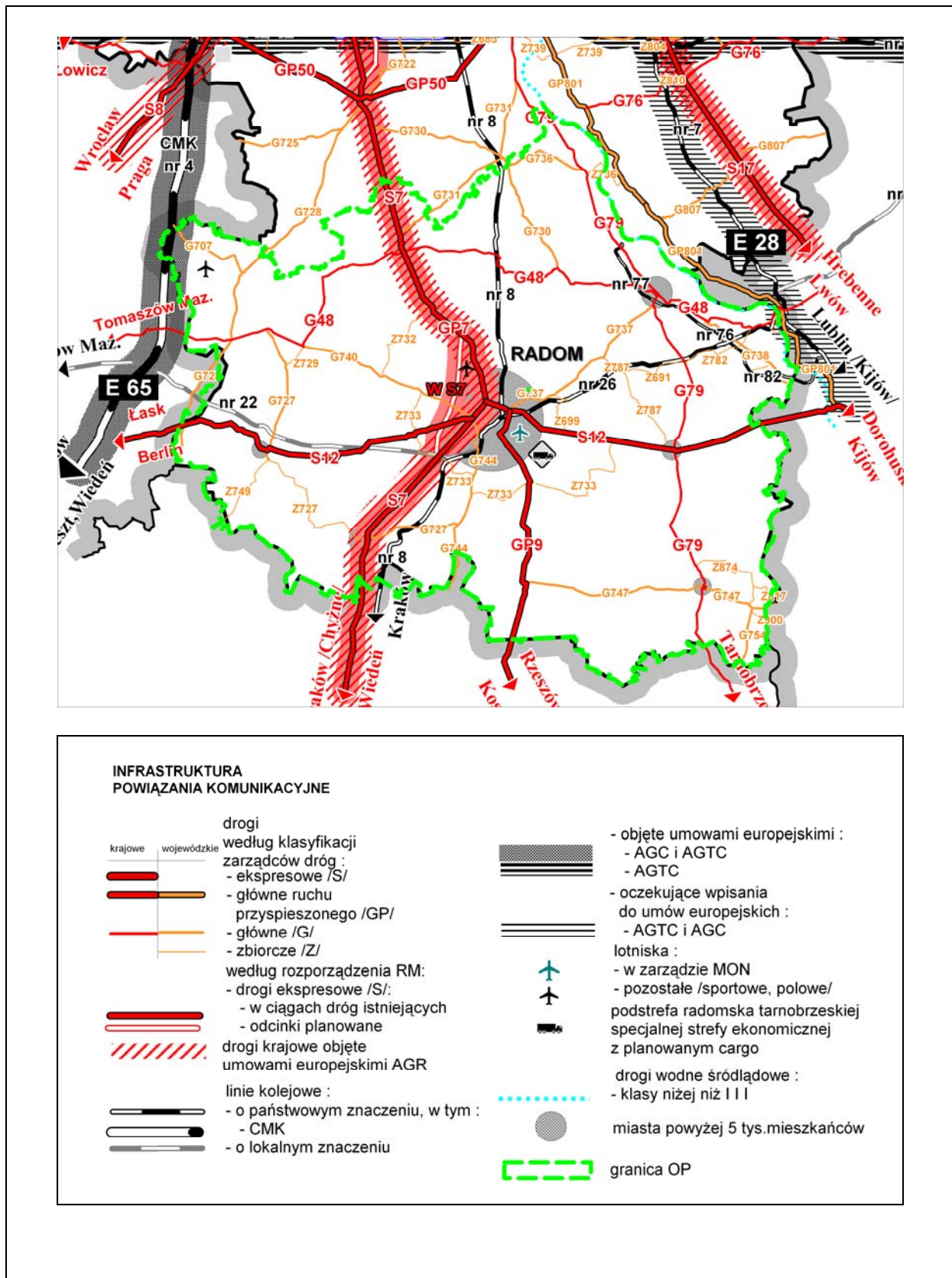
Głównym problemem w zakresie powiązań transportowych, stanowiącym barierę rozwoju ROP, jest niski standard infrastruktury transportowej (drogowo-kolejowej) o znaczeniu ponadlokalnym, tworzącej powiązania regionalne i ponadregionalne. Dotyczy to głównie powiązań kolejowych z Warszawą (powiązania drogowe podlegają stopniowej poprawie dzięki modernizacji drogi S7), wobec zwiększającej się skali dojazdów do pracy i nauki w stolicy. Z reguły niedostateczne są standardy dróg wojewódzkich, a dalsza degradacja istniejącego układu powodowana jest ciągłym wzrostem natężenia ruchu i niskie nakłady finansowe na utrzymanie i rozbudowę sieci powodują pogarszanie jakości i sprawności połączeń, a przede wszystkim zwiększają zagrożenie bezpieczeństwa użytkowników.

Stan bezpieczeństwa na drogach określa się jako zły. Największa liczba wypadków dotyczy odcinków dróg (wszystkich kategorii) w obrębie terenów intensywnej zabudowy oraz na drogach o dużym natężeniu ruchu (krajowych: Warszawa – Radom – Kraków; Lublin – Radom – Piotrków Trybunalski).

Spośród wielu problemów transportowych istotnym jest również zbyt mała liczba stałych przepraw mostowych przez Wisłę powodująca nadmierne wydłużenie relacji ruchowych i koncentracji ruchu na istniejących przeprawach (w Górze Kalwarii, Dęblinie, Puławach).

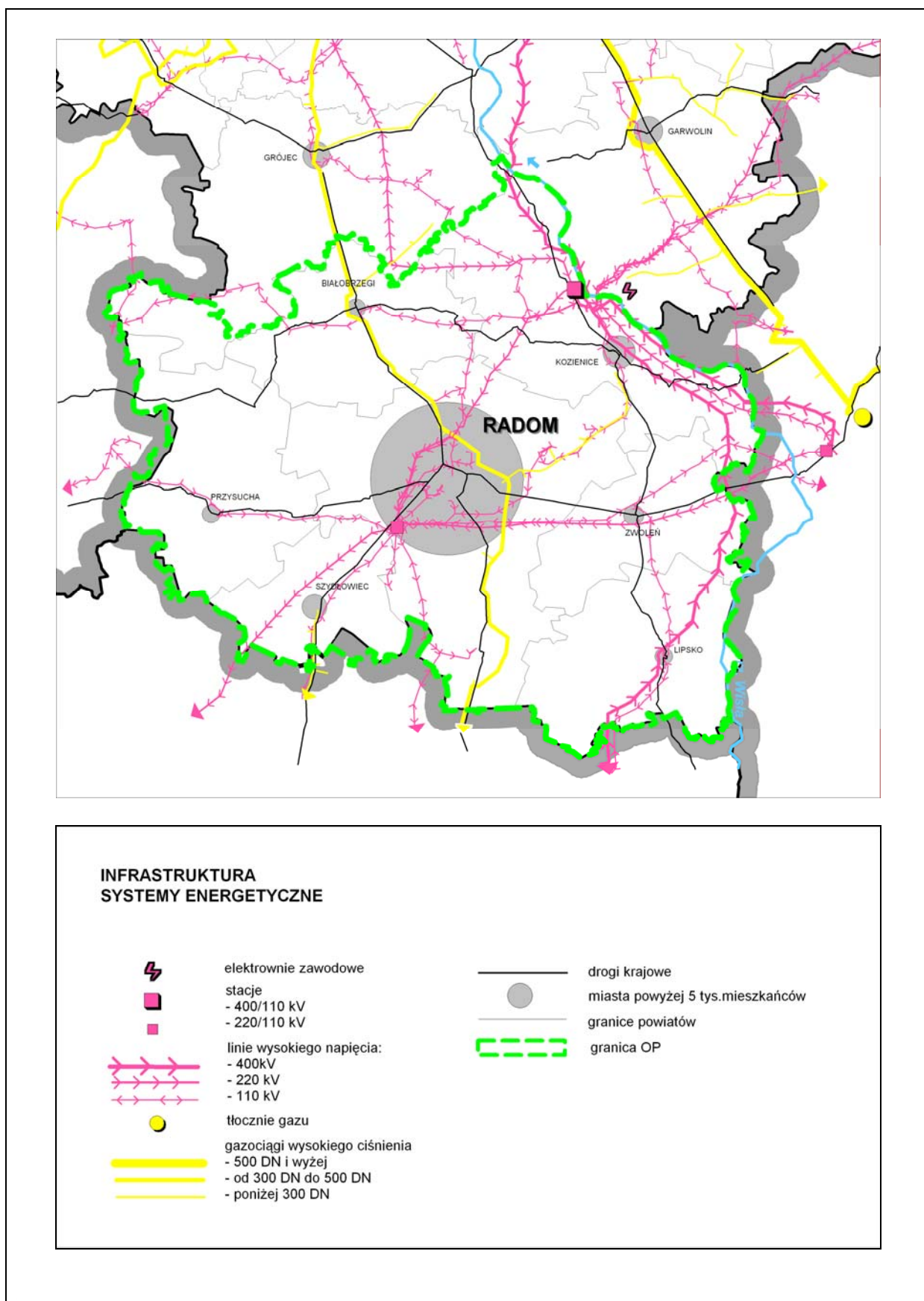
Trudności w funkcjonowaniu układu transportowego występują w większości miast, a szczególnie w Radomiu. Brak hierarchizacji sieci, tras obwodowych dla ruchu tranzytowego, niskie parametry, zły stan nawierzchni, niewystarczająca przepustowość przy wzrastającym ruchu powodują pogarszanie jakości życia mieszkańców. Z faktu kontynuacji przebiegu tranzytowych tras o znaczeniu krajowym i międzynarodowym przez ulice podstawowego układu komunikacyjnego miasta Radomia wypływa szereg konfliktów funkcjonalno-przestrzennych. Znaczny wzrost ruchu (na kierunku Warszawa – Radom notowane są obciążenia ruchem jedne z najwyższych w województwie w ruchu drogowym: 19–20 tys. pojazdów/dobę w 2000 r. oraz około 35 tys. pojazdów/dobę według prognozy na rok 2020 i wysokie w ruchu kolejowym około 20 tysięcy pasażerów w ciągu doby), nakładanie się ruchu lokalnego i tranzytowego, brak tras obwodowych i niedostosowanie parametrów technicznych układu do potrzeb ruchowych oraz pełnionych funkcji powoduje konflikty i uciążliwości. Zwiększa się zagrożenie bezpieczeństwa ruchu, a także pogłębianie się negatywnego wpływu na środowisko.

Mapa 2. Infrastruktura – powiązania komunikacyjne

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Mazowieckiego

Mapa 3. Infrastruktura – systemy energetyczne .

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Mazowieckiego

2.1.2. Związki funkcjonalno-przestrzenne z układem zewnętrznym

Związki z ośrodkiem warszawskim i OMW

Powiązania komunikacyjne ośrodka radomskiego z aglomeracją warszawską, pomimo sporej odległości, są stosunkowo dogodne (droga ekspresowa i linia kolejowa). Jednak ze względu na charakter i skalę problemów strukturalnych tego ośrodka, są one czynnikiem wymywania zasobów ludzkich. Zagadnienie to było przedmiotem badań P. Lisowskiego¹, który analizował m.in. skalę migracji, w tym ukrytej w ruchach wahadłowych, pomiędzy Radomiem i Warszawą. Skalę migracji z Radomia do Warszawy oszacowano na ok. 14% migracji stałej z tego miasta (56% stanowi migracja do strefy podmiejskiej ośrodka), co wraz z migracją ukrytą osób na stałe mieszkających w Warszawie, lecz zameldowanych w Radomiu, daje ok. 15 tys. osób. Migrację wahadłową oszacowano na poziomie 5 tys. osób.

Potencjał akademicki metropolii jest jednym z głównych czynników kształtowania zasobów ludzkich regionu i magnesem przyciągającym młodzież z całego kraju, a zwłaszcza z ośrodków satelickich regionu. Wysoka konkurencyjność ośrodka warszawskiego w przedmiotowym zakresie jest następnie jednym z głównych czynników migracji stałych oraz wahadłowych (w znacznym stopniu stanowiących wstęp do migracji stałych). Wymusza także swego rodzaju układ hierarchiczny pomiędzy ośrodkami akademickimi regionu w tym ośrodka radomskiego. Profil kształcenia na poziomie wyższym w tym ośrodku w znacznym stopniu przekształcił się w kierunku zapotrzebowania sektora publicznego, jako wiodącego pracodawcy w tych ośrodkach. Przeważają kierunki humanistyczne (dostarczające kadr oświacie), prawno-administracyjne (dostarczające kadr administracji publicznej wszystkich poziomów i sektorów) oraz ekonomiczno-biznesowe.

Ośrodek warszawski pełni funkcję dystrybucyjną w stosunku do swojego otoczenia. Funkcję tą dokumentują m.in. bezpośrednie dane o bilansie wymiany międzynarodowej. Wynika z nich, że Warszawa jest głównym krajowym importerem dóbr i usług. W ostatnich latach, dzięki ożywieniu gospodarczemu i globalnemu wzrostowi wartości polskiego eksportu, bilans wymiany dokonywanej za pośrednictwem ośrodka warszawskiego mógł ulec pewnej poprawie. Jednak metropolitalne aspiracje Warszawy ciągle bazują w większym stopniu na eksploatacji rynku krajowego za pośrednictwem przedsiębiorstw zagranicznych lokujących się w stolicy, niż na udostępnianiu rynków zagranicznych dla przedsiębiorstw krajowych. O pozycji ośrodka warszawskiego w międzynarodowej sieci wymiany w znacznym stopniu decyduje zatem potencjał nabywczy jego zaplecza. W przypadku stolicy zapleczem tym jest cały kraj. Potwierdzają to m.in. wyniki analizy struktury zaopatrzenia i zbytu przedsiębiorstw zlokalizowanych na OMW². W ogólnym bilansie wymiany pomiędzy ośrodkiem warszawskim i jego otoczeniem występuje przewaga zbytu nad zaopatrzeniem na wszystkich kierunkach krajowych, w tym w wymianie z obszarami problemowymi Mazowsza oraz odwrotna sytuację w relacji zaopatrzenia i zbytu w wymianie zagranicznej (ponad dwukrotnie częściej deklarowano import niż eksport). Bilans ten ujawnia słabnące związki pomiędzy gospodarką obszarów pozametropolitalnych, a OMW. Stosunkowo silne związki przedsiębiorstw obszaru radomskiego, zwłaszcza małych i średnich, z rynkiem warszawskim dotyczą ograniczonej liczby podmiotów, które zdołały wyzyskać przewagi konkurencyjne nad podmiotami OMW. Dotyczy to np. przedsiębiorstw usługowych w branży budowlanej, bazujących na taniej, nisko wykwalifikowanej sile roboczej. Relacje odwrotne, polegające na zatrudnieniu w Radomiu osób mieszkających w Warszawie, występują w niewielkiej skali i dotyczą np. sektora publicznego (kadry naukowej licznych prywatnych szkół wyższych).

¹ P. Lisowski, Radom w blasku czy cieniu Warszawy, w: *Studia Regionalne i Lokalne* Nr 4(4)2000.

² M. Smetkowski, *Metropolia warszawska w otoczeniu regionalnym i międzynarodowym*, w: *Globalizacja Warszawy – strategiczny problem XXI w.*, Warszawa 2004.

Tereny atrakcyjne turystycznie ROP generują ruch ze strony OMW. Jednak walory środowiska naturalnego i kulturowego innych obszarów regionu oraz takich obszarów funkcjonalnych regionów sąsiednich, jak np. Kazimierski Park Krajobrazowy wraz z miastem Kazimierz n/Wisłą w województwie lubelskim – stawiają obszar radomski na słabszej pozycji konkurencyjnej w stosunku do zapotrzebowania mieszkańców metropolii.

Związki z pozostałymi obszarami układu regionalnego

Radomski Obszar Problemowy sąsiaduje z terenami byłego województwa radomskiego na północ od rz. Pilicy (w większości gminy powiatu Grójeckiego), które w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego zaliczone zostały do kategorii obszarów pozametropolitalnych, największych wpływów aglomeracji warszawskiej. Obszary te wykazują wielorakie, choć generalnie słabnące powiązania z ROP i samym ośrodkiem radomskim. Występują powiązania administracyjne i społeczne (Radom jako ośrodek administracji na poziomie podregionu oraz ośrodek obsługi ludności, głównie w sferze specjalistycznej opieki zdrowotnej i szkolnictwa wyższego), przyrodnicze (korytarz rz. Pilicy, na bazie którego wykształca się obszar funkcjonalny turystyki i rekreacji) oraz gospodarcze (w tym dojazdy do pracy). Rozwojowi związków z tym obszarem służy dobrze rozwinięta sieć powiązań komunikacyjnych z OMW, które bez wyjątku przecinają obszar grójecki.

Radomski Obszar Problemowy praktycznie nie wykazuje znaczących związków funkcjonalnych z innymi obszarami pozametropolitalnymi Mazowsza w tym ośrodkami subregionalnymi. Także sieć powiązań komunikacyjnych z tymi obszarami nie wykształciła się w stopniu umożliwiającym integrację wewnątrz regionalną ROP. Dla tego obszaru problemowego o wiele bardziej znaczące i perspektywiczne są związki z układem ponadregionalnym (województwa: lubelskie, świętokrzyskie i łódzkie).

Związki z układem ponadregionalnym

Obszary systemu przyrodniczego w powiązaniu z funkcjami turystyki i rekreacji

Funkcjonowanie systemu przyrodniczego w znacznym stopniu opiera się na ciągłości i wzajemnej wymianie podsystemów. Obszary węzłowe są tu elementami sieci, której ciągłość w znacznym stopniu warunkuje możliwości odnowy i dostosowania całego ekosystemu. Sieciowy charakter systemu przyrodniczego wynika z charakteru głównych podsystemów przyrodniczych, których wymiana z funkcjami zagospodarowania winna być zabezpieczona poprzez ograniczenie przekształceń i emisji. Zainwestowanie tych obszarów jest ściśle limitowane za pomocą różnych form ochrony prawnej przyrody, a funkcje gospodarcze podporządkowane funkcji przyrodniczej. Do podsystemów tych zalicza się głównie system zlewniowy głównych rzek, budujący szkielet systemu, łączący obszary węzłowe takie, jak np. większe obszary leśne.

W krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska w obrębie ROP zlokalizowane są częściowo dwa obszary węzłowe (Puszczy Pilickiej oraz Doliny Środkowej Wisły) i korytarz ekologiczny Wisły o randze międzynarodowej. Ponadto obszar węzłowy Puszczy Kozienickiej i korytarz ekologiczny, związany z doliną rz. Pilicy, ma w tej sieci znaczenie krajowe.

Do najistotniejszych powiązań przyrodniczych z województwami sąsiednimi należą:

z województwem świętokrzyskim:

- Dolina Wisły ze zdelimitowanym obszarem wodno-błotnym;
- Wzgórza Koneckie powiązane z Lasami Przysusko-Szydłowieckimi;
- Obszary Chronionego Krajobrazu: „Lasy przysusko-szydłowieckie” i „Iłża-Makowiec” w woj. mazowieckim i „Suchedniowsko-Oblegorski Park Krajobrazowy” i „Sieradowicki Park Krajobrazowy” w woj. Świętokrzyskim;

z województwem łódzkim:

- Dolina Pilicy z obszarem węzłowym Puszczy Pilickiej oraz doliny rzek: Bzury, Słudwi i Przysowy;

- obszary objęte ochroną prawną: OKCH „Dolina Pilicy i Drzewiczki” w woj. Mazowieckim oraz „Spalski Park Krajobrazowy” w woj. Łódzkim;

z województwem lubelskim

- Dolina Wisły;
- Obszary objęte ochroną prawną w obszarach przygranicznych stanowią m.in. OChK „Solec n/Wisłą” i „Dolina rzeki Zwoleńki” w woj. mazowieckim oraz „Kazimierski Park Krajobrazowy” w woj. Lubelskim;

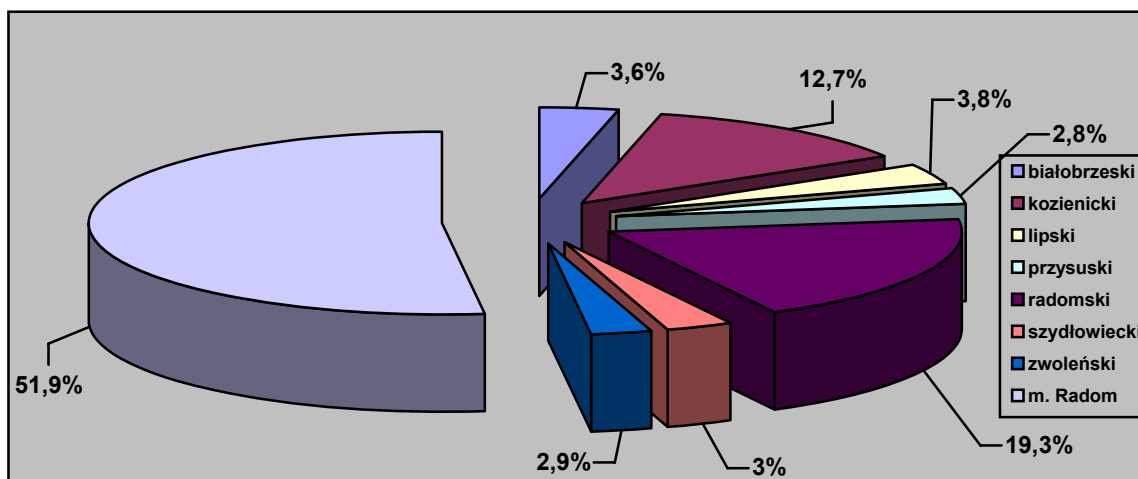
Na bazie ww. powiązań przyrodniczych i obszarów chronionych możliwe jest wykreowanie obszarów funkcjonalnych turystyki i rekreacji, wspólnych dla ROP i regionów sąsiednich.

Rosnące znaczenie mogą mieć natomiast związki w sferze gospodarczej i społecznej z ośrodkiem łódzkim, a to w związku z perspektywnym wzmocnieniem jego powiązań z metropolią warszawską i utworzeniem **metropolitalnego duopolu** o znacznym potencjale w skali europejskiej. Dla wykorzystania potencjału tego nowego układu dla dyfuzji procesów rozwojowych w kierunku Radomskiego Obszaru Problemowego, konieczne będzie wzmocnienie powiązań komunikacyjnych tego obszaru z ośrodkiem łódzkim oraz docelową lokalizacją nowego, międzynarodowego portu lotniczego pomiędzy Warszawą i Łodzią.

2.1.3. Eksport

Podmioty z ROP zawarły w 2002 roku łącznie 3594 transakcji eksportowych, a w tym w przedziałach:

- wartości do 100 tys. (pojedynczej transakcji) – 2805 (co stanowi 2,5 % wartości wojewódzkiej),
- wartości od 100 tys. zł do 1 mln zł – 645 (4,4 % wartości wojewódzkiej),
- wartości od 1 mln zł do 10 mln zł – 133 (4,3 wartości wojewódzkiej),
- wartości od 10 mln zł do 50 mln zł – 11 (3,2 wartości wojewódzkiej),
- powyżej 50 mln zł nie zawarto żadnej transakcji w rejonie radomskim (w województwie mazowieckim takich transakcji zawartych było 56).

Wykres 1. Transakcje eksportowe podmiotów Radomskiego Obszaru Problemowego w 2002 roku

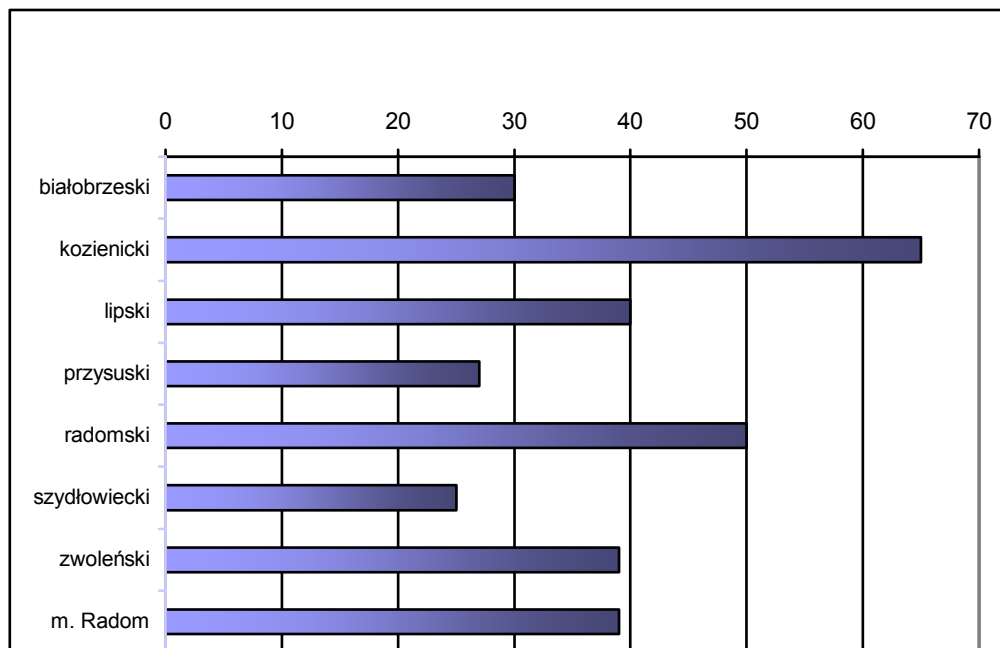
Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie opracowania „Studia diagnostyczne w zakresie gospodarki i osadnictwa EKSPORT”. Wyliczenia własne.

W województwie mazowieckim pod względem ogólnej liczby transakcji zdecydowanie dominuje Warszawa (78,1 tys., tj. 60,5% ogólnej ilości w województwie).

W ROP na pierwszym miejscu znajduje się miasto Radom (z liczbą transakcji 1867 i 8 miejscem na Mazowszu), a następnie powiaty: radomski (695 transakcji) oraz kozienicki (455 transakcji). Transakcje w pozostałych powiatach rejonu radomskiego kształtowały się

w przedziale od 135 (lipski) do 102 (przysuski – najmniejsza liczba transakcji w analizowanym obszarze).

Największą liczbę transakcji eksportowych w przeliczeniu na 100 podmiotów gospodarczych (osób prawnych, według stanu na 30.06.2003r.) rejonu radomskiego posiadały powiaty: kozienicki (65), radomski (50), lipski (40); najmniejszą w skali analizowanego obszaru szydłowiecki (25), przysuski (27), białobrzegi (30), a następnie: zwoleński i miasto Radom (39), przy średniej wojewódzkiej 91. Dla Warszawy wskaźnik ten wynosił 89(Wykres 2).

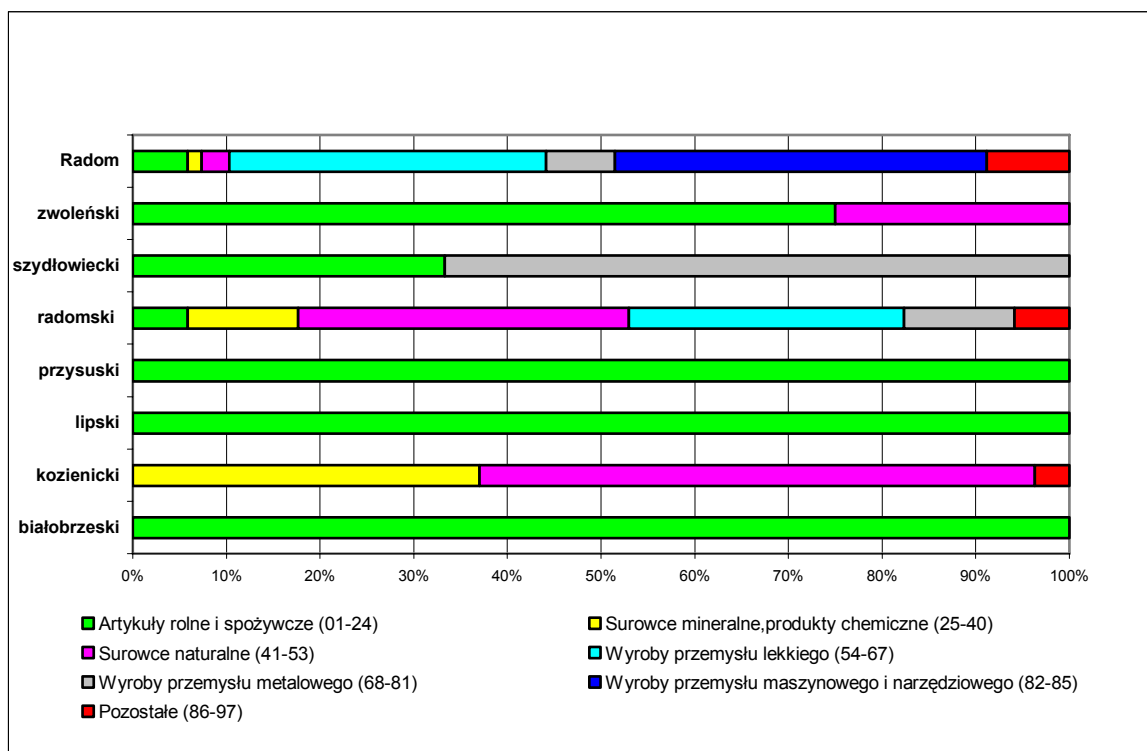
Wykres 2. Liczba transakcji eksportowych w Radomskim Obszarze Problemy na 100 podmiotów

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie opracowania „Studia diagnostyczne w zakresie gospodarki i osadnictwa EKSPORT”. Wyliczenia własne.

Wnioski

Aktywizacji eksportu w ROP wymagają prawie wszystkie jego powiaty (szczególnie: przysuski, zwoleński, szydłowiecki, białobrzegi, lipski), zwłaszcza, że w jego środkowej części widoczne jest jedynie miasto Radom, ale w stopniu niewspółmiernym do potencjału wytwórczego tego miasta.

Szansy na aktywizację eksportową ROP, należy upatrywać w grupie artykułów rolnych i przetwórstwa spożywczego oraz przemysłu drzewnego i sektorów powiązanych (meble i akcesoria meblowe) Wykres 3.

Wykres 3. Struktura transakcji eksportowych o wartości od 1 mln zł do 10 mln zł w 2002 roku

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie opracowania „Studia diagnostyczne w zakresie gospodarki i osadnictwa EKSPORT”. Wyliczenia własne.

W eksporcie do Niemiec uczestniczą wszystkie powiaty Mazowsza, ale należy podkreślić, że wyróżnia się powiat radomski.

W eksporcie do Rosji poza Warszawą i powiatami podwarszawskimi jako znaczące należy m. in. wymienić z ROP: miasto Radom.

W eksporcie do Wielkiej Brytanii poza Warszawą, należy wyróżnić miast Radom.

W eksporcie do Czech wśród powiatów oddalonych od Warszawy wyróżnia się m.in. miasto Radom i powiat radomski.

W eksporcie do Węgier zdecydowanie dominują na Mazowszu – Warszawa i powiat przyskuski, daleko za nimi wyróżniają się jeszcze m. in. miasto Radom.

W eksporcie do Holandii poza Warszawą i niektórymi powiatami z jej otoczenia wyróżnia się m. in. miasto Radom. Poza tym, w dość dużym stopniu partycypują tu wśród innych powiatów mazowieckiego – powiaty analizowanego Obszaru takie jak: szydlowiecki i lipski.

2.2. Kapitał społeczny

2.2.1. Potencjał ludnościowy

Ze względu na dostępność danych statystycznych, część analiz prowadzona będzie w oparciu o dane dla podregionu radomskiego (NTS 3), w którego skład, poza Radomskim Obszarem Problemowym wchodzi także powiat garwoliński.

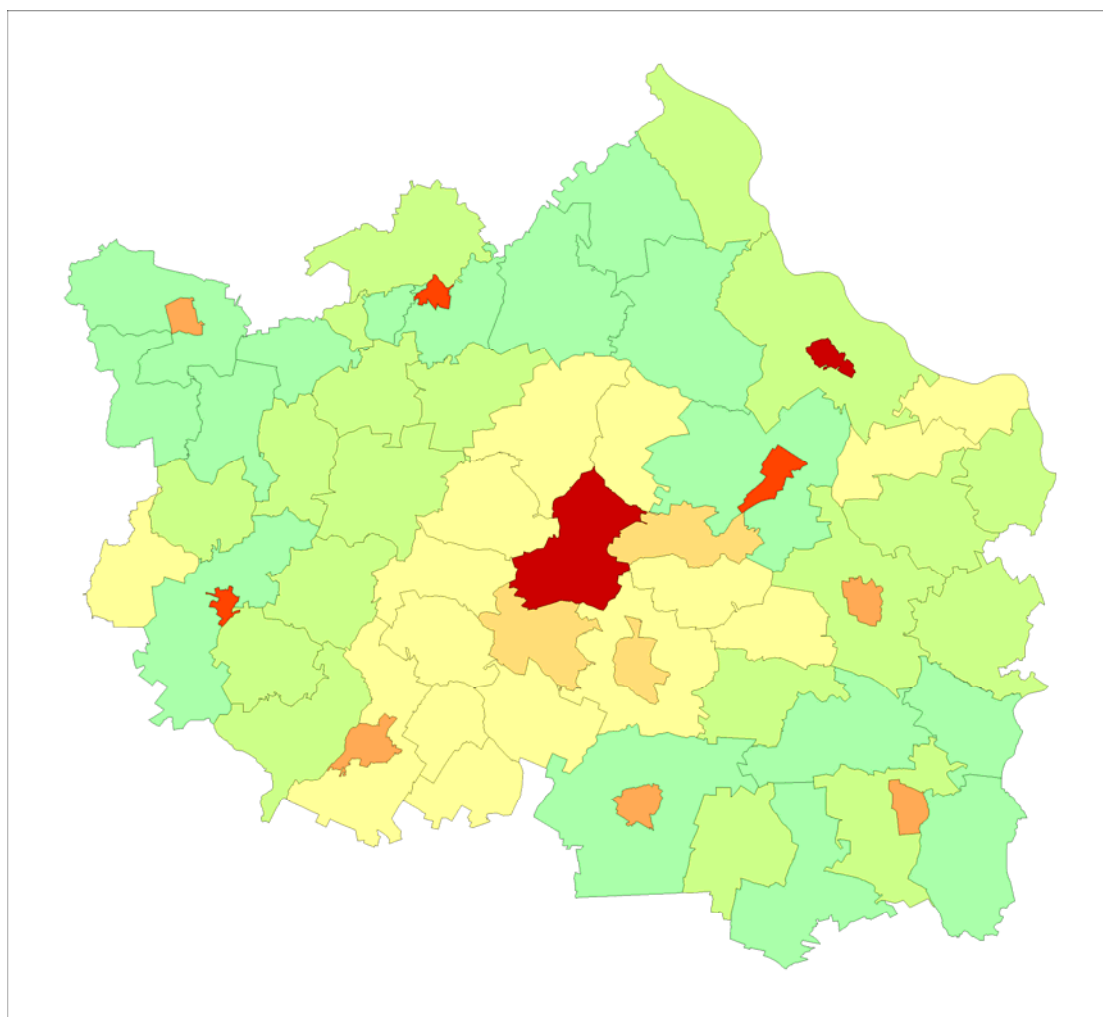
W skład województwa mazowieckiego wchodzi 5 podregionów (NTS 3), wśród których jest podregion radomski. Na 45 podregionów w kraju zajmuje on: 27 lokatę pod względem powierzchni i 25 pod względem liczby mieszkańców.

Radomski Obszar Problemowy w 2004 roku zamieszkiwało 626,7 tys. osób, co stanowiło 12,2% ludności w województwie. W latach 1999–2004 liczba ludności podregionu zmniejszyła się o 2,9% i podobnie ROP o 3,1% w przeciwieństwie do województwa (wzrost

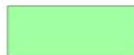

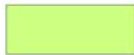

o 1,5%). Niemal we wszystkich powiatach nastąpił ubytek liczby ludności z wyjątkiem radomskiego i wielkości te kształtowały się na poziomie:

- białobrzeski – spadek o 1,7%,
- kozienicki – spadek o 6,6%,
- lipski – spadek o 8,0%,
- przysuski – spadek o 6,4%,
- *radomski* – wzrost o 1,0%,
- szydłowiecki – spadek o 11,7%,
- zwoleński – spadek o 2,8%,
- m. Radom na prawach powiatu – spadek o 1,7%.

Mapa 4. Gęstość zaludnienia

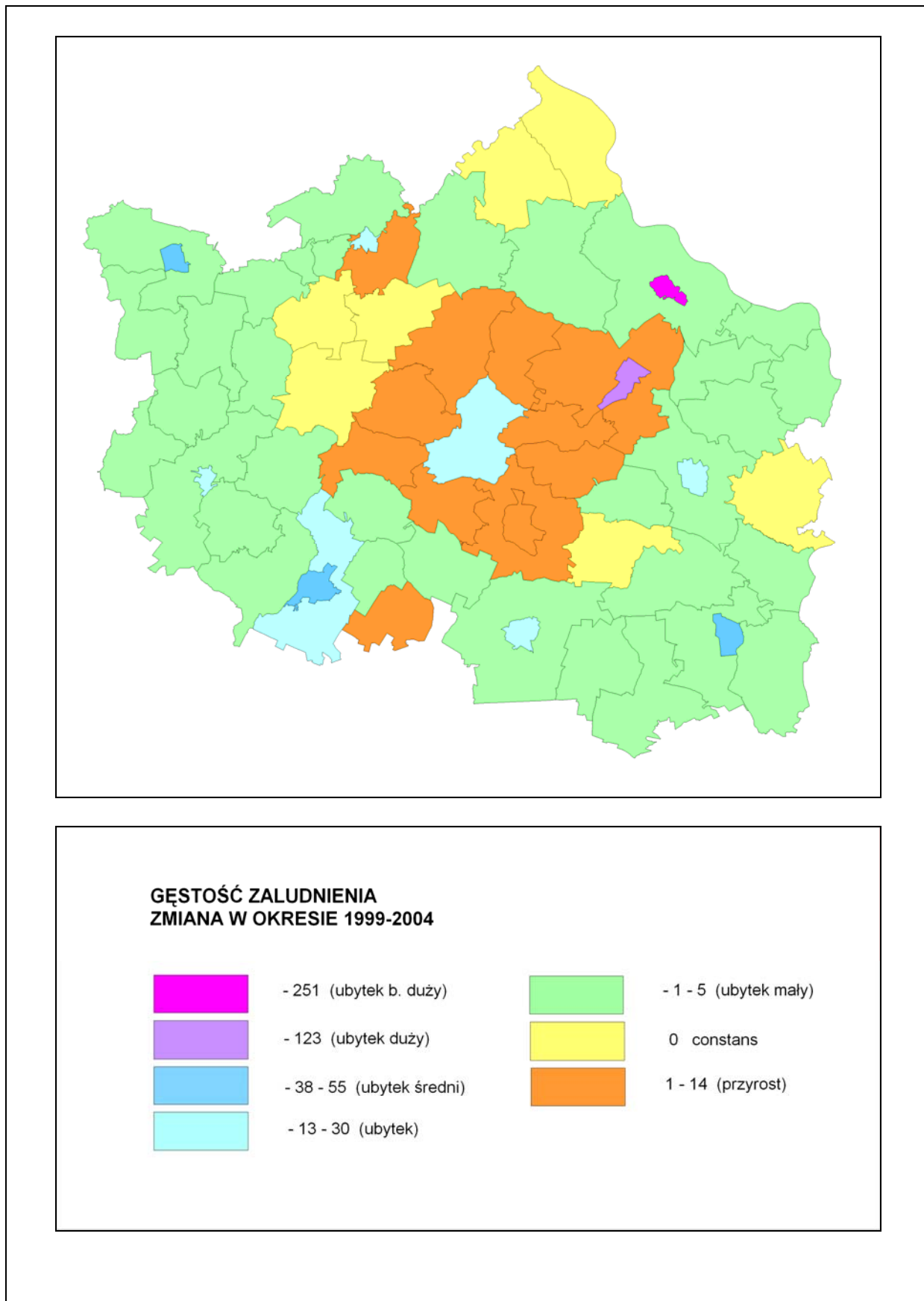

**GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA
STAN W 2004 R.**

	23 - 45 (15)		320 - 555 (5)
	46 - 60 (19)		890 - 1100 (3)
	61 - 115 (15)		1796 - 2038 (2)
	140 - 175 (3)		

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie danych GUS

Mapa 5. Gęstość zaludnienia

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie danych GUS

Wynika z tego, że zdecydowanie największy ubytek ludności wystąpił w powiecie szydłowieckim, który jednocześnie ma najwyższy wskaźnik bezrobocia (stopa bezrobocia 40,6%) w podregionie (26,5%), województwie i kraju. Niewątpliwie na zmiany liczby ludności wpływa przyrost naturalny i znaczne ruchy migracyjne ludności do prężniejszych ośrodków (np.: Warszawa).

Średnia gęstość zaludnienia Podregionu wynosi 104 osoby/1km² i w *Radomskim Obszarze Problemowym* jest nieco wyższa 109 osób/1km², przy znacznie wyższych średnich w województwie (145) i kraju (122). Zdecydowanie najwyższa jest w Radomiu i powiecie radomskim, a najniższa w powiecie lipskim.

Niżej przeanalizowane zostaną składowe struktury demograficznej obszaru, mające istotne znaczenie dla jakości kapitału ludzkiego i perspektyw jego rozwoju, w tym: struktura płci, przyrost naturalny, ruchy migracyjne, struktura wiekowa, stopień urbanizacji.

Przyrost naturalny

Podregion Radomski cechuje w ostatnich sześciu latach dodatni przyrost naturalny osiągając w 2004 roku wskaźnik 0,5/1000 ludności, przy ujemnym wskaźniku w województwie (-0,6) i kraju. Dla ROP najwyższy przyrost wystąpił w powiecie radomskim (2,1) i białobrzeskim (1,9), a zdecydowanie najniższy w powiecie lipskim (-5,3). Poszczególne wielkości tego czynnika ilustruje (Tabela 1).

Migracje

Z analizy ruchów migracyjnych w podregionie wynika, że najistotniejszy wskaźnik salda migracji na tysiąc ludności jest ujemne i wykazuje tendencję dalszego spadku, co jest zjawiskiem niepokojącym, świadczącym o znacznym odpływie ludności. Sytuacja ta kontrastuje z rosnącym, dodatnim saldem migracji dla całego regionu, szczególnie na obszarze aglomeracji warszawskiej. Wśród powiatów obszaru problemowego najwyższe ujemne saldo wykazują kolejno: miasto Radom (-4,7/1000 ludności) oraz powiat przysuski (-3,9) i lipski (-3,7) (Tabela 1).

Tabela 1. Podregion Radomski, przyrost naturalny i migracje w/g powiatów, lata 1999–2004

Nazwa jednostki administracyjnej	Przyrost naturalny		Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ³	
	na 1000 ludności			
	1999	2004	1999	2004
Polska	0,0	-0,2	-0,4	-0,2
Wojew. Mazowieckie	-1,3	-0,6	1,3	2,8
Podregion Radomski	0,6	0,5	-1,5	-1,9
Powiaty ROP:				
Białobrzeski	0,4	1,9	-2,8	-2,8
Kozienicki	-0,2	-1,2	-0,8	-1,8
Lipski	-4,4	-5,3	-3,6	
Przysuski	-0,9	-2,0	-4,7	
Radomski	2,1	2,1	1,4	3,5
Szydłowiecki	0,8	0,0	-2,1	-2,2
Zwolenński	-0,3	-1,8	-5,8	-2,7
m. Radom	1,0	0,9	-2,1	

Źródło: Powiaty w Polsce 2005, GUS; Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2000, US w Warszawie.

Struktura wiekowa

Analiza struktury wiekowej w trzech podstawowych grupach wiekowych w stosunku do 1999 roku (Tabela 2.), wskazuje w Podregionie na znaczną tendencję spadkową liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym (16,4%) i nieco mniejszą w poprodukcyjnym (0,15%). Natomiast w wieku produkcyjnym nastąpił wzrost (2,8 %). W grupie wiekowej przedprodukcyj-

³ Na pobyt stały

nej największy spadek, bo o ponad 20%, odnotowano kolejno w powiecie szydłowieckim (24,3%), lipskim (21,1%) i mieście Radomiu (20,2%).

Tendencje liczebnych zmian produkcyjnej grupy wiekowej w poszczególnych powiatach są zróżnicowane wykazując spadek na tym samym poziomie (1,4%) w kozienickim, lipskim i przysuskim oraz kilkakrotnie wyższy w szydłowieckim (6,0%). Natomiast w pozostałych powiatach odnotowano wzrost i był on najwyższy w radomskim (7,7%).

Z punktu widzenia obciążenia systemu emerytalnego oraz pozostałych świadczeń dla poprodukcyjnej grupy wiekowej, liczebny spadek tej grupy we wszystkich powiatach za wyjątkiem miasta Radomia (wzrost o 9,3%) wskazuje na korzystniejszą sytuację w zakresie struktury demograficznej, niż ogółem w województwie.

Rozkład przestrzenny struktur demograficznych w ROP (Tabela 2 i 3) w syntetycznej ocenie przedstawia się następująco:

- szczególnie niekorzystne wskaźniki demograficzne (m.in. rosnący ujemny przyrost naturalny i wysokie ujemne saldo migracji, znaczny spadek ludności w wieku przedprodukcyjnym, wysoki wskaźnik ludności nieprodukcyjnej do ludności w wieku produkcyjnym) koncentrują się szczególnie w południowo-wschodniej i południowo-zachodniej części obszaru, a są to powiaty: lipski, przysuski, szydłowiecki i zwoleński i miasto Radom;
- w najwyższym stopniu zdeformowane struktury demograficzne występują w powiatach lipskim i szydłowieckim;
- najkorzystniej wypada potencjał demograficzny powiatu radomskiego położonego w centralnej części Podregionu – np.: wzrost liczby mieszkańców, utrzymujący się dodatni przyrost naturalny, rosnące dodatnie saldo migracji, najniższy spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnego w Podregionie (również w stosunku ogółu w woj. mazowieckim), spadek liczby ludności wieku poprodukcyjnego;
- w połowie powiatów obszaru problemowego, wzrastająca liczba ludności w grupie wieku produkcyjnego wywołuje wzmożoną presję na rynek pracy (zwłaszcza pow. radomski).

Na Radomskim Obszarze Problemowym znaczna ilość zagrożeń demograficznych kumuluje się w jego południowo-wschodniej i południowo-zachodniej części, obejmującej powiaty: szydłowiecki, przysuski, lipski i zwoleński. Obszar kumulacji zagrożeń stanowi, zatem przeważającą część ROP.

Jedynym obszarem ROP, o korzystnej charakterystyce i trendach demograficznych, jest obszar powiatu ziemskiego radomskiego, złożony z gmin podmiejskich, przyciągających potencjał ludnościowy z obszaru samego miasta. Radom, miasto na prawach powiatu tworzy w rejonie centralnym niejako wyspę o niekorzystnej charakterystyce i pogarszające się tendencje w zakresie potencjału demograficznego. Taki stan rzeczy jest świadectwem postępującej dekoncentracji ludności z ośrodka radomskiego w kierunku obszarów podmiejskich. Jest to zjawisko typowe i zrozumiałe w przypadku większych ośrodków miejskich, zwłaszcza o charakterze metropolitalnym, które nie są w stanie zagwarantować odpowiedniej jakości przestrzeni zamieszkania na swoim obszarze, cierpią z powodu niedostatków substancji mieszkaniowej, problemów komunikacyjnych i różnorodnych konfliktów funkcjonalno-przestrzennych. W przypadku ośrodka wielkości Radomia – tendencja ta winna być wyjaśniana za pomocą innych przyczyn, niż te, które wywołują podobne skutki na obszarach metropolitalnych. W tym przypadku powodem może być ekonomiczna konkurencyjność zamieszkania na obszarach podmiejskich, wynikająca m.in. z niezależności od drogich, miejskich usług komunalnych, ale także kulturowe uwarunkowania wzorcowego modelu życia i zamieszkania mieszkańców Radomia.

Tabela 2. Podregion Radomski – ludność w/g grup wiekowych i powiatów, lata 1999–2004

Obszar	Ludność w wieku													
	przedprodukcyjnym			produkcyjnym			poprodukcyjnym			nieprodukcyjnym				
	lata/dynamika			lata/dynamika			lata/dynamika			lata/dynamika				
	1999	2004	2004 1999	1999	2004	2004 1999	1999	2004	2004 1999	1999	2004	2004 1999	1999	2004
Polska	9 624 736	8 087 067	84	23 424 057	24 239 587	103	5 604 766	5 847 181	104	65,0	57,5			
Województwo Mazowieckie	1 187 297	1 036 343	87	3 051 062	3 248 829	106	831 619	860 825	103	66,1	58,4			
Podregion Radomski	205 368	171 596	83	435 494	447 583	103	114 116	113 944	100	73,3	63,8			
Radomski Obszar Problemowy	174 054	144 158	83	375 271	384 934	102	97 471	97 589	100					
<i>Powiaty</i>														
Białobrzezki	9 647	8 586	89	19 050	19 720	103	5 455	5 263	96	79,2	70,2			
Kozienicki	17 845	14 436	81	38 342	37 864	99	10 208	9 742	95	73,0	63,9			
Lipski	10 271	8 099	79	22 219	21 897	98	8 236	7 476	91	83,3	71,1			
Przysuski	12 929	10 613	82	25 422	25 072	99	8 705	8 363	96	85,1	75,7			
Radomski	41 785	37 099	89	80 967	87 209	108	20 164	20 074	99	76,5	65,6			
Szydłowiecki	12 711	9 626	75	25 812	24 256	94	7 023	6 339	90	76,4	65,8			
Zwoleński	10 328	9 000	87	21 296	21 790	102	6 798	6 544	96	80,4	71,3			
<i>m. Radom</i>	<i>58 538</i>	<i>46 699</i>	<i>80</i>	<i>142 113</i>	<i>147 126</i>	<i>103</i>	<i>30 902</i>	<i>33 788</i>	<i>109</i>	<i>62,9</i>	<i>54,7</i>			

Źródło: Powiaty w Polsce 2005, GUS; Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2000, wyliczenia własne.

Prognozy demograficzne

Według założeń prognozy demograficznej GUS do 2030 roku procesy demograficzne na Mazowszu i w przedmiotowych jednostkach terytorialnych będą kształtowały się następująco:

- wzrośnie liczba ludności województwa mazowieckiego o około 35,9 tys., tj. 0,7%;

w podregionie radomskim:

- liczba ludności spadnie o około 6,3 tys. osób, tj. o 1%, a w największym stopniu wyludniać się będą powiaty: m. Radom, lipski, przysuski;
- bardzo znacznie zmniejszy się liczebność ludności w wieku przedprodukcyjnym, bo o 21,7% (37,2 tys. osób);
- nastąpi wzrost o 36,2% (41,3 tys. osób) liczby ludności wieku poprodukcyjnego.

Tabela 3. Podregion Radomski – prognoza ludności, stan w dniu 31 XII

Obszar	2004	2015		2030	
	w tys. osób	w tys. osób	2015/2004	w tys. osób	2030/2004
Polska	38 173,8	37 625,9	98,6	35 693,0	93,5
Wojew. Mazowieckie	5 146,0	5 181,9	100,7	5 070,7	98,5
Podregion Radomski	733 123,0	730,1		707,1	
Powiaty ROP					
Białobrzeski	33,5	34,3	102,4	36,0	107,5
Kozienicki	62,0	61,8	99,7	61,3	98,9
Lipski	37,5	35,6	94,9	33,7	89,9
Przysuski	44,1	42,7	96,8	41,4	93,9
Radomski	144,3	150,5	104,3	157,6	109,2
Szydłowiecki	40,3	40,9	101,5	40,3	100,0
Zwoleński	37,3	37,1	99,5	37,6	100,8
m. Radom	227,6	218,2	95,9	188,0	82,6

Źródło: Powiaty w Polsce 2005- GUS, Prognoza ludności na lata 2003-2030 w/g jednostek terytorialnych GUS.

Tabela 4. Podregion Radomski – prognoza demograficzna i dynamika dla wybranych lat w/g grup wieku, stan w dniu 31.XII*

Obszar	Wiek															
	przedprodukcyjny						produkcyjny						poprodukcyjny			
	2015		2030		2040		2015		2030		2040		2015		2030	
	2015	2030	2015	2030	2015	2030	2015	2030	2015	2030	2015	2030	2015	2030	2015	2030
Polska	8 087,1	6 296,3	78	5 325,1	66	24 239,6	23 861,3	98	20 770,9	86	5 847,2	7 468,2	128	9 597,0	164	
Wojew. mazowieckie	1 036,3	861,7	83	756,0	73	3 248,8	3 248,4	99	2 962,9	91	860,8	1 071,8	124	1 351,8	157	
Podregion region . radomski	171,6	137,0	78	119,5	70	447,6	457,1	102	411,7	92	113,9	136,0	119	176,1	155	
Radomski ROP	144,1	114,5	79	98,6	68	385,0	389,0	101	345,3	89	97,5	117,7	120	152,1	156	
	<i>Powiaty</i>															
Białobrzegi	8,6	7,1	82	6,9	80	19,7	21,5	109	21,3	108	5,2	5,7	109	7,9	152	
Kozienicki	14,4	11,3	78	10,1	70	37,9	38,5	102	35,2	93	9,7	11,9	123	15,9	164	
Lipski	8,1	6,0	74	5,4	67	21,9	22,0	100	19,2	88	7,5	7,6	101	9,2	123	
Przysuski	10,6	8,3	78	7,6	72	25,1	26,1	104	23,9	95	8,4	8,3	99	9,9	118	
Radomski	37,1	30,6	82	28,7	77	87,2	95,6	109	93,9	108	20,0	24,3	121	35,0	175	
Szydłowiecki	9,6	8,0	83	7,0	73	24,3	25,6	105	23,7	97	6,4	7,4	116	9,7	151	
Zwoleński	9,0	7,0	78	6,7	74	21,8	23,3	107	22,0	101	6,5	6,9	106	8,9	137	
m. Radom	46,7	36,2	77	26,2	56	147,1	136,4	93	106,1	73	33,8	45,6	135	55,6	164	

Źródło: Powiaty w Polsce 2005, GUS, wyliczenia własne.

2.2.2. Problemy społeczne

Bezrobocie

Charakterystyka podregionu radomskiego pod względem poziomu i struktur bezrobocia, na tle województwa, obejmuje następujące cechy i tendencje:

- najwyższa liczba (82,8 tys.) zarejestrowanych bezrobotnych, stanowiących 23,5% ogółu bezrobotnych zarejestrowanych na Mazowszu (co 4-ty bezrobotny jest mieszkańcem podregionu radomskiego), z tendencją wzrostową. W porównaniu do 1999 roku liczba bezrobotnych w podregionie wzrosła o 12 681 osób, tj. o 18,1% (w województwie o 103 730 osób, tj. o 41,6%, kraj o 27,6%),
- nieznacznie przeważająca część (51,5%) bezrobotnych zamieszkujących tereny wiejskie (w województwie 42,3%),
- najwyższa stopa bezrobocia rejestrowanego, wynosząca 26,5% (najniższa miasto Warszawa 6,2%), przy średniej wojewódzkiej 14,7%. Wskaźnik ten, będący jednym z najbardziej miarodajnych wskaźników bezrobocia, w stosunku do 1999 roku również podlegał wzrostowi o 7,7 punktu procentowego (w województwie: 5,2),
- przeciętny udział kobiet (48,7%) w ogólnej liczbie bezrobotnych, przedstawia się podobnie jak w województwie (49,4%), dla porównania najwyższy (51,6%) odnotowano w podregionie ciechanowsko-płockim.
- stosunkowo wysoki udział, bo 58,7% ogółu bezrobotnych, stanowią bezrobotni pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok – długotrwale bezrobotni (najmniej w podregionie warszawskim 50,9%, a w województwie 56,0%).

Ze względu na wyżej podane cechy **podregion radomski należy do obszarów bezrobocia strukturalnego**, jednak jego wewnętrzny rynek pracy cechuje się zróżnicowaniem natężenia bezrobocia rejestrowanego i jego struktur. Pod względem badanych bezwzględnych wielkości, wskaźników i zachodzących zmian podregion radomski charakteryzuje:

- okresie 1999-2004 występowała tendencja wzrostowa **liczby bezrobotnych** we wszystkich powiatach z wyjątkiem lipskiego (spadek 8,7%); najwyższy udział bezrobotnych w liczbie bezrobotnych podregionu występował w następujących powiatach: m. Radomiu (32,1%), radomskim (24,4%), szydłowieckim (8,0%) i przysuskim (7,7%);
- najwyższa **stopa bezrobocia** od lat utrzymuje się w powiatach: szydłowieckim (40,6%), radomskim (35,2%), przysuskim (28,5%), mieście Radomiu (28,2%); również w tych powiatach, w latach 1999-2004, najbardziej wzrosła stopa bezrobocia, a wzrost ten kształtował się na poziomie: w przysuskim o 10,1, szydłowieckim o 12,9, m. Radomiu o 13,0, a radomskim 16,1 punktu procentowego;
- problem bezrobocia najdotkliwiej zaznacza się na **obszarach wiejskich**, gdzie jest ono bardzo wysokie we wszystkich powiatach, a szczególnie w przysuskim (87,1%), lipskim (84,1%), zwoleńskim (77,1%), radomskim (76,6%) i szydłowieckim (73,2%). Biorąc pod uwagę lata 1999-2004, wzrosła liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi o 16,0%. Natomiast, w stosunku do ogółu bezrobotnych nastąpił minimalny spadek (o 0,9 pkt. procentowego) bezrobotnych zamieszkałych na wsi;
- bardzo wysoki i rosnący udział **bezrobotnych bez prawa do zasiłku** w ogólnej liczbie bezrobotnych (z 73,7% w 1999 roku do 85,6% w 2004 roku), w 2004 roku najwyższy w powiatach: lipskim (94,7%), zwoleńskim (93,3%) i kozienickim (91,7%);
- w grupie bezrobotnych bardzo wysoki (58,7%) i rosnący udział **długotrwale bezrobotnych** (w stosunku do 1999 roku wzrost liczby długotrwale bezrobotnych o 46,5%), co jest to poważnym problemem całego podregionu (Mapa 6), skutkującym utrwalającymi bezrobocie strukturalne patologiami lokalnych rynków pracy. Obszarami o najwyższym udziale bezrobotnych pozostających bez pracy 24 miesiące i więcej są powiaty: białobrzeski (63,1%), przysuski (62,9%), radomski (59,6%). W okresie 1999-2004 we wszystkich po-

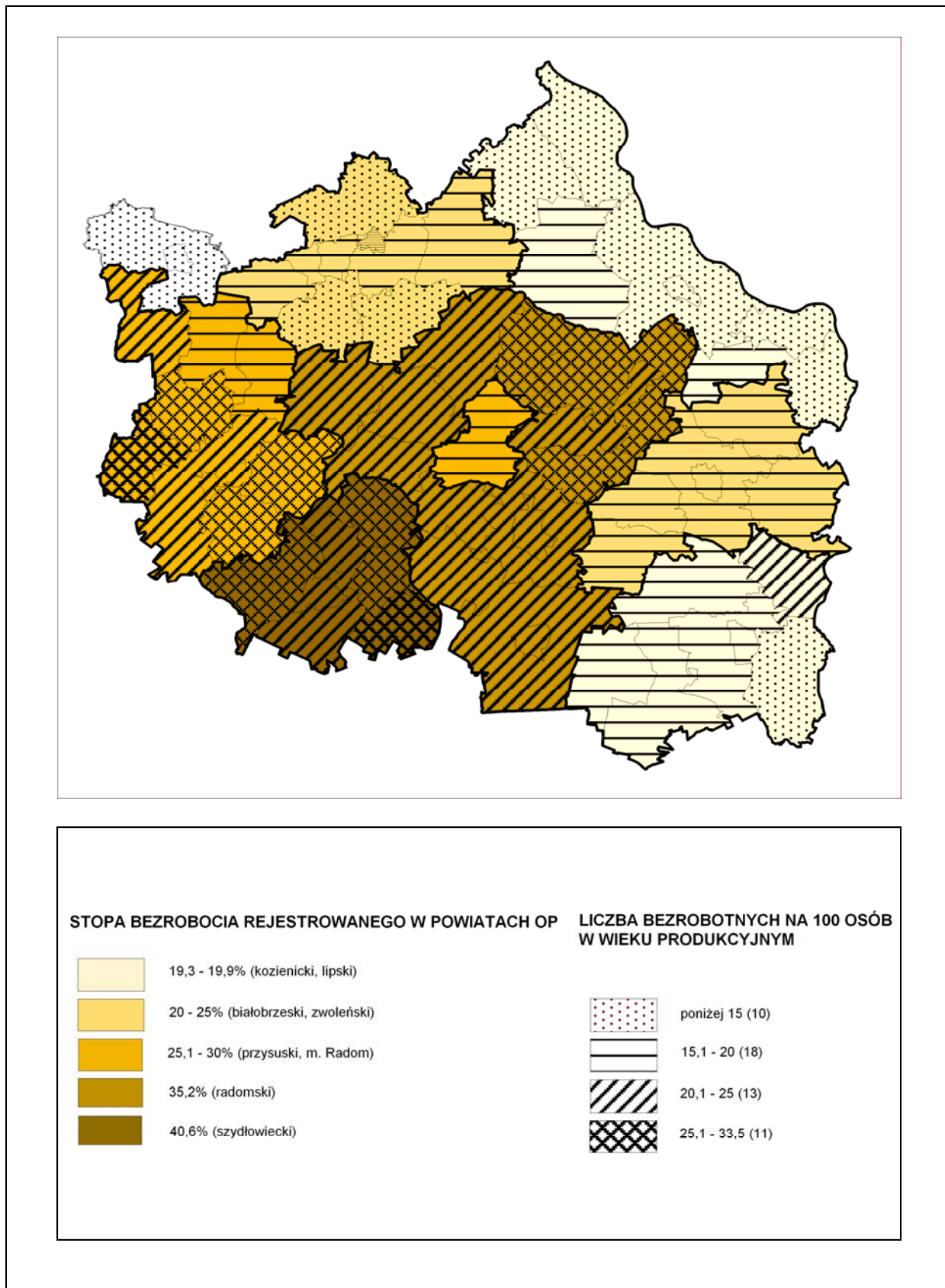
wiatach nastąpił wzrost udziału długotrwale bezrobotnych, średnio o 11,4 punktu procentowego, a zdecydowanie najwyższy był w białobrzeskim(14,2), radomskim (12,2)⁴ i przysuskim (9,0);

- wśród bezrobotnych występuje się znaczna przewaga osób z **niskimi kwalifikacjami** (>60%) o czym świadczy wysoki udział osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym 37,1 %, a poniżej tego poziomu 30,5% (gimnazjum, podstawowe i niepełne podst.). Nową, bardzo niepokojącą tendencją jest gwałtowny wzrost liczby osób bezrobotnych z **wyższym wykształceniem** (wzrost o 224% w badanym okresie 1999-2004), co daje wzrost udziału tej grupy z 1,8% do 5,0% w stosunku do ogółu bezrobotnych w krańcowych latach badanego okresu. Tendencja ta dotyczy szczególnie powiatu szydłowieckiego, białobrzeskiego i radomskiego (łącznie z miastem). Najniższe kwalifikacje posiadają bezrobotni powiatów: szydłowieckiego, białobrzeskiego, przysuskiego i lipskiego;
- bardzo trudna sytuacja na rynku pracy dla ludzi młodych (do 24 lat) oraz powyżej 45 roku życia. Młodzież stanowi bowiem aż 23,4% ogółu bezrobotnych (w stosunku do 1999 roku jej udział nieco zmalał), a grupa >45 lat stanowi 25,3% tej liczby i w stosunku do 1999 roku jej udział wzrósł o 7,6 punktu procentowego.

---

⁴ Z uwagi na różnice w agregacji danych gromadzonych w 1999 i 2004 roku miasto Radom i powiat radomski w 2004 roku obliczono łącznie.

Mapa 6. Bezrobocie w 2004 r.

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie danych GUS

Dochody ludności

Polaryzacja poziomu rozwoju obszarów Mazowsza silnie zaznacza się w sferze poziomu dochodów ludności. Globalnie, poziom dochodów ludności województwa mazowieckiego jest najwyższy w kraju. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2004 roku wynosiło 2,9 tys. zł, co w stosunku do 1999 roku dawało wzrost o 32%. Poziom przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w 2004 roku przewyższał średnią krajową o 21%. Ta statystycznie bardzo korzystna sytuacja Mazowsza wynikała z bardzo wysokiego poziomu dochodów w Warszawie (3,4 tys. zł) i na OMW (podregion warszawski – 2,4 tys. zł). Radomski Obszar Problematyczny lokuje się jednak na przeciwnym biegunie poziomu dochodów ludności Mazowsza, bowiem wśród mazowieckich podregionów (NTS 3), podregion radomski jest obszarem o najniższym przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniu w województwie (w 2004 roku 2,1 tys. zł). Także sam podregion wykazuje spore zróżnicowanie wewnętrzne w poziomie dochodów ludności. Do obszarów o najniższych dochodach (znacznie poniżej średniej podregionu) należą powiaty: lipski, szydłowiecki, radomski. Najwyższe wynagrodzenia osiąga ludność powiatu kozienickiego (przewyższa o 26,6% średnią w podregionie). Miasto Radom tylko nieznacznie (o 4,3%) przewyższa średnią w podregionie.

W latach 1999–2003 w podregionie radomskim zdecydowanie najwyższe tempo wzrostu przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia nastąpiło w powiecie kozienickim (43,0%) i przysuskim (39%) oraz w mieście Radomiu (38,0%). Pozostałe powiaty wykazują dynamikę wzrostu zbliżoną do wojewódzkiej i krajowej (nieco powyżej 30%). Należy jednak pamiętać, że jest to region o relatywnie niskich wynagrodzeniach, a wysoka ich dynamika nie równoważy dotychczasowych dysproporcji.

Poziom przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w istotny sposób wpływa na wielkość jego pochodnych tj.: dochodu rozporządzalnego i dochodu pozostającego do dyspozycji liczonego na 1 osobę w gospodarstwie domowym. Z uwagi na brak informacji dla gmin, powiatów czy podregionów można jedynie domniemywać, iż niskie wynagrodzenia w podregionie radomskim przekładają się na niskie miesięczne dochody jego mieszkańców.

Bezpieczeństwo publiczne

W 2004 r. na terenie subregionu radomskiego stwierdzono ogółem 22 887 przestępstw, co stanowi 11% ogólnej liczby popełnionych przestępstw w województwie mazowieckim.

Większość przestępstw ma charakter kryminalny (17 407). Procentowy udział tego rodzaju przestępstw w ogólnej liczbie przestępstw stwierdzonych wynosi 76,3%, a ich udział w tej grupie przestępstw na Mazowszu stanowi 10,6%.

Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw na 10 tys. mieszkańców wynosi w subregionie radomskim 53,3%, przy średniej wykrywalności dla województwa mazowieckiego 46,2%. Najczęściej popełnianym przestępstwem są przestępstwa przeciwko mieniu (14 407), w tym kradzieże rzeczy cudzej i kradzieże z włamaniem, które stanowią ponad 80% ogólnej liczby przestępstw kryminalnych, a ich udział w tej grupie w województwie mazowieckim wynosi 10,6%. Wśród omawianej grupy przestępstw 6% stanowią kradzieże samochodów, wobec 10% na Mazowszu. Wskaźnik wykrywalności tego rodzaju sprawców przestępstw wynosi 38%, dla porównania w województwie mazowieckim 33%. Przestępstwa gospodarcze (1 363) stanowią – 6%, przy wykrywalności 97% w subregionie radomskim, wobec 93% na Mazowszu. Przestępstwa drogowe (3 370) stanowią 14,7% ogólnej liczby przestępstw stwierdzonych.

Koncentracja zagrożenia przestępczością ma miejsce głównie na obszarach, na których występuje wysokie bezrobocie, jednak skala bezrobocia na radomskim obszarze problemowym nie przekłada się proporcjonalnie na wzrost przestępczości, a zagrożenie przestępczością w tym rejonie nie odbiega znacząco od sytuacji na obszarach regionu o wyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Najbardziej zagrożeni przestępczością są mieszkańcy m. Radomia i powiatu radomskiego, gdzie stwierdzono 428 przestępstw na 10 tys. mieszkań-

ców (na Mazowszu średnio 406). W dalszej kolejności mieszkańcy powiatu kozienickiego i szydłowieckiego, a omawiany wskaźnik wynosi odpowiednio: 340 i 329 przestępstw na 10 tys. mieszkańców. Najmniejsze zagrożenie występuje w powiecie przysuskim (201). Najwyższą wykrywalność sprawców przestępstw odnotowuje się w powiatach zwoleńskim i kozienickim – 74%, natomiast najniższą w powiecie radomskim (łącznie z m. Radomiem) – 43%.

2.2.3. Infrastruktura społeczna

Edukacja

Województwo mazowieckie charakteryzuje stosunkowo wysoki poziom wykształcenia mieszkańców. Wskaźnik osób z wyższym wykształceniem wynosi 13,8%, a ze średnim 30,6%. Dla Polski ogółem wskaźniki te wynoszą odpowiednio 9,9% i 28,3%. Na tym tle mieszkańcy podregionu radomskiego wypadają bardzo skromnie, gdyż szacunkowo około 5% osób posiada wykształcenie wyższe i około 22% średnie. Interpretacja tej sytuacji w powiązaniu ze znaczną liczbą studentów kształcących się w ośrodku radomskim, którego uczelnie przyciągają przeważnie młodzież subregionu, oprzeć się powinna na zestawieniu ze znaczną skalą migracji, dotyczącej głównie młodej, mobilnej i najlepiej wykształconej części populacji.

Niżej przedstawiona analiza statystyczna, odnosząca się głównie do zagadnień stopnia rozwoju sieci placówek oświatowych, stanowi podstawową infrastrukturę doskonalenia zasobów ludzkich obszaru problemowego.

Szkolnictwo podstawowe

W 345 szkołach podstawowych podregionu (19,5% ogółu placówek województwa) pobrało naukę 58,4 tys. uczniów (16,9% ogółu województwa). W stosunku do 1999 roku procentowy udział szkół i uczniów, zarówno w województwie, jak i podregionie uległ zasadniczym zmianom. W podregionie zmniejszyła się liczba placówek o 20,5% (wojew. 21,6%), a liczba uczniów aż o 31,7% (wojew. 29,5%). Bardzo znacznie zmniejszyła się liczba uczniów w powiatach: m. Radomiu (35,9%), lipskim (35,6%), szydłowieckim (35,3%), kozienickim (32,0%).

Również wskaźnik liczebności uczniów na 10 000 mieszkańców znacznie zmalał, bo o 29,6% (także w wojew.) i jest najwyższy (>850) w powiatach: białobrzeskim, zwoleńskim i radomskim, a najniższy w m. Radomiu (695).

Konsekwencją powyższych zmian jest również spadek liczby absolwentów w województwie o 20,6% i nieco niższy w podregionie o 17,4%. Najbardziej zmalała liczba absolwentów w powiatach: m. Radomiu (28,5%), szydłowieckim (24,4%), lipskim (16,2%) i kozienickim (16,0%).

Szkolnictwo gimnazjalne

Szkolnictwo gimnazjalne w roku 2004/2005 obejmowało 119 placówek, które w stosunku do 1999 roku kształciły ponad dwa razy więcej uczniów, tj. 34,7 tys. (wzrost o 166,7%). Tak duży wzrost liczby uczniów wynikał z faktu, iż 1999 rok był początkiem reformy oświatowej i powstania gimnazjów. W podregionie zmniejszyła się natomiast liczba placówek (7) o 5,5% (analogicznie w województwie). W wyniku zachodzących zmian we wszystkich powiatach wzrósł wskaźnik liczebności uczniów gimnazjów na 10 000 mieszkańców, przy czym najwyższe wartości osiągnął w powiecie przysuskim (520), czyli powyżej średniej podregionu (474) i województwa (387).

Liczba gimnazjów w podregionie stanowi 34% liczby szkół podstawowych, co oznacza, że przeciętnie do jednego gimnazjum uczęszcza młodzież z 3 szkół podstawowych (w województwie z 2 szkół). Świadczy to o utrudnionych warunkach nauczania i ograniczonej do-

stępności do szkół gimnazjalnych. Obszarami o najtrudniejszej sytuacji są: powiat szydłowiecki i radomski (4 szkoły podstaw./1 gimnazjum).

Szkolnictwo ogólnokształcące

- dla młodzieży:

Ten poziom kształcenia ulega nadal przemianom i w roku szkolnym 2004/2005 pierwsi absolwenci gimnazjów kończyli szkoły ponadgimnazjalne, w tym licea, a część uczniów kończyła szkoły licealne ponadpodstawowe. W analizowanym okresie 1999/2004 w podregionie radomskim sytuacja przedstawia się następująco:

- w 1999 roku funkcjonowało 36 liceów (9,4% ogółu szkół w województwie) w których kształciło się 15,2 tys. uczniów stanowiących 11,9% ogółu licealistów w województwie, przy czym najmniej uczniów było w powiecie szydłowieckim, białobrzeskim i zwoleńskim (w każdym z powiatów była 1 placówka);
- w roku 2004 (przełomowym w liceach starego typu szkołach ponadpodstawowych, zgodnie z wcześniejszą nomenklaturą) kontynuowało naukę tylko 59 uczniów (dla m. Radom statystyka wykazuje 0 obiektów), a ukończyło naukę 4,7 tys. co stanowiło 13,3% ogółu w województwie. Natomiast nowych szkół ponadgimnazjalnych, łącznie z uzupełniającymi liceami ogólnokształcącymi było 46 (11,5% wojewódzkich), w których uczyło się 14,2 tys. uczniów.

W zakresie szkolnictwa ogólnokształcącego **dla dorosłych** również zaszły zmiany gdyż mechanizm okresu przejściowego zakładał powstawanie nowych typów szkół i wygasanie kolejno klas starego typu. Stąd też w 2003 roku rejestruje się pierwszy obiekt szkolny na etapie nauczania ponadgimnazjalnego, w którym kształciło się 297 uczniów, a która to liczba do 2004 roku wzrosła o 249%. Natomiast na poziomie ponadpodstawowym spadła o 27,6%.

Generalnie, w analizowanym okresie spadła liczba uczniów w liceach dla młodzieży (6,2%) i w liceach dla dorosłych (3,7%).

Szkolnictwo średnie zawodowe

Również ten etap kształcenia ulega przemianom i stąd trudności w statystycznej analizie zmian i porównaniach do lat wcześniejszych. Generalnie, w stosunku do 1999 roku, w roku 2004 na terenie Podregionu Radomskiego było więcej o 13,6% szkół średnich technicznych (zawodowych) obejmujących łącznie szkoły ponadpodstawowe i ponadgimnazjalne i o 41,7% więcej uczniów. Najwięcej szkół funkcjonowało w mieście Radomiu oraz w powiecie garwolińskim i radomskim, które łącznie stanowiły 70% szkół w podregionie. W tychże szkołach kształciło się ponad 40,5% uczniów całego podregionu. Ponadto w tych powiatach była najwyższa liczba absolwentów (73,2% ogółu w podregionie), a która to dotyczyła tylko ponadpodstawowych średnich szkół zawodowych. Nie funkcjonowały już ponadpodstawowe średnie szkoły zawodowe w następujących powiatach: białobrzeskim, przysuskim i szydłowieckim.

Szkolnictwo zasadnicze zawodowe

Z analizy lat 1999 i 2004 wynika, że w podregionie znacznie, bo o 40% spadła liczba zasadniczych szkół zawodowych (analogicznie w województwie o 44,9%) i uczy się coraz mniej młodzieży (spadek o 55,4% w podregionie, województwo o 65,6%). Również znacznie zmniejszył się wskaźnik mierzony liczbą uczniów/10 000 mieszkańców ze 162 na 75 (podobnie w województwie ze 124 na 42). Nadal najwięcej uczniów jest w Radomiu oraz powiecie garwolińskim i kozienickim (łącznie stanowi 71,65% ogółu w podregionie), a wskaźnik na 10 tys. mieszkańców jest najwyższy w Radomiu i powiatach: białobrzeskim, zwoleńskim, garwolińskim. Natomiast najmniejsza liczba uczniów i najniższy wskaźnik uczniów/10 tys. mieszkańców jest na obszarze następujących powiatów: przysuskiego, lipskiego, szydłowieckiego i radomskiego. Znaczny wpływ na powyższą sytuację miały zmiany w systemie educa-

cji oraz mniejsze zapotrzebowanie rynku pracy na pracowników z niskimi kwalifikacjami o wąskiej specjalizacji.

Placówki szkolnictwa policealnego

Dodatkową ofertą dla młodzieży są szkoły policealne i w roku szkolnym 2004/2005 w Podregionie funkcjonowało 40 tego typu placówek (wzrost o 29% w stosunku do 1999 roku), co stanowi 13% placówek w województwie. Szkoły skupia głównie miasto Radom (55%) i powiat lipski (15%). W dwóch powiatach szydłowieckim i zwoleńskim nie było szkół policealnych. W stosunku do 1999 roku bardzo wzrosła, bo o 87,6% liczba kształcącej się w nich młodzieży. Najwyższy jej wzrost, bo ponad siedmiokrotny był w powiecie radomskim oraz powiatach: lipskim (173%), garwolińskim (152%) i w Radomiu (110%), a w białobrzesckim, kozienickim i przysuskim spadek. W tym samym czasie w województwie był to wzrost rzędu 32,7% i przykładowo w Warszawie 15,7%, Siedlcach 78%, Płocku 18%, Ostrołęce 86%. Również w badanym okresie wzrosła liczba absolwentów i dla podregionu był to wzrost o 26,3%, przy czym najwyższy był w powiecie garwolińskim (104%).

Szkolnictwo wyższe⁵

Głównym (i jedynym) ośrodkiem akademickim ROP jest miasto Radom, przy czym jest to jednocześnie drugi co do wielkości, po Warszawie, ośrodek akademicki w województwie mazowieckim. W roku akademickim 2004/2005 funkcjonowało tu 7 wyższych uczelni, 5 zamiejscowych placówek uczelnianych oraz 5 kolegiów (nauczycielskie, językowe). Ogółem kształciło się w nich 26,2 tys. studentów, która to liczba stanowiła 7,6% studentów w województwie.

W badanym okresie (1999–2004) przybyło 2 szkoły wyższe, 5 zamiejscowych placówek uczelnianych (wydziały) oraz 2 kolegia (nauczycielskie, językowe), co znacznie poprawiło dostępność do szkolnictwa wyższego. Radomskie uczelnie dają możliwość kształcenia się na różnych kierunkach i poziomach (studia licencjackie, magisterskie, doktoranckie).

W tym okresie wzrosła też znacznie, bo o 22% liczba studentów oraz wskaźnik liczby studentów na 10 tys. mieszkańców osiągając wartość 1 151, co w roku akademickim 2004/2005 daje Radomiowi 4 miejsce (po Pułtusku, Siedlcach, Warszawie) wśród ośrodków akademickich województwa, jednak pod względem liczby studentów, Radom sytuuje się za Warszawą i dwukrotnie przewyższa potencjałem kolejny ośrodek – Płock (12,4 tys. studentów).

Profil szkolnictwa wyższego na terenie obszaru problemowego wykazuje przewagę i rozwój kierunków kształcących kadry dla sektora publicznego oraz otoczenia biznesu (kierunki administracyjno-prawne, ekonomiczne, finanse i bankowość, nauczycielskie). Kierunki techniczne nie rozwijają się i wykazują pewien potencjał powiązania z lokalną gospodarką komunalną oraz raczej nikły z sektorami produkcyjnymi.

Opieka zdrowotna i społeczna

Pod względem nasycenia kadrami służby zdrowia (wskaźniki liczby lekarzy, lekarzy stomatologów i pielęgniarek na 10 tys. mieszkańców), podregion radomski nie odbiega od poziomu pozostałych dwu obszarów pozametropolitalnych, które jednak, ze względu na siłę samego ośrodka warszawskiego, niekorzystnie odstają od średniej wojewódzkiej.

---

⁵ Źródło dla poniższych informacji stanowią „Powiaty w Polsce – 2005”, informacje z Urzędu Miejskiego Radomia (również strona internetowa miasta), bezpośrednio ze szkół wyższych.

Tabela 5. Kadry służby zdrowia w podregionach Mazowsza

Wyszczególnienie	Podregiony				
	Ciechanowsko-płocki	Ostrołęcko-siedlecki	Warszawski	Radomski	Miasto Warszawa
Wskaźnik – liczba na 10000 mieszkańców w 2004 roku					
lekarzy	16,8	15,9	15,6	16,1	44,1
lekarzy stomatologów	1,9	2,1	1,4	2,8	5,1
pielęgniarek	44,8	39,9	31,9	40,9	65,7

Źródło : Opracowanie MBPP na podstawie danych GUS.

W okresie 1999–2004 nastąpił ogólny wzrost liczby lekarzy/10 tys. mieszkańców w podregionie, przy czym najwyższy był w powiecie lipskim i zwoleńskim. Natomiast największy spadek tego wskaźnika wystąpił w powiecie przysuskim (o 2,1) oraz mniejszy w mieście Radomiu (o 0,7) i powiecie radomskim (o 0,4).

Na terenie podregionu funkcjonujące dziewięć szpitali publicznych stanowiło ponad 10% ogólnej liczby szpitali w województwie, a ich liczebność w latach 1999–2003 nie uległa zmianie. Lokalizacja szpitali wskazuje na nierównomierność ich rozmieszczenia, gdyż w mieście Radomiu i powiecie radomskim funkcjonują łącznie 4 placówki (oraz SWPZZPOZ - psychiatria), w pięciu powiatach po 1 placówce, a żadnej nie ma w białobrzeskim i szydłowickim. Obsługę ludności powiatów, w których nie ma szpitali zapewniają szpitale w miastach sąsiednich powiatów. Ponadto, szpitale podregionu obsługują również ludność innych województw, czego przykładem jest SP ZZOZ w Lipsku, obsługujący mieszkańców gminy Tarłów (powiat opatowski, woj. świętokrzyskie). Wśród wszystkich placówek szpitalnych podregionu do najważniejszych należą:

- Radomski Wojewódzki Szpital Specjalistyczny największy, najnowocześniejszy, świadczący usługi o wysokim standardzie w regionie (zatrudnia 242 lekarzy, a w tym: 17 z tytułami naukowymi i 150 z II stopniem specjalizacji);
- Radomski Szpital Specjalistyczny;
- Samodzielny Wojewódzki Publiczny Zespół Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej, w promieniu 100 km jedyna tego typu placówka, która m.in. posiada 6 oddziałów psychiatrycznych ogólnych oraz 9 specjalistycznych, zaplecze diagnostyczne, poradnie specjalistyczne.

Ponadto, w nowych strukturach (zespoły zakładów, zakłady, oddziały w szpitalach) działają różne formy opieki długoterminowej i paliatywnej, czego przykładem są szpitale w Radomiu (3), Kozienicach, Lipsku, Iłży.

W ocenie dostępności lecznictwa zamkniętego brany jest również pod uwagę wskaźnik liczby łóżek/10 tys. ludności i pod tym względem Podregion charakteryzuje wskaźnik 36,9, tj. poniżej średniej wojewódzkiej (46,9). W analizowanym okresie (1999–2003) powyższy wskaźnik uległ poprawie i wzrósł nieco (o 0,6), mimo ubytku 32 łóżek, co tłumaczy się ze spadkiem liczby mieszkańców. Na obszarze problemowym, najwyższy (najkorzystniejszy) wskaźnik liczby łóżek/10 tys. ludności w 2004 roku występuje kolejno w powiatach: lipskim (74,9), kozienickim (64,3), mieście Radomiu (61,9) znacznie przekraczając średnią wojewódzką i krajową (krajowa: 2003 rok – 47,1, 2004 rok – 45,7). Natomiast najgorsza pod tym względem sytuacja jest w powiecie zwoleńskim (12,0) i radomskim (16,9). Zmniejszająca się liczba łóżek w szpitalach jest m.in. wynikiem zmian systemowych w służbie zdrowia oraz działań restrukturyzacyjnych (organizacyjnych) podejmowanych w szpitalach w odpowiedzi na te zmiany.

W związku z wydłużeniem się przeciętnej długości życia, coraz większe znaczenie ma umożliwienie korzystania z długoterminowej opieki, opieki paliatywnej lub możliwości pobyc-

tu i opieki w domach i zakładach pomocy społecznej. Na terenie podregionu funkcjonuje łącznie 17 domów i zakładów pomocy społecznej, które dysonują łącznie z filiami 1516 miejscami, obsługującymi 1857 pensjonariuszy. W 1999 roku na 1 placówkę przypadało przeciętnie 84 pensjonariuszy, przy czym największe zagęszczenie występowało w mieście Radomiu, gdzie na 653 miejsca przypadało o ok. 30% więcej pensjonariuszy.

Wyżej zamieszczona ocena wskaźnikowa w niewielkim stopniu wyczerpuje problematykę dostępności publicznych usług opieki zdrowotnej, na którą poza dostępnością samej infrastruktury, istotny wpływ mają finansowe uwarunkowania kontraktowania usług z NFZ.

Kultura

Analizowanymi elementami infrastruktury społecznej w zakresie kultury, dla których dostępne są dane statystyczne są: biblioteki, teatry, muzea, kina, kluby sportowe oraz turystyczne obiekty zbiorowego zakwaterowania.

Wg stanu na koniec grudnia 2004 r. na terenie subregionu radomskiego funkcjonowało ogółem **146 bibliotek** oraz 14 punktów bibliotecznych, które stanowią 14,2% takich placówek na Mazowszu. Największa liczba bibliotek występuje w powiecie radomskim – 46 placówek. W powiecie kozienickim i przysuskim po 18 punktów, w m. Radomiu 15, w powiecie zwoleńskim i lipskim odpowiednio: 14 i 13 oraz w białobrzeskim i szydlowieckim po 11 placówek. Ogólna liczba woluminów księgozbioru wynosi ogółem 1819,2 tys. (11% woluminów Mazowsza).

Na terenie subregionu radomskiego funkcjonował **1 teatr** – Teatr Powszechny im. Jana Kochanowskiego, który dysponuje łącznie 443 miejscami, w tym 363 na scenie dużej i 90 na scenie kameralnej. W 2004 r. wystawiono łącznie 251 przedstawień i spektakli, w tym na scenie dużej 121 spektakle, które obejrzało ogółem 38,4 tys. widzów, w tym na scenie dużej 27,4 tys. widzów. Najbardziej znaczącym przedsięwzięciem teatralnym od 1993 r. jest Międzynarodowy Festiwal Gombrowiczowski, który odbywa się w Radomiu cyklicznie co 2 lata.

W omawianym okresie (1999–2004) na terenie subregionu radomskiego funkcjonowały **4 kina** stałe – w Radomiu 2 i w powiecie lipskim i przysuskim po 1 (na Mazowszu 64). Dysponują łącznie 1129 miejscami na widowni, które stanowią 2,7% ogólnej liczby miejsc w województwie mazowieckim. Średnia liczba ludności przypadająca na 1 miejsce wynosi w subregionie 158, przy średniej dla Mazowsza 122 osoby na 1 miejsce. W 2004 r. odbyło się 3,4 tys. seanse filmowe, wobec 254 tys. na Mazowszu (1,3%), w których uczestniczyło ogółem 183,7 tys. osób, tj. 2,2% widzów Mazowsza.

W 2004 r. bazę kultury stanowiło **9 placówek muzealnych** (9,3% ogółu na Mazowszu), które zgromadziły łącznie ponad 46 tys. eksponatów (1,8% w województwie), a Radom jako znaczny ośrodek skupia 33% ww. placówek i 82% eksponatów. Wg klasyfikacji są to muzea artystyczne, etnograficzne, regionalne, historyczne, biograficzne (Muzeum im. Jacka Malczewskiego, filia ww. muzeum – Muzeum Sztuki Współczesnej oraz Muzeum Wsi Radomskiej ze skansenem bartniczo-pszczelarskim).

Kilka z wymienionych placówek muzealnych, jak np. Muzeum im. Jana Kochanowskiego w Czarnolesie (gmina Policzna), Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu, Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze, a także „Centrum Rzeźby Polskiej” w Orońsku mają rangę instytucji o znaczeniu krajowym.

Głównym centrum aktywności kulturalnej obszaru jest miasto Radom. Do ważnych instytucji kultury, które funkcjonują na terenie Radomia należy zaliczyć: Klub Środowisk Twórczych „Łaźnia”, Ośrodek Kultury i Sztuki „Resursa”, Miejskie Centrum Kultury i Informacji Międzynarodowej, Klub Studencki „Atrium”. Ponadto w Radomiu odbywają się: Krajowe Mistrzostwa Formacji Tanecznych, Ogólnopolski Turniej Śpiewających Poezję, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Dawnej im. Mikołaja z Radomia, Triennale Autoportretu. Działają również takie instytucje jak: telewizja regionalna „Vectra”, radio „Ave”, „Rekord”, „Radom”. Ważniejszym ośrodkiem kultury jest także Orońsko, gdzie w „Centrum Rzeźby Polskiej”,

poza wystawami rzeźby współczesnej, organizowane są krajowe plenery malarskie i rzeźbiarskie, a także w powiązaniu z ośrodkiem radomskim – cykliczna impreza: Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej Radom – Orońsko. Utrwalone i rosące znaczenie regionalne mają imprezy cykliczne organizowane w innych ośrodkach, jak: Iłża (Turniej Rycerski), Szydłowiec, Skaryszew i Jedlińsk.

2.2.4. Potencjał usług turystyki i rekreacji

Istotnym elementem zaplecza sfery społecznej, a co za tym idzie – czynnikiem rozwoju kapitału ludzkiego obszaru problemowego, są funkcje turystyki i rekreacji, działające głównie poza sektorem publicznym, w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i kulturowego. Na przedmiotowym obszarze występują zwaloryzowane rejony II, III kategorii atrakcyjności turystycznej w skali kraju. Są to: Rejon Puszczy Kozienickiej i Rejon nadpilicki (II kategoria atrakcyjności turystycznej); Rejon lasów przysusko-szydłowieckich, Rejon solecki, Rejon doliny rzeki Radomki ze zbiornikiem „Domaniów” i Rejon doliny rzeki Wisły (III kategoria atrakcyjności turystycznej).

Infrastruktura turystyczna

Na obszarze problemowym infrastrukturę turystyki stanowią: 41 obiekty zbiorowego zakwaterowania⁶ (w tym 18 obiektów hotelowych) dysponujących łącznie 2975 miejscami noclegowymi (w tym 688 miejsc w obiektach hotelowych); w większości są to obiekty całoroczne (ponad 71%); kilkadziesiąt biur podróży (w samym mieście Radomiu jest ich 26, w powiecie kozienickim – 3 oraz w przysuskim 1); kilka tysięcy działek letniskowych, z których połowa jest zabudowana budynkami letniskowymi oraz nowa forma wypoczynku, jaką jest agroturystyka i około 20 znakowanych szlaków turystycznych o łącznej długości około 625 km. Wśród tego kilometrażu, znajdują się: 1 szlak ogólnopolski, 3 ponadregionalne i 16 regionalnych.

W 2004 roku w badanym obszarze na 1000 ludności przypadają 4,1 miejsca noclegowe, udzielono 301,7 noclegów, z których skorzystało 108,3 turystów; analogiczne wskaźniki dla województwa mazowieckiego kształtowały się następująco: 7,4 – 788,5 – 387,5, świadczy to o zasadniczych różnicach w rozwoju bazy noclegowej tych „dwóch obszarów”, stanowiącej podstawowy element zagospodarowania turystycznego.

W latach 1999–2004 baza noclegowa w rejonie radomskim uległa zmniejszeniu o prawie 27% (w województwie o 12%), podobnie liczba miejsc noclegowych spadła o 26,5%, (w tym w województwie nastąpił wzrost o 8,2%).

Największy spadek udziału turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania wystąpił w powiatach: garwolińskim (o 40 proc.), przysuskim (o 66,7 proc.), kozienickim (o 62,5 proc.). W dwóch powiatach w roku 1999 istniały: 2 obiekty: w lipskim i 1 obiekt w zwoleniskim, których obecnie nie ma. W powiatach białobrzeskim i radomskim liczba obiektów noclegowych pozostała bez zmian. Wyjątek w podregionie stanowią: powiat szydłowiecki, w którym wzrósł udział obiektów o 66,7 proc. i miasto Radom o 9,1 proc. patrz (Tabela 6).

Spadek turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania⁷, wynika prawdopodobnie z ubytków takich jak m.in. w Stromcu w powiecie białobrzeskim (ubytek zespołu 400 domków turystycznych ogólnie dostępnych o dużej liczbie miejsc noclegowych), oraz kwatery agroturystyczne np. w Magnuszewie – powiat kozienicki. Natomiast przybyły: motel w Bia-

⁶ Klasyfikacja ogólnokrajowa w zakresie bazy noclegowej obejmuje: hotele, motele, pensjonaty, domy wycieczkowe, schroniska, schroniska młodzieżowe, ośrodki wczasowe, ośrodki kolonijne, ośrodki szkoleniowo – wypoczynkowe, ośrodki do wypoczynku sobotnio – niedzielnego i świątecznego, domy pracy twórczej, zespoły ogólnodostępnych domków turystycznych, kempingi, pola biwakowe, zakłady uzdrowiskowe oraz pozostałe obiekty niesklasyfikowane.

⁷ informacje na podstawie stron internetowych powiatów i gmin.

łobrzegach, hotel w Promnej (o podwyższonym standardzie „dwugwiazdkowy”). Ośrodki aktywnego wypoczynku (niedawno powstałe) znajdują się w Olszynie k/Białobrzegów i w Górach (gm. Promna – powiat białobrzegi).

Tabela 6. Baza noclegowa turystyki

Obszar	Turystyczne obiekty zbiorowego zakwaterowania				
	liczba obiektów ⁸		miejsca noclegowe ⁹	udzielone noclegi	korzystający z noclegów
	na 1000 ludności				
	1999	2004			
Polska	13 546	6 972	15,3	1 222,0	412,4
Mazowieckie	400	352	7,4	788,5	387,5
podregion radomski	56	41	4,1	301,7	108,3
powiaty ROP					
białobrzegi	2	2	1,6	235,6	55,9
kozienicki	8	3	7,2	424,0	101,0
lipski	2	-	-	-	-
przysuski	6	2	3,8	87,3	19,9
radomski	8	8	2,6	117,2	75,7
szydłowiecki	3	5	4,7	339,3	171,9
zwoleński	1	-	-	-	-
m. Radom	11	12	3,7	397,3	163,3

Źródło: Powiaty w Polsce 2005 r.

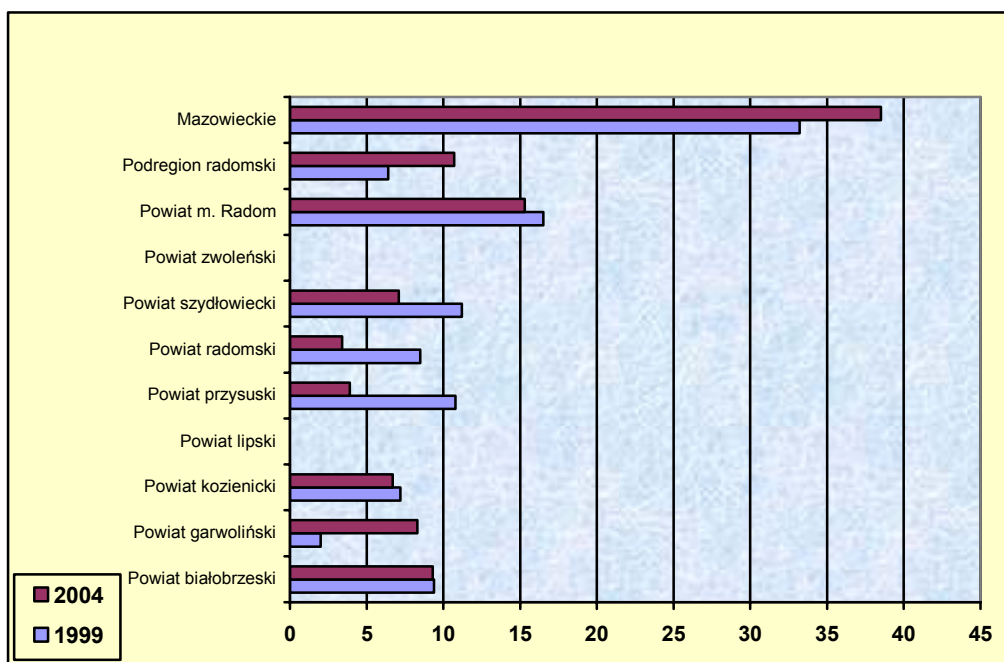
Ruch turystyczny

Z ogólnej liczby 79 401 turystów korzystających z noclegów – 10,7% stanowili turyści zagraniczni, których to liczba stopniowo wzrasta. W porównaniu do roku 1999 liczba ta w podregionie radomskim wzrosła o 52,6% (w 1999 r. stanowili 6,4% ogólnej liczby turystów). W poszczególnych powiatach rejonu radomskiego turyści zagraniczni w latach 1999–2004 korzystali z noclegów w sposób następujący (patrz Wykres 4).

⁸ Stan w dniu 31 VII

⁹ Tamże

Wykres 4. Korzystający z noclegów turyści zagraniczni w latach 1999–2004¹⁰

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie BDR.

W latach 1999–2004 udział turystów zagranicznych spadał we wszystkich powiatach Radomskiego Obszaru Problemowego. Największy spadek udziału turystów zagranicznych wśród ogólnej liczby turystów odnotowano w powiatach: przysuskim, radomskim i szydłowieckim. Wzrost udziału turystów zagranicznych w podregionie, w badanym okresie wynikał wyłącznie ze znacznie większej liczby obcokrajowców odwiedzających leżący na OMW powiat podregionu radomskiego – powiat garwoliński.

Agroturystyka¹¹

Niska dochodowość rolnictwa oraz współczesne trendy w zakresie przekształceń funkcjonalnych obszarów wiejskich powodują wzrost zainteresowania społeczności wiejskich dywersyfikacją funkcji gospodarstw rolnych w kierunku działalności agroturystycznej. Zróżnicowanie aktywności w przedmiotowym zakresie pomiędzy powiatami ROP przedstawia się jak następuje:

- **powiat białobrzeski:** 1 gospodarstwo (całoroczne) w gminie Promna, dysponujące 12 miejscami, bardzo dobrze wyposażone. Szanse rozwoju stwarza coraz bardziej popularna turystyka kajakowa. Sporty wodne nad Pilicą mają już swoją tradycję, corocznie organizowane są spływy kajakowe. I Samorządowy Spływ na Pilicy w roku 2000 był pierwszą imprezą promującą powstanie Stowarzyszenia Gmin Agroturystycznych położonych w dorzeczu Pilicy;
- **powiat kozienicki:** 9 gospodarstw agroturystycznych. Atutem obszaru jest utrwalona marka walorów klimatycznych i rekreacyjnych miejscowości położonych na terenie Kozienickiego Parku Krajobrazowego – np. Garbatka Letnisko, Augustów;
- **powiat przysuski:** rozwój agroturystyki w gminie Wieniawa. Sprzyjają ku temu tereny leśne oraz 500 ha zalew w Domaniowie, na którego brzegu stoi malowniczy dworek w Konarach;

¹⁰ Udział turystów zagranicznych korzystających z noclegów w ogólnej liczbie turystów.

¹¹ Opracowano na podstawie stron internetowych powiatów i gmin.

- **powiat radomski:** agroturystyka rozwinęła się w 8 gminach: Przytyk (3 gospodarstwa), Iłża – 2 gospodarstwa, Stara Błotnica, Gózd, Skaryszew – po 1 gospodarstwie agroturystycznym;
- **powiat szydłowiecki:** około 20 gospodarstw. Dobry stan środowiska naturalnego oraz walory krajobrazowe stanowią ogromną szansę dla rozwoju agroturystyki;
- **powiat zwoleński:** 2 takie gospodarstwa (zajazd na 16–18 osób i stadnina koni z gospodarstwem agroturystycznym na 6 osób oraz hipoterapia (7–8 osób). Szansą jest sąsiedztwo Puszczy Kozienickiej wraz jej walorami turystyczno-rekreacyjnymi.

Na terenie **powiatu lipskiego**, mimo dobrych walorów przyrodniczo-krajoznawczych, agroturystyka do tej pory nie rozwinęła się.

Szlaki turystyczne i ścieżki turystyczne i rowerowe¹²

Do zaplecza usług turystyki i rekreacji zaliczyć należy także szlaki turystyczne wraz z infrastrukturą, cennymi elementami środowiska przyrodniczego i kulturowego. Niżej zamieszczono skrótowy ich opis w podziale na powiaty ROP.

powiat białobrzeski

Szlak pieszy od Dobieszyna gmina Stromiec (powiat białobrzeski) do Nowego Miasta nad Pilicę (powiat grójecki). Łącznie około 80 km podzielone na 4 etapy. Władze Starostwa Powiatowego mają nadzieję, że szlak ten przyczyni się do rozwoju infrastruktury turystycznej oraz wzrostu liczby turystów na terenie powiatu.

powiat kozienicki

Przez teren Kozienickiego Parku Krajobrazowego przebiega 9 oznakowanych pieszych szlaków turystycznych długości 186 km dostępnych dla rowerzystów. W przygotowaniu jest 9 szlaków rowerowych o długości 235 km. Na ich trasach znajdują się zagospodarowane parkingi leśne i miejsca wypoczynku oznakowane tablicami informacyjnymi.

powiat przysuski

Przez teren ziemi przysuskiej przebiegają 2 szlaki piesze i oznakowane:

- czerwony nr 1 – tzw. partyzancki „Hubala” prowadzący m.in. przez jodłowe lasy Garbu Gielniowskiego z połączeniem miejsc związanych z walkami oddziałów dowodzonymi przez mjr Dobrzyńskiego oraz licznymi zabytkami architektury sakralnej i obronnej;
- zielony nr 2 – malowniczy szlak wiodący z Przysuchy przez najwyższe wzniesienie regionu radomskiego Górę Altanę (408 m n.p.m.).

powiat radomski i miasto Radom

W powiecie radomskim na uwagę zasługują zabytkowe kościoły, dwory, pałace, parki oraz szlaki turystyczne. Znakomite tereny rekreacyjne i rezerваты przyrody występujące w obrębie Puszczy Kozienickiej nad rzeką Radomką w Jedlni Letnisko, Pionkach i Jastrzębi oraz w dolinie Iłżanki. Zachwycić mogą krajobrazy lasów iłżeckich oraz torfowisk o specyficznym mikroklimacie i unikalnych gatunkach roślin. Obszary ze znaczną ilością cieków i oczek wodnych wraz z towarzyszącymi im rozległymi połaciami łąk i obszarów zadrzewionych sprzyjają wypoczynkowi i rekreacji.

Szlaki turystyczne powiatu najczęściej stanowią kontynuację tras turystycznych rozpoczynających się w mieście. Szlaki miasta i powiatu radomskiego to:

- Nizinny pieszy szlak turystyczny, trasa: Rożki – Las Kosowski – Muzeum Wsi Radomskiej – MOSIR „Borki” – grodzisko „Piotrówka” – Rynek – Stary Ogród – Las

¹² Opracowano na podstawie stron internetowych powiatów i gmin. Wykazy znakowanych nizinnych szlaków turystycznych: <http://radom.rpk.pttk.pl/szlaki/szlaki.htm> – aktualny wykaz znakowanych nizinnych szlaków turystycznych w Ziemi Radomskiej; <http://szlaki.pttk.pl/spis/06.html> – wykaz znakowanych nizinnych szlaków turystycznych w województwie mazowieckim, w tym i szlaków z terenu byłego województwa radomskiego.

Kapturski – cmentarz Firlej – Krzewień – Nowa Wola Gołębiowska – Pacyna – Puszcza Kozienicka – Pionki Zach.

- Ścieżka rowerowa „PEŁTA DOMANIOWSKA”, oddana do użytkowania w sierpniu 2003r., trasa: Radom ul. Małcużyńskiego – Kończyce – Podlesie – Sławno – Janów – Waclawów – Krukowiec – Chruślice – Zabłocie – Blich – Bieniędzice – Michałów – Zadąbrów – Głogów – Domaniów – Słowików – Przytyk – szosa na Stefanów – piaszczysta droga przed Gulinem – Kozia Wola – Gulinek – Taczów – Taczowska Wola – Kozinki – Nieczatów – Dąbrówka – Dąbrówka Nagórna – Janiszew kościół – Janiszew Las Kapturski – Kaptur skrzyżowanie ul. Folwarcznej i Czarnieckiego.
- Przyrodniczo-regionalna ścieżka dydaktyczna wiodąca przez teren Muzeum Wsi Radomskiej, począwszy od głównego wejścia przez teren wilgotny do zagrody ogródka z Kłonówka i dalej nad staw rzeki Kosówka
- Ścieżka edukacyjno-rekreacyjna obok parkingu przy ul. Janiszewskiej w Lesie Kapturskim, naprzeciwko Nadleśnictwa Radom, oddana do użytkowania na początku października 2003r. Znajduje się tutaj 15 tablic z informacjami o przyrodzie podradomskich lasów oraz drewniane urządzenia do zabaw dla dzieci.

powiat szydłowiecki

Przez teren gminy przebiega znakowany kolorem czerwonym szlak turystyczny „Partyzancki” łączący Szydłowiec, Chlewiska, Ruski Bród, rezerwat „Puszcza u źródeł Radomki”, Anielin (pomnik „Hubala”), Inowódz. Szlak rozpoczyna się na cmentarzu partyzanckim pod Skarbową Górą, przebiega przez lasy jodłowe Garbu Gielniowskiego oraz sosnowe bory Puszczy Pileckiej. Na trasie znajdują się miejsca związane z walkami oddziału dowodzonego przez mjr Hubala oraz innych oddziałów partyzanckich z czasów II wojny światowej, jak również liczne zabytki architektury obronnej i sakralnej.

2.2.5. Warunki mieszkaniowe

Zasoby

W zakresie problematyki mieszkaniowej podregion radomski na tle Mazowsza i jego podregionów (NTS 3) w 2004 roku wypada niekorzystnie, o czym świadczą m.in. wielkość zasobów mieszkaniowych, przeciętna wielkość mieszkania i inne wskaźniki warunków mieszkaniowych, ruch budowlany itp. Wielkość zasobów mieszkaniowych i liczba izb w mieszkaniach podregionu stanowią 12,3% ogółu w województwie, co daje przedostatnią lokatę wśród podregionów Mazowsza. Podobnie kształtuje się sytuacja przeciętnej liczby izb w mieszkaniu i przeciętnej powierzchni użytkowej 1 mieszkania. Odpowiednio, pod względem zagęszczenia mieszkań tj. liczby osób na 1 izbę podregion zajmuje ostatnie miejsce i równie niekorzystnie wypada pod względem liczby oddawanych mieszkań (6,3 % oddanych w województwie.) zajmując ostatnią lokatę, co ilustruje to poniższe zestawienie (Tabela 7):

Tabela 7. Wybrane dane o podregionach województwa mazowieckiego w 2004 roku

Wyszczególnienie	Podregiony				
	ciechanow- sko-płocki	ostrołęcko- siedlecki	warszawski	radomski	miasto Warszawa
Zasoby mieszkaniowe.					
mieszkania w tys.	194,3	229,6	460,4	228,0	739,3
izby w tys.	732,6	893,7	1 730,4	806,8	2 327,0
powierzch. użyt. w tys. m ²	13 788,4	17 555,5	35 114,3	15 963,7	41 394,5
średnia liczba izb w mieszk.	3,8	3,9	3,8	3,5	3,1
średnia liczba osób/1 izbę	0,86	0,84	0,77	0,91	0,73
śred. pow. użyt. 1 mieszk. m ²	71,0	76,4	76,3	70,0	56,0
Mieszkania oddane do użytku.					
mieszk. oddane do użytku:	1 860	2 048	8 132	1 509	10 300
w tym izby	8 262	10 135	38 991	7 819	28 353
pow. użyt. mieszkań w m ²	195 975	227 536	959 194	182 912	734 056

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie „Powiaty w Polsce 2005” – GUS.

W latach 1999–2004 liczba mieszkań w podregionie wzrosła o 5,2% tj. o połowę mniej niż średnio w województwie, przy czym przyrost w miastach wyniósł jedynie 0,4%. Najwyższy przyrost mieszkań na obszarze problemowym odnotowano w powiatach: białobrzeskim (11,3%), radomskim (11,1%) i kozienickim (7,4%). W żadnym jednak powiecie przyrost nie osiągnął poziomu średniej wojewódzkiej (12,2%). Ubytek substancji mieszkaniowej miał miejsce w trzech powiatach: lipskim, przysuskim i szydłowieckim (tj. na około 1/3 obszaru problemowego).

W zakresie problematyki warunków mieszkaniowych, od bezwzględnej wielkości zasobów istotniejsze jest określenie poziomu nasycenia mieszkaniami i pod tym względem, podregion w badanym okresie wykazuje wzrost tego wskaźnika do poziomu 311/1000 ludności (województwo 359/1000 L). Najwyższym poziomem nasycenia mieszkaniami na obszarze problemowym wyróżniają się cztery powiaty: miasto Radom, lipski, kozienicki i białobrzeski. Natomiast najtrudniejsza sytuacja mieszkaniowa odnotowana została w powiecie radomskim. Wzrost nasycenia mieszkaniami w tych latach nastąpił we wszystkich powiatach badanego obszaru, ale najniższy był w powiatach: zwoleńskim, przysuskim i lipskim. Natomiast zdecydowanie najwyższy wystąpił w kozienickim, białobrzeskim i szydłowieckim. Nie znaczy to jednak, iż na tych obszarach był znaczny ruch budowlany, a wynika raczej z faktu znacznego spadku liczby ludności (szydłowiecki, lipski, kozienicki).

W analizowanym okresie wzrosła przeciętna wielkość mieszkania, średnio w podregionie o około 10m² (województwo około 9m²), przy czym najwyższy przyrost na obszarze problemowym odnotowano w powiecie lipskim, zwoleńskim i białobrzeskim, a zdecydowanie najniższy w mieście Radomiu (5,7m²).

Gęstość zasiedlenia, mierzona liczbą osób/1 mieszkanie i powierzchnią użytkową/ 1 osobę, jest w podregionie wyższa niż w województwie i statystycznie w 2004 roku na 1mieszkanie przypadało 3,2 osoby (woj. 2,8), przy czym na 1 osobę przypadało 21,8 m² powierzchni użytkowej (woj. 24,1 m²). Statystycznie najbardziej zagęszczone mieszkania występują w powiatach: radomskim, zwoleńskim i szydłowieckim.

Inwestycje mieszkaniowe

Na ROP w 2004 roku oddano do użytku o 449 mieszkań więcej niż w 1999. Wzrósł też wskaźnik liczby oddanych mieszkań do użytku na 1 000 ludności z 1,0 do 1,8. Wskaźnik ten jest jednak znacznie niższy od średniego w województwie, który w 2004 roku wynosi 4,6. Jednak dynamika wzrostu liczby mieszkań oddanych do użytku w latach 1999 i 2004 była wyższa w ROP (164) niż w województwie (126). Najwyższy procent wzrostu liczby oddanych mieszkań był w powiatach: zwoleńskim, lipskim oraz mieście Radomiu, chociaż

w porównaniu do liczby mieszkańców (na 1 tysiąc ludności) najwięcej mieszkań oddano w zwoleńskim (2,6), szydłowieckim (2,2), kozienickim (2,1), i radomskim (2,0). Pod tym względem najgorzej wypada powiat przysuski, gdzie w 2004 roku oddano mniej mieszkań niż w 1999 (dynamika 51), a wskaźnik na 1 000 ludności wynosi 0,8, podczas gdy w 1999 roku osiągał wartość 1,4 (Tabela nr 8).

Biorąc pod uwagę formy budownictwa na ROP charakterystyczny jest znaczny udział 84,2% mieszkań budownictwa indywidualnego, podczas gdy w województwie wynosi on 44,6%. Wyjątek stanowi miasto Radom i powiat zwoleński, gdzie oddane były również mieszkania w budownictwie wielorodzinnym. W obszarze są również powiaty, gdzie występuje 100%-towy udział mieszkań budownictwa indywidualnego, są to: białobrzeski, kozienicki, lipski, przysuski i szydłowiecki. Dane te świadczą o niewielkiej skali realizacji samorządowych polityk rozwoju mieszkalnictwa na przedmiotowym obszarze, za wyjątkiem ośrodka radomskiego, w którym polityka ta realizowana jest głównie w ramach RTBS „Administrator”.

Tabela 8. Mieszkania oddane do użytku w latach 1999 i 2004

Nazwa jednostki administracyjnej	Lata				Dynamika wzrostu mieszkań ogółem
	1999		2004		
	mieszkania				
	ogółem	w tym indywidualne	ogółem	w tym indywidualne	
Polska			108 117	64 858	
Mazowsze	18 980	5 514	23 849	10 647	126
podregion radomski	844	735	1 509	1 312	179
Powiaty ROP	697	588	1 146	965	164
Białobrzeski	43	43	56	56	130
Kozienicki	87	87	133	133	153
Lipski	8	8	32	32	400
Przysuski	68	68	35	35	51
Radomski	203	202	289	289	142
Szydłowiecki	57	41	88	88	154
Zwoleński	11	11	97	67	881
<i>m. Radom</i>	220	128	416	265	189

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie Rocznika Statystycznego Województwa Mazowieckiego 2000 – US w Warszawie, Powiaty w Polsce 2005 – GUS.

Wyposażenie mieszkań

Istotnym czynnikiem warunków zamieszkania jest standard funkcjonalny, np. wyposażenia mieszkań w łazienkę, a także wyposażenie w infrastrukturę (wodociąg, kanalizację, gaz z sieci, centralne ogrzewanie itp.). Na badanym obszarze, na terenach wiejskich najniższy procent ludności korzystającej z wodociągów występował w powiatach: zwoleńskim (38,2%), białobrzeskim (41,7%) i lipskim (42,2%). W 1999 roku w 33 gminach wiejskich badanego obszaru oraz w mieście Wyśmierzyce (50,7% ogółu) nie było przyłączy kanalizacyjnych, a do roku 2004 zaszły w tym zakresie niewielkie zmiany, gdyż tylko w 7 z tych gmin realizowano przyłącza kanalizacyjne. Tak duże braki w tym zakresie nie tylko nie pozwalają na podniesienie standardu mieszkań, ale też mają negatywny wpływ na środowisko i jego ochronę.

Nadal utrzymuje się bardzo duże zróżnicowane wyposażenia mieszkań w urządzenia techniczno-sanitarne, zarówno na terenach wiejskich jak i w miastach. W 2004 roku wyposażenie mieszkań w miastach obszaru problemowego charakteryzowało się następującymi cechami:

- 97,2% ogółu mieszkań wyposażonych było w wodociąg, a następnie: w ustęp spłukiwany 93,7%, łazienkę 90,8%, centralne ogrzewanie 84,9%, gaz sieciowy 77,0%;

- najwyższy stopień wyposażenia w wodociąg (>97,3%) miały kolejno miasta: Pionki, Radom, Kozenice, a najniższy Wyśmierzyce (73,9%) i Skaryszew (84,8%);
- najczęściej mieszkań posiadało ustęp splukiwany w miastach: Przysucha (97,0%) i Zwoleń (96,0%) co świadczyłoby o dużej liczbie lokalnych rozwiązań kanalizacyjnych, a natomiast najmniej miały miasta: Wyśmierzyce (83,7%), Skaryszew (86,0) i Iłża (86,6%);
- najczęściej (>90%) łazienek jest w mieszkaniach następujących miast (kolejno): Kozenice, Lipsko, Pionki, Białobrzegi, Przysucha, Radom, Szydłowiec, a najmniej w Wyśmierzycach (61,0%), Skaryszewie (73,3%), Iłży (85,7%) i Zwoleniu (88,0%);
- najwyższy procent wyposażenia w centralne ogrzewanie mają mieszkania w Kozenicach (93,3%) i Lipsku (90,5%), a najniższy Wyśmierzycach (57,0%) i Skaryszewie (69,9%);
- wyposażone w gaz sieciowy mieszkań w miastach wykazuje duże zróżnicowanie, przy czym największy udział występuje w Kozenicach (90,7%) i Pionkach (88,7%), a w Lipsku, Przysusze i Wyśmierzycach nie ma gazu sieciowego;

Wynika z tego, że wśród miast obszaru problemowego, Wyśmierzyce i Skaryszew mają mieszkania o najniższym standardzie, a Radom, będący największym na Mazowszu ośrodkiem subregionalnym, także wykazuje duże braki w tym zakresie, na co prawdopodobnie ma wpływ znaczny udział starej substancji mieszkaniowej oraz dekoncentracja funkcji mieszkalnictwa, a co za tym idzie nowych inwestycji mieszkaniowych, z miasta na obszary gmin ościennych

Natomiast biorąc pod uwagę powiaty ROP, za wyjątkiem miasta Radomia, we wszystkich kategoriach wyposażenia mieszkań w urządzenia techniczno-sanitarne udział mieszkań wyposażonych w poszczególne media sytuuje się *poniżej średniej wojewódzkiej*, przy czym najkorzystniejsza sytuacja pod tym względem jest w powiatach: kozienickim, radomskim i szydłowieckim, a najtrudniejsza w przysuskim i lipskim (Tabela 9).

Tabela 9. Mieszkania w % ogółu mieszkań wyposażonych w urządzenia techniczno-sanitarne według powiatów, rok 2004

Obszar	% ogółu mieszkań wyposażonych w :				
	wodociąg	ustęp	łazienkę	gaz z sieci	centralne ogrzewanie
Polska	95,0	87,4	86,2	55,5	77,2
Woj. Mazowieckie	92,4	86,7	85,3	59,3	81,3
Powiaty ROP					
Białobrzegi	72,4	59,1	60,0	24,7	55,6
Kozienicki	81,6	71,6	71,9	33,9	67,4
Lipski	69,6	55,9	56,7	x	54,6
Przysuski	72,8	53,8	55,2	x	54,2
Radomski	82,0	68,3	69,6	29,1	64,6
Szydłowiecki	78,2	59,3	60,2	16,2	61,9
Zwoleński	69,7	58,7	60,2	4,4	55,2
m. Radom	97,8	94,4	90,7	83,9	83,1

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie Rocznika Statystycznego Województwa Mazowieckiego 2000 – US w Warszawie, Powiaty w Polsce 2005 – GUS.

2.3. Potencjał gospodarczy

2.3.1. Produkcja

Produkt Krajowy Brutto

Podregion radomski cechuje dość niski w województwie mazowieckim poziom rozwoju gospodarczego mierzony wartością produktu krajowego brutto. W 2003 r. udział podregionu w tworzeniu regionalnej wartości PKB wyniósł 6,8%, w ogólnopolskiej 1,4%, w porównaniu z rokiem poprzednim wzrósł o 7,4 punktu procentowego. Sytuacja ta wynika z wysokiego udziału rolnictwa i sektora publicznego w strukturze gospodarki tego obszaru oraz średniego

potencjału gospodarczego centrum podregionu – miasta Radomia, w którym to koncentruje się życie społeczno-gospodarcze i lokalizowane są inwestycje produkcyjne o najwyższym znaczeniu w skali podregionu.

O poziomie rozwoju podregionu w skali Mazowsza świadczy poziom PKB liczony na 1 mieszkańca. W 2003 roku wynosił on 15464 zł na osobę (36 lokata w kraju). Stanowiło to 47,3% średniej województwa i 72,4% średniej krajowej. O ile w latach 1999–2003 dynamicznie i stale wzrastała wartość PKB na jednego mieszkańca w województwie mazowieckim, to w tym samym czasie, w podregionie radomskim wartość tego wskaźnika zwiększyła się tylko o 5,2%, przy czym w roku 2002 nastąpiło gwałtowne zahamowanie wzrostu, a nawet spadek o 1,3% w stosunku do roku poprzedniego (Tabela 10).

Tabela 10. Produkt krajowy brutto (ceny bieżące)

Obszar	Lata					w mln zł
	1999	2000	2001	2002	2003	
	na 1 mieszkańca w zł					
Polska	15 914	17 725	19 430	20 431	21 366	816 080,6
Woj.mazowieckie	23 760	26 871	30 283	31 115	32 722	167 876,6
Warszawa	48 217	52 630	58 449	59 196	62 896	106 187,6
Podregion radomski	9 789	11 827	14 879	14 680	15 464	11 377,3
	rok poprzedni = 100					
	-	120,8	125,8	98,7	105,3	x

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie danych GUS .

Wartość Dodana Brutto

Na poziom efektywności gospodarki zasadniczy wpływ ma struktura wartości dodanej brutto i zatrudnienia. Łączna wartość dodana brutto (informuje o wydajności pracy) w 2003 roku w podregionie radomskim wynosiła 9,887 mld zł., co stanowiło 6,8% wielkości wojewódzkiej.

Struktura wartości dodanej brutto charakteryzowała się niższym niż średni w województwie (i kraju) udziałem usług (łącznie rynkowych i nierynkowych) 61,8% (Mazowsze 74,0%., kraj 66,8%) oraz stosunkowo wysokim udziałem rolnictwa 7,2%. (Mazowsze 2,5%., kraj 3,0%) i przemysłu 31,0% (Mazowsze 23,5%., kraj 30,2%).

W porównaniu do roku poprzedniego (2002) udział usług w strukturze wartości dodanej spadł o 2,1 punktu procentowego, natomiast wzrósł udział przemysłu (o 2 pkt. proc.) i rolnictwa (o 0,1 pkt. proc.). W tym samym czasie w województwie mazowieckim wzrósł udział usług, a spadł udział przemysłu i rolnictwa. W powiązaniu z tendencjami na rynku pracy wskazuje to na poprawę wydajności pracy w gospodarce rolnej podregionu.

W przeliczeniu na jednego pracującego WDB wynosiła w 2003 roku w podregionie radomskim 42,2 tys. zł i stanowiła 60,6% średniej województwa oraz 77,2%, przeciętnej w kraju

Produkcja sprzedana przemysłu

Także pod względem wskaźnika wielkości produkcji sprzedanej przemysłu, podregion radomski wykazuje słabość potencjału gospodarczego. W 2004 roku wskaźnik produkcji sprzedanej przemysłu na 1 mieszkańca w podregionie wynosił 10 353 zł i był prawie dwa i pół razy niższy od wartości wskaźnika dla województwa mazowieckiego (24 190 zł) i o 37% niższy od wartości wskaźnika dla kraju (16 381 zł). Produkcja sprzedana podregionu w 2004 r. stanowiła 6,1% wojewódzkiej wielkości produkcji i 1,2% krajowej.

Powiatem obszaru problemowego o najwyższym wskaźniku produkcji sprzedanej na 1 mieszkańca (ponad średnią wojewódzką) charakteryzuje się powiat kozienicki (32.481 zł). Znacznie poniżej średniej krajowej znajduje się miasto na prawach powiatu Radom, ze wskaźnikiem 9.553 zł i powiat białobrzeski ze wskaźnikiem 8.418 zł.

W pozostałych powiatach produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca kształtuje się na jeszcze niższym poziomie – od 4 830 zł (lipski) do 944 zł (przysuski) – są to obszary o najniższym potencjale gospodarczym w podregionie i województwie mazowieckim (Tabela 12).

Tabela 11. Produkcja sprzedana, nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach Wartość brutto środków trwałych przedsiębiorstw

Obszar	Produkcja sprzedana przemysłu ¹³		Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach ¹⁴ według lokalizacji inwestycji (ceny bieżące)			Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach ¹⁵ (bieżące ceny ewidencyjne)		
	w mln zł	na 1 mieszkańca w zł						
	2004	1999	2002	2004	1999	2002	2004	
Polska	625 423,3	16 381	2 354	1 650	1 913	20 144	23 534	25 653
Woj. mazowieckie	124 323,3	24 190	5 280	3 250	3 608	36 089	44 698	49 334
M. st. Warszawa	64 775,8	38 310	12 326	7 160	7 162	83 060	98 191	106 117
Podregion radomski	7 596,0	10 353	1 389	643	956	11 724	16 695	18 061
Powiaty ROP:								
białobrzeski	283,4	8 418	634	281	451	1 770	2 290	5 104
kozienicki	2 020,0	32 481	6 612	1 701	2 453	54 447	74 873	79 145
lipski	182,4	4 830	243	327	460	1 442	2 354	3 084
przysuski	41,8	944	1 199	92	364	4 165	5 741	6 381
radomski	597,8	4 155	384	214	353	5 074	2 778	3 130
szydłowiecki	77,5	1 924	240	115	142	1 749	2 585	2 640
zwoleński	60,9	1 626	107	352	181	4 230	4 750	5 416
miasto Radom	2 177,5	9 553	1 670	967	1 406	14 385	24 802	25 857

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie Powiaty w Polsce 2005 r.; Roczniki Statystyczne – 2000r., 2003r.

Wartość wskaźnika produkcji sprzedanej przemysłu dla poszczególnych powiatów obszaru radomskiego ilustruje głębokość przekształceń struktury gospodarczej tego obszaru (daleko idąca i trwała redukcja roli przemysłu), a zwłaszcza samego ośrodka radomskiego.

2.3.2. Aktywność i struktura podmiotów gospodarczych

Struktura i dystrybucja przestrzenna

Wśród 5 podregionów województwa mazowieckiego, podregion radomski zajmował w 2004r. - 3 miejsce pod względem koncentracji podmiotów gospodarczych, z liczbą 774 podmiotów zarejestrowanych w rejestrze Regon na 10 tys. ludności - po m.st. Warszawa (1696) i warszawskim (1091). Jednak ogólna słabość przedsiębiorczości w podregionie widoczna jest na tle jej rozwoju na obszarze całego Mazowsza i Polski. Liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. ludności stanowiła na obszarze radomskim w 2004 r. tylko 68% podmiotów województwa mazowieckiego (mniej niż w 2000 r. – 69,8%). Podobnie w porównaniu ze średnią krajową liczba podmiotów gospodarczych podregionu stanowiła w roku 2000 tylko 85,4% średniej, a w 2004 zmniejszyła się do 82,6% (Mapa 7).

Cechą charakterystyczną struktury podmiotowej jest korelacja wzrostu liczby podmiotów (w latach 2000–2004 liczba podmiotów wzrosła o 63, tj. o 8,9%) z jednoczesnym spadkiem zatrudnienia.

¹³ Dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób oraz podziału środków trwałych według sekcji PKD dokonanego zgodnie z siedzibą jednostki lokalnej rodzaju działalności.

¹⁴ Dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób.

¹⁵ Dane dotyczą podziału środków trwałych według sekcji PKD dokonanego zgodnie z siedzibą jednostki lokalnej rodzaju działalności.

Największa koncentracja podmiotów gospodarczych występuje oczywiście w mieście Radomiu (na 10 tys. mieszkańców przypada ich 1104), a następnie w powiatach: białobrzeskim (876), szydlowieckim (701), kozienickim (647), przysuskim (641). Niewielkie nasycenie podmiotami gospodarczymi występuje na obszarach takich powiatów tak: zwoleńskiego, radomskiego i lipskiego.

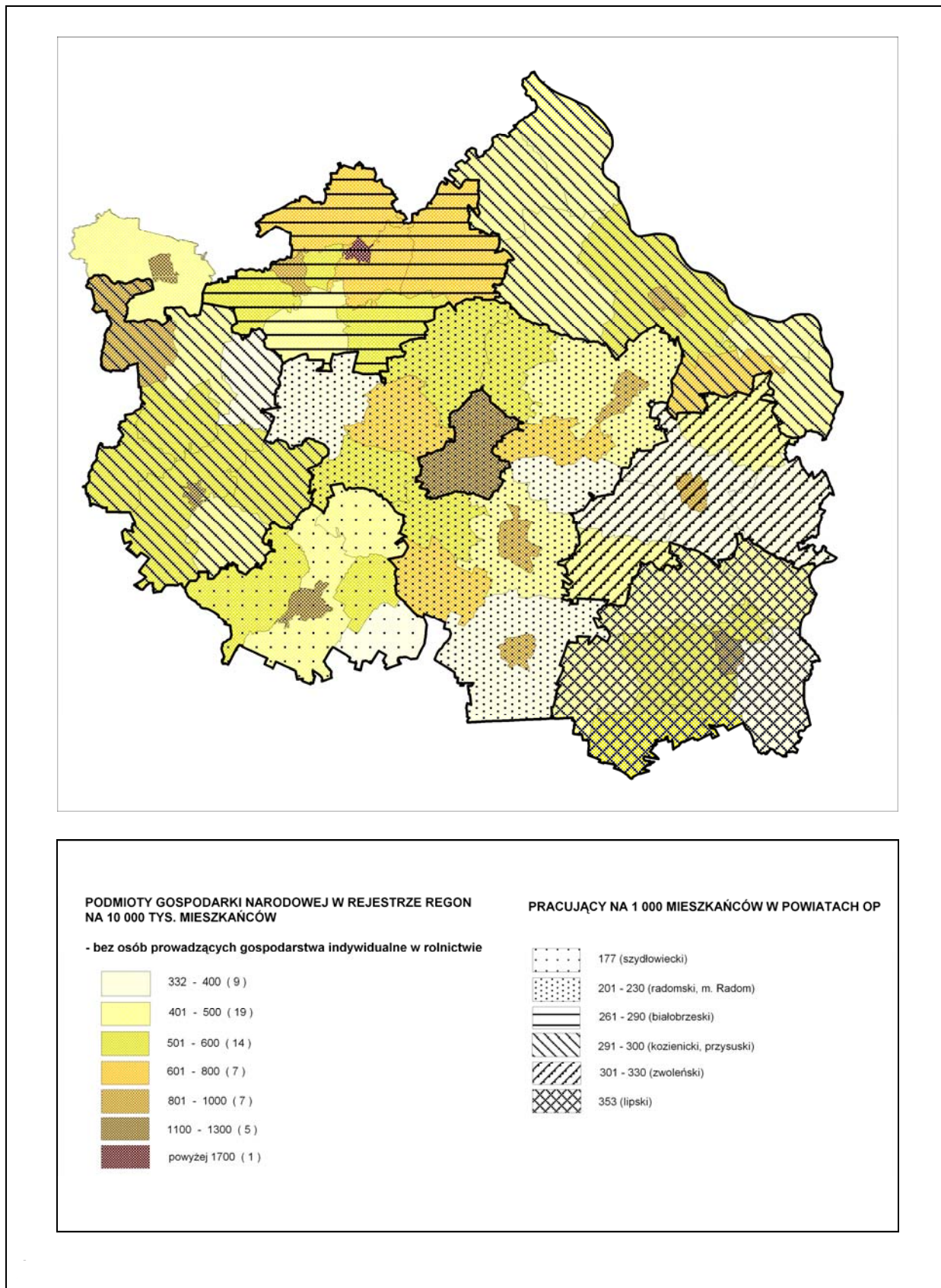
Na 774 podmioty gospodarcze (na 10 tys. mieszkańców ROP) 636 stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (woj. mazowieckie – 839, kraj – 724), pozostałe podmioty – 138, to osoby prawne i jednostki organizacyjne nie mające osobowości prawnej.

W 2004 roku, wśród osób prawnych i jednostek organizacyjnych nie mających osobowości prawnej, przeważały spółki cywilne (51 na 10 tys. mieszkańców), następnie spółki handlowe (28), w tym z udziałem kapitału zagranicznego - tylko 4,4 - przy średniej dla kraju 13,5, a woj. mazowieckiego 35,1. Liczba zarejestrowanych spółek z udziałem zagranicznym wynosiła 326 (0,63% ogólnej liczby w kraju i 1,8 proc. Mazowsza), przy czym ponad 216 z nich znajduje się w Radomiu (co stanowi 66,3 proc. ogólnej liczby w podregionie, 0,4% w kraju i 1,2% w województwie).

W latach 2000–2004 liczba zarejestrowanych spółek handlowych w ROP wzrosła o 579, tj. o 38,7% a w tym spółek z udziałem zagranicznym o 43, czyli o 15,2%. W siedmiu powiatach podregionu zaobserwowano w latach 2000–2004 wzrost liczby spółek z udziałem kapitału zagranicznego; w dwóch (lipskim i zwoleńskim) – bez zmian. Najwięcej z 43 nowopowstałych spółek zlokalizowanych zostało w Radomiu 20 (46,5%) i w powiatach: radomskim 6 (14%) i kozienickim 5 (11,6%); najmniej w przysuskim 1 (2,3 proc.), białobrzeskim 2 (4,7%) i szydlowieckim 2 (4,7%).

Pomimo tendencji wzrostowej podregion radomski charakteryzuje się słabą w skali kraju i Mazowsza aktywnością inwestorów zagranicznych pod względem liczby podmiotów gospodarczych.

Mapa 7. Aktywność gospodarcza i zatrudnienie

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie danych GUS

Przekształcenia własnościowe

Osoby prawne i jednostki organizacyjne nie mające osobowości prawnej reprezentujące przedsiębiorstwa państwowe stanowią w podregionie radomskim 0,34 podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON na 10 tys. ludności, czyli podobnie jak w Polsce – 0,34, a w Mazowieckim – 0,59.

W 2004 roku, najwięcej przedsiębiorstw państwowych na 10 tys. ludności na ROP zlokalizowanych było w Radomiu – 0,8 i w powiatach: białobrzeskim – 0,6 oraz kozienickim – 0,6; najmniej w powiatach: radomskim – 0,1 i szydłowieckim – 0,2. Na terenach pozostałych powiatów w 2004 r. nie istniały już przedsiębiorstwa państwowe. W porównaniu do roku 2000 liczba przedsiębiorstw państwowych na ROP zmniejszyła o 19, tj. o 43,2 proc.

MŚP

W strukturze przestrzennej utrzymują się tendencje koncentracji MŚP¹⁶ na terenie miasta Radomia i gmin otaczających oraz we wschodniej i środkowej części powiatu białobrzeskiego.

Inwestycje

Podregion radomski nie należał do obszarów przyciągających inwestycje. W roku 2004 nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach obszaru wynosiły 701,6 mln i stanowiły zaledwie 3,8% wszystkich nakładów poniesionych w województwie mazowieckim. W latach 1999–2004 nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca obszaru kształtowały się następująco: 1999 r. – 1389 zł (województwo – 5280 zł); 2002 r. – 643 zł (województwo – 3250 zł); 2004 r. – 956 zł (województwo – 3608 zł).

Najwięcej nakładów inwestycyjnych ponoszonych jest przez przedsiębiorstwa ROP w sektorze przemysłu i budownictwa – 67,8 proc. (województwo – 32,9%, kraj – 52,7%). W sektorze usług rynkowych udział nakładów inwestycyjnych wyniósł 28,4% (województwo – 64,8%, kraj – 43,5%). Najmniej nakładów ponoszonych jest na usługi nierynkowe, tj. 3,0% (województwo – 2,0%, kraj – 2,5%) oraz rolnictwo 0,8% (województwo – 0,3%, kraj – 1,3%).

We wszystkich powiatach podregionu udział nakładów inwestycyjnych w sektorze przemysłu i budownictwa kształtował się powyżej 50% a w takich jak: kozienicki, przysuski, lipski ponad 80% (Tabela 12).

Ponad 40 procentowy udział nakładów inwestycyjnych w sektorze usług rynkowych cechuje miasto Radom i 2 powiaty obszaru: zwoleński oraz białobrzeski. Najmniejszy (ponad 9%) udział nakładów w tym sektorze obserwowano w powiatach: kozienickim i lipskim.

Największy udział w nakładach inwestycyjnych w sektorze rolniczym (ponad 3%) wykazują 2 powiaty: szydłowiecki i przysuski a najmniejszy – kozienicki (0,1%) oraz miasto Radom (0,4%).

---

¹⁶ Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego.

Tabela 12. Struktura nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach w 2004 r. (ceny bieżące)

Obszar	ogółem	Sektory							
		rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo	przemysł i budownictwo	usługi rynkowe	usługi nierynkowe	rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo	przemysł i budownictwo	usługi rynkowe	usługi nierynkowe
		w mln zł				w % ogółem			
Polska	73 042,2	971,8	40 475,7	29 715,1	1 879,6	1,3	52,7	43,5	2,5
Mazowieckie	18 545,7	54,1	6 102,3	12 011,5	377,8	0,3	32,9	64,8	2,0
M. st. Warszawa	12 109,8	9,2	1 643,5	10 155,8	301,3	0,1	13,6	83,8	2,5
Podregion radomski	701,7	5,4	473,9	198,5	20,7	0,8	67,8	28,4	3,0
Powiaty ROP									
białobrzeski	15,2	0,2	8,8	6,2	0,0	1,3	57,9	40,8	x
kozienicki	152,6	0,2	136,7	14,5	1,2	0,1	89,6	9,5	0,8
lipski	17,4	0,2	14,4	1,7	1,1	1,1	82,8	9,8	6,3
przysuski	16,1	0,5	12,9	2,7	-	3,1	80,1	16,8	x
radomski	50,7	1,1	33,6	13,5	2,5	2,2	66,3	26,6	4,9
sztydlowiecki	5,7	0,2	3,1	2,1	0,3	3,5	54,4	36,8	5,3
zwoleński	6,8	0,1	3,9	2,8	0,0	1,5	57,3	41,2	x
miasto Radom	320,5	1,3	160,7	140,6	17,9	0,4	50,1	43,9	5,6

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie Powiaty w Polsce 2005 r.

Najwyższą aktywność inwestycyjną w podregionie radomskim (w 2004r.) wykazuje powiat kozienicki (2453 zł nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca), na drugim miejscu plasuje się miasto na prawach powiatu Radom ze wskaźnikiem 1406 zł, następnie powiat garwoliński – 1097 zł. W pozostałych powiatach podregionu wskaźnik ten mieści się w granicach od 142 zł powiat sztydlowiecki do 460 zł – lipski.

2.3.3. Rynek pracy

Podstawową tendencją rynku pracy podregionu w okresie 1999-2004 było znaczne zmniejszenie, o 31,6%, (w województwie o 18,5 proc., w kraju o 24,2 proc.) ogólnej liczby pracujących, co znajduje odzwierciedlenie także we wzroście bezrobocia na tym obszarze, które dotyczyło przede wszystkim powiatów: sztydlowieckiego (51,7%), przysuskiego (43,3%), radomskiego (40,5%), a niewiele mniejszy spadek (jednak ciągle ponad 1/3 ogólnej liczby pracujących) odnotowano w powiatach lipskim (35,6%), zwoleńskim (34,9%), kozienickim (34,3%) i białobrzeskim (32,1%). Najniższym spadkiem zatrudnienia cechowało się miasto Radom (14,7%). W porównaniu z całym regionem, analiza sytuacji podregionu wykazuje niepokojącą dysproporcję tego spadku (nawet dwukrotnie większy) także innych wskaźników związanych z zatrudnieniem, m.in. liczby pracujących/1000 ludności i ich udziału w produkcyjnej grupie wiekowej. W przypadku obu tych wskaźników, zjawisko to dotyczy szczególnie następujących powiatów: lipskiego, przysuskiego, radomskiego, sztydlowieckiego i zwoleńskiego.

Struktura zatrudnienia w powiatach podregionu wskazuje na duże zróżnicowanie udziału pracujących w poszczególnych sektorach. Dominuje w niej sektor rolniczy, którego udział w 2004 roku stanowił 43,6 proc. (w kraju 21,9%, w województwie 20,2%). Udział przemysłu (20,7%) i usług nierynkowych (20,9%) kształtował się mniej więcej na tym samym poziomie jak w kraju (29,2% i 22,0%) i w województwie (przemysł - 21,7%, usługi nierynkowe - 20,1%). Usługi rynkowe stanowiły tylko 14,7% ogółu zatrudnionych w podregionie (kraj 26,9%, województwo 38%).

Największe zróżnicowanie pomiędzy powiatami ROP dotyczy sektora rolnictwa. Znaczna część ludności aktywnej zawodowo powiatów lipskiego (74,8%), zwoleńskiego (71,4%),

przysuskiego (70,9%), białobrzeskiego (70,5%), radomskiego (62,1%), szydlowieckiego (50,5%) znalazła zatrudnienie w rolnictwie. Udział zatrudnionych w tym sektorze w pozostałych powiatach był na poziomie poniżej 50%, wyjątkiem jest oczywiście miasto na prawach powiatu Radom, gdzie zatrudnienie w rolnictwie jest stosunkowo niskie w skali podregionu i wynosi 1,9 proc.

Wysoki udział pracujących w przemyśle charakteryzuje tylko powiat kozienicki (31,3%), miasto Radom (30,0%) i powiat garwoliński (26,1%); powiat szydlowiecki i radomski (16,2 i 14,6%), w pozostałych powiatach pracujący w przemyśle stanowią od 5,2% (lipski) do 9,5% (przysuski). Na obszarze podregionu wyraźnie widoczny jest zatem trwała redukcja udziału przemysłu w strukturze jego gospodarki.

Najniższy udział pracujących w sektorze usług rynkowych charakteryzuje mieszkańców powiatów: lipskiego (4,2%), przysuskiego (4,6%), zwoleńskiego (6,4%), białobrzeskiego (6,8%), czyli południowo-wschodnią i zachodnią część podregionu. Zatrudnienie w tym sektorze usług w pozostałych powiatach kształtuje się na poziomie 7,3 proc. (kozienicki, radomski); 8,0% szydlowiecki; 12,5% garwoliński i miasto na prawach powiatu Radom – 33,4%.

W stosunku do 1998 roku w zatrudnieniu w poszczególnych sektorach podregionu zaszły następujące zmiany:

- znacznie, bo aż o 46,9% zmniejszyła się ogólna liczba pracujących w sektorze I (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo) – analogicznie do sytuacji w całym województwie (spadek o 46,0%), a udział pracujących tegoż sektora w ogólnej liczbie pracujących również zmniejszył się, jednak o wiele mniej (z 54,3 na 43,6%). Powiatami o największym spadku liczby pracujących w tym sektorze są: szydlowiecki (66,7%), miasto Radom (56,3%), przysuski (48,6%) oraz i kozienicki (47,1%);
- w przemyśle i budownictwie liczba pracujących zmniejszyła się o 30,8% (podobny spadek w województwie: o 29,6%), przy czym udział tego sektora w ogólnej liczbie pracujących uległ nieznacznemu zwiększeniu z 19,8% do 20,7%. Najwyższy spadek liczby pracujących tego sektora dotyczył powiatów: radomskiego (53,7%), przysuskiego (44,6%) i miasta Radomia (43,3%). W powiecie białobrzeskim natomiast nastąpił wzrost;
- w usługach rynkowych liczba pracujących ogółem zmniejszyła się o 15,4% (co stanowi znaczący kontrast w stosunku do sytuacji w regionie: wzrost o 3,2%), natomiast udział w ogólnej liczbie pracujących wzrósł z 11,5% do 14,7%. Wzrost liczby pracujących dotyczył tylko powiatu białobrzeskiego. Natomiast w siedmiu powiatach znacznie zmniejszyła się liczba pracujących w usługach rynkowych, a dotyczy to głównie powiatów: lipskiego (31,5%), kozienickiego (27,9%), przysuskiego (27,7%) i szydlowieckiego (26,5%).
- w usługach nierynkowych liczba pracujących ogółem zmniejszyła się o 3,9% (województwo: spadek o 1,8%), ale udział w ogólnej liczbie pracujących wzrósł znacznie, bo o 6,5 punktu procentowego tj. z 14,4% do 20,9% (analogicznie województwo wzrost z 16,3% do 20,1%). Najwyższy spadek liczby pracujących w usługach nierynkowych wystąpił w powiatach: zwoleńskim (16,5%), przysuskim (10,3%) i lipskim (8,0%).

Radomski Obszar Problemowy charakteryzuje się wysokim odsetkiem pracujących w sektorze publicznym. Sektor ten zatrudnia 51,1% wszystkich pracujących (województwo – 40,6%). Biorąc pod uwagę zaawansowanie procesów prywatyzacyjnych, cecha ta świadczy o znacznym uzależnieniu rynku pracy od sektora usług publicznych. Najmniejszy udział sektora publicznego występuje w mieście Radomiu (49,3%). Największy udział pracujących w tym sektorze cechuje powiaty: lipski (71,0%), kozienicki (64,1%), przysuski (61,4%), szydlowiecki (61,0%), zwoleński (57,7%), białobrzeski (55,2%).

Odpowiednio, udział pracujących w sektorze prywatnym staje się jednym z ważniejszych wskaźników aktywności gospodarczej. Niskim udziałem sektora prywatnego w kreowaniu

miejsce pracy w ROP charakteryzują się powiaty: lipski (29,0%), kozienicki (35,9%), przysuski (38,6%), szydlowiecki (39,0%). Średnią aktywnością sektora prywatnego cechuje się miasto Radom (50,7% zatrudnionych w sektorze prywatnym) oraz powiaty: radomski (47,2%), białobrzeski (44,8%) i zwoleński (42,3%).

2.3.4. Gospodarka rolna

Gospodarka rolna ma duże (choć malejące) znaczenie społeczne i ekonomiczne w rozwoju radomskiego obszaru problemowego.

W 2004 r. użytki rolne (obejmujące: grunty orne, sady, łąki i pastwiska) stanowiły znaczny teren, bo aż 66,3% ogólnej powierzchni analizowanego obszaru (w 1999 r. 66,2%) i zajmowały 11,0% wojewódzkiej powierzchni użytków rolnych. W Mazowieckim wskaźnik ten kształtował się podobnie – 66,9%.

W użytkowaniu terenu bardzo istotna jest struktura użytków rolnych, która na ROP kształtuje się następująco:

Tabela 13. Użytki rolne w latach 1999–2004

Typ użytków	Radomski Obszar Problemowy		Województwo
	1999	2004	
grunty orne	80,2%	79,4%	72,2%
łąki	10,5%	10,5%	15,2%)
pastwiska	6,2%	6,4%	9,0%
sady	3,1%	3,7%	3,6%

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie danych GUS.

W latach 1999–2004 zmniejszył się udział gruntów ornych, stan łąk pozostał bez zmian, natomiast wzrosła powierzchnia sadów oraz pastwisk (Tabela 13 i 14).

Tabela 14. Użytki rolne w latach 1999–2004

Obszar	Powierzchnia użytków rolnych ogółem [ha]		Grunty orne ogółem [ha]		Sady ogółem [ha]		Łąki ogółem [ha]		Pastwiska ogółem [ha]	
	1999	2004	1999	2004	1999	2004	1999	2004	1999	2004
MAZOWIECKIE	2 393 090	2 380 928	1 757 734	1 718 902	75 984	84 901	353 815	362 181	205 557	214 944
ROP	394 954	392 821	316 830	311 969	12 109	14 427	41 581	41 139	24 434	25 286
Powiat białobrzeski	42 567	42 329	29 742	28 388	2 628	3 787	5 787	5 778	4 410	4 376
Powiat kozienicki	52 248	53 062	39 579	39 966	1 211	1 202	6 940	7 176	4 518	4 718
Powiat lipski	56 325	55 363	49 713	48 127	1 992	2 914	2 904	2 624	1 716	1 698
Powiat przysuski	50 361	50 282	38 385	38 031	2 024	2 041	5 770	5 809	4 182	4 401
Powiat radomski	103 793	104 619	85 909	86 156	2 452	2 570	10 808	11 027	4 624	4 866
Powiat szydlowiecki	28 936	27 123	21 350	19 952	540	514	4 875	4 315	2 171	2 342
Powiat zwoleński	44 755	44 318	39 578	39 056	536	652	3 029	2 916	1 612	1 694
Radom	5 698	5 315	4 695	4 287	170	193	510	525	323	310
Nowe Miasto n/Pilicą	10 271	10 410	7 879	8 006	556	554	958	969	878	881

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie Banku Danych Regionalnych www.stat.gov.pl

Struktura użytków rolnych określona udziałem powierzchni zbliżona jest do struktury w województwie, lecz w poszczególnych powiatach kształtuje się różnie. Największy udział gruntów ornych mają powiaty: zwoleński (88,1%), lipski (86,9%) i miasto Radom (80,7%); łąk powiaty: szydlowiecki (14,9%), kozienicki (13,7%) i białobrzeski (13,6%); pastwisk powiaty białobrzeski (10,3%) i powiat kozienicki (9%).

Wiąże się to z panującymi na danym obszarze warunkami naturalnymi sprzyjającymi rozwojowi rolnictwa takich jak: rodzaj gleby, agroklimat, warunki wodne, rzeźba terenu, trwałe użytki zielone, gdyż one zdecydowanie wpływają na kształtowanie się kierunków produkcji rolniczej.

Ludność zamieszkała w gospodarstwach rolnych charakteryzuje się bardzo niskim poziomem wykształcenia. Taki stan może mieć negatywne skutki na rozwój gospodarstw rolnych, jak i na ograniczenie możliwości zatrudnienia poza rolnictwem.

Struktura agrarna gospodarstw

Generalnie na całym obszarze jest mało korzystna, a przeciętna wielkość gospodarstwa rolnego wynosi ok. 7 ha. Ponadto funkcjonujące gospodarstwa, których liczbę szacuje się na ponad 70 tys. nie wykazują na przestrzeni lat zasadniczych zmian co do wielkości areалу. Nadal dominują gospodarstwa do 5 ha – prawie 50% (pow. radomski, szydlowiecki), a gospodarstwa uważane za duże w naszych warunkach, tj. ponad 10 ha stanowią tylko 15% (pow. białobrzegi, lipski, kozienicki). Małe i rozproszone gospodarstwa rolne tworząc szachownicę gruntów, utrudniają wyposażenie ich w odpowiednią infrastrukturę m.in. podrażając koszty (doprowadzenie wody, gazu, budowa nitek kanalizacyjnych, budowa dróg). Z uwagi na bardzo powolny proces wzrostu wielkości gospodarstw rolnych istotniejsza jest ich jakość i specjalizacja związana z warunkami przyrodniczymi, rynkowymi i dostosowaniem do wielu współczesnych wymogów, szczególnie we współpracy z Unią Europejską.

Warunki ekonomiczne rolnictwa (wybrane elementy)

Na obszarach wiejskich analizowanego obszaru zamieszkuje około 50,3% ogółu ludności, z której prawie 44% pracuje w rolnictwie. Wynika z tego, że średnio na 100 ha użytków rolnych przypada około 32 osoby pracujące w rolnictwie (w województwie ponad 20 osób/100 ha użytków rolnych), a więc coraz więcej osób utrzymuje się z tego samego areалу.

Ponadto istotnym problemem jest panujące na wsi bezrobocie, które w 2004 roku osiągnęło liczbę niewiele ponad 50% ogółu bezrobotnych (zarejestrowanych). Najwyższy poziom bezrobocia jest w gminach powiatu: przysuskiego – 87,1% w stosunku do ogółu bezrobotnych w powiecie, lipskiego – 84,1%, zwoleńskiego – 77,1%, radomskiego – 76,6%, szydlowieckiego – 73,2%.

Bardzo istotne jest również wyposażenie terenów wiejskich w infrastrukturę techniczną, której brak skutkuje m.in. wyższymi kosztami wytwarzanych produktów, ich jakością itp. Nadal jednak w tej dziedzinie na obszarze analizowanym są ogromne braki. Ważniejsze z nich to w zakresie:

- *transportu* - w przypadku obszarów wiejskich szczególnie istotne są drogi powiatowe, stanowiące połączenia miast, będących siedzibami powiatów z siedzibami gmin i siedzib gmin między sobą, a także drogi gminne, mające znaczenie lokalne, stanowiące uzupełniającą sieć dróg służących miejscowym potrzebom oraz drogi wewnętrzne (dojazdowe do gospodarstw, pól itp.). Wszystkie te drogi chociaż zapewniają podstawowe relacje komunikacyjne w podregionie wymagają usprawnień tj. szczególnie utwardzenia nawierzchni gruntowej, poszerzenia, wzmocnienia jezdni;
- *energetyki* wymagane są znaczne prace modernizacyjne sieci i budowa przyłączy;
- *sieci gazowej* gazu przewodowego, są obszary całkowicie nieuzbrojone w sieć dystrybucyjną gazu, a szczególnie południowa część analizowanego obszaru;
- *sieci wodociągowej*, której rozmieszczenie jest bardzo zróżnicowane;
- *sieci kanalizacyjnej* której ogromne braki w podregionie stwarzają również problem zanieczyszczenia środowiska, a ponadto brak jest też oczyszczalni ścieków przy większych skupiskach ludności;

- *bazy przetwórczej*, której liczebność uległa znacznemu ograniczeniu i problemem jest dysproporcja między ilością wytwarzanych surowców rolniczych, a ich przerobem. Zła kondycja finansowa istniejących zakładów przetwórczych ogranicza przerób i dotyczy to szczególnie przerobu mięsa, mleka, ziemniaków, owoców i warzyw.

Z chwilą przystąpienia Polski do UE rolnictwo zostało objęte Wspólną Polityką Rolną. W wyniku integracji na rynku zaobserwowano pewne symptomy świadczące o zmianie opłacalności produkcji rolniczej (np.: wzrost cen mleka, żywca wołowego, spadek cen zbóż, żywca wieprzowego). Realizowane są płatności bezpośrednie, a także wsparcie przewidziane dla rolnictwa i obszarów wiejskich w ramach działań wspierających przedsięwzięcia rozwojowe. W pierwszym okresie członkostwa najważniejszym wyzwaniem dla polskiego rolnictwa jest dostosowanie się do wymogów UE i absorpcja unijnych środków w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). W długim okresie czasu, konieczny będzie wzrost efektywności produkcji rolnej, co jest uwarunkowane niepewnym kierunkiem ewolucji WPR i zmieniających się reguł w światowym handlu żywnością.

2.4. Środowisko, rozmieszczenie zasobów endogennych

2.4.1. Środowisko przyrodnicze

Walory środowiska i ochrona prawna

Do obszarów subregionu radomskiego najcenniejszych przyrodniczo należą rozległe kompleksy leśne o charakterze puszczańskim (Puszcza Kozienicka, Puszcza Świętokrzyska, Puszcza Stromiecka, Puszcza Nadpilicka); znaczne powierzchnie cennych biocenotycznie ekosystemów łąkowych, szuwarowo-torfowiskowych – w znacznej części o unikalnym charakterze wodno-błotnym (zdelimitowany obszar wodno-błotny o randze międzynarodowej) związane z dolinami rzek: Wisły, Pilicy i Zwoleńki, malowniczo rozproszone zadrzewienia, zróżnicowana rzeźba Przedgórze Gór Świętokrzyskich w południowej części obszaru, a także nieuregulowane rzeki z dziesiątkami gatunków ptaków bytujących w ich rejonie.

Lesistość rejonu wynosi 24,2% (województwo 22,1%, kraj 28,7%). Największym zalesieniem odznaczają się powiaty: przysuski (30,6%), kozienicki (30,1%), szydlowiecki (29,4%). Najślabiej zalesione są powiaty: radomski grodzki (5,8%), zwoleński (14,9%), lipski (17,2%).

Obszary i obiekty o najwyższych wartościach przyrodniczo-krajobrazowych objęte są ochroną prawną. Należą do nich:

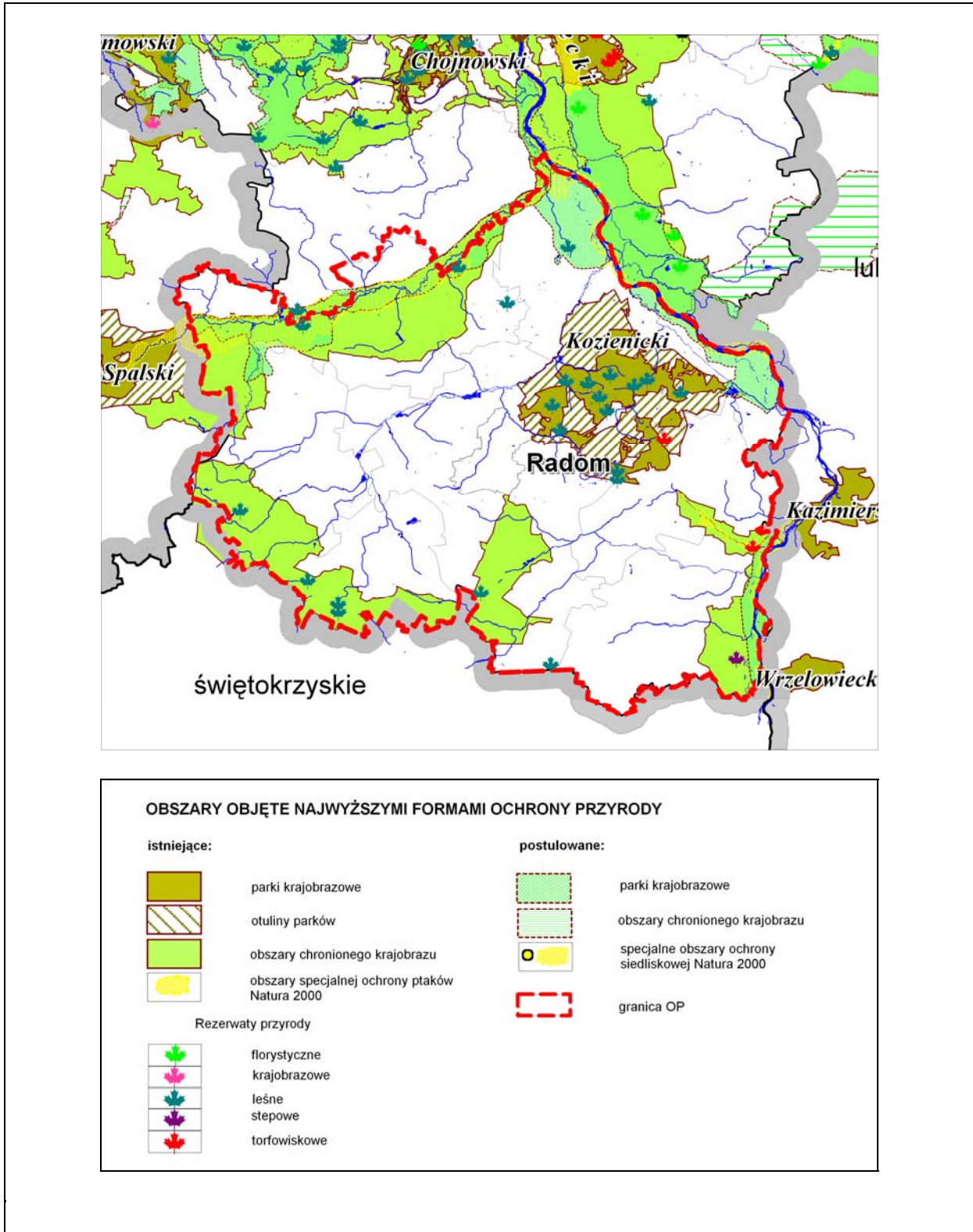
- 27 rezerwatów przyrody (leśne, torfowiskowe, torfowiskowo-faunistyczne, krajobrazowe, krajobrazowo-leśne, stepowe) o powierzchni 1842,01 ha. Przewiduje się ustanowienie dalszych 8 rezerwatów.
- Kozienicki Park Krajobrazowy, z otuliną o pow. 62.243,45 ha (pow. Parku – 26.233,83 ha, pow. otuliny – 36.009,62 ha). Trwają prace nad powołaniem 3 nowych obiektów tj.: Park Krajobrazowy Dolnej Pilicy, Park Krajobrazowy Środkowej Wisły, Park Krajobrazowy „Ziemia Dinozaurów”.
- Obszary chronionego krajobrazu: „Dolina rzeki Pilicy i Drzewiczki”, „Lasy przysusko-szydlowieckie”, „Iłża-Makowiec”, „Dolina rzeki Zwoleńki”, „Solec nad Wisłą”, o łącznej powierzchni 125.041,2ha.
- Obszary „Natura 2000” (dyrektywa ptasia OSO): „Dolina Środkowej Wisły” (4.538,3 ha), „Dolina Pilicy” (15.977,1ha), „Małopolski Przełom Wisły” (1.222,59 ha), o łącznej powierzchni 21.738,3 ha.
- Na Shadow Liście Natura 2000 figurują ponadto obszary wytypowane na podstawie dyrektywy siedliskowej (SOO): „Wisła Środkowa”, „Pakosław”, „Puszcza Kozienicka”, „Dolina Dolnej Pilicy”, „Dolina Zwoleńki”.
- 528 pomników przyrody
- 191 użytków ekologicznych

- 4 stanowiska dokumentacyjne
- 1 zespół przyrodniczo-krajobrazowy.

Różnymi formami prawnej ochrony przyrody objęto łącznie ok. 30% powierzchni obszaru problemowego – patrz (Mapa 8).

Mapa 8. Walory środowiska naturalnego

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Mazowieckiego

Zagrożenia stanu środowiska

Zanieczyszczenie wód powierzchniowych

Niezadawalający stan czystości rzek ogranicza właściwe ich wykorzystanie dla celów gospodarczych i pełnienia funkcji ekologicznych. Spośród rzek badanych w 2004 roku, najczystsze wody klasy III (wody zadowalającej jakości) prowadziły: Pilica i Radomka (wód I i II klasy na terenie województwa nie stwierdzono). Rzeka Wisła i Zagożdżonka prowadziły wody klasy IV (wody niezadawalającej jakości), a rzeka Mleczna – V klasy (wody złej jakości).

Niezadawalająca jakość wód powierzchniowych wynika m. in. z braku synchronizacji pomiędzy budową systemów wodociągowych i kanalizacji sanitarnej (na obszarach wiejskich z kanalizacji średnio korzysta ok. 4% ludności przy ponad 50% korzystających z sieci wodociągowej), małej ilości oczyszczalni ścieków na terenach wiejskich i niedostatecznego stopnia oczyszczania ścieków. Dodatkową przyczyną zanieczyszczenia wód są zanieczyszczenia powierzchniowe spływające z pól i gospodarstw rolnych, także ścieki bytowe i zagospodarowanych turystycznie terenów skupionych nad wodami oraz ponadnormatywne ładunki zanieczyszczeń wpływające na teren rejonu radomskiego.

Deficyt wód powierzchniowych

Deficyt wód powierzchniowych zagraża funkcjonowaniu ekosystemów prowadząc do stepowienia oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Zjawisko to może wynikać z naturalnych cech środowiska tj.: słabo rozwinięta sieć hydrograficzna (z wyjątkiem doliny Wisły), znaczne powierzchnie zbudowane ze skał przepuszczalnych oraz niski stopień lesistości. Inne przyczyny pochodzenia antropogenicznego to: niski stopień retencjonowania wód wezbraniowych i roztopowych, likwidacja progów i młynów wodnych (przyspieszenie spływu i obniżenie poziomu wód), powszechne jednokierunkowe melioracje odwadniające, nadmierny pobór wód podziemnych dla celów komunalnych i przemysłowych (leje depresyjne Radomia, Pionek, Trębowiec gm. Iłża – ujęcie dla Starachowic) oraz odwodnienie kopalni w Wierzbicy.

Wyraźnie zaznaczające się zjawisko stepowienia obserwuje się w dolinie Pilicy, w dół od Zbiornika Sulejowskiego (woj. łódzkie), z którego pobierana jest bezzwrotnie woda dla miasta Łodzi.

Wody podziemne

Każda eksploatacja wód podziemnych powoduje obniżenie się ich zwierciadła. Nadmierny pobór dla celów komunalnych i przemysłowych wywołał rozległe leje depresyjne w rejonie Radomia, Pionek, w gminie Iłża (ujęcie w Trębowcu dla Starachowic).

Zmiany gospodarcze ostatnich lat oraz finansowe skutki korzystania ze środowiska przyczyniły się do zmniejszenia poboru wód podziemnych. W efekcie, w rejonie Radomia obserwuje się zmniejszenie zasięgu powierzchniowego i wypłylenie leja depresyjnego.

Główne zbiorniki wód podziemnych, będące zasadniczymi poziomami wodonośnymi dla zaopatrzenia ludności w wodę, w zależności od warunków hydrogeologicznych (np. głębokość zalegania warstw wodonośnych, rodzaj skały przykrywającej te warstwy) mogą być bardziej lub mniej narażone na zanieczyszczenia pochodzące z zewnątrz. Do najbardziej zagrożonych należą: GZWP „Dolina Środkowej Wisły”, „Szydłowiec-Goszczewice” i „Wierzbica-Ostrowiec”.

Ze względu na płytkie zaleganie poziomu wodonośnego GZWP „Dolina Środkowej Wisły” oraz bardzo słabą izolację (obszar szczególnej ochrony wykracza poza zasięg GZWP) wykazuje dużą wrażliwość. Zagrożeniem jest nieuporządkowana gospodarka ściekowa, duże gospodarstwa hodowlane w dolinie Wisły (chów bezściółkowy) oraz nieszczelny mogilnik w gminie Sieciechów (pow. kozienicki).

Poziomy wodonośne jurajskich GZWP „Szydłowiec-Goszczewice” i „Wierzbica-Ostrowiec” (południowa i południowo-zachodnia część rejonu) związane z porołatymi pia-

skowcami bądź popękanymi skałami węglanowymi zagrożone są przede wszystkim nieuporzędkowaną gospodarką ściekową.

Ogólna ocena jakości wód podziemnych na podstawie danych z 2004 roku wskazuje, że jakość wód w badanych punktach GZWP „Niecka Radomska” (Sycyna, Radom-Wacyn, Pionki) była zadowalającej jakości – III klasy. Jedynie w Piotrkowicach – GZWP „Dolina Środkowej Wisły” (pow. kozienicki) stwierdzono wody złej jakości – V klasy.

Warunki aerosanitarnie

Przestrzenny rozkład stężeń zanieczyszczeń powietrza uzależniony jest od wielu elementów związanych np. z ukształtowaniem terenu, aktualną sytuacją meteorologiczną, parametrami technicznymi źródeł emisji, czy też rodzaju pokrycia terenu. Źródłem znacznych emisji jest energetyka zawodowa (Elektrownia „Kozienice” w Świerżach Górnych) i duże zakłady przemysłowe. Lokalnie, bardzo uciążliwa może być emisja z obszarów zabudowy mieszkaniowej (ogrzewanie indywidualne i zbiorowe). Stosunkowo duży wpływ na warunki aerosanitarnie wywiera motoryzacja.

Przeprowadzone w 2004 r. badania stężeń tlenków siarki, azotu, węgla, pyłu zawieszonego PM 10 i innych, w 8 strefach rejonu radomskiego, wykazały przekroczenia tylko dla PM 10 w Radomiu i powiecie lipskim. Powiat Lipsko zaklasyfikowano do strefy klasy B (poziom stężenia PM 10 mieścił się pomiędzy poziomem dopuszczalnym a poziomem powiększonym o margines tolerancji), miasto Radom znalazło się w strefie klasy C (poziom stężenia PM 10 przekraczał poziom dopuszczalny powiększony o margines tolerancji). Pył ten, to bardzo drobne frakcje pochodzące najczęściej z drogowych ciągów komunikacyjnych, w 70 – 80 % emitowany podczas spalania paliwa.

Klimat akustyczny

Warunki klimatu akustycznego na przeważającym obszarze rejonu radomskiego są korzystne. Największą uciążliwość stanowi hałas komunikacyjny obszarów zurbanizowanych. Z uwagi na olbrzymią ilość pojedynczych źródeł oddziaływujących równocześnie i penetrujących praktycznie wszystkie obszary zamieszkania i wypoczynku człowieka. W roku 2004 przeprowadzono badanie hałasu ulicznego w Białobrzegach. W ciągu dnia poziom hałasu kształtował się na wysokości 65 – 67 d_B, w nocy – 59 – 61 d_B i był przekroczony o kilkanaście dB. Wcześniejsze badania hałasu komunikacyjnego wykazały, iż największe zagrożenie występuje w Radomiu oraz przy drogach, którymi odbywa się ruch tranzytowy. Obserwuje się zjawisko szybkiego przyrostu terenów, które dotychczas były spokojne, a obecnie są w strefie oddziaływania intensywnego ruchu komunikacyjnego. Ponadto czas narażenia na hałas wydłuża się, szczególnie w porze nocnej.

W chwili obecnej, ze względu na postęp technologiczny, hałas przemysłowy nie stanowi istotnego zagrożenia. Sporadycznie przekraczający normatywy, ograniczany jest szybko i skutecznie decyzjami administracyjnymi.

W ramach sporządzonego w 2004 r. przeglądu ekologicznego lotniska w Radomiu, okazało się, że na skutek przekroczenia dopuszczalnych wartości hałasu, winien być utworzony obszar ograniczonego użytkowania zasięgiem swym obejmujący część gruntów wsi Sadków (gm. Jedlnia Letn.), Kiedrzyń. Klwatka, Małęczyn (gm. Gózd) oraz obręb Długojów w Radomiu.

Gleby

Badania odczynu gleb wykazały nadmierne ich zakwaszenie w całym rejonie radomskim. Gleby bardzo kwaśne stanowiące ponad 80% użytków posiadają powiaty: zwoleński i szydłowiecki. Pozostała część rejonu z wyjątkiem powiatu lipskiego charakteryzuje się 60-80 % udziałem gleb kwaśnych.

Zanieczyszczenie gleb metalami ciężkimi jest stosunkowo niewielkie i kształtuje się na poziomie naturalnym. Istotnymi elementami wpływającymi na jakość gleb są zanieczyszczenia do powietrza emitowane przez przemysł oraz środki komunikacji. Badania gleby wzdłuż

tras komunikacyjnych wskazywały na kumulację metali ciężkich, głównie kadmu i ołowiu wzdłuż głównych arterii komunikacyjnych. Stężenie tych metali malało w miarę oddalania się od pasa jezdnia.

Poważnym zagrożeniem dla gleb są także mogilniki, których rozszczelnienie może spowodować ich degradację. W rejonie mogilnika w Zajezierzu gm. Sieciechów taka degradacja nastąpiła.

Jednokierunkowe melioracje odwadniające naruszyły równowagę w środowisku glebowym i w wielu wypadkach doprowadziły do degradacji torfów (gm. Stara Błotnica, Stromiec, Odrzywół).

Zagrożenie powodziowe

Z głównymi rzekami rejonu wiąże się zagrożenie powodziowe spowodowane nagłym przybraniem wód w rzekach.

Największe zagrożenie powodziowe stwarza rzeka Wisła opływająca od wschodu rejon radomski. Mimo występujących, prawie na całej długości obwałowań, tereny narażone na zalanie znajdują się w częściach powiatów: kozienickiego, zwoleńskiego i lipskiego. Największy dopływ Wisły w obrębie rejonu radomskiego – Pilica, posiadająca stosunkowo niski przepływ od czasu wybudowania na niej Zbiornika Sulejowskiego, zagraża wodami stuletnimi wsioom położonym na terenie powiatów: przysuskiego, białobrzeskiego i kozienickiego. Zagrożeniem są też wody powodziowe Iłżanki (powiaty: radomski, zwoleński, lipski). Przeciwdziałając powodziom m. in. ze strony rzeki Radomki wybudowano na niej zbiornik „Domaniów” o pow. ok. 500 ha i pojemności około 9 mln m³.

Zagrożenie poważnymi awariami

Poważną awarią jest zdarzenie powstałe w trakcie procesu przemysłowego, magazynowania lub transportu, w których występuje substancja niebezpieczna, prowadząca do natychmiastowego lub z opóźnieniem zagrożenia życia lub zdrowia lub środowiska. Spośród 140 w województwie zakładów zakwalifikowanych do potencjalnych sprawców awarii, 11 zaliczono do zakładów o dużym ryzyku wystąpienia poważnej awarii przemysłowej (ZDR) oraz 30 zakładów o zwiększonym ryzyku wystąpienia poważnej awarii przemysłowej (ZZR). Wśród tych pierwszych znajduje się Zakład Produkcji Specjalnej Sp. z o.o. w Pionkach. Do ZZR zakwalifikowano: Elektrownię „Kozienice” w Świerżach Górnych, Przeds. Prod. Materiałów Odlewniczych, Budowlanych i Izolacyjnych „Lumar” Sp. Jawna w Milejowicach gm. Zakrzew i Rupp Ceramika Sp. z o.o. Zakład Produkcyjny w Skrzyńsku gm. Przysucha.

Znacznym zagrożeniem jest przewóz toksycznych środków transportem kolejowym i drogowym. Niebezpieczeństwo związane jest głównie z katastrofami drogowymi i kolejowymi, przeładunkami i manewrami.

Gazociągi, magazyny paliw płynnych i gazowych, materiałów chemicznych składowiska, (w tym mogilniki) są także obiektami potencjalnie zagrażającymi poważnymi awariami.

2.4.2. Rozmieszczenie zasobów endogennych

Warunki naturalne dla rolnictwa

Szczegółowo badane i oceniane przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach (I.U.N.G.) w Puławach warunki naturalne dla rozwoju rolnictwa uznaje się na ROP jako średnio korzystne w skali kraju. Wskaźnik *jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej* w 100 punktowej skali wynosi ok. 60,1 pkt i zbliżony jest do średniej krajowej ok. 66,6 pkt. Na obszarze problemowym najlepsze warunki dla rozwoju rolnictwa mają następujące powiaty: lipski (67,9 pkt.), radomski (60,6 pkt.).

Agroklimat – w miarę jednolity i łagodny na całym obszarze. W wydzielonych dzielnicach rolniczo-klimatycznych, do których należy rejon radomski (dzielnica środkowa, łódzka i radomska) warunki klimatyczne nie ulegają zasadniczym zmianom, jedynie w ostatnich trzech

latach obserwuje się znacznie mniejszą liczbę opadów szczególnie w okresie wegetacyjnym, który trwa od 170 do 210 dni, wyższa jest też średnia roczna temperatura wynosząca ok. 8,3 stopnia C. Średnia roczna suma opadów – 450-600 mm. Średni wskaźnik agroklimatu dla obszaru subregionu określony został w wielkości 11,4 pkt. w skali 15 pkt.

Warunki wodne w obszarze subregionu określane są jako korzystne z wielkością wskaźnika 6,6 pkt. (w skali 10 punktowej).

- 41 % to tereny użytków rolnych z przewagą gleb o optymalnej ilości wody,
- 25 % to tereny z przewagą gleb o okresowym nadmiarze wody,
- 34 % to tereny z przewagą gleb o okresowym lub stałym niedoborze wody.

Rzeźba terenu cechuje się płaską i niskofalistą rzeźbą korzystną do organizacji produkcji rolniczej. Średni wskaźnik określony został w wielkości 8,5 pkt. w skali 10 pkt.

Gleby – o średniej jakości do produkcji rolniczej z przewagą gleb biellicowych, biellicowych wytworzonych z utworów lessowych, mad i czarnoziemów w dolinach rzek, a są to gleby w większości klas: IV i V (razem ok. 65%). Gleby klas najwyższych I i II występują w śladowych ilościach (gminy: Sieciechów, Solec nad Wisłą, m.gm. Kozienice). Natomiast gleby klasy III i IV tworzą największe kompleksy, głównie w obszarach: gminy Sienno i m. gminy Iłża: 9 tys. ha, m. gminy Lipsko, Skaryszew i Zwoleń, gminy Zakrzew - > 7 tys. ha, gminy: Jedlińsk, Przytyk, Rzecznów i Solec nad Wisłą - >6 tys. ha, m. gmina Kozienice, gminy Policzna, Promna, Przyłęk, Radzanów: 5 tys. ha. Łącznie zajmują one znaczny obszar, bo ponad 1/5 (>20%) użytków rolnych ROP.

Lepszym miernikiem przydatności rolniczej gleb są kompleksy glebowo-rolnicze. Na obszarze problemowym w 2004 r. znajdowało się 326.386 ha **gruntów orných i sadów** o następującym udziale poszczególnych kompleksów o odpowiedniej przydatności rolniczej:

– kompleks 1 - pszenno b. dobry zajmuje	- 0,8%
– kompleks 2 - pszenno dobry	- 4,8%
– kompleks 3 - pszenno wadliwy	- 0,7%
– kompleks 4 - żytni bardzo dobry (pszenno-żytni)	- 12,8%
– kompleks 5 - żytni dobry	- 16,1%
– kompleks 6 - żytni słaby	- 21,6%
– kompleks 7 - żytni bardzo słaby (żytnio-lubinowy)	- 20,2%
– kompleks 8 - zbożowo-pastewny mocny	- 14,0%
– kompleks 9 - zbożowo-pastewny słaby	- 9,0%

Jak widać, dominują kompleksy żytnie 5 – 7 (żytni dobry, słaby i bardzo słaby).

Kompleks (1 i 2) pszenno bardzo dobry to gleby najlepsze od I do III klasy bonitacyjnej Są to w większości mady średnie oraz gleby pseudobielicowe i brunatne wytworzone z lessów. Są to gleby średnio ciężkie w uprawie, o wysokim stopniu kultury, są przepuszczalne, ale mają dużą zdolność magazynowania wody.

Produkcyjność tych gleb jest bardzo wysoka, udają się wszystkie rośliny o wysokich wymaganiach siedliskowych.

W subregionie kompleksy te najbardziej cenne występują na terenie gmin: Solec n/Wisłą, Sieciechów, Błędów, Belsk Duży i Goszczyn.

Kompleks (3 i 4) pszenno wadliwy i żytni bardzo dobry to również gleby o dobrze wykształconym poziomie próchnicznym, strukturalne, korzystnymi stosunkami wodnymi, ale wymagają ciągłego nawożenia i innych zabiegów agrotechnicznych. Są to w przewadze gleby brunatne wylugowane, czarne ziemie wylugowane lub zdegradowane oraz piaski gliniaste mocne. Przy umiejętnej uprawie i racjonalnym nawożeniu dają możliwość uprawy wszystkich roślin jak w kompleksie pszenno. W klasyfikacji bonitacyjnej zaliczane są przeważnie do klasy III i w części do IV a.

Powyższe kompleksy występują na dużych obszarach w gminach: Rzecznów, Mogielnica, Zakrzew, Sienno i Lipsko.

Kompleks (5) żytmi dobry obejmuje gleby lżejsze, w przewadze wytworzone z piasków gliniastych lekkich, na zwięźlejszym podłożu, gleby brunatne wyługowane i kwaśne. Są to gleby dość wrażliwe na susze. Uważane są za typowo żytmio-ziemniaczane lecz także na których uprawia się również jęczmień i mniej wymagające gatunki. W klasyfikacji bonitacyjnej zaliczane są do klasy IV a i IV b.

Kompleks występuje w rozproszeniu na obszarze całego subregionu, najwięcej w gminie Przylęk, Nowe Miasto i Promna.

Kompleks (6) żytmi słaby Występowanie tego kompleksu związane jest z glebami lekkimi (bielicoziemnymi i brunatnymi kwaśnymi). Klasa bonitacyjna to głównie V i w części IV b.

Są nadmiernie przepuszczalne i mają słabą zdolność do zatrzymywania wody i składników pokarmowych. Dobór roślin do uprawy jest ograniczony i sprowadza się głównie do żyta, owsa, ziemniaków, seradeli i łubinów.

Występuje w gminach w południowo-zachodniej części subregionu Odrzywół, Chlewiska, Szydłowiec.

Kompleks (7) żytmi bardzo słaby Pod względem bonitacyjnym gleby tego kompleksu to głównie klasa VI. Jego występowanie związane jest z glebami bielicoziemnymi wytworzonymi z piasków słabo gliniastych i luźnych. Są nadmiernie przepuszczalne i mają słabą zdolność do zatrzymywania wody (trwale suche) i składników pokarmowych. Dobór roślin do uprawy jest bardzo ograniczony i sprowadza się głównie do uprawy żyta i łubinów.

Kompleks ten występuje w sąsiedztwie kompleksu (6).

Kompleks (8) zbożowo-pastewny mocny Pod względem bonitacyjnym gleby tego kompleksu to głównie klasa IV a i IV b. Występuje na glebach średniozwięzłych i ciężkich, nadmiernie uwilgotnionych. Podmokłość tych gleb powodowana jest przy płaskiej rzeźbie terenu występowaniem w dolnej części profilu warstw słabo przepuszczalnych lub położeniem w obniżeniu terenu. Uregulowanie stosunków wodnych jest dość trudne. Drenowanie likwiduje okresowe nadmierne uwilgotnienie, ale jednocześnie pogłębia okresowe susze. Na glebach tych kompleksów większy udział winny stanowić rośliny pastewne (trawy, koniczyny).

Najwięcej tego typu gleb występuje w gminach: Magnuszew, Wieniawa, Potworów.

Kompleks (9) zbożowo-pastewny słaby Jego występowanie związane jest z glebami lekkimi (m.in. bielicoziemnymi oglejonymi) lub murszastymi wykształconymi na piaskach luźnych, o wyraźnym podsiąku wód gruntowych.

Pod względem bonitacyjnym gleby tego kompleksu to głównie klasa V i VI. Nadmierne uwilgotnienie występuje tu przeważnie wiosną i powoduje wymakanie żyta oraz opóźnia termin sadzenia ziemniaków. Regulowanie stosunków wodnych jest bardzo trudne.

Drenowanie likwiduje okresowe, nadmierne uwilgotnienie, ale jednocześnie pogłębia okresowe susze. Na glebach tych kompleksów większy udział winny stanowić rośliny pastewne.

Powyższe kompleksy mniej cenne dla rolnictwa występują w rozproszeniu na obszarze całego subregionu.

Trwałe użytki zielone zajmują 70 160 ha. Przydatność trwałych użytków zielonych określana jest w skali trzystopniowej. Udział poszczególnych kompleksów w powierzchni TUZ na obszarze problemowym przedstawia się następująco:

- bardzo dobre (1 z) – ok. 0,5%,
- średnie (2 z) – ok. 56,5%,
- słabe i bardzo słabe (3 z) – ok. 43,0%.

Gleby kompleksu (1z) – użytki zielone dobre i bardzo dobre obejmują klasy bonitacyjne I i II. Charakteryzują się optymalnymi stosunkami powietrzno-wodnymi i korzystnymi właściwo-

ściami fizyko-chemicznymi i biologicznymi. Są to siedliska łąkowe występujące w dolinie rz. Wisły.

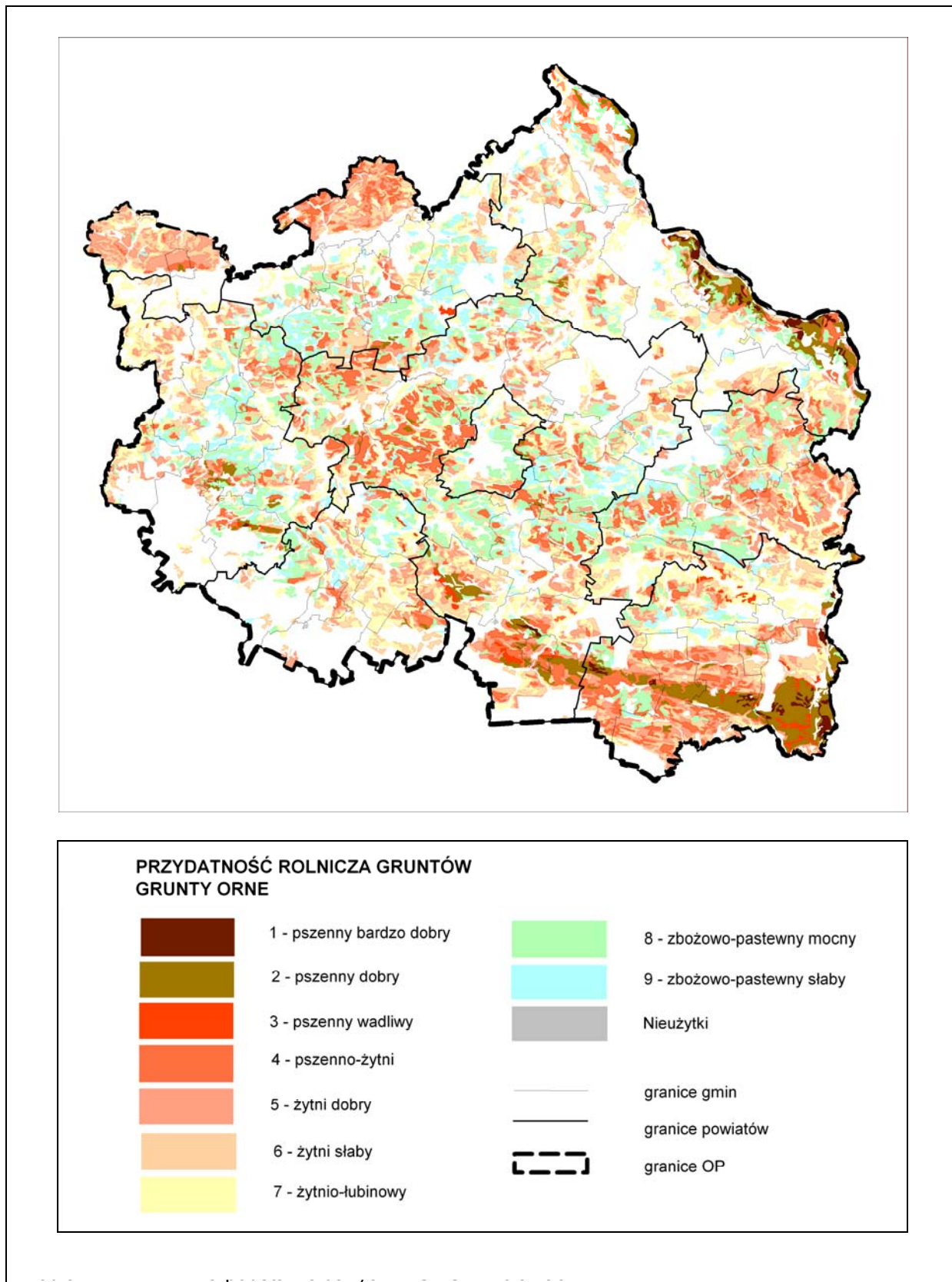
Gleby kompleksu (2z) – użytki zielone średnie obejmują klasy bonitacyjne III i IV. Są to gleby mineralne, mułowo-torfowe, torfy i czarne ziemie. Stosunki wodne tych gleb winny być regulowane. Kwalifikują się do intensywnej produkcji pasz i podlegają ochronie prawnej przed zmianą użytkowania. Największe obszary tego kompleksu występują w dolinach rzek Pilicy i Radomki.

Gleby kompleksu (3z) – użytki zielone słabe i bardzo słabe, klasy bonitacyjne V i VI. Obejmują gleby mineralne, mułowo-torfowe, torfy i czarne ziemie. Występują na glebach mineralnych zbyt suchych lub zbyt wilgotnych (okresowo za suche lub nadmiernie wilgotne). Plony na tych użytkach są niskie i złej jakości. Największe obszary tego kompleksu występują w dużym rozproszeniu w całym subregionie, głównie w dolinach rzecznych i w zagłębieniach pozbawionych odpływu wód.

W aktualnych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych maleje potrzeba uprawy najsłabszych gruntów, a rośnie znaczenie gleb o najwyższej przydatności rolniczej.

W świetle wielokierunkowych zagrożeń środowiska wynikających z intensywnego, a nie-rzadko i nieumiejętnego użytkowania gruntów rolnych, pierwszorzędного znaczenia nabiera problem gospodarowania zasobami glebowymi. Najsłabsze gleby powinny być przeznaczane na inne cele np. zalesiane. Również koncentrowanie działań rekultywacyjnych i melioracyjnych na glebach, które na znaczny potencjał agroekologiczny dobrze rokują, nie powinno być wątpliwości, ale nie rozwiązuje to do końca problemu. Ponieważ intensywna systematyczna uprawa i nieracjonalna agrotechnika prowadzą do obniżenia jakości gleb, nawet tych o dużych walorach przyrodniczych, rozwiązaniem może być celowe wyłączenie części gruntów spod uprawy. Tak zwana polityka konserwacji gleb służy nie tylko odnowie ich naturalnego potencjału, ale może być przykładem elastycznego reagowania na potrzeby rynku (Mapa 9 i 10).

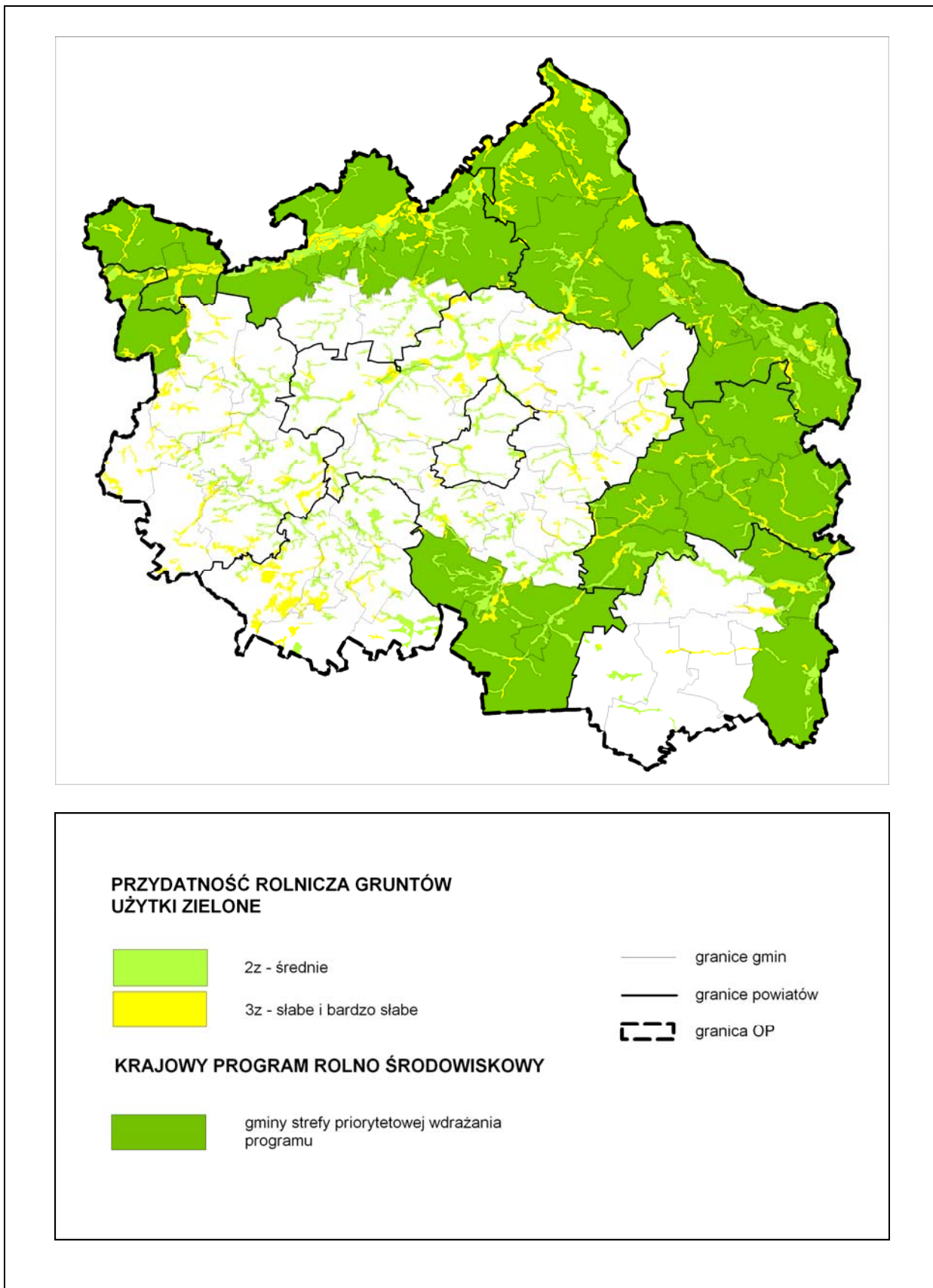
Mapa 9. Przydatność rolnicza gruntów (grunty orne)

Źródło: MBPR na podstawie danych z IUNG w Puławach

Mapa 10. Przydatność rolnicza gruntów (użytki zielone)

Źródło: MBPR na podstawie danych z IUNG w Puławach

Bilans zasobów kopalin w subregionie radomskim

W wyniku kilkudziesięcioletnich prac poszukiwawczych i rozpoznawczych, na terenie subregionu radomskiego udokumentowano szereg złóż surowców skalnych oraz w mniejszym stopniu surowców chemicznych i energetycznych. Sporządzono kilkaset opracowań geologicznych tj. dokumentacji geologicznych i kart rejestracyjnych oraz dokumentów rozpoznawczych w postaci: opinii geologicznych o możliwości wykorzystania złoża w danym rejonie, orzeczeń geologicznych o jakości i przydatności surowca dla konkretnych potrzeb, sprawozdań z prac geologiczno-poszukiwawczych złoża oraz projektów badań geologicznych do określonej kategorii.

Analiza ww. opracowań pozwoliła wyróżnić następujące kategorie złóż:

- złoża zagospodarowane, tzn. aktualnie eksploatowane,
- złoża udokumentowane, niezagospodarowane (nigdy nieeksploatowane lub, których wydobycia zaniechano). Wśród nich znajdują się kopaliny, które
  - należy udokumentować w wyższej kategorii,
  - zostały udokumentowane w latach 1950–60 (niektóre złoża piaskowców, wapieni surowców ceramiki budowlanej i szlachetnej, surowce chemiczne) wymagają skorygowania zasobów, ponownego przeanalizowania i porównania jakości kopaliny z wymogami aktualnie obowiązujących kryteriów i norm.

Część złóż, zarówno zagospodarowanych, jak i nieeksploatowanych należy do konfliktowych, występują bowiem w obszarach prawnie chronionych przepisami szczególnymi.

Wg „*Bilansu zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce*”, w 2000 roku, w subregionie radomskim występowały takie udokumentowane złoża kopalin podstawowych jak: węgiel brunatny, gliny ogniotrwałe, fosforyty i piaski formierskie. Ważniejszymi złożami pospolitymi posiadającymi dokumentację geologiczną były: kruszywo naturalne, surowce ilaste ceramiki budowlanej, piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej, wapienie i margle dla przemysłu cementowego, wapienie i margle dla przemysłu wapienniczego, surowce ilaste do produkcji kruszywa lekkiego, kamienie drogowe i budowlane (Tabela 15).

Tabela 15. Udokumentowane złoża kopalin podstawowych w układzie powiatów

Lp.	Powiaty	Nazwa złoża (Gmina)	Stan zagosp. złoża	Nazwa surowca	Jedn. miary	Zasoby		Wydobycie	Uwagi
						geologiczne	przemysłowe		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	koziński	Głowaczów (Głowaczów)	P	węgiel brunatny	tys. ton	76 287	-	-	korytarz ekol. regionalny rz. Radomki, częściowo las
2	przysuski	Borkowice - Radestów (Borkowice) Jakubów (Przysucha) Kryżmanówka - Zapniów (Przysucha) Rusinów (Borkowice)	R Z E R	gliny ogniotrwałe gliny ogniotrwałe gliny ogniotrwałe gliny ogniotrwałe	tys. ton tys. ton tys. ton tys. ton	5 229 3 14 1 846 305	- - 647 -	- - 25 -	Obszar Chronionego Krajobrazu - Obszar Chronionego Krajobrazu – las Obszar Chronionego Krajobrazu
3	radomski	Owadów (Jastrzębia) Wola Owadowska (Jastrzębia) Hża Chwałowice (Hża) Hża-Krzyżanowice (Hża) Hża-Łączany (Kowala, Skaryszew, Wierzbica) Hża-Walentynów (Hża)	P R P P P	węgiel brunatny węgiel brunatny fosforyty (P ₂ O ₅) fosforyty (P ₂ O ₅) fosforyty (P ₂ O ₅) fosforyty (P ₂ O ₅)	tys. ton tys. ton tys. ton tys. ton tys. ton	3 038 13 314 620 (140) 1 860 (390) 10 230 (1 900)	- - - - -	- - - - -	korytarz ekol. regionalny rz. Radomki część w otulinie Kozienickiego Parku Krajobrazowego - - częściowo złoża w obrębie OchK korytarz i węzeł ekol. o znaczeniu regionalnym węzeł ekol. region., częściowo w obrębie OchK

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Radom Dąbrówka War- szawska (Wierzbica, Kowala)	P	fosforyty (P ₂ O ₅)	tys. ton	6 760 (1 210)	-	-	częściowo zalesione kory- tarz ekol. region.
		Radom Krogulcza (Wolanów, Kowala)	R	fosforyty (P ₂ O ₅)	tys. ton	8 470 (1 610)	-	-	częściowo zalesione
		Radom-Wolanów (Wolanów)	P	fosforyty (P ₂ O ₅)	tys. ton	590 (90)	-	-	-
		Zębiec (Iłża)	Z	Piaski formierskie	tys. ton	5 781	-	-	korytarz ekol. krajowy złóże „Zębiec” w znacz- nym stopniu wyeksplo- atowane, częściowo zale- sione, w ramach rekulty- wacji – wyrobiska zalano wodą – zbiornik „Lipie”

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie bilansu zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce, Ministerstwo Środowiska, Państwowy Instytut Geologiczny Warszawa 2000 r.

E – złoża eksploatowane

P – złoża o zasobach rozpoznanych wstępnie (w kat. C₂)

R - złoża o zasobach rozpoznanych szczegółowo (w kat. A+B-C₁)

Z – złoża zaniechane

T – złoża zagospodarowane, eksploatowane okresowo

xx/ - w grupie kopalin pospolitych niektóre złoża zaliczone zostały do podstawowych

Tabela 16. Udokumentowane złoża kopalin podstawowych

Lp.	Powiat	Nazwa surowca	Jedn. miary	Zasoby		Wydobycie
				geologiczne	przemysłowe	
1	koziński	węgiel brunatny	tys. t	76 287	-	-
2	przysuski	gliny ogniotrwałe	tys. t	7 694	647	25
3	radomski	węgiel brunatny	tys. t	16 352		
		fosforyty (P ₂ O ₅)	tys. t	30 220 (5 670)		
		piaski formierskie	tys. t	5 781		

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie bilansu zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce, Ministerstwo Środowiska, Państwowy Instytut Geologiczny Warszawa 2000 r.

Spośród złóż kopalin podstawowych, eksploatacja prowadzona jest tylko w rejonie Przysuszy i dotyczy glin ogniotrwałych. Wydobyte ze złoża „Kryzmanówka-Zapniów” prowadzone jest w jedynej kopalni podziemnej w subregionie (Tabela 16).

Złoża węgla brunatnego, na ogół charakteryzują się małymi zasobami, niską jakością i często występują w obszarach cennych przyrodniczo, także prawnie chronionych.

Fosforyty są jedynymi surowcami chemicznymi występującymi na terenie subregionu. Stanowią około 70% udokumentowanych zasobów krajowych. Średnia zawartość P₂O₅ jest niska i wynosi niewiele ponad 19%. Niska zawartość składnika użytecznego, zróżnicowane formy ich geologicznego występowania, a także duże zawodnienie spowodowały, że złoża udokumentowane w latach 50-tych, dotychczas nie były eksploatowane. Konieczne jest opracowanie nowych kryteriów bilansowości z uwzględnieniem czynnika ekonomicznego, którego nie brano pod uwagę w trakcie dokumentowania złóż. Ekonomiczne podejście do złóż fosforytów wykaże, czy w dalszym ciągu można je traktować jako perspektywiczne, czy też pozabilansowe, czy zgoła nieperspektywiczne.

Tabela 17. Udokumentowane złoża kopalin pospolitych (ważniejszych) w układzie powiatów

Lp.	Powiaty	Nazwa złoża (Gmina)	Stan zagosp. złoża	Nazwa surowca	Jedn. miary	Zasoby		Wydobycie	Uwagi
						geologiczne	przemysłowe		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	grójcecki	Borowina (Nowe Miasto) Jeżowice (Tarczyn)	P P	kruszywo naturalne kruszywo naturalne	tys. ton tys. ton	28 546 11 087	- -	- -	OChK proj. park kraj., obszar węzła ekol. międzynarodowego Częściowo w OChK
2	koziński	Mariampol (Głowaczów) Cecylówka (Głowaczów)	P P	surowce ilaste ceramiki budowlanej kruszywo naturalne	tys. m ³ tys. ton	5 731 11 976	- -	- -	obszar węzła ekol. krajowego obszar węzła ekol. krajowego otulina Kozienickiego Parku Krajobrazowego
3	lipski	Żytkowice (Garbatka Letnisko)	E	piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej	tys. ton	3 353	3 353	39	Otulina Kozienickiego Parku Krajobrazowego, obszar węzła ekol. krajowego
4	przysuski	Bałtów-Tarnówek (Stenno) Przysucha (2 złoża) (Przysucha)	R R	wapień i margle dla przem. cement. sur. ilaste do prod. ceramiki budowlanej	tys. ton tys. m ³	469 004 1 337	- -	- -	- Obszar Chron. Krajobrazu – las, korytarz ekologiczny krajowy
5	radomski	Sokolniki Suche (Wieniawa) Lesiów-Wincentów (Radom) Zalesice (Wierzbitca)	Z E P	kruszywo naturalne piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej kruszywo naturalne	tys. ton tys. m ³ tys. ton	9 538 1 156 20 729	- 1 030 -	- 42 -	obszar węzłowy regionalny - OChK obszar węzła ekol. regionalnego

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Ilża-Krzyżanowice (Ilża)	R	wapienie i margle dla przem. cement.	tys. ton	396 632	-	-	złóża częściowo w obrębie OChK
		Kolonia Wierzbica – pole B (Wierzbica)	R	wapienie i margle dla przem. cement.	tys. ton	167 239	-	-	-
		Strzałków (Wolanów-Orońsko)	R	wapienie i margle dla przem. cement	tys. ton	166 615	-	-	-
		Wierzbica ^{xx/} Pole A (Wierzbica)	E	wapienie i margle dla przem. cement	tys. ton	293 100	274 172	263	
		Kotarowice - Parznice (Kowala)	P	sur. i laste do prod. krusz. lek	tys. m ³	2 136	-	-	-
		Osiny-Polany 2 złoża Wierzbica	P	kruszywo naturalne	tys. ton	14 500	-	-	-
		Walentyńców ^{xx/} (Ilża)	P	kruszywo naturalne	tys. ton	9 822	-	-	OChK obszar węzła ekol. regionalnego
6	sztydłowiecki	Marylin I (Orońsko) część złoża „Marylin”	R	wapienie i margle dla przem. wapien.	tys. ton	1 270	-	-	obszar węzła ekol. regionalnego
		Marylin (Orońsko)	Z	wapienie i margle dla przem. cement	tys. ton	9 941	-	-	obszar węzła ekol. regionalnego
		Góra Skłobska (Chlewiska)	P	kamienie drogowe I budowlane	tys. ton	68 593	-	-	częściowo zalesiony korytarz ekol. krajowy
		Smiłów (Jastrząb)	T	kamienie drogowe I budowlane	tys. ton	10 718	10 718	-	-

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie bilansu zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce, Ministerstwo Środowiska, Państwowy Instytut Geologiczny Warszawa 2000 r.

E – złoża eksploatowane

P – złoża o zasobach rozpoznanych wstępnie (w kat. C₂)

R - złoża o zasobach rozpoznanych szczegółowo (w kat. A+B-C₁)

Z – złoża zaniechane

T – złoża zagospodarowane, eksploatowane okresowo

^{xx/} - w grupie kopalin pospolitych niektóre złoża zaliczone zostały do podstawowych

Tabela 18. Udokumentowane złoża kopalin pospolitych (ważniejsze)

Lp.	Powiat	Nazwa surowca	Jedn. miary	Zasoby		Wydobycie
				geologiczne	przemysłowe	
1	grójecki	kruszywo naturalne	tys. t.	39 633	-	-
2	kozienicki	surowce ilaste ceramiki budowl.	tys. m ³	5 731		
		kruszywo naturalne	tys. t.	11 976		
		piaski kwarcowe do prod. cegły wapienno-piaskowej	tys. t.	3 353	3 353	39
3	lipski	wapień i margle dla przem. cement.	tys. t.	469 004	-	-
4	przysuski	kruszywo natur.	tys. t.	9 538		
		surowce ilaste ceramiki budowl.	tys. m ³	1 337		
5	radomski	piaski kwarcowe do prod. cegły wap.-piask.	tys. m ³	1 156	1 030	42
		kruszywo naturalne	tys. t.	45 051		
		wapień i margle dla przem. cement.	tys. t.	1 023 586	274 178	263
		surowce ilaste do prod. kruszywa lekkiego	tys. m ³	2 136		
6	szydłowiecki	wapień i margle dla przem. wapien.	tys. t.	1 270		
		wapień i margle dla przem. cementów.	tys. t.	9 941		
		kamienie drogowe i budowlane	tys. t.	79 311		

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie bilansu zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce, Ministerstwo Środowiska, Państwowy Instytut Geologiczny Warszawa 2000 r.

Kopaliny pospolite eksploatowane są w kilkudziesięciu punktach w subregionie. Większość z nich posiada niewielkie zasoby, a wydobywanie jest na małej powierzchni. Najliczniejszą grupę stanowi eksploatacja kruszywa naturalnego zaspokajającego potrzeby budownictwa i drogownictwa (Tabela 17 i 18).

2.5. Struktura funkcjonalno-przestrzenna (zagospodarowanie)

2.5.1. Przestrzenne zróżnicowanie uwarunkowań procesów inwestycyjnych

Przemiany gospodarcze i ustrojowe w kraju przyczyniły się do intensyfikacji procesu różnicowania przestrzeni subregionu radomskiego pod względem warunków rozwoju gospodarki pozarolniczej. Można zaobserwować stopniowe wyodrębnianie się obszarów rozwoju, z jednej strony oraz obszarów regresu bądź stagnacji, z drugiej. W obydwu kategoriach obszarów występują zróżnicowane kompleksy uwarunkowań określających kierunki zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej terenów zainwestowanych.

Obszary rozwoju

Dla obszarów, w których daje się zaobserwować aktywizację procesów zainwestowania można przeprowadzić następującą klasyfikację kompleksów czynników warunkujących tą aktywizację:

Aktywizacja obszarów pozostających w strefie oddziaływania metropolii warszawskiej.

W tej kategorii obszarów występuje następujący kompleks czynników warunkujących rozwój:

- bliskość i/lub korzystne warunki skomunikowania z metropolią warszawską, stanowiącą główne centrum obsługi gospodarki rynkowej (banki, siedziby urzędów centralnych, agencji itp.), centrum logistyczne, rynek zbytu lokalnej produkcji;

- dostępność Warszawy jako największego w kraju rynku pracy;
- dostępność Warszawy jako ośrodka edukacji gwarantującego odpowiedni poziom i profil przygotowania zawodowego zasobów ludzkich;
- pośrednictwo Warszawy w transferze innowacji i technologii (dotyczy to głównie importu technologii, dokonywanego za pośrednictwem zlokalizowanych w Warszawie przedstawicielstw firm zagranicznych);
- relatywnie niskie koszty pozyskania gruntów odpowiednich dla działalności inwestycyjnej, a także wolnych od ograniczeń prawnych i planistyczno-decyzyjnych;
- wysoki stopień przystosowania lokalnej produkcji rolnej do współpracy z działem przetwórstwa rolno-spożywczego, stwarzający dogodne warunki do lokalizacji tej funkcji;
- korzystny „klimat” dla inwestorów wynikający z nastawienia władz oraz społeczności lokalnej na pozyskiwanie inwestycji w sektorze produkcji, a także utrwalonej opinii o zasięgu prorozwojowego oddziaływania metropolii warszawskiej.

Powyższy kompleks uwarunkowań stymuluje rozwój na obszarach gmin położonych na północ od rz. Pilicy, a więc zasadniczo poza radomskim OP, delimitowanym w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa. Jednak rosnący zasięg oddziaływania metropolii sprawia, że kompleks ten może odgrywać pewną rolę w stosunku do obszarów najbliższych i najlepiej skomunikowanych z OMW, a wypadających spoza oddziaływania ośrodka radomskiego (M. i gm. Kozienice i Białobrzegi).

Ponadto, Warszawa i obszar metropolitalny generują duże zapotrzebowanie na funkcje rekreacji i wypoczynku, co stymuluje rozwój tych funkcji nawet w dość odległych rejonach subregionu, zlokalizowanych czasem już poza zasięgiem oddziaływania wyżej opisanego kompleksu uwarunkowań stymulujących rozwój pozostałych funkcji gospodarczych (np.: całe kompleksy zlokalizowanych w gminie Chlewiska terenów budownictwa letniskowego wykupione przez mieszkańców Warszawy). Zainwestowanie pod funkcje rekreacji i wypoczynku grupuje się z reguły poza miejscowościami gminnymi, które pełnią wtedy rolę ośrodków obsługi tych funkcji (grupując usługi handlu, gastronomii, kultury itp.). Aktualnie dotyczy to zwłaszcza gmin: Chynów i Chlewiska, jednak coraz większe zainteresowanie mieszkańców OMW będzie prawdopodobnie obejmować inne gminy pasm rz. Wisły i Pilicy oraz rejonu Puszczy Kozienickiej.

Aktywizacja obszarów strefy zurbanizowanej miasta Radomia (poza ściśle miejskim obszarem zainwestowania).

Strefa zurbanizowana miasta Radomia stanowi obszar zainwestowania powiązanego funkcjonalnie z tym ośrodkiem. Specyfika zainwestowania strefy polega m.in. na zacieraniu granic ośrodka radomskiego i rozlewanie się zainwestowania wzdłuż głównych ciągów komunikacji kołowej oraz znaczne przemieszanie funkcji przy tych ciągach. Jednak w najogólniejszym zarysie wyodrębnić można dwa typy funkcjonalne zainwestowania bazujące na odrębnych kompleksach czynników warunkujących rozwój:

- zainwestowanie pod funkcje mieszkalne i rekreacyjne,
- zainwestowanie pod funkcje usługowe i produkcyjne.

Zainwestowanie pod funkcje mieszkalne i rekreacyjne stymulowane było przez:

- dekoncentrację lokalizacji mieszkalnictwa (zwłaszcza indywidualnego) z Radomia w kierunku obszarów peryferyjnych spowodowana:
  - poszukiwaniem terenów atrakcyjnych ekologicznie, tanich (niższe podatki od nieruchomości poza miastem, możliwość kwalifikacji nieruchomości do podatku rolnego w wypadku odpowiedniej powierzchni gruntów związanych z siedliskiem, niezależność od miejskich systemów infrastruktury komunalnej), łatwo dostępnych (prywatnych, od barier planistycznych i administracyjnych),
  - dominacją form ekstensywnego budownictwa indywidualnego, wolnostojącego w globalnej liczbie mieszkań oddawanych do użytku (efekt m. in. praktykowanego w latach

90-tych adresowania mechanizmów ekonomicznych, wspierających budownictwo mieszkaniowe do indywidualnych inwestorów), skutkująca rosnącym zapotrzebowaniem na wolne tereny poza obszarami intensywnego zainwestowania miejskiego;

- bliskość oraz korzystne warunki skomunikowania z ośrodkiem radomskim, stanowiącym ważny ośrodek obsługi ludności w zakresie infrastruktury społecznej, stanowiącym miejsce pracy znacznego odsetka ludności subregionu zatrudnionej poza rolnictwem (istotne dla rozwoju funkcji mieszkalnictwa), oraz generującym zapotrzebowanie na funkcje rekreacji i wypoczynku na obszarach przyległych do miasta.

Powyższy kompleks uwarunkowań stymuluje rozwój zainwestowania w następujących gminach: Jedlnia-Letnisko (dominująco), Jedlińsk, Skaryszew, Gózd i Zakrzew.

W ciągu ostatnich lat pozytywne oddziaływanie ośrodka radomskiego na rozwój gospodarczy gmin strefy zurbanizowanej stopniowo słabnie. Ma to związek m.in. z regresem społeczno-gospodarczym samego miasta, skutkującym osłabieniem jego rynku wewnętrznego (zmniejszenie dochodów ludności, wysokie trwałe bezrobocie itp.) oraz zanikaniem powiązań kooperacyjnych MSP z dużymi zakładami przemysłowymi. Procesy te zostały przyśpieszone przez utratę przez Radom rangi ośrodka wojewódzkiego, zdolnego do prowadzenia własnej polityki rozwoju regionalnego.

Zainwestowanie pod funkcje usługowe i produkcyjne stymulowane było przez:

- upadek tradycyjnych branż gospodarki w Radomiu wymuszający aktywizację indywidualnej przedsiębiorczości (rozwój drobnej przedsiębiorczości, która w ograniczonym stopniu mogła bazować na majątku upadłych zakładów zlokalizowanych w mieście);
- dekoncentracja działalności inwestycyjnej z Radomia w kierunku obszarów peryferyjnych spowodowana poszukiwaniem terenów niekonfliktowych (dla funkcji uciążliwych), tanich (poza miastem), łatwo dostępnych (łatwych do nabycia z rąk prywatnych, wolnych od barier planistycznych i administracyjnych);
- utworzenie radomskiej podstrefy TSSE na terenach peryferyjnych ośrodka radomskiego;
- bliskość oraz korzystne warunki skomunikowania z ośrodkiem miejskim, stanowiącym ważny węzeł komunikacyjny, umożliwiający dostęp do odleglejszych rynków zbytu, ważne centrum administracji i obsługi gospodarki rynkowej (banki, siedziby, urzędów itp.);
- wielkość i charakterystyka zasobów ludzkich skoncentrowanych w Radomiu i okolicach: wysoki odsetek ludzi młodych, relatywnie dobrze wykształconych i poszukujących pracy (wysokie bezrobocie w ośrodku);
- korzystny „klimat” dla inwestorów wynikający z nastawienia władz oraz społeczności lokalnej na pozyskiwanie inwestycji w sektorze produkcji, a także opinii opartej na optymistycznym prognozowaniu trendów rozwoju tych obszarów.

Powyższy kompleks uwarunkowań stymulował rozwój terenów poza obszarami zainwestowania miejskiego w granicach administracyjnych miasta Radomia oraz na obszarach następujących gmin: Jedlińsk, Zakrzew, Skaryszew, Kowala i Gózd.

Obszary stagnacji lub regresu.

Wszystkie pozostałe gminy obszaru problemowego, na skutek dotychczasowych trendów w gospodarce, stały się rejonami stagnacji lub regresu. Jednak obszary, na których w chwili obecnej można stwierdzić zahamowanie rozwoju są zróżnicowane pod względem potencjału mogącego warunkować przyszły rozwój. Szanse na aktywizację zainwestowania w przyszłości posiadają:

Ośrodki o relatywnie wysokim potencjale (zainwestowania, ludności, itp.), stanowiącym podstawę ewentualnej aktywizacji.

Są to ośrodki, których funkcje (zwłaszcza gospodarcze, choć również i inne) przestały się rozwijać lub osłabiły na skutek transformacji gospodarczej i ustrojowej kraju, które jednak zachowały znaczący potencjał. Potencjał ten w indywidualnych przypadkach posiada zróżnicowany charakter, będący zwykle całym kompleksem uwarunkowań, ułatwiających lub utrudniających aktywizację. Spośród ośrodków, które należy wymienić w tej grupie, miasto Radom zajmuje odrębną pozycję, ze względu na skalę i jakość jego potencjału lecz także ze względu na skalę problemów. Poza Radomiem do grupy tej można zaliczyć następujące ośrodki: Przysucha, Szydłowiec, Kozienice, Białobrzegi, Iłża, Nowe Miasto, Pionki, Wierzbi-ca, Zwoleń, Lipsko.

Obszary i ośrodki o usytuowaniu korzystnym względem ważnych traktów tranzytowych.

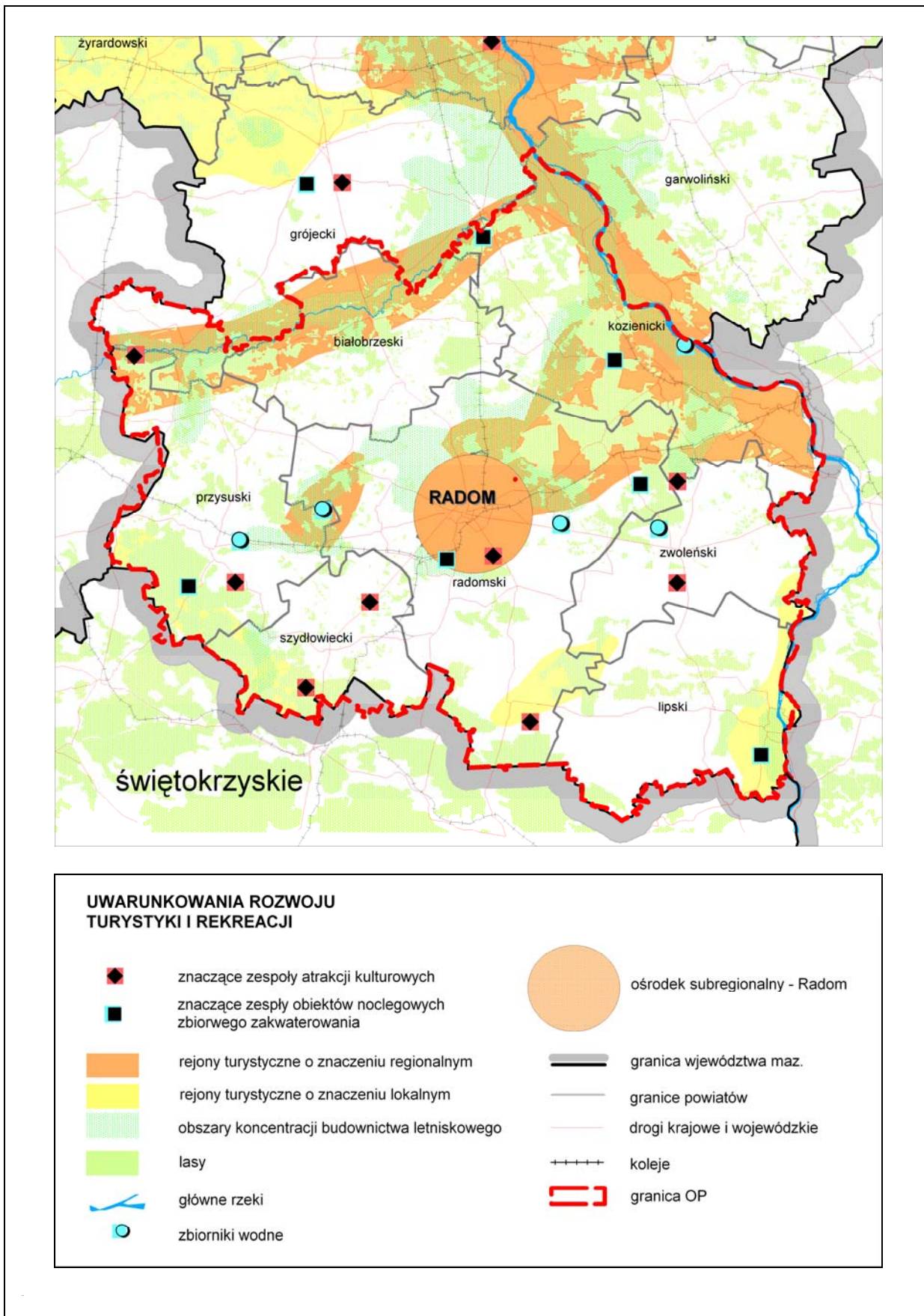
Obszary i ośrodki należące do tej kategorii mogą oprzeć swoją aktywizację na korzyściach lokalizacyjnych, wynikających z ich usytuowania przy ważnych traktach tranzytowych, (często stanowiących jednocześnie korytarze infrastrukturalne) stanowiących połączenia pomiędzy odległymi centrami aktywizacji. Dokonywać tego mogą wykorzystując szanse budowy wielokierunkowych i elastycznych związków funkcjonalnych z układem zewnętrznym. Do tej kategorii zaliczyć można następujące miasta i gminy: Radom, Białobrzegi, Szydłowiec, Przysucha, Zwoleń, Kozienice, Orońsko, Pionki, Teczów, Stara Błotnica, Nowe Miasto, Wierzbi-ca, Jastrząb, Wolanów, Gielniów, Wieniawa, Przytyk, Potworów, Klwów, Odrzywół, Goszczyn.

Obszary o predyspozycji do rozwoju funkcji wypoczynku i rekreacji.

Obszary należące do tej kategorii mogą w części oprzeć aktywizację gospodarki pozarolniczej na specyficznych korzyściach związanych z stosunkowo wysokimi walorami środowiska przyrodniczego i kulturowego. Do kategorii tej można zaliczyć gminy zgrupowane w następujących rejonach:

- rejon Puszczy Kozienickiej, z gminami: Kozienice, Pionki, Garbatka-Letnisko, Jastrzębia, Głowaczów, Policzna;
- rejon lasów przysusko-szydłowieckich, z gminami: Szydłowiec, Chlewiska, Borkowice, Przysucha, Gielniów, Borkowice, (oraz pobliska gmina Orońsko o atrakcyjnej ofercie kulturalnej);
- rejon doliny Pilicy i Drzewiczki, z gminami: Białobrzegi, Nowe Miasto, Wyśmierzyce, Promna, Stromiec, Grabów, Magnuszew, Odrzywół;
- rejon doliny Wisły, z gminami: Magnuszew, Kozienice, Sieciechów, Solec nad Wisłą, Chotcza, Gniewoszów;
- rejon zbiornika „Domaniów”, z gminami: Przytyk, Wieniawa (Mapa 11).

Mapa 11. Uwarunkowania rozwoju turystyki i rekreacji

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Mazowieckiego

2.5.2. Ośrodki

Ośrodek subregionalny – Radom

Struktura gospodarki większości ośrodków subregionalnych Mazowsza w okresie transformacji ustrojowej uległa znaczącym, a niekiedy dramatycznym zmianom. Za wyjątkiem Płocka, a w największym stopniu w przypadku Radomia, ośrodki te przekształciły się z ośrodków produkcyjnych w ośrodki usługowe. Radom nie wykazuje aktualnie wystarczającego potencjału, który byłby czynnikiem stabilnego wzrostu w warunkach konkurencji z otoczeniem. Najdobitniej świadczą o tym wyżej omówione (w podrozdziale 2: „Kapitał społeczny”) trendy i prognozy demograficzne. Ośrodek ten konkuruje o inwestycje nie tylko z obszarem metropolitalnym, ale także z przyległymi gminami wiejskimi, które oferują atrakcyjne warunki lokalizacji (w tym na przykład tańsze grunty i niższe ceny obsługi infrastrukturalnej). Kurczący się potencjał ludnościowy, w powiązaniu z niskimi przeciętnymi dochodami, nie jest tak znaczący, aby wygenerować warunki popytowe dla trwałego rozwoju zróżnicowanej struktury funkcji podstawowych i wtórnych miasta. Potencjał rynku tego ośrodka jest wprawdzie na tyle atrakcyjny aby przyciągać liczne inwestycje sieci handlowych, jednak jakość zasobów ludzkich zniechęca inwestorów z innych branż. Skalę i zasięg patologii społecznych, stanowiących pochodną, rekordowej w skali regionu, stopy bezrobocia w Radomiu opisuje G. Węclawowicz¹. Miasto to zostało w najwyższym stopniu dotknięte skutkami upadku tradycyjnych gałęzi przemysłu pod koniec lat 80-tych. Długotrwałe bezrobocie znacznej części populacji jest czynnikiem trwałej degradacji tej części zasobów ludzkich, zamieszkującej większość dzielnic miasta, a zwłaszcza rejon centrum. Efektem jest degradacja funkcjonalna obszaru centralnego, obniżenie poziomu bezpieczeństwa publicznego oraz zanik więzi społecznych. Zjawiska te skutkują dekoncentracją ludności, posiadającej jeszcze możliwość wyboru miejsca zamieszkania w kierunku terenów podmiejskich. Dekoncentracji podlega także, choć w znacznie mniejszym stopniu, lokalizacja podmiotów gospodarczych. Procesowi temu przypisać należy efekt w postaci stosunkowo wysokiego poziomu rozwoju, gęstości zaludnienia oraz spory zasięg strefy intensywnych związków funkcjonalno-przestrzennych ośrodka z jego otoczeniem. Negatywnymi skutkami dekoncentracji są: stopniowy zanik funkcji gospodarczych w centrum miasta, segregacja i dezintegracja społeczna oraz narastanie problemów komunikacyjnych w stopniu nieuzasadnionym wielkością ośrodka. Pozytywnym rysem charakterystyki zasobów ludzkich ośrodka radomskiego jest stosunkowo wysoki poziom wykształcenia i duża dynamika trendu wzrostowego w tym zakresie.

Lokalne ośrodki miejskie

Poziom urbanizacji ROP, pomimo dobrze rozwiniętej sieci ośrodków miejskich, nie jest wysoki. Najwyższy udział (>30%) ludności miejskiej mają powiaty: kozienicki i szydłowiecki. Ośrodki miejskie ROP posiadają zróżnicowany potencjał gospodarczy, charakteryzują go następujące cechy:

- miasto Radom posiada najwyższy w rejonie radomskim potencjał gospodarczy mierzony m.in. liczbą podmiotów gospodarczych funkcjonujących na jego terenie – 25,1 tys. (71,9% wszystkich podmiotów zarejestrowanych w miastach ROP). Na terenie pozostałych miast ich liczba wynosi 9,8 tys. (28,1%). Łącznie obszar miast skupia 34,9 tys. (około 70%) podmiotów rejonu radomskiego,
- poza Radomiem, największa koncentracja podmiotów gospodarczych występuje w miastach: Kozienice (1806), co stanowi 5,2% liczby podmiotów wszystkich ośrodków miejskich i analogicznie Pionki (1683, tj. 4,8%), w następnej kolejności: Szydłowiec (1435, tj. 4,1%) i Białobrzegi (1256, tj. 3,6%),

¹ G. Węclawowicz, *Geografia społeczna miast. Zróżnicowania społeczno-przestrzenne*. Warszawa 2003.

- słaba koncentracja podmiotów gospodarczych cechuje miasta: Wyśmierzyce (87, tj. 0,25% wszystkich zarejestrowanych podmiotów w miastach), Skaryszew (342, tj. 1%), Iłża (443, tj. 1,3%), Nowe Miasto nad Pilicą (470, tj. 1,3%),
- najwyższą aktywność gospodarczą mierzoną liczbą podmiotów na 1000 ludności, wykazują mieszkańcy: Białobrzegów (173 podmioty/1000 M), Lipska (129,4), Szydłowca (118,4), Przysuchy (115,6) i dopiero na 5 miejscu miasta Radomia (110,4),
- niedostateczny rozwój przedsiębiorczości występuje na terenie Nowego Miasta nad Pilicą (23,4 podmiotów/1000 M). Średnia aktywność gospodarcza cechuje miasta: Pionki (83,9), Iłżę (85,6), Skaryszew (87,2), Kozienice (96,3) oraz Zwoleń (96,5).

Potencjał gospodarczy ośrodków miejskich ROP mierzony wielkością zatrudnienia, wskazuje, iż największe zatrudnienie wśród zatrudnionych poza rolnictwem dotyczy sektora usług nierynkowych (26 412 pracujących) - 39, 1% wszystkich zatrudnionych poza rolnictwem. Wielkość zatrudnienia w przemyśle i usługach rynkowych kształtują się podobnie: przemysł – 20 814 osób (30,8%), usługi rynkowe 20 335 osób (30,1%).

Usługi nierynkowe wśród ośrodków miejskich ROP Radomskiego rozwinęły się głównie w następujących miastach: Nowe Miasto nad Pilicą – 74,0% (w zatrudnieniu poza rolniczym), Lipsko – 60,7%, Iłża – 54,8%, Przysucha – 53,6% i Szydłowiec – 52,5%. Najniższy poziom rozwoju usług nierynkowych obserwować można na terenach miast: Radomia (35,2%) i Skaryszewa (36,8%).

Przemysł i budownictwo najdynamiczniej rozwija się w mieście Kozienice (jego udział wynosi 37,5% w zatrudnieniu poza rolniczym), w następnej kolejności są miasta: Zwoleń z udziałem 34,8%, Pionki (34,4%), Szydłowiec (33,9%), Białobrzegi (33,6%) oraz Skaryszew (32,9%). Najniższym rozwojem przemysłu i budownictwa cechują się następujące ośrodki miejskie ROP: Nowe Miasto nad Pilicą (udział zatrudnionych w przemyśle wynosi – 8,7%), w dalszej kolejności są to: miasto Lipsko (13,9%) i miasto Iłża (24,9%) oraz miasto Przysucha (29,4%). Średnim rozwojem przemysłu (pod względem liczby zatrudnionych) charakteryzują się następujące ośrodki miejskie: Radom (30,6%), Wyśmierzyce (30,7%).

W zatrudnieniu w sektorze usług rynkowych dominują miasta: Radom (34,0%) i Skaryszew (30,1%). Najmniejsze zatrudnienie wśród ośrodków miejskich w usługach rynkowych wykazują miasta: Szydłowiec (13,4%), Przysucha (15,7%), Nowe Miasto nad Pilicą (17,1%). Pozostałe ośrodki miejskie posiadają średni udział w zatrudnieniu w usługach rynkowych (od 19,6% do 24,7%).

Ośrodki miejskie ROP cechuje stosunkowo niski odsetek pracujących w sektorze prywatnym, generalnie jest to zjawisko, świadczące o słabym zaawansowaniu procesów prywatyzacji przedsiębiorstw. Najwięcej zatrudnionych w tym sektorze występuje w miastach: Radomiu (50,5%), Zwoleniu (47,1%), Skaryszewie (47,0%), Białobrzegach (44,7%) i Kozienicach (43,7%). Najmniejszy odsetek zatrudnionych dotyczy miast: Nowe Miasto nad Pilicą (21,3%), Lipsko (28,7%) i Iłża (30,6%) (Tabela 19).

Tabela 19. Struktura i potencjał gospodarczy ośrodków miejskich Radomskiego Obszaru Radomskiego

Wskaźnik	Białobrzegi	Ilża	Kozienice	Lipisko	Nowe Miasto nad Pilicą	Pionki	Przysucha	Radom	Skaryszew	Szydłowiec	Wysmierzyce	Zwoleń
Liczba ludności *	7 262	5 178	18 763	5 895	20 063	20 063	6 220	227 613	3 922	12 125	884	8 194
Zatrudnienie poza rolnictwem**	464	295	1 801	259	60	934	619	14 703	187	715	47	730
Przemysł i budownictwo												
udział %	33,6	24,9	37,5	13,9	8,7	34,4	29,4	30,6	32,9	33,9	30,7	34,8
Usługi rynkowe	334	234	944	460	118	589	322	16 366	171	284	31	482
udział %	24,2	19,8	19,6	24,7	17,1	21,7	15,7	34,0	30,1	13,4	20,3	23,0
Usługi nierynkowe	581	649	2 047	1 132	510	1 151	1 129	16 945	209	1 109	75	875
udział %	42,1	54,8	42,6	60,7	74,0	42,4	53,6	35,2	36,8	52,5	49,0	41,7
Sektor prywatny	658	362	2 100	535	147	1 109	756	24 309	267	775	51	989
udział %	44,7	30,6	43,7	28,7	21,3	40,8	35,9	50,5	47,0	36,7	33,3	47,1
Aktywność gospodarcza ludności [liczba podmiotów /1000 M]	173,0	85,6	96,3	129,4	23,4	83,9	115,6	110,4	87,2	118,4	98,4	96,5
Liczba podmiotów gospodarki narodowej (REGON) *	1 256	443	1 806	763	470	1 683	719	25 121	342	1 435	87	791
Liczba spółek publicznych	1	1	1	2	1	11	1	40	-	2	-	1
Liczba handlowego *	31	13	49	18	4	59	18	1 364	9	22	2	21
sektor prywatny												

* Dane na podstawie publikacji GUS, US w Poznaniu „Miasta w liczbach 2003 – 2004”. Stan na dzień 31 XII 2004 r.

** Dane na podstawie publikacji GUS, US w Poznaniu „Miasta w liczbach 2003 – 2004”. Stan w dniu 31 XII 2003 r.

2.5.3. Obszary funkcjonalne

Rolnictwo wraz sektorami powiązаныmi (przetwórstwo rolno-spożywcze)

Obszary utrwalonych kierunków produkcji rolnej

Na bazie istniejących warunków naturalnych z uwzględnieniem czynników ekonomicznych, możliwości organizacyjnych i zakorzenionej tradycji ukształtowały się na ROP rejony specjalistyczne, wysokotowarowej gospodarki rolniczej, nawet o znaczeniu krajowym. Należą do nich głównie:

- **rejony upraw sadowniczych** obejmujące gminy: Promna, Przysucha, (dominanta jabłoni) oraz Lipsko i Solec nad Wisłą (dominanta wiśni);
- **rejon uprawy papryki pod osłonami** – największe zagłębienie paprykowe w Polsce, (zajmuje około 600 ha, działalność w 1600 gospodarstwach, ponad 30 tys. tuneli, uprawa około 20 odmian) daje około 85% produkcji krajowej, obejmuje gminy: Przytyk, Potworów, Klwów, Radzanów, Wyśmierzyce, Zakrzew i Starą Błotnicę;
- **rejony „nadwiślański” i „przysuski”** z dominanta uprawy warzyw gruntowych, a są to głównie gminy: Kozienice, Magnuszew, Sieciechów, Gniewoszów, Głowaczów (północny wschód analizowanego obszaru) oraz Przysucha, Potworów, Borkowice, Wieniawa, Rusinów i Klwów (zachodnia i południowy zachód rejonu radomskiego);
- **rejon „nadpilicki”** – gdzie dominuje chów bydła na bazie trwałych użytków zielonych, znajdujących się w dolinie Pilicy i obejmujący w kolejności gminy: Magnuszew, Promna, Stromiec, Nowe Miasto nad Pilicą, Wyśmierzyce, Białobrzegi;
- **rejon gmin „podradomskich”** charakteryzujący się wielokierunkowością produkcji rolniczej z dużym udziałem hodowli trzody chlewnej, drobiu, produkcji mleka, warzyw i owoców, czyli kierunków charakterystycznych dla sąsiedztwa dużych miast, stąd też określenie rejonu jako „strefy żywicielskiej m. Radomia”;
- **rejony gmin: Zwolenia, Ilży, Nowego Miasta**, gdzie przeważają nasadzenia i produkcja ziemniaków.

Koncentracja przetwórstwo rolno-spożywcze

Ze względu na aktualny profil gospodarki (znaczny udział rolnictwa) ROP, a zwłaszcza sam ośrodek radomski staje się co raz bardziej atrakcyjnym miejscem lokalizacji przemysłu z branży rolno-spożywczej. W Radomiu przybywa lokalizacji zakładów tej branży. Ważniejsze z nich to: Spółdzielnie „ROLMLECZ” w Radomiu, „IMPERSON” w Radomiu, „Zbyszko” Company (w obrębie TSSE), a w ostatnim czasie chęć zamiar inwestowania w budowę zamrażalni żywności potwierdziła firma „Frigo” Polska. Atutem miasta w przedmiotowym zakresie jest położenie w ważnym węźle transportowym oraz w centrum tradycyjnie rolniczego podregionu, z dobrym dostępem do ww. obszarów funkcjonalnych.

Ważniejsze zakłady przetwórcze na pozostałych częściach ROP to: „Hortekx Holding” w Skrzyńsku (gm. Przysucha), „ALIONE” w Białobrzegach, „BAKOMA” w Janikowie (gm. Kozienice), Zakład Spółdzielni Ogrodniczej w Zajezerzu (gm. Sieciechów), Spółdzielnia Ogrodnicza w Magnuszewie, Zakład Przetwórstwa Spożywcze w Makowie (gm. Skaryszew), Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Kozienicach i Zwoleniu, Spółka z o.o. „Mleko” w Lipsku, Zakłady Mleczarskie w Radzanowie i Młodynie Górne (pow. białobrzezki). Obszar problemowy, poza ośrodkiem radomskim, jest jednak mniej atrakcyjny dla lokalizacji przemysłu rolno-spożywcze niż tereny strefy żywicielskiej OMW (w tym obszar grójcecki), o czym zaświadczy większa w tej strefie koncentracja przemysłu tej branży.

Turystyka i rekreacja

W subregionie radomskim występują zwaloryzowane rejony II i III kategorii atrakcyjności turystycznej w skali kraju (w skali III stopniowej). Są to:

Rejon Puszczy Kozienickiej	- II kategoria atrakcyjności turystycznej,
Rejon nadpilicki	- II kategoria atrakcyjności turystycznej,
Rejon lasów przysusko-szydłowieckich	- III kategoria atrakcyjności turystycznej,
Rejon doliny rzeki Jeziorki	- III kategoria atrakcyjności turystycznej,
Rejon solecki	- III kategoria atrakcyjności turystycznej,
Rejon doliny rzeki Radomki ze zbiornikiem wodnym „Domaniów”	- III kategoria atrakcyjności turystycznej.

Rejon „Puszczy Kozienickiej” w widłach rzek Wisły i Radomki

Stanowi jeden z najatrakcyjniejszych obszarów subregionu dla rozwoju funkcji wypoczynkowej.

Obszar Puszczy położony na granicy Mazowsza i Małopolski, w widłach pradolin rzek Wisły i Radomki charakteryzuje się różnorodnością form ukształtowania terenu i bogactwa świata roślin i zwierząt.

Najcenniejszym elementem Puszczy jest jej przyroda z zachowanymi naturalnymi zbiorowiskami leśnymi olsów, łęgów, lasów mieszanych, grądów. Przebiegają tędy granice zasięgów jodły pospolitej, klonu pospolitego, cisa i buka zwyczajnego. Równinny krajobraz Puszczy urozmaicają malownicze pradoliny rzek Radomki i Zagożdżonki oraz przełomy Brzeźniczki i Zagożdżonki, jak również wzniesienia wydmowe zwane „górami” i charakterystyczne zabagnienia zwane „ługami”.

Dla zachowania charakterystycznego lokalnego krajobrazu przyrodniczo-geograficznego znacznych obszarów naturalnych lasów, Puszcza Kozienicka została objęta ochroną prawną poprzez utworzenie „Kozienickiego Parku Krajobrazowego” o powierzchni wraz z „otuliną” ponad 30 tys. ha.

Zainwestowanie turystyczne obejmuje około 1500 miejsc noclegowych m.in. w Kozienicach, Radomiu, Pionkach, 2500 działek letniskowych, zbiorniki wodne, pieszne szlaki turystyczne, Izbę Dydaktyczno-Muzealną Puszczy Kozienickiej. Dla promocji walorów turystyczno-wypoczynkowych tego rejonu celowe jest utworzenie „Związku Gmin Puszczańskich”.

Rejon nadpilicki

Obejmuje dolinę rzeki Pilicy z dopływem Drzewiczki, atrakcyjną przyrodniczo i krajobrazowo, z malowniczymi zakolami rzeki, starorzeczami i dużym udziałem kompleksów leśnych. Wysokie skarpy, liczne wąwozy i urwiska tworzą urozmaicony krajobraz na niektórych odcinkach lewego brzegu rzeki.

Dolina rzeki Pilicy i jej dopływ Drzewiczka z uwagi na walory kulturowo-przyrodniczo-krajobrazowe objęte zostały ochroną prawną jako „Obszar Krajobrazu Chronionego”.

Położenie doliny o tak wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych, centralnie na „pograniczu” aglomeracji warszawskiej, łódzkiej oraz dużych miast, jak m.in. Radom przesądziło o rozwoju w tym rejonie bazy turystycznej ukierunkowanej na wypoczynek świąteczny, pobytowy (wczasowy) oraz typu letniskowego.

W dolinie rzeki Pilicy koncentruje się około 30% wypoczynkowej bazy noclegowej subregionu.

Ośrodki krajoznawczo-wypoczynkowe w Nowym Mieście n/Pilicą, Warce, Biało-brzegach, Białej Górze (gm. Stromic) skupiają około 1000 miejsc noclegowych.

W dolinie rzeki jest około 4000 wyznaczonych działek letniskowych, z których prawie połowa jest zabudowana „budynkami letniskowymi”.

Rejon „Lasów przysusko-szydłowieckich”

Obejmuje zespół leśny należący do kompleksu Gór Świętokrzyskich, który wspólnie z elementami zainwestowania z okresu staropolskiego zagłębia przemysłowego stanowi bardzo atrakcyjny teren turystyczno-wypoczynkowy, a także naukowo-badawczy.

W obszarze subregionu radomskiego lasy przysusko-szydłowieckie zajmują około 65 000 ha. Z uwagi na wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowo-mikroklimatyczne objęte zostały ochroną prawną jako Obszar Krajobrazu Chronionego „Lasy przysusko-szydłowieckie”.

Zainwestowanie o charakterze turystycznym w tym rejonie stanowią m.in. malowniczo położony zbiornik wodny na rz. Radomce w Przysusze-Toporni z około 300 miejscami noclegowymi w domkach turystycznych, zbiornik wodny z bazą noclegową w Chlewiskach atrakcyjnie zlokalizowany na obrzeżu kompleksów leśnych, ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy w zespole pałacowo-parkowym w Chlewiskach, zbiornik wodny w Koszarowie (gm. Chlewiska) położony w atrakcyjnym krajobrazowo terenie.

W gminie Chlewiska, Przysusze, Borkowicach rozwija się indywidualne budownictwo letniskowe.

Główne ośrodki osadnicze tego rejonu stanowią jednocześnie interesujące ośrodki krajoznawcze np. Szydłowiec jako jeden z najwartościowszych układów urbanistycznych z zabytkowym ratuszem, zamkiem, Przysucha z „trzema rynkami”, czy Chlewiska z Muzeum Techniki.

Rejon lasów przysusko-szydłowieckich jest najatrakcyjniejszym pod względem krajobrazowym terenem w subregionie, o czym przesądza zróżnicowana rzeźba terenu Garbu Gielniowskiego (silnie rozczłonkowane wzniesienia od 280 do 408 m n.p.m., przeciętne dolinami rzecznyymi).

Jest to jednocześnie jedyny teren w subregionie radomskim posiadający naturalne warunki wynikające z rzeźby terenu do budowy wyciągów narciarskich i uprawiania sportów zimowych. Możliwości terenowe do budowy wyciągu narciarskiego są m.in. na Górze Cymbra w gm. Chlewiska.

Istnieją również uwarunkowania przyrodnicze do realizacji zbiorników wodnych o charakterze rekreacyjnym m.in. w Pawłowie (opracowana dokumentacja techniczna) i Skłobach w gminie Chlewiska oraz Ruskim Brodzie w gminie Przysucha.

Rejon solecki

Obejmuje tereny położone na zachodnim brzegu rzeki Wisły, pocięte głębokimi jarami. Teren atrakcyjny dla wypoczynku z uwagi na dostępność (na niektórych odcinkach) plaż nad Wisłą oraz niezwykle piękny krajobraz – wąwozy, jary, skarpy i szeroka dolina Wisły. Głównym ośrodkiem wypoczynkowym jest Solec n/Wisłą. Zlokalizowane na skarpie nadwiślańskiej zespoły domków turystycznych dysponują około 200 miejscami noclegowymi.

Potencjalne szanse rozwoju funkcji wypoczynkowej wiązać należy z planowanym ekoturystycznym zagospodarowaniem doliny Wisły na odcinku od Sandomierza do Kazimierza Dolnego, w tym m. innymi w rejonie Solec n/Wisłą.

Rejon doliny rzeki Radomki ze zbiornikiem wodnym Domaniów

Dolina rzeki Radomki z wielozadaniowym zbiornikiem wodnym „Domaniów” o powierzchni około 500 ha (w końcowej fazie realizacji) położonym w odległości około 30 km od ćwierćmilionowego prawie Radomia staje się potencjalnym rejonem wypoczynkowym o znaczeniu ponadlokalnym. Podstawową formę zainwestowania stanowią będą indywidualne budownictwo letniskowe, tereny wypoczynkowo-sportowe ogólnodostępne, baza usługowa i noclegowa ogólnodostępna. W rejonie zbiornika jest już wydzielonych około 3000 indywidualnych działek, które wraz z zakończeniem realizacji zbiornika będą w szybkim tempie zabudowywane budynkami o charakterze wypoczynkowym.

Przemysły oparte na lokalnych zasobach surowcowych

Rozmieszczenie zasobów surowcowych, jako czynnik lokalizacji przedsiębiorstw traci na znaczeniu w dobie otwartej gospodarki rynkowej. Koszty transportu surowców z rejonów odległych, lecz zapewniających ich tańszą eksploatację do miejsc ich przetworzenia ulegają stałemu obniżeniu wraz z rozbudową sieci komunikacyjnych i doskonaleniem środków transportu. Także znaczenie przemysłów opartych na surowcach naturalnych w gospodarce opartej na informacji i wiedzy jest znacznie mniejsze niż dotychczas. Są to zwykle przemysły o niskim zaangażowaniu wysokich technologii, lecz wciąż tworzące znaczącą liczbę miejsc pracy.

PZPWM wskazuje na niską zasobność województwa w **surowce mineralne**, ich rozproszenie oraz konfliktowość ich występowania w stosunku do lokalizacji obszarów cennych przyrodniczo i objętych różnymi formami ochrony przyrody. Większość eksploatowanych surowców, to kopaliny pospolite (kruszywa, surowce ilaste i piaski), wykorzystywane na potrzeby lokalne. Większa koncentracja i zróżnicowanie złóż występuje na południu Mazowsza, w powiatach radomskim, szydłowieckim i przysuskim. Daje się zaobserwować istotna korelacja pomiędzy koncentracją przedsiębiorstw w branży budowlanej i branżach pokrewnych na południu Mazowsza, a koncentracją zasobów surowców mineralnych w tym rejonie (Mapa 13).

Podobna korelacja występuje pomiędzy lokalizacją większych **zasobów leśnych**, a obszarami koncentracji przemysłu z branż meblarskiej i obróbki drewna oraz pokrewnych.

Aktualnie najbardziej zaawansowaną formą organizacji lokalnych systemów gospodarczych, wykazującą wysoki stopień kooperacji przedsiębiorstw i otoczenia biznesu, ale także sektora publicznego – są struktury typu klastrowego. Jako układy lokalne, mają one wyraźny aspekt przestrzenny, obejmujący także odpowiednie związki funkcjonalno-przestrzenne.

Wyodrębnienia obszarów, na których formować się mogą klastry, było przedmiotem projektu badawczego, zleconego przez KBN i prowadzonego w roku 2002 przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Projekt obejmował badanie obszaru całego kraju pod kątem szans formowania się klastrów czterech grupach: dwóch przemysłów tradycyjnych – budownictwo i przemysł meblowy oraz dwóch przemysłów wysokiej technologii – farmaceutyczno-kosmetycznego i elektroniczno-informatycznego². Badania prowadzone były w układzie powiatowym i umożliwiają opis zróżnicowania wewnętrznego województwa mazowieckiego oraz radomskiego OP pod względem specjalizacji w wymienionych branżach.

Przemysł meblowy

Analiza dokonana była dla przedsiębiorstw sektora meblowego (PKD 361), dostawców surowca oraz branż powiązanych horyzontalnie z przetwórstwem drewna (PKD 020). Obszar województwa mazowieckiego wykazuje stosunkowo niewielki stopień specjalizacji w tej branży (w porównaniu do obszarów zachodniej i południowo-wschodniej Polski). Drugim obszarem na Mazowszu, po powiatach węgrowskim i wyszkowskim, o stosunkowo dużym zagęszczeniu podmiotów badanej branży jest południowy kraniec Mazowsza, w szczególności powiaty: radomski, kozienicki i białobrzeski. Takie rozmieszczenie podmiotów z branży meblarskiej uwarunkowane jest m.in. bliskością zasobów (większe kompleksy leśne), czego dowodem jest statystyczna korelacja lokalizacji przedsiębiorstw sektora meblowego z lokalizacją przedsiębiorstw w branży surowcowej. Duże znaczenie ma także trwałość ukształtowanych kierunków produkcji (powstawanie małych firm na bazie prywatyzowanych przedsiębiorstw, wykorzystanie istniejących związków z rynkami zbytu).

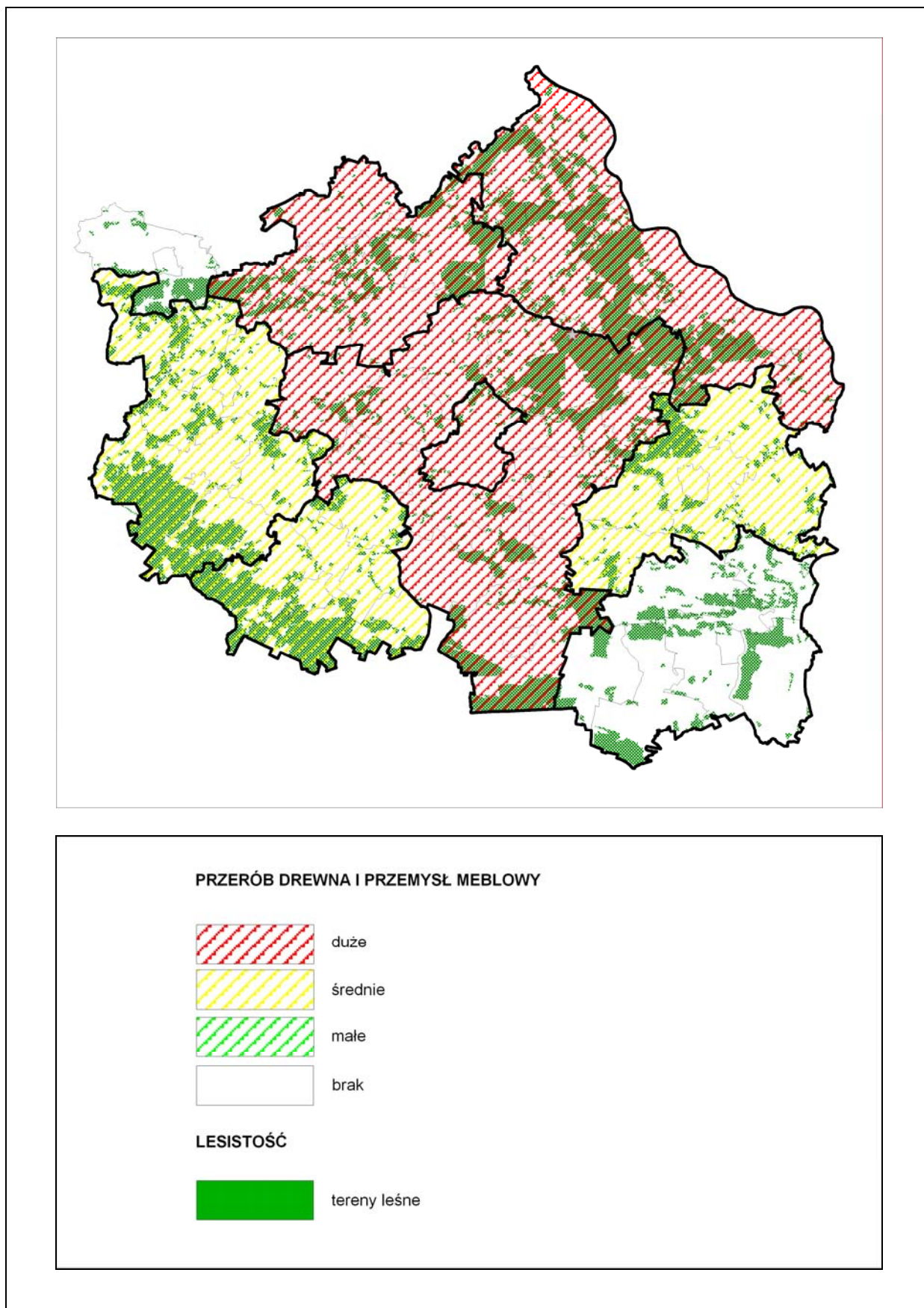
---

² Pierwszy etap badań obejmował identyfikację skupień przedsiębiorstw z branż pokrewnych i powiązanych. Zastosowano w tym celu współczynnik lokalizacji, uwzględniający takie czynniki jak: udział zatrudnienia lub wartości dodanej, dochodów, liczby firm w odpowiednim przemyśle w danym regionie, odniesione do udziału zatrudnienia w analogicznej branży dla kraju. Wskaźnik o wartości powyżej 1,25 traktowany był jako świadczący o specjalizacji badanego obszaru w danym sektorze.

Budownictwo

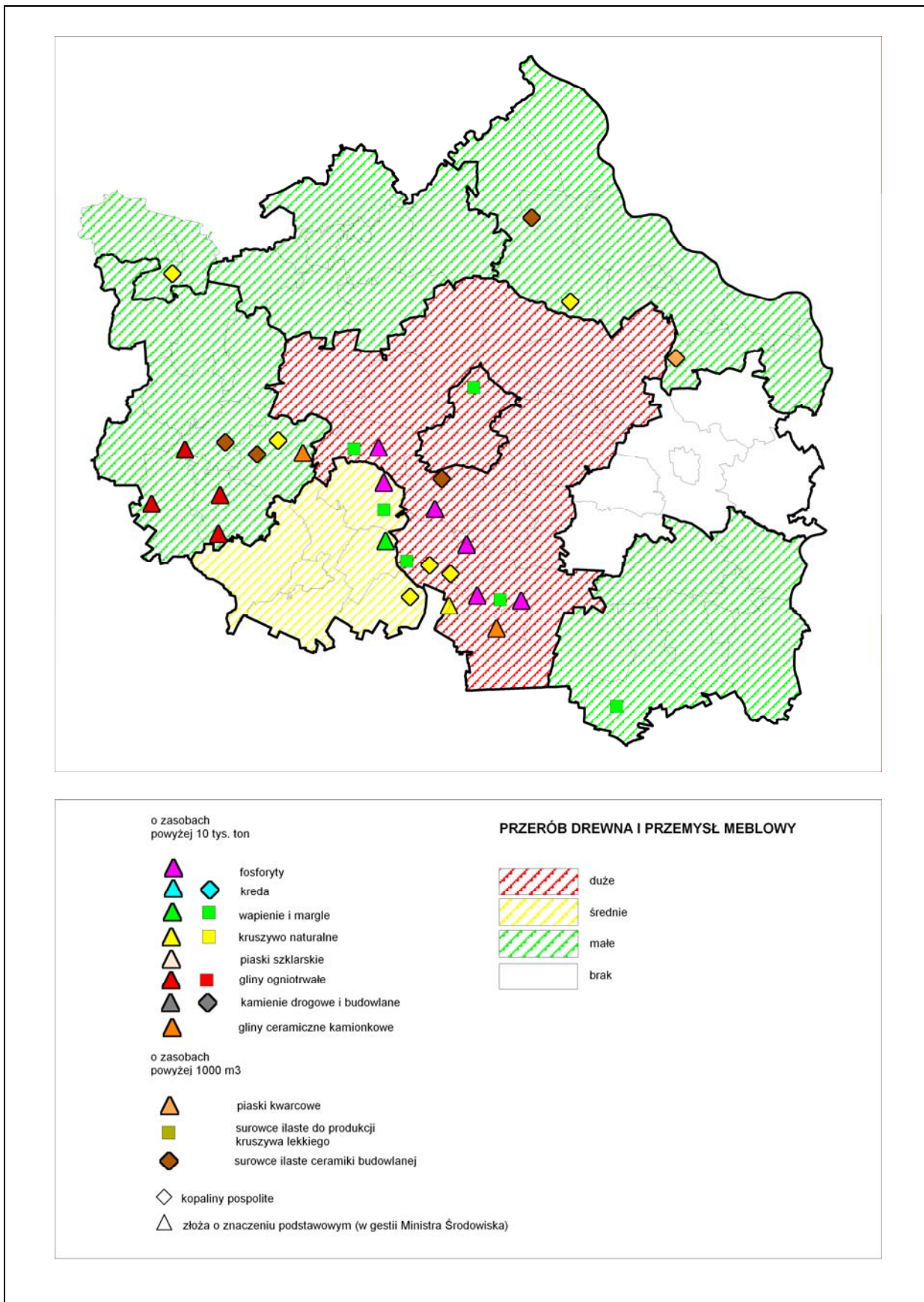
Analizie poddano całą sekcję 45 PKD. Na terenie województwa występują dwa obszary koncentracji przedsiębiorstw z branży budowlanej, obydwie związane z ośrodkami o największym potencjale ludnościowym i gospodarczym (Warszawa, Radom i Płock). Obszar związany z ośrodkiem radomskim obejmuje powiat radomski (największa koncentracja) i szydłowiecki (silna koncentracja). Wyniki analiz dokumentują zatem tendencję do lokalizacji przedsiębiorstw w wyjątkowo szerokim spektrum branży budowlanej w rejonach o największym zapotrzebowaniu (ośrodki o największym potencjale). Obszary koncentracji przedsiębiorstw tej branży w dużym stopniu pokrywają się z obszarami o największej liczbie mieszkań oddanych do użytku w okresach objętych dwoma ostatnimi spisami powszechnymi. Innym czynnikiem lokalizacji w tej branży jest dostępność zasobów surowców mineralnych. Przykładem jest tu cementownia w Wierzbicy wraz z zakładami kooperującymi i powstałymi na bazie zbywanego majątku tego zakładu (zakład zlikwidowany w końcu lat 90-tych, aktualnie planowane jest wznowienie eksploatacji złóż przez nowego właściciela), a także branża kamiennarska, bazująca na eksploatacji złóż piaskowca w gminach Szydłowiec i Jastrząb. Specyfika tej branży pozwala na wchłonięcie prawdopodobnie znacznej liczby podmiotów operujących w szarej strefie w rejonach o największym bezrobociu (Mapa 12).

Mapa 12. Skupienie branż przemysłowych

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Mazowieckiego oraz Raport o stanie MSP (IBNGR)

Mapa 13. Udokumentowane złoża surowców mineralnych

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Mazowieckiego oraz Raport o stanie MSP (IBNGR)

2.6. Absorpcja wsparcia w ramach polityki regionalnej i strukturalnej

Niżej przeprowadzono analizę skali i typów inwestycji oraz źródeł ich zewnętrznego finansowania w subregionie radomskim, celem umożliwienia wstępnej oceny efektywności dotychczasowej skali i kierunków wsparcia rozwoju obszaru problemowego ze strony polityki regionu oraz wspólnotowej polityki spójności (polityka zasadniczo adresowana do regionów, jednak w Polsce realizowana w znacznej części z poziomu centralnego).

W niniejszej analizie nie brano pod uwagę projektów realizowanych na terenie obszaru problemowego w ramach zadań własnych przez podmioty z poziomu centralnego (np. GDDKiA), ani regionalnego, w tym z funduszy celowych. Skoncentrowano się natomiast na podstawowym instrumencie realizacji polityki regionalnej, jakim w aktualnym okresie programowania był ZPORR. Doświadczenia z realizacji tego programu będą miały kluczowe znaczenie dla programowania realizacji polityki regionalnej Mazowsza w okresie 2007–2013, w którym, zgodnie z zakładanymi zasadami realizacji krajowej polityki rozwoju, region uzyska większą autonomię w tym zakresie. Dlatego analiza efektywności wsparcia obszaru problemowego dotyczy głównie spójności dotychczasowej alokacji wsparcia realizowanego w ramach ZPORR – z celami i priorytetami polityki Mazowsza.

2.6.1. Programy centralne

SAPARD

Program SAPARD był pierwszym przedakcesyjnym programem pomocowym Unii Europejskiej wspierającym rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich, realizowanym od lipca 2002 r. w Polsce.

Na podstawie dostępnych danych, możemy stwierdzić, że najaktywniejszą postawę w ubieganiu się o dofinansowanie z tego programu wykazali użytkownicy realizujący inwestycje w gospodarstwach rolnych. Ważne znacznie dla sektora rolnego miały inwestycje ukierunkowane na poprawę przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych.

W województwie mazowieckim liczba zarejestrowanych producentów rolnych wynosiła 251,8 tys., a liczba złożonych wniosków w 2004r. – 223,8 tys. Zrealizowano płatności za rok 2004 dla 207,7 tys. wnioskodawców, a kwota pomocy wnioskowanej wypłaconej do 13.05.2005r. wynosiła ok. 822,2 tys. zł.

Spośród 59,7 tys. zarejestrowanych producentów rolnych na terenie ROP złożono 53,1 tys. wnioski o dotacje unijne (24% ogółu wniosków z obszaru regionu). Zrealizowano płatności za rok 2004 dla 47,7 tys. wnioskodawców i do dnia 13 maja 2005r. wypłacono 122,8 tys. zł (15% kwot dla regionu). Najwięcej wniosków złożono w powiecie radomskim i grójeckim.

ISPA/Fundusz Spójności

W ramach programu przedakcesyjnego ISPA przeznaczono znaczną kwotę dla Mazowsza na inwestycje z zakresu transportu i środowiska. W subregionie radomskim realizowano tylko jedną inwestycję z ochrony środowiska i dotyczyła ona kompleksowego systemu gospodarki odpadami w Radomiu poprzez budowę Zakładu Utylizacji Odpadów Komunalnych. Całkowity koszt projektu wynosił 77,1 tys. zł, z funduszu ISPA w 2002r. przyznane zostało wsparcie 45,8 tys. zł, obecnie realizowany jest z Funduszu Spójności.

Natomiast inwestycje infrastruktury transportu dotyczyły tylko części subregionu radomskiego (poza obszarem problemowym) i obejmowały modernizacje:

- drogi nr 50 Grójec – Sochaczew
- drogi nr 50 Grójec – Mińsk Mazowiecki.

W ramach Funduszu Spójności przyznano dofinansowanie jednej inwestycji w subregionie radomskim „Modernizacja i rozbudowa systemu zaopatrzenia w wodę i odprowadzenie ścieków dla miasta Radomia” (inwestycja w toku), całkowity koszt projektu 165,5 tys. zł, z Funduszu Spójności w 2004 r. zostało przyznane wsparcie w wysokości 104,3 tys. zł.

PHARE

Program PHARE SSG 2003 przewidywał wsparcie w następujących działach:

- rozwój zasobów ludzkich,
- rozwój małych i średnich przedsiębiorstw,
- rozwój infrastruktury sprzyjającej aktywizacji gospodarczej.

W województwie mazowieckim z dotacji w zakresie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w ramach PHARE skorzystało 63 gminy, które złożyły 370 wniosków. W subregionie radomskim z programu PHARE skorzystały podmioty z obszarów 8 gmin, które złożyły 21 wniosków (ok. 6% w stosunku do Mazowsza).

Wartość projektów w województwie mazowieckim: 93,8 tys. zł, z tego kwota dofinansowania 24,4 tys. zł. Wartość projektów w subregionie radomskim wyniosła 6,1 tys. zł (co stanowi 6,5% w stosunku do Mazowsza), a kwota przyznanej dotacji, to 1,6 tys. zł (6,7%).

Inne formy pomocy zagranicznej, które występowały na terenie subregionu radomskiego to Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich, pożyczki Banku Światowego i Europejskiego Banku Inwestycyjnego.

Program aktywizacji obszarów wiejskich (PAOW)

Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich skierowany był do mieszkańców obszarów wiejskich tzn. gmin wiejskich, gmin wiejsko-miejskich i powiatów, z wyłączeniem miast o liczbie ludności powyżej 15 tys. mieszkańców. Mazowsze otrzymało środki na współfinansowanie inwestycji w zakresie komponentu C:

- zaopatrzenia w wodę,
- odprowadzenia i oczyszczenia ścieków,
- gospodarkę odpadami stałymi,
- dróg gminnych i powiatowych,

oraz komponentu B2:

- edukacja w części dotyczącej remontów i wyposażenia wiejskich szkół podstawowych, gimnazjów i szkół specjalnych.

W programie Aktywizacji Obszarów Wiejskich (PAOW), komponent C, ze środków pożyczki rządowej z Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju w latach 2000-2005 zrealizowano dofinansowanie 10 inwestycji z zakresu infrastruktury transportu (co stanowi ok.29% inwestycji drogowych Mazowsza) o wartości 2,8 tys. zł, z tego dotacje PAOW wynosiły 1,3 tys. zł. Z zakresu ochrony środowiska – 5 inwestycji (co stanowi ok. 21 % inwestycji środowiskowych na Mazowszu) o wartości 2,1 tys. zł, w tym dotacje 817,4 tys. zł.

PAOW komponentu B2 Mazowsze zrealizowało 295 projektów, z czego 51 projektów przypadało na subregion radomski (tj. ok. 17%). Wartość inwestycji zrealizowanych w subregionie radomskim wynosiła 2,7 tys. zł, a dotacje unijne 1,1 tys. zł. (19% w stosunku do Mazowsza).

EBI i BŚ

Pożyczki Europejskiego Banku Inwestycyjnego i Banku Światowego realizowały inwestycje drogowe i inwestycje z zakresu ochrony środowiska. Subregion radomski wykorzystał współfinansowanie z EBI dla 2 inwestycji drogowych oraz z BŚ dla 1 inwestycji drogowej.

Dla województwa mazowieckiego przeznaczona została ze środków europejskich kwota **1215,1** tys. zł

Sektorowe programy operacyjne

W ramach sektorowych programów operacyjnych na terenie ROP realizowano inwestycje w zakresie „rozwój zasobów ludzkich”, „restrukturyzacji i modernizacji sektora żywnościowego oraz rozwoju obszarów wiejskich” (agregacja danych na poziomie krajowym uniemożliwia analizę dla ROP) oraz „wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw” (brak danych). Ze względu na aktualny brak usystematyzowanych zestawień informacji o konkretnych projek-

tach – oszacowanie udziału regionu i ROP w absorpcji tych środków nie jest aktualnie możliwe.

Na podstawie uzyskanych danych szacuje się jedynie, że w subregionie radomskim w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich realizowano 19 projektów, a na terenie całego województwa mazowieckiego 93 projekty (subregion ok. 20% liczby projektów na Mazowszu). Kwota wsparcia dla całego województwa mazowieckiego wynosiła 37 3 tys. zł, natomiast dla subregionu radomskiego 8,9 tys. zł (co stanowi ok. 24% kwoty dofinansowania dla Mazowsza).

2.6.2. Programy wojewódzkie

Kontrakt wojewódzki³

Na terenie województwa mazowieckiego, w ramach obu kontraktów w latach 2001–2004, realizowano 81 inwestycji w zakresie infrastruktury transportowej i 34 inwestycje z zakresu ochrony środowiska. Z tego na terenie subregionu radomskiego zrealizowano 17 inwestycji z infrastruktury transportu i 4 inwestycje z ochrony środowiska. Na inwestycje z infrastruktury transportu przeznaczono kwotę 5 440 tys. zł. Natomiast na ochronę środowiska przeznaczono 458 tys. zł (subregion radomski w stosunku do Mazowsza w infrastrukturze transportu 20%, ochrona środowiska 12%). Inwestycje zarówno z zakresu infrastruktury transportu, jak i ochrony środowiska wykonano w 100%. Najwięcej środków zaplanowano i wykorzystano w infrastrukturze transportu w powiecie radomskim (1319 tys. zł) oraz w powiecie kozienickim (1195 tys. zł).

Inwestycje z zakresu infrastruktury społecznej realizowano w ramach Kontraktu Wojewódzkiego w następujących priorytetach:

- Priorytet 1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury technicznej i społecznej w regionie
- Priorytet 5. Wzmocnienie materialne systemu oświaty i kultury w regionie.
- Priorytet 7. Wzmocnienie materialne systemu oświaty na obszarach o wysokim bezrobociu, położonych poza zasięgiem oddziaływania aglomeracji warszawskiej.
- Priorytet 9. Wzmocnienie materialne systemu edukacji, oświaty i kultury w regionie.
- Priorytet 10. Wzmocnienie materialne systemu opieki społecznej.

Inwestycje te finansowane były wyłącznie ze środków: budżetu państwa, środków jednostek samorządów terytorialnych, innych środków publicznych oraz środków prywatnych.

Na terenie województwa mazowieckiego, w ramach obu kontraktów w latach 2001–2004, realizowano ponad 400 projektów z zakresu infrastruktury społecznej. Z tego na terenie subregionu radomskiego zrealizowano ok. 70 projektów (ok. 17% liczby projektów z całego województwa mazowieckiego).

Samorządowy Program Rozwoju Mazowsza

W ramach Samorządowego Programu Rozwoju Mazowsza z komponentami:

- Komponent A – Mazowiecki Program wsparcia rozwoju powiatowej infrastruktury.
- Komponent B – Mazowiecki Program Modernizacji Placówek Oświatowych na terenach Wiejskich.
- Komponent C – Mazowiecki Program Wyrównywania Rozwoju Obszarów Wiejskich.
- Komponent D – Wieloletni Program Rozwoju Infrastruktury Sportowej.

Na terenie województwa mazowieckiego wybrano do realizacji 837 projektów na łączną kwotę 113 tys. zł, z tego z obszaru radomskiego 173 projekty (co stanowi ok. 21% ogólnej liczby projektów) i wnioskowanej dotacji kwocie 23,4 tys. zł (21%).

Pomoc finansowa z budżetu Województwa w ramach Komponentu A – Mazowieckiego Programu Wsparcia Rozwoju Powiatowej Infrastruktury Drogowej jest kierowana na budowę

---

³ I Kontrakt 2001–2003 i II Kontrakt 2004r.

i modernizację dróg powiatowych tworzących, z modernizowanymi w latach 2004–2005 drogami wojewódzkimi, połączenia komunikacyjne. Sieć dróg powiatowych charakteryzująca się słabszymi możliwościami rozwoju i modernizacji nie nadąża za przepustowością układów transportowych tworząc luki w połączeniach komunikacyjnych. Celem ww. Programu jest budowa nowych i modernizacja istniejących dróg powiatowych, która przyczyni się do udroźnienia niewystarczającej jak na dzisiejsze czasy struktury sieci komunikacyjnej i polepszy bezpieczeństwo na drogach.

Na podstawie pozyskanych danych możemy stwierdzić, że o dofinansowanie inwestycji w ramach Mazowieckiego Programu Wsparcia Rozwoju Powiatowej Infrastruktury Drogowej w roku 2006 – komponent A, ubiegało się 63 beneficjentów, a kwota wnioskowanej dotacji wynosiła 19 982 tys. zł, z czego 17 projektów dotyczyło ROP na łączną kwotę 4000 tys. zł (co stanowi 27% projektów złożonych na Mazowszu i 20% wnioskowanej kwoty dotacji).

Komponent B – Mazowieckiego Programu Modernizacji Placówek Oświatowych na Terenach Wiejskich jest kontynuacją pomocy finansowej gminom i powiatom w prowadzeniu ich zadań oświatowych. W związku z występującymi bardzo dużymi różnicami w poziomie wykształcenia ludności miejskiej i wiejskiej, podjęto działania zmierzające do zmniejszenia tych różnic na rzecz wyrównania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, pochodzących z obszarów wiejskich i małych miast. Działania te będą nastawione na: remonty i wyposażenie wraz z kompleksem sportowym, stołówką, świetlicą, biblioteką oraz zakup sprzętu dydaktycznego i komputerowego, w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach średnich zlokalizowanych na terenach wiejskich i miastach do 15 tys. mieszkańców.

Mazowiecki Program Modernizacji Placówek Oświatowych na Terenach Wiejskich w roku 2006 – komponent B, dofinansuje 352 projekty o wartości dotacji w kwocie 21,2 tys. zł, z czego 75 projektów z kwotą dotacji 4594 tys. zł przypada na ROP

Komponent ten w podziale na powiaty i gminy przedstawia się w następujący sposób:

- 320 projektów na łączną kwotę dotacji 19 tys. zł przypada na gminy w województwie mazowieckim,
- 32 projekty na kwotę 2,2 tys. zł przypada na powiaty w województwie mazowieckim z czego,
- 65 projektów na łączną kwotę dotacji 3,9 tys. zł przypada na gminy na ROP,
- 10 projektów na łączną kwotę dotacji 653 tys. zł na powiaty na obszarze radomskim.

Liczba projektów w gminach na terenie obszaru radomskiego w stosunku do projektów w gminach na terenie województwa mazowieckiego stanowi 20%, w powiatach 31%, natomiast kwota dofinansowania w gminach na terenie obszaru radomskiego w stosunku do kwoty dofinansowania w gminach na terenie województwa mazowieckiego stanowi 21%, w powiatach 29%.

Celem Komponentu C – Mazowieckiego Programu Wyrównywania Rozwoju Obszarów Wiejskich jest rozwój i wyrównywanie szans rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich. Pomoc finansowa skierowana jest na budowę i modernizację: sieci wodociągów, sieci kanalizacji i dróg gminnych w gminach województwa o niewielkich możliwościach inwestowania infrastruktury technicznej. W ramach tego komponentu złożono 229 wniosków o wartości dotacji celowej w wysokości 53 tys. zł, z czego 44 wnioski (19% woj. mazowieckiego) o wartości 4594 tys. zł (20%) przypadało na obszar radomski.

Wieloletni Program Rozwoju Infrastruktury Sportowej – komponent D dofinansuje modernizację i budowę boisk, kompleksów sportowo-rekreacyjnych, siłowni, stadionów sportowych, kortów tenisowych, sal gimnastycznych w gminach i powiatach. W ramach komponentu D złożono 193 projekty o wartości celowej 18,9 tys. zł, z czego 37 projektów (19% projektów woj. mazowieckiego) o wartości 4,4 tys. zł (23%) przypadało na obszar radomski. Alokację wsparcia w ramach SPRM w podziale na gminy i powiaty przedstawiono w tabeli nr 20.

Tabela 20. Wsparcie Radomskiego Obszaru Problemowego w ramach Samorządowego Programu Rozwoju Mazowska

L.p.	Nazwa Programu	Miejsce					% liczba proj.
		subregion radomski	woj. mazowieckie	subregion radomski	woj. mazowieckie	% dotacja	
		wnioskowana kwota dotacji w zł	wnioskowana kwota dotacji w zł	liczba projektów	liczba projektów		
1.	Mazowiecki Program Wsparcia Rozwoju Powiatowej Infrastruktury Drogowej w 2006r Komponent A	4 000 000	19 982 311	17	63	20	27
2.	Mazowiecki Program Modernizacji Placówek Oświatowych na Terenach Wiejskich w 2006r – Komponent B	3 941 621	18 951 725	65	320	21	20
	- gminy						
	- powiaty	652 625	2 223 620	10	32	29	31
	Razem komponent B	4 594 246	21 175 345	75	352		
3.	Mazowiecki Program Wyrównywania Rozwoju Obszarów Wiejskich w 2006 r. Komponent C	10 453 883	52 981 161	44	229	20	19
4.	Wieloletni Program Rozwoju Infrastruktury Sportowej – Komponent D	2 950 865	15 245 538	32	174	19	18
	- gminy						
	- powiaty	399 395	1 623 355	4	17	25	24
	- działania pilotażowe	1 000 000	2 000 000	1	2	50	50
	Razem komponent D	4 350 260	18 868 893	37	193		
5.	Razem komponent A, B, C, D	23 398 389	113 007 710	173	837		

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie danych Urzędu Marszałkowskiego.

ZPORR

W ramach ZPORR, do końca lipca 2005 r., do realizacji wybrano 432 wnioski na łączną kwotę 895 067 tys. zł, z tego 58 z obszaru radomskiego (13% ogólnej liczby projektów zakwalifikowanych do wsparcia w badanym okresie na Mazowszu).

Transport

O dofinansowanie inwestycji z zakresu infrastruktury transportu beneficjenci ubiegali się w ramach:

I priorytetu ZPORR: „Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów”, działania 1.1 „Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu transportowego”, poddziałania 1.1.1. „Infrastruktura drogowa” oraz

III priorytetu „Rozwój lokalny”, działania 3.1. „Obszary wiejskie” oraz działania 3.3. „Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojenne”, poddziałanie 3.3.1. „Rewitalizacja obszarów miejskich”.

W badanym okresie w całym regionie zaakceptowano do realizacji 96 wniosków z zakresu inwestycji drogowych (drogi powiatowe i gminne) o wartości projektów 425 476 tys. zł, w tym dofinansowanie ze środków unijnych 316 839 tys. zł. Na terenie subregionu radomskiego zaakceptowano do realizacji 11 inwestycji drogowych (co stanowi ok. 11% projektów na Mazowszu) o łącznej wartości projektów 21 495,5 tys. zł (ok. 5% wartości projektów na Mazowszu) i wielkości dofinansowania ze środków unijnych 16 119 tys. zł (5%).

Najwięcej projektów zaakceptowano z Radomia i powiatu radomskiego – 8, na kwotę 18 228,3 tys. zł, w tym dofinansowanie ze środków unijnych w wysokości 13 670,7 tys. zł. Największą inwestycją z tego zakresu była przebudowa drogi powiatowej, ul. Starokrakowskiej i Krychnowickiej w Radomiu na kwotę 9252 tys. zł, w tym dofinansowanie ze środków unijnych w wysokości 6,9 tys. zł (ta jedna inwestycja z priorytetu I, pozostałe z III priorytetu).

Ochrona środowiska

W latach 2004–2006 o dofinansowanie inwestycji z zakresu ochrony środowiska ubiegają się beneficjenci w ramach I priorytetu ZPORR – „Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów”, działania 1.2. „Infrastruktura ochrony środowiska” oraz priorytetu III „Rozwój lokalny”, działania 3.1. „Obszary wiejskie”.

Na dofinansowanie projektów w ramach działania 1.2 w latach 2004–2006 województwo Mazowieckie przeznaczyło kwotę 153,1 tys. zł, z czego w subregionie radomskim realizowane są następujące inwestycje:

z działania 1.2. „Infrastruktura ochrony środowiska”:

- budowa i modernizacja sieci wodociągowej w północnej części gminy Zwoleń (koszt inwestycji – 6,1 tys. zł i kwocie dofinansowania – 4461 tys. zł),
- uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej w otoczeniu zbiornika wodnego „Domańców” (koszt inwestycji 10,9 tys. zł i kwocie dofinansowania 6,8 tys. zł). Ta inwestycja jest realizowana również w ramach Wieloletniego Programu Inwestycyjnego,
- z działania 3.1. „Obszary wiejskie”,
- sieć kanalizacyjna w Borkowicach, Przysusze, Teczowie, Jedlińsku, Kozienicach i Odrzywole (koszt tych inwestycji razem wynosi 18,4 tys. zł, a dofinansowanie ze środków unijnych w kwocie 13, 7 tys. zł).

Infrastruktura społeczna

Zarząd Województwa Mazowieckiego wybrał 57 projektów w sześciu działaniach, finansowanych z funduszy strukturalnych (ZPORR I tura). Wartość tych projektów wynosi ok. 534 000 tys. zł, dofinansowanie z funduszy strukturalnych ponad 391 mln zł, w tym projekty z zakresu infrastruktury społecznej ponad 98mln zł (w trzech działaniach).

W styczniu 2005 roku ogółem wybranych zostało 221 projektów w 9 działaniach, finansowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Wartość tych projektów wynosi

750 mln. zł, z czego dofinansowanie z funduszy strukturalnych 475 mln zł, w tym z zakresu infrastruktury społecznej ponad 119 mln. zł w 7 działaniach i poddziałaniach (realizacji w ramach ZPORR – II i III tura).

- Działanie 1.3: Regionalna infrastruktura społeczna

Poddziałanie 1.3.1: Regionalna infrastruktura edukacyjna – celem poddziałania jest wzmocnienie roli szkół wyższych i przygotowanie ich do odegrania kluczowej roli w procesie tworzenia konkurencyjnej gospodarki regionalnej.

I tura – 3 projekty o wartości ok. 34,7 tys. zł, w tym ok. 24,9 tys. zł z funduszy strukturalnych.

II tura – 10 projektów, wartość projektów wynosi ok. 168,5 tys. zł, w tym ok. 65,2 tys. zł z funduszy strukturalnych.

Na obszarze radomskim 1 inwestycja (hala sportowa Politechniki Radomskiej) na kwotę 2,4 tys. zł, w tym kwota dofinansowania 1,8 tys. zł, co daje 2% udziału wsparcia projektów z całego regionu.

Poddziałanie 1.3.2: Regionalna infrastruktura ochrony zdrowia. Celem poddziałania jest poprawa jakości usług medycznych świadczonych przez wysokospecjalistyczne zakłady opieki zdrowotnej. Projekty polegają m. innymi na przebudowie, modernizacji oraz wyposażeniu obiektów infrastruktury ochrony zdrowia o znaczeniu regionalnym.

I tura – 8 projektów o wartości 41,1 tys. zł, w tym ok. 30,8 tys. zł z funduszy strukturalnych (co stanowi 74,9% wartości projektów), na 8 projektów 6 dot. warszawskich szpitali specjalistycznych oraz klinik (zał. Nr 3.8);

II tura – 20 projektów, wartość projektów ok. 24,9 tys. zł, w tym ok. 18,3 tys. zł z funduszy strukturalnych.

Na obszarze radomskim wybrano do realizacji dwie inwestycje: (OIOM Radomski Szpital Specjalistyczny) na kwotę 2435 tys. zł, w tym kwota dofinansowania 1826 tys. zł oraz zakup stacjonarnego aparatu RTG dla SPZOP w Lipsku, na kwotę 1500 tys. zł, w tym wsparcie w kwocie 1,1 tys. zł, co w sumie daje 6% udziału wsparcia projektów z całego regionu.

- Działanie 3.1: Obszary wiejskie

Cele działania obejmują przeciwdziałanie marginalizacji obszarów wiejskich i małych miast do 20 tys. mieszkańców, wzrost mobilności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast. W ramach niniejszego działania mogą być realizowane m.in. projekty w zakresie lokalnej infrastruktury kulturalnej. W II i III turze w ramach działania zakwalifikowano 144 projekty, w tym 6 projektów z przedmiotowego zakresu, o wartości ok. 9631 tys. zł, w tym dofinansowanie w kwocie ok. 7179 tys. zł z funduszy strukturalnych. Z ROP 1 inwestycja (biblioteka w Kozienicach) na kwotę 227 tys. zł, w tym kwota dofinansowania 170 tys. zł (2% udziału w dofinansowaniu projektów z regionu w przedmiotowym zakresie)

- Działanie 3.5: Lokalna infrastruktura społeczna

Poddziałanie 3.5.1: Lokalna infrastruktura edukacyjna – głównym celem poddziałania jest wyrównywanie szans w dostępie do edukacji pomiędzy uczniami z obszarów wiejskich i miejskich oraz poprawa dostępu społeczności lokalnej do podstawowej infrastruktury sportowej.

I tura – 10 projektów, których wartość wynosi ok. 44,8 tys. zł, w tym ok. 33,3 tys. zł z funduszy strukturalnych;

II tura – 6 projektów, wartość projektów ok. 15,2 tys. zł, w tym ok. 11,3 tys. zł z funduszy strukturalnych.

Na obszarze radomskim wybrano do realizacji 5 inwestycji (37% projektów wojewódzkich) na łączną kwotę 19 967 tys. zł, w tym kwota dofinansowania 14,9 tys. zł (33% kwot dotacji dla regionu w przedmiotowym zakresie)

Poddziałanie 3.5.2: Lokalna infrastruktura ochrony zdrowia – celem poddziałania jest podniesienie poziomu usług świadczonych przez lokalne środki ochrony zdrowia. Realizowa-

ne projekty przyczyniają się do poprawy sytuacji w tym zakresie na obszarach wiejskich i w małych miastach oraz ograniczenia dysproporcji terytorialnych w dostępie do infrastruktury ochrony zdrowia.

I tura – 4 projekty, których wartość wynosi ok. 5,7 tys. zł, z funduszy strukturalnych ok. 4,23 tys. zł.

II tura – 9 projektów, wartość projektów ok. 10,1 tys. zł, w tym ok. 7,5 tys. zł z funduszy strukturalnych

Na obszarze radomskim wybrano do realizacji 4 inwestycje (31% projektów wojewódzkich) na łączną wartość 5,7 tys. zł, w tym kwota dofinansowania 4,3 tys. zł (36% kwot dotacji dla regionu w przedmiotowym zakresie)

W przypadku poddziałań 3.5.1 oraz 3.5.2 wartość wybranych do realizacji projektów przewyższyła poziom dostępnych środków, dlatego w porozumieniu z beneficjentami, została obniżona wartość dofinansowania z EFRR inwestycji zajmujących ostatnie miejsce na liście zaakceptowanych projektów.

„Miękkie” projekty społeczne

Projekty tego typu realizowane są zwłaszcza w ramach Priorytetu 2: Wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich w regionie. W ramach działania 2.1. „Wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich w regionach” na Mazowszu złożono 51 projektów, (16 odrzucono po ocenie formalnej, 7 – rezygnacja z realizacji projektów), do realizacji przyjęto ostatecznie 28 projektów, a kwota uzyskanego wsparcia wynosiła 6685 tys. zł. Z subregionu radomskiego złożono 2 wnioski, które zostały odrzucone po ocenie formalnej: „Profesjonalny kurs prowadzenia korespondencji handlowej” oraz „ Kurs języka angielskiego na poziomie post. dla osób pracujących”. Wnioskodawcą była WSB w Radomiu, ul Kolejowa 22.

Nabór projektów w IV i V turze objął działania współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego: „Wyrównywanie szans edukacyjnych poprzez programy stypendialne” (działanie 2.2) oraz „Regionalne strategie innowacyjne i transfer wiedzy” (działanie 2.6). O stypendia dla uczniów i studentów ubiegają się wszystkie starostwa i miasta na prawach powiatu, które złożyły 98 wniosków o wartości ok. 50,5 tys. zł. W działaniu mającym zwiększyć innowacyjność w regionie złożono 10 projektów o wartości ok. 13,5 tys. złotych.

Do 30 grudnia 2004 roku została zakończona ocena merytoryczna wniosków złożonych w ramach naboru do działania 2.2: Wyrównywanie szans edukacyjnych poprzez programy stypendialne ZPORR. W wyniku prac Komisji Oceny Projektów powstały dwie listy rankingowe – w ramach I (wspieranie rozwoju edukacyjnego młodzieży wiejskiej) i II (wspieranie rozwoju edukacyjnego studentów) typu projektów, które zostały zaakceptowane przez Marszałka Województwa Mazowieckiego.

Realizowane są dwa rodzaje programów stypendialnych. Są to stypendia dla młodzieży wiejskiej, które z powodów materialnych natrafia na bariery utrudniające naukę na poziomie ponadgimnazjalnym kończącym się maturą – I typ.

II typ – stypendia dla studentów pochodzących z obszarów zagrożonych marginalizacją, w tym w szczególności obszarów wiejskich i obszarów restrukturyzacji przemysłów, którzy natrafiają na bariery w dostępie do kształcenia na poziomie wyższym z powodu trudnej sytuacji materialnej. Na realizację niniejszego działania w Województwie Mazowieckim na rok 2004 zaangażowanych zostanie 30 564,69 tys. zł (łącznie z kwotą przeznaczoną na realizację projektu własnego Instytucji Wdrażającej). Do realizacji przyjęto 10 projektów, które uzyskały wsparcie w kwocie 6685,21 tys. zł.

Na obszarze radomskim zatwierdzono ogółem 23 programy stypendialne obu typów na kwotę 7,1 tys. zł (14% kwoty dotacji dotychczas przyznanych dla wszystkich wniosków).

Tabela 21. Wsparcie Radomskiego Obszaru Problemowego w ramach ZPORR (stan na koniec lipca 2005 r.)

Obszar wsparcia		woj. mazowieckie		ROP			woj. ma-zowieckie.	ROP
priorytet	działanie, poddziałanie	wartość projektów	kwota dofinansowania	wartość projektów	kwota dofinansowania	udział w kwotach dofinansowania w %	liczba projektów	liczba projektów
INFRASTRUKTURA TRANSPORTU								
w tym ROP:								
I priorytet: Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów	działanie 1.1 Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu transportowego poddziałanie 1.1.1 Infrastruktura drogowa	321 467	239 830	9 252	6 939	2,9	9	1
III priorytet: Rozwój lokalny	działanie 3.1 Obszary wiejskie działanie 3.2 Obszary podlegające restrukturyzacji	98 643 3 959	72 992 2 970	8 284 3 959	6 210 2 970	8,5 100,0	81 4	6 4
OCHRONA ŚRODOWISKA								
w tym ROP:								
I priorytet: Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów	działanie 1.2 Infrastruktura ochrony środowiska	232 460	153 147	16 939	11 287	7,4	19	2
III priorytet Rozwój lokalny	działanie 3.1 Obszary wiejskie	152 000	90 251	18 379	13 687	15	65	7
INFRASTRUKTURA SPOLECZNA								
w tym ROP								
I priorytet: Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów	działanie 1.3. regionalna infrastruktura społeczna poddziałanie 1.3.1 Regionalna infrastruktura edukacyjna poddziałanie 1.3.2 Regionalna infrastruktura ochrony zdrowia	203 258 66 006	90 153 49 138	2 407 2 435	1 805 1 826	2 3,7	13 28	1 1
				21 495,5	16 119	5	96	11
				316 839	246 598	10	87	9
				425 476	354 571	11	76	13

III priorytet: Rozwój lokalny	działanie 3.1 Obszary wiejskie	9 631	7 179	227	170	2,4	6	1
	działanie 3.5 Lokalna infrastruktura społeczna							
	poddziałanie 3.5.1. Lokalna infrastruktura edukacyjna	59 941	44 583	19 967	14 860	33,3	16	
	poddziałanie 3.5.2 Lokalna infrastruktura ochrony zdrowia	15 735	11 801	5 692	4 269	36	13	4
	„MIEKKIE” Projekty społeczne w tym ROP:	70 832	Bd	Bd	6 176	Bd	40	Bd
II priorytet: Wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich	działanie 2.2 Wyrównywanie szans edukacyjnych poprzez programy stypendialne	50 500	30 565		6 176		98	20

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie danych Urzędu Marszałkowskiego.

2.6.3. Wstępna ocena zasad alokacji wsparcia przyjętych w ZPORR

Diagnoza sytuacji Radomskiego Obszaru Problemowego na tle regionu wykazuje brak realizacji jednego ze strategicznych celów rozwoju regionu, jakim było niwelowanie dysproporcji rozwojowych na obszarze województwa. W analizowanym okresie dysproporcje te pogłębiły się, a niekorzystne trendy nie dają mocnych przesłanek dla prognozowania zmiany tej sytuacji w kolejnym okresie programowania polityki regionalnej (2007–2013). Sam cel niwelowania dysproporcji rozwojowych w tym świetle wydaje się mało realistyczny, a jego osiągnięcie warunkowane jest w większym stopniu długookresowym przebiegiem procesów społeczno-gospodarczych, niż alokacją publicznych środków wsparcia rozwoju. Także z punktu widzenia zakresu polityki regionalnej (oddzielonego od zakresu polityk sektorowych: rolnej, transportowej, społecznej, itd.), rola wsparcia w ramach tej polityki dla osiągnięcia celu niwelowania dysproporcji rozwojowych, wydaje się być istotnie ograniczona. Polityka regionalna w obecnej sytuacji może wspierać takie przekształcenia struktury funkcjonalnej regionu, które otworzą perspektywy wyrównania niektórych składników poziomu rozwoju pomiędzy OMW i obszarami problemowymi. Jednak nie jest w stanie zapewnić jednolitej wartości wszystkich wskaźników poziomu rozwoju dla całego regionu, nawet biorąc pod uwagę znaczny wzrost skali wsparcia w ramach programów wojewódzkich w stosunku do programów sektorowych w przyszłym okresie programowania (2007–2013). Taka unifikacja przestrzeni regionu nie jest zresztą pod żadnym względem celowa. Ocena efektywności realizacji polityki regionu w stosunku do Radomskiego Obszaru Problemowego musi, zatem liczyć się z twardymi uwarunkowaniami rynkowymi, które są przyczyną aktualnej polaryzacji poziomu rozwoju poszczególnych obszarów Mazowsza i korygować mało realistyczne cele jego ujednoczenia.

Ze względu na brak odpowiednich danych statystycznych z okresu ostatnich lat oraz fakt, że proces realizacji ZPORR na Mazowszu nie został zakończony – analiza efektywności działań zawartych w tym programie nie jest jeszcze możliwa. Jednak aktualny stopień zaawansowania realizacji daje już pewną orientację w proporcjach alokacji środków wsparcia pomiędzy poszczególne obszary regionu, w tym zwłaszcza obszary problemowe, które w założeniach strategii regionalnej miały być jednym z uprzywilejowanych kierunków wsparcia w ramach polityki Mazowsza. Zwłaszcza w przypadku podregionu radomskiego, w tym radomskiego obszaru problemowego, widoczna jest daleko idąca dysproporcja pomiędzy liczbą projektów dotychczas przyjętych do realizacji ze wsparciem funduszy strukturalnych i odpowiednio przyznanymi kwotami wsparcia, ale także liczbą składanych wniosków – a skalą potrzeb tego obszaru, wynikających z jego problemów strukturalnych. Konieczna jest zatem ocena spójności przyjętych zasad alokacji wsparcia z celami zakładanych w polityce regionu przekształceń jego struktury funkcjonalno-przestrzennej, które mają w przyszłości stanowić podstawę do osiągnięcia społecznej równowagi, gospodarczej spójności i konkurencyjności całego regionu.

W bieżącym okresie programowania wsparcia polityki regionalnej ze strony funduszy strukturalnych UE, zasady alokacji wsparcia w całości określone zostały na poziomie centralnym, w Zintegrowanym Programie Rozwoju Regionalnego. Samorząd regionu był jedynie zobligowany do sporządzenia regionalnego komponentu ZPORR, odnoszącego priorytety i działania tego programu do celów i priorytetów regionalnej strategii rozwoju. Komponentem tym jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2004–2006 (RPO).

Bazując na diagnozach i ustaleniach strategii wojewódzkiej, RPO deklaruje wsparcie trzech strategicznych obszarów przekształceń struktury regionu:

- wzmacnianie istniejących funkcji metropolitalnych i stymulowanie rozwoju nowych, poprzez przedsięwzięcia ujęte w ramy I osi RPO na lata 2004–2006 pod nazwą: „**METROPOLIZACJA**”.

- tworzenie mechanizmów wspierających rozwój ośrodków subregionalnych, stymulowanie i wzmacnianie dyfuzji procesów rozwojowych z metropolii na otoczenie regionalne, w ramach działań II osi RPO – „**POLICENTRYZACJA**”,
- wsparcie inicjatyw mających na celu waloryzację przestrzeni lokalnej, z uwzględnieniem jej zróżnicowanego dziedzictwa, jak również tworzenie łączących je sieci, w ramach działań III osi – „**ROZWÓJ LOKALNY**”,

Wsparcia Radomskiego Obszaru Problemowego dotyczą jedynie dwa ostatnie kierunki: policentryzacja i rozwój lokalny.

Istota i strategiczna funkcja **policentryzacji** na Mazowszu w RPO ujęta została jak następuje:

„Strategicznym wyzwaniem dla województwa staje się więc policentryzacja. Przez to pojęcie rozumie się wzmocnienie tkanki miejskiej, dość równomiernie rozmieszczonej na terytorium regionu i stworzenie „ośrodków” konkurencyjności i równoważenia rozwoju województwa. Nie chodzi jednak o to, by planować rozwój regionalny niezależnie od centrum, które stanowi Warszawa, jak również o rozwój wyłącznie w kategoriach stolicy. Wręcz przeciwnie, niezwykle ważne jest, by doprowadzić do interakcji między obszarami. Dyfuzji dynamiki rozwoju z centrum do ośrodków regionalnych powinny towarzyszyć przepływy z peryferii na stolicę. Warunkiem takiego ukierunkowania przepływów jest więc wzmocnienie zarówno procesów dyfuzji, jak również potencjału ośrodków subregionalnych Płocka, Radomia, Siedlec, Ciechanowa, Ostrołęki, tak, aby rozwój społeczny i gospodarczy mógł objąć całe Mazowsze.

Działania wspierające rozwój miast subregionalnych powinny doprowadzić do powstania obszaru policentrycznego, charakteryzującego się zarówno równowagą przestrzenną, gospodarczą i społeczną, jak również wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego i dorobku naukowego w oparciu o szeroką współpracę i wymianę doświadczeń między warszawskimi ośrodkami intelektualnymi i regionalnymi ośrodkami uniwersyteckimi, a także pomiędzy centrami subregionalnymi.”

Rola **rozwój lokalnego** natomiast, została zdefiniowana jak następuje:

„Jednocześnie przed samorządami lokalnymi stoi szansa na kontynuację likwidacji dysproporcji w wyposażeniu obszarów w podstawową infrastrukturę, umożliwiającą podejmowanie bardziej kompleksowych i zintegrowanych społeczno-gospodarczych przedsięwzięć, w oparciu o lokalne potencjały. ... Głównym obszarem wymagającym wsparcia na terenie województwa mazowieckiego są peryferyjnie położone tereny wiejskie (łącznie z małymi miastami), głównie na wschodzie i północy województwa. Cechują się dużym udziałem rolnictwa, o znacznie niższej dochodowości od innych działów gospodarki.”

W celu realizacji wyżej opisanych kierunków przekształceń RPO adaptuje działania ZPORR zgrupowane wokół trzech priorytetów:

I. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionu.

II. Wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich w regionach.

III. Rozwój lokalny.

Priorytet I: Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionu.

Cel priorytetu I określony jest jak następuje:

„...wspomaganie rozwoju systemu infrastruktury technicznej i społecznej w Województwie Mazowieckim umożliwiające efektywne wykorzystanie jego potencjałów dla wzrostu konkurencyjności regionu oraz wspomaganie dyfuzji procesów rozwojowych z głównego ośrodka regionu – Warszawy oraz z ośrodków subregionalnych na pozostałe obszary regionu.”

Działania realizowane w ramach tego priorytetu dotyczą przedsięwzięć o znaczeniu regionalnym: komunikacyjnych, infrastrukturalnych (technicznych) oraz w sferze społecznej. Znaczna część działań polega także na transferze środków wspierających ochronę, wzmacnianie i różnicowanie potencjału lokalnych zasobów (w tym obszarów funkcjonalnych).

Kryterium przestrzenne alokacji środków wsparcia zostało zastosowane w ramach niniejszego priorytetu w odniesieniu do większych ośrodków miejskich (powyżej 20 tys. mieszkańców) i aglomeracji (w przypadku Mazowsza dotyczyć to będzie wyłącznie aglomeracji warszawskiej), dla których zagwarantowano odrębną pulę środków w ramach działania 1.1 „Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu transportowego” oraz 1.6 „Rozwój transportu miejskiego w aglomeracjach”.

W ramach pozostałych działań priorytetu realizowane mają być przedsięwzięcia wybrane przez Zarząd Województwa. Ich alokacja może być zatem związana z preferencjami polityki przestrzennej regionu. Sama definicja priorytetu oraz skupiające się na przedsięwzięciach o znaczeniu ponadlokalnym kryteria wyboru projektów, stwarzają preferencje dla działań związanych z rozwojem funkcji metropolitalnych. Funkcje te, jak wyżej wskazano, lokalizowane są niemal wyłącznie na OMW. Konkurencja o wsparcie finansowe w obrębie jednego priorytetu, która ma miejsce pomiędzy projektami związanymi z rozwojem funkcji metropolitalnych z jednej strony, a projektami promującymi policentryzację, z drugiej – stawia na uprzywilejowanej pozycji te pierwsze. Decydującym czynnikiem może się tu stać dobrze rozwinięta sieć podmiotów związanych z OMW, zdolnych do wygenerowania właściwie opracowanych i umotywowanych projektów.

Z drugiej strony jednak, ZPORR nie przewidywał etapowania wydatków w okresie realizacji programu jako zasady umożliwiającej przygotowanie bardziej skomplikowanych projektów w dłuższym terminie. Prowadziło to do sytuacji, gdy projekty o mniejszym znaczeniu dla rozwoju regionu lecz zgłoszone wcześniej, wyczerpywały pulę środków zagwarantowanych na realizację działań w ramach danego priorytetu (problem ten dotyczy wszystkich działań RPO). Projekty większe i bardziej skomplikowane, których przygotowanie zajmuje siłą rzeczy więcej czasu, przegrywają zatem w konkurencji, dla której stosowana jest zasada „kto pierwszy, ten lepszy”.

Priorytet II: Wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich w regionach.

Celem priorytetu jest wspieranie rozwoju regionalnych zasobów ludzkich poprzez: podwyższanie kwalifikacji, reorientację zawodową, promocję innowacyjności oraz kreowanie postaw pro-przedsiębiorczych. Rozwój zasobów ludzkich ma znaczenie dla poprawy konkurencyjności wszystkich funkcji gospodarczych regionu. Zatem pośrednio, priorytet ten ma wpływ na ochronę, wzmacnianie i różnicowanie potencjału obszarów funkcjonalnych, analizowanych w niniejszym opracowaniu. Część działań przyczyni się bezpośrednio do wzmocnienia ośrodków usług publicznych, związanych z interwencją na rynku pracy, a także do rozwoju związków funkcjonalno-przestrzennych w tym zakresie oraz odpowiednich powiązań (zwłaszcza instytucjonalnych i w zakresie infrastruktury informacyjnej).

RPO zakłada, że: *„Wielką szansą dla obszarów pozametropolitalnych Mazowsza jest potencjał skumulowany w ośrodkach akademicko-badawczych Warszawy, który powinien zostać wykorzystany nie tylko do dalszego rozwoju stolicy, ale też rozwoju innowacyjnych przedsięwzięć w ośrodkach subregionalnych”*. Podobnie jak w przypadku priorytetu I, również interwencja na rzecz rozwoju zasobów ludzkich przewiduje równoległą realizację obu zasadniczych kierunków polityki przestrzennej Mazowsza: *„Należy, zatem w ramach procesu metropolizacji wzmacniać ten potencjał w stolicy i równolegle tworzyć mechanizmy przenoszenia tych potencjałów do ośrodków subregionalnych, w ramach procesu policentryzacji.”* W przypadku priorytetu II mamy więc również do czynienia z konkurencją o dostęp do wsparcia pomiędzy OMW z jego aktualnym potencjałem, a obszarami pozametropolitalnymi. Zakłada się, że równowaga pomiędzy metropolizacją i policentryzacją zostanie osiągnięta za pomocą

podziału środków pomiędzy poszczególne działania. Jednak zawarte w RPO kryteria alokacji środków w ramach priorytetu II, gwarantują transfer środków wsparcia poza aglomerację warszawską tylko w przypadku działań 2.2 i 2.3.

Priorytet III: Rozwój lokalny.

Priorytet III w największym stopniu przyjmuje kryterium przestrzenne przy alokacji wsparcia. Działania tego priorytetu adresowane były m.in. do następujących kategorii obszarów:

- obszarów wiejskich;
- obszarów podlegających restrukturyzacji;
- zdegradowanych obszarów miejskich, przemysłowych i powojkowych.

Nie związane z jakimkolwiek kryterium przestrzennym były działania skierowane do mikroprzedsiębiorstw i lokalnej infrastruktury społecznej.

Interwencja w ramach tego priorytetu nakierowana była na ochronę, wzmacnianie i różnicowanie potencjału obszarów funkcjonalnych oraz wzmacnianie powiązań wewnętrznych (zwłaszcza infrastrukturalnych), a pośrednio także na wzmacnianie intensywności i zasięgu powiązań funkcjonalno-przestrzennych pomiędzy tymi obszarami.

Działaniami adresowanymi do obszarów podlegających restrukturyzacji objęte zostały powiaty spełniające jednocześnie przynajmniej dwa, z następujących kryteriów:

- średnia stopa bezrobocia w latach 1999–2001 równa lub większa od 15%
- średni udział pracujących w przemyśle w latach 1999–2001 powyżej 30%
- spadek liczby pracujących w przemyśle w relacji do spadku pracujących ogółem w latach 1999–2001 powyżej 50%

W przypadku ROP była to większość powiatów tego obszaru, z wyłączeniem białobrzeskiego i zwolenńskiego. W większości wyłączone zostały też powiaty zawierające składowe aglomeracji warszawskiej, jednak nie cały OMW.

Także działania adresowane do obszarów wiejskich (nr 3.1) realizowane było wyłącznie poza obszarem aglomeracji warszawskiej. Pozostałe działania mogły być realizowane na obszarach funkcjonalnych metropolii, a co za tym idzie wspierać procesy metropolizacji.

Także w przypadku niniejszego priorytetu, zasada „kto pierwszy, ten lepszy” w powiązaniu z możliwością przesunąć środki pomiędzy różnymi działaniami, skutkuje wykluczeniem projektów wymagających sporządzenia czasochłonnych planów lub programów (np. planów miejscowych lub programów rewitalizacji), a także wymagających sformalizowanej współpracy różnych podmiotów. Sytuacja taka miała miejsce w przypadku wnioskowanego przesunięcia środków z działania dotyczącego rewitalizacji obszarów powojkowych i przemysłowych na inne działania priorytetu III. Motywacją był w tym przypadku brak projektów zgłoszonych do końca 2004 r., choć okres realizacji programu kończy się wraz z końcem roku 2006, a wymagania formalne odnośnie zgłaszanych wniosków zmieniały się niemal do ostatniej chwili przed przyjęciem rozporządzenia wdrażającego ZPORR w Polsce.

Proporcje podziału środków wsparcia (wkład Wspólnoty) pomiędzy priorytety przedstawiają się ja następuje:

- Priorytet I: 57,4%,
- Priorytet II: 16,0%,
- Priorytet III: 26,5%.

Podział środków pomiędzy poszczególne działania w obrębie ww. priorytetów dodatkowo wzmacnia koncentrację wsparcia na OMW.

Wyżej przedstawione cechy konstrukcji ZPORR sprawiają, że rzetelne oszacowanie *ex ante* w jakim stopniu wszystkie priorytety RPO oraz większość działań będą wspierały rozwój endogeny i procesy policentryzacji na Mazowszu, a w jakim metropolizacji – nie było możliwe. Zwłaszcza brak konsekwentnych zasad alokacji przestrzennej uniemożliwił skierowanie środków wsparcia na obszary problemowe, a brak etapowania wydatków w okresie realizacji

programu w praktyce skutkowało ograniczeniem efektywności rankingowania projektów pod względem wagi dla rozwoju regionalnego.

Podział środków pomiędzy poszczególne działania w obrębie ww. priorytetów dodatkowo wzmacnia koncentrację wsparcia na OMW.

W celu identyfikacji barier w absorpcji wsparcia przez aktorów lokalnych wg reguł zawartych ZPORR, przeprowadzono badanie ankietowe partnerów zaproszonych do uczestnictwa w opracowaniu niniejszych założeń, którzy są faktycznymi lub potencjalnymi beneficjentami wsparcia (Zestawienie zbiorcze w Załączniku nr 3). Ponadto, partnerzy lokalni wielokrotnie odnosili się do problemu absorpcji wsparcia w ramach ZPORR podczas spotkań warsztatowych, ustnie zgłaszając uwagi i wnioski w przedmiotowym zakresie (zawarte w protokołach ze spotkań z udziałem partnerów lokalnych – Załącznik nr 3).

Badania dotyczyły następującej tematyki:

Część A: zakres dokumentacji projektu,

Część B: zasady alokacji wsparcia,

Część C: tryb i zasady oceny projektów,

Część D: koordynacja systemu wdrażania ZPORR i RPO z krajowym systemem prawnym,

Część E: pomoc techniczna,

Część F: inne.

Zdaniem respondentów do czynników stanowiących barierę należą:

W zakresie **dokumentacji projektu** podobny (duży) stopień utrudnienia stanowi konieczność sporządzania oceny oddziaływania na środowisko (ERDF) jak i dołączania wszystkich załączników do dokumentacji projektu na etapie aplikacji. Podstawowym załącznikiem, który mógłby być dołączany do dokumentacji projektu przed samym podpisaniem umowy o refundowaniu kosztów kwalifikowanych winna być dokumentacja techniczna i projektowa.

Średnimi barierami są: konieczność sporządzenia studium wykonalności projektu, zasady rozliczeń i ich dokumentowanie oraz zasady sprawozdawczości realizacji projektów (częstotliwość raportowania). Według ankietowanych raportowanie realizacji projektu przez beneficjenta powinno odbywać się nie rzadziej jak 2 razy w ciągu roku lub 1 raz na kwartał.

W zakresie **zasad alokacji wsparcia** średni stopień utrudnienia stanowią proporcje alokacji środków finansowych pomiędzy poszczególne działania ZPORR i RPO. Zdaniem respondentów środki wsparcia w proporcji większej niż dotychczas winny być skierowane kolejno na działania:

3.5. Lokalna infrastruktura społeczna,

3.1. Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu transportowego – infrastruktura drogowa,

3.2. Obszary podlegające restrukturyzacji,

3.3. Zdegradowane obszary miejskie przemysłowe i powojenne.

Słabe utrudnienie w absorpcji funduszy strukturalnych cechują: definicje beneficjenta wsparcia dla poszczególnych działań i przestrzenna definicja obszarów wsparcia. W ramach drugiego czynnika ankieterzy opowiedzieli się za kryteriami alokacji wsparcia w obszarach powiatów, a następnie gmin.

W zakresie **trybu i zasad oceny projektów** duże utrudnienia dotyczą: braku zamkniętej i obligatoryjnej listy wskaźników oceny projektów dla poszczególnych działań; czas trwania procedur rozpatrywania wniosków, terminy naboru aplikacji i terminy podpisywania umów; oraz ocena zgodności projektów ze Strategią Rozwoju Województwa przez RKS (nieprecyzyjne zapisy Strategii powodujące możliwość stosowania kryteriów politycznych w rekomendacjach RKS, niezależnych od zapisów tej strategii (np. ESF i ERDF 3.4.).)

Średnimi barierami w tym zakresie stanowią: ranking projektów z całego obszaru regionu jako podstawowa zasada wyboru projektów rozwiązania, które powinny być przyjęte – zdaniem respondentów – są następujące: określenie odrębnych celów, priorytetów i działań, oddzielnej transzy środków wsparcia oraz odrębnych procedur wyboru projektów dla Obszaru

Metropolitalnego Warszawy i odrębnych dla reszty regionu; przypisywanie środków wsparcia w określonych proporcjach do wybranych obszarów (jednostek administracyjnych samorządów lokalnych lub złożonych z nich obszarów problemowych) i ranking projektów w obrębie tych obszarów; niejasne kryteria zgodności z politykami horyzontalnymi UE; niedostateczne dostosowanie zestawu działań do specyfiki subregionu oraz niejasne relacje pomiędzy Strategią Rozwoju Regionu a planami i programami wojewódzkimi uszczegółowiającymi zapisy tej Strategii w zakresie stanowienia kryteriów oceny projektów przez RKS.

Ankietowani w tej kwestii, stwierdzili, że najlepszym rozwiązaniem byłby Regionalny Program Operacyjny jako dokument zawierający kryteria oceny projektów pod względem spójności z polityką regionu. Stanowiący syntezę wszystkich dokumentów programowych polityki regionu.

Niewielką barierą w tej dziedzinie jest późny termin ustalenia ostatecznych sformułowań działań i kryteriów kwalifikacji w ZPORR i RPO.

W zakresie **Koordinacji systemu wdrażania ZPORR i RPO** z krajowym systemem prawnym duże utrudnienia stanowią: konieczność sporządzania przez beneficjenta końcowego dodatkowych opracowań o charakterze strategicznym (Ramowy Plan Realizacji Działania – ESF i ERDF 3.4., Zintegrowany Plan Rozwoju Transportu Publicznego, Plan Rozwoju Lokalnego, Program Rewitalizacji), niezależnie od opracowań strategicznych i planistycznych, umocowanych w krajowym systemie prawnym. Bariery prawno-administracyjne w zakresie regulowanym prawem budowlanym i prawem o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (konieczność sporządzania planów miejscowych lub uzyskania decyzji o warunkach zabudowy). Bariery prawno-administracyjne w zakresie regulowanym prawem o ochronie gruntów rolnych (konieczność odrolnienia gruntów pod inwestycje).

Średnią barierę stanowią: bariery prawno-administracyjne w zakresie uregulowanym prawem o zamówieniach publicznych (np. czas trwania procedur, podmioty i zakres zamówień objęty procedurami, itp.). W tej kwestii respondenci odpowiedzieli, że największym uproszczeniem byłaby zmiana trybu odwołań (tylko raz).

W zakresie **Pomocy technicznej** duże ograniczenia dotyczą: dostępności Infolinii, zakres i merytoryczny poziom udzielanych informacji; funkcjonalności systemu SIMIK (łatwość dostępu, zakres informacji, szybkość uzyskiwania odpowiedzi itp.); sieci instytucji pomocy technicznej w subregionie. Według ankietowanych dotychczasowa sieć winna być rozbudowana poprzez zwiększenie liczby podmiotów świadczących pomoc techniczną poza ośrodkiem warszawskim, a następnie przez rozwój kadr (zwiększenie liczebności i poprawa przygotowania zawodowego) podmiotów pomocy technicznej.

Średnią barierę stanowi zakres świadczeń pomocy technicznej przez podmioty publiczne, który (zdaniem respondentów) mógłby być rozszerzony o szkolenia.

W zakresie **Inne** duże problemy ankietowani upatrują w: kosztach sporządzania dokumentacji projektu przez podmioty rynkowe; braku środków na udział własny w finansowaniu projektów; zasadzie refundacji kosztów kwalifikowanych (skutkującej np. koniecznością zaciągania kredytów na realizację projektów).

3. Cele i priorytety

3.1. Struktura celów i priorytetów Programu wsparcia ROP

Niżej zaprezentowana struktura celów i priorytetów dla programu wsparcia ROP stanowi wynik przetransponowania celów i priorytetów zaktualizowanej strategii rozwoju Mazowsza na ROP, wyznaczony w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa. struktura celów i priorytetów obejmuje odpowiednio następujące sformułowania:

- **celu głównego** (syntetyczny cel wiodący, odzwierciedlający podstawowy problem dysproporcji poziomu rozwoju pomiędzy ROP i innymi obszarami regionu, w tym zwłaszcza obszarem metropolitalnym Warszawy (OMW) i obszarem przewagi pozytywnego wpływu aglomeracji warszawskiej);
- **celów strategicznych** (składowe stanowiące rozwinięcie celu głównego);
- **celów operacyjnych** (szczegółowe cele kierunkowe, odnoszące się do poszczególnych sfer realizacji celów strategicznych);
- **priorytetowych obszarów wsparcia** (powiązane z celami operacyjnymi najważniejsze dziedziny, w których mogą być osiągnięte cele strategiczne, zdefiniowane za pomocą działań/ kierunków wsparcia).

Konstrukcja struktury celów i priorytetów programu wsparcia ma na uwadze stworzenie wewnętrznie spójnego systemu działań, konsekwentnie przekładającego się na programy realizacyjne polityki regionalnej wobec ROP.

Sformułowania celów strategicznych i operacyjnych wychodzą ze spójnej strategicznie wizji zrównoważonego, w możliwie najszerszym zakresie opartego na zasobach endogennych, rozwoju ROP, który został obrany za przedmiot wsparcia w ramach polityki regionalnej Mazowsza, zarówno w zaktualizowanej Strategii rozwoju województwa mazowieckiego, jak i w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa Mazowieckiego. Systemowa spójność celów strategicznych i operacyjnych zilustrowana została za pomocą odnośnika „⇒”, wskazującego powiązania i wzajemne warunkowanie się realizacji poszczególnych celów.

Priorytetowe obszary wsparcia stanowią natomiast dziedziny, na których skoncentrowane będą działania (lub kierunki wsparcia) nakierowane na osiągnięcie celów strategicznych i operacyjnych PDwROP (Tabela 22).

Tabela 22. Struktura celów i priorytetów programów wsparcia ROP

Cel główny: Zahamowanie społecznej degradacji i narastania dysproporcji w poziomie rozwoju gospodarczego subregionu w stosunku do otoczenia regionalnego i krajowego.			
Cele strategiczne:			
I. Konkurencyjne warunki rozwoju społecznego		II. Trwały rozwój endogenny	
Cele operacyjne:	Obszary priorytetowe wsparcia:	Cele operacyjne:	Obszary priorytetowe wsparcia:
<p>1.1 Zahamowanie drenażu zasobów ludzkich subregionu na rzecz układu zewnętrznego</p> <p>1.2 Poprawa warunków mieszkaniowych</p> <p>1.3 Poprawa dostępności i poziomu świadczeń lokalnej i regionalnej infrastruktury społecznej i służb publicznych</p> <p>1.4 Ograniczenie skali patologii społecznych</p>	<p>1.1 Interwencja na lokalnym rynku pracy</p> <p>1.2 Lokalna i ponadlokalna infrastruktura społeczna</p> <p>1.3 Mieszkalnictwo</p> <p>1.4 Społeczeństwo obywatelskie</p>	<p>1.1 Rozwój zasobów ludzkich pod kątem potrzeb lokalnej i regionalnej gospodarki</p> <p>1.2 Rozwój policentrycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu i subregionu</p> <p>1.3 Integracja funkcjonalna ośrodków miejskich z gospodarką na obszarach wiejskich</p> <p>1.4 Rozwój branż gospodarki opartej na zasobach lokalnych</p> <p>1.5 Racjonalna gospodarka zasobami lokalnymi</p>	<p>2.1 Transport oraz lokalna i ponadlokalna infrastruktura komunikacyjna</p> <p>2.2 Kreowanie i promocja produktu lokalnego</p> <p>2.3 Gospodarka rolna i przetwórstwo rolno-spożywcze</p> <p>2.4 Turystyka i rekreacja</p> <p>2.5 Energetyka i infrastruktura usług komunalnych</p> <p>2.6 Ochrona środowiska i przyrody</p>
III. Konkurencyjny subregion – Radom jako regionalny ośrodek równoważenia rozwoju		Cele operacyjne:	Obszary priorytetowe wsparcia:
		<p>Wzmocnienie potencjału rozwojowego Radomia i jego strefy zurbanizowanej</p> <p>Integracja funkcjonalna ośrodka radomskiego z metropolią za pomocą powiązań komunikacyjnych i teleinformatycznych</p> <p>Poprawa konkurencyjności subregionu jako miejsca zamieszkania i środowiska dla działalności gospodarczej</p> <p>Rozwój alternatywnych związków funkcjonalnych z ponadregionalnym układem zewnętrznym</p> <p>Rozwój społeczeństwa informacyjnego</p>	<p>3.1 Powiązania komunikacyjne z OMW</p> <p>3.2 Ponadregionalne powiązania komunikacyjne</p> <p>3.3 Szkolnictwo wyższe, nauka, sektor B+R</p> <p>3.4 Rewitalizacja miast</p> <p>3.5 Małe i średnie przedsiębiorstwa (MSP)</p> <p>3.6 Tereny pod inwestycje</p> <p>3.7 Infrastruktura i wiedza społeczeństwa informacyjnego</p>

3.2. Cel główny

Zahamowanie społecznej degradacji i narastania dysproporcji w poziomie rozwoju gospodarczego subregionu w stosunku do otoczenia regionalnego i krajowego.

3.3. Cele strategiczne

3.3.1. I. Konkurencyjne warunki rozwoju społecznego

Cele operacyjne:

(1.1) Zahamowanie drenażu zasobów ludzkich subregionu na rzecz układu zewnętrznego

Kapitał ludzki jest najważniejszą kategorią zasobów endogennych radomskiego obszaru problemowego. Odptyw w kierunku metropolii oraz na zagraniczne rynki pracy najlepszej części tych zasobów (ludzie młodzi, najlepiej wykształceni, najaktywniejsi i najlepiej dostosujący się do wyzwań współczesnej gospodarki) jest aktualnie głównym przejawem, ale także czynnikiem sprawczym niezrównoważenia rozwoju regionu i zapaści społeczno-gospodarczej obszarów peryferyjnych. Bez istotnego zmniejszenia skali drenażu zasobów ludzkich ROP nie będzie możliwa realizacja założonych kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego na tym obszarze. Pomiędzy zahamowaniem odptywu kapitału ludzkiego a celami rozwoju społeczno-gospodarczego występuje zatem ściśle sprzężenie, które pozwala traktować wskaźniki skali i profilu migracji osób pracujących z obszaru problemowego jako główne wyznaczniki ewentualnego powrotu do równowagi całego układu regionalnego. Spośród czynników sprzyjających zatrzymaniu kapitału ludzkiego w subregionie, poprawa warunków życia i zamieszkania stanowi element strategii reaktywnej, nastawionej na łagodzenie negatywnych skutków aktualnie zachodzących procesów społeczno-gospodarczych. Jednak dopiero perspektywa zatrudnienia w rozwijających się i dających szansę awansu społecznego gałęziach gospodarki regionalnej lub lokalnej, stanowić tu będzie czynnik kluczowy.

Realizacji niniejszego celu służyć będą następujące kierunki polityki:

- poprawa dostępności, zakresu i jakości usług publicznych i komercyjnych w ośrodkach obsługi ludności (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ oraz 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU);
- poprawa standardów mieszkaniowych oraz środowiskowych walorów przestrzeni zamieszkania w subregionie (⇒ 1.2 POPRAWA WARUNKÓW MIESZKANIOWYCH; 3.2 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ oraz 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI);
- usprawnienie powiązań komunikacyjnych z metropolią warszawską w zakresie dojazdów do pracy na obszarze metropolitalnym w cyklu dziennym (⇒ 3.2 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKA RADOMSKIEGO Z METROPOLIĄ ZA POMOCĄ POWIĄZAŃ KOMUNIKACYJNYCH I TELEINFORMATYCZNYCH);
- integracja przestrzeni gospodarczej ROP z OMW w oparciu o techniki teleinformatyczne i rozwój sieciowych struktur kooperacji oraz regionalny system transferu innowacyjności i wiedzy (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO I DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

(1.2) Poprawa warunków mieszkaniowych

Warunki zamieszkania stanowią jeden z najistotniejszych elementów poziomu życia ludności, a co za tym idzie wyznaczników poziomu rozwoju społecznego na danym obszarze. Dobre warunki zamieszkania na ROP w połączeniu z niskimi kosztami zarówno samych mieszkań, jak i ich eksploatacji (w tym odpowiednich usług komunalnych) stanowić mogą

istotny czynnik zatrzymywania lokalnego kapitału ludzkiego, a w pewnym stopniu także pozyskiwania go z zewnątrz (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

Poza niższymi kosztami mieszkań w odpowiednim standardzie, także warunki środowiskowe stanowią o atrakcyjności i konkurencyjności alternatywy zamieszkania na obszarach pozametropolitalnych. W celu uwypuklenia środowiskowej przewagi ROP nad OMW, konieczne jest zatem racjonalne gospodarowanie zasobami terenów zamieszkania oraz towarzyszących im przestrzeni terenów otwartych, stanowiących ich funkcjonalne zaplecze i uzupełnienie (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI).

Inwestycje mieszkaniowe oraz generowane przez nie zapotrzebowanie na usługi i lokalne produkty branż powiązanych z budownictwem i wyposażeniem wnętrz mogą stanowić także istotny czynnik stymulowania popytu w lokalnej gospodarce.

Zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych, podwyższenie standardów mieszkaniowych oraz poprawę jakości przestrzeni mieszkalnej ROP mają na celu następujące kierunki polityki:

- realizacja strategii i programów kształtowanie profilu zasobów mieszkaniowych ROP z uwzględnieniem lokalnego popytu i rozpoznanych kierunków przekształceń struktury demograficznej tego obszaru;
- intensyfikacja zainwestowania pod funkcje mieszkalnictwa, poprawa standardów i obniżanie kosztów obsługi infrastrukturalnej w ramach programów rewitalizacji obszarów śródmiejskich (⇒2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- promocja zorganizowanej działalności inwestycyjnej, w tym w lokalnych ośrodkach na obszarach wiejskich (⇒2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- wsparcie istniejących i stymulowanie rozwoju nowych form instytucjonalnych budownictwa społecznego;
- poprawa środowiskowych walorów przestrzeni zamieszkania obszarów zurbanizowanych subregionu poprzez kształtowanie relacji i związków funkcjonalnych terenów mieszkalnictwa z terenami otwartymi (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI oraz 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH).

(1.3) Poprawa dostępności i poziomu świadczeń lokalnej i regionalnej infrastruktury społecznej i służb publicznych

Dostępność i jakość świadczeń infrastruktury społecznej, obok standardów mieszkaniowych, stanowią istotny czynnik jakości życia na przedmiotowym obszarze. Dostępność świadczeń uzależniona jest od prawidłowo rozwiniętej sieci placówek oraz odpowiedniej organizacji i finansowania ich funkcjonowania tak, aby utrzymany mógł być odpowiedni poziom świadczeń tych placówek. Dostępność infrastruktury społecznej jest, zatem argumentem za utrzymaniem i rozwojem policentrycznej i hierarchicznie uporządkowanej sieci ośrodków obsługi ludności, dobrze powiązanych komunikacyjnie z terenami obsługiwanymi (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU). Polityka regionalna Mazowska wobec obszarów pozametropolitalnych koncentrować się będzie na wsparciu utrzymania sieci lokalnej infrastruktury społecznej na poziomie umożliwiającym zrównoważony rozwój tych obszarów, z uwzględnieniem potrzeb środowisk narażonych na marginalizację, a także rozwoju tych sektorów świad-

czeń, które mają priorytetowe znaczenie dla osiągnięcia celów strategicznych. Zaliczono do nich w pierwszym rzędzie oświatę, ochronę zdrowia oraz kulturę w jej aspekcie integracji społecznej i budowy społeczeństwa obywatelskiego. Tak zdefiniowane działy priorytetowe będą przedmiotem działań w zakresie poprawy dostępności, rozszerzania zakresu i podnoszenia poziomu świadczeń usług publicznych o znaczeniu regionalnym ROP, w szczególności w samym ośrodku radomskim (⇒ 3.1 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO RADOMIA I JEGO STREFY ZURBANIZOWANEJ).

Dla realizacji celów rozwoju zrównoważonego na ROP konieczna będzie daleko idąca intensyfikacja współpracy sektora publicznego z organizacjami pozarządowymi w dziedzinie usług wchodzących w zakres świadczeń społecznych oraz odpowiedni rozwój sieci podmiotów niepublicznej infrastruktury społecznej.

W przedmiocie bezpieczeństwa publicznego, przedmiotem wsparcia będzie wsparcie służb związanych z zapewnieniem porządku, bezpieczeństwa i reagowania w sytuacjach kryzysowych w zakresie umożliwiającym sprawną realizację zadań tych służb, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów szczególnego nasilenia zagrożeń (⇒ 1.4 OGRANICZENIE SKALI PATOLOGII SPOŁECZNYCH).

Realizacja przedmiotowego celu odbywać się będzie za pośrednictwem następujących kierunków polityki:

- kształtowanie profilu usług publicznych w odniesieniu do specyfiki problemów strukturalnych ROP (⇒ 1.4 OGRANICZENIE SKALI PATOLOGII SPOŁECZNYCH oraz 2.1 ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH POD KĄTEM POTRZEB LOKALNEJ I REGIONALNEJ GOSPODARKI);
- rozszerzanie zakresu i podnoszenie poziomu świadczeń infrastruktury społecznej o znaczeniu regionalnym poprzez wsparcie istniejących i tworzenie nowych podmiotów usług publicznych, podległych Marszałkowi Województwa Mazowieckiego, zwłaszcza w regionalnym i lokalnych ośrodkach równoważenia rozwoju (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU);
- wsparcie działań związanych z utrzymaniem podstawowego zakresu oraz podnoszeniem poziomu lokalnych usług publicznych na obszarach peryferyjnych (wiejskich) (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU oraz 1.4 OGRANICZENIE SKALI PATOLOGII SPOŁECZNYCH);
- integracja polityk rozwoju sieci komunikacyjnych i rozwiązań ponadlokalnego transportu publicznego oraz infrastruktury teleinformatycznej z polityką poprawy dostępności usług publicznych na terenach pozametropolitalnych (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU oraz 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO I DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY);
- realizacja programów i strategii zorientowanych na rozwój partnerstwa pomiędzy sektorem publicznym a organizacjami pozarządowymi i podmiotami niepublicznymi w zakresie świadczeń społecznych i usług publicznych oraz na zwiększenie udziału podmiotów niepublicznych w realizacji społecznych celów polityki rozwoju lokalnego i regionalnego;
- wsparcie działań nakierowanych na realizację zadań służb publicznych, związanych z zapewnieniem porządku i bezpieczeństwa, a także służb straży pożarnej i ratownictwa medycznego na całym obszarze problemowym, ze szczególnym uwzględnieniem budowy systemowych rozwiązań reagowania kryzysowego (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

(1.4) Ograniczenie skali patologii społecznych

Radykalna redukcja poziomu patologii społecznych będzie możliwa jedynie pod warunkiem zmniejszenia skali oddziaływania zjawisk stanowiących jej główne przyczyny: degradacji zasobów ludzkich na skutek wysokiego i długotrwałego bezrobocia strukturalnego oraz ogólnie niskiego poziomu dochodów gospodarstw domowych. Wzrost zatrudnienia i podniesienie poziomu dochodów ludności stanowią społeczne cele zrównoważonego rozwoju gospodarczego ROP (⇒ II. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ENDOGENNY). Jednak ograniczenie skali takich patologii społecznych jak przestępczość, dramatyczne rozwarstwienie poziomu życia (ubóstwo i bezdomność), czy wykluczenie społeczne – stanowi istotny czynnik poprawy atrakcyjności tego obszaru jako miejsca zamieszkania i lokalizacji działalności gospodarczej (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ). Dlatego negatywne skutki społeczne procesów restrukturyzacji gospodarki na Radomskim Obszarze Radomskim muszą być łagodzone za pomocą działań stanowiących reaktywny aspekt strategii równoważenia rozwoju regionu.

Ze względu na istotną rolę świadczeń lokalnej infrastruktury społecznej, w tym zwłaszcza organizacji pozarządowych, działających w oparciu o najlepsze rozeznanie lokalnych potrzeb oraz penetrację zagrożonych środowisk, a także służb publicznych związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz reagowaniem w sytuacjach kryzysowych – realizacja niniejszego celu jest w całości uzależniona od realizacji celu poprzedzającego (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH). Dlatego realizacja przedmiotowego celu odbywać się będzie za pośrednictwem kierunków polityki uszczegółowionych i/lub komplementarnych w stosunku do polityk realizujących cel operacyjny 1.3:

- rozwój sieci placówek lokalnej infrastruktury społecznej oraz kształtowanie profilu ich świadczeń z uwzględnieniem potrzeb obszarów szczególnego nasilenia patologii społecznych lub nimi zagrożonych (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH);
- promocja działań realizowanych we współpracy sektora publicznego z organizacjami pozarządowymi w zakresie interwencji na obszarach szczególnego nasilenia patologii społecznych lub nimi zagrożonych (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH);
- promocja lokalnych strategii i programów, zorientowanych na integrację społeczną i zawodową środowisk zagrożonych wykluczeniem, uwzględniających uwarunkowania ROP i jego powiązań z regionalnym rynkiem pracy (⇒ 2.1 ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH POD KĄTEM POTRZEB LOKALNEJ I REGIONALNEJ GOSPODARKI);
- koordynacja strategii i programów zaspokajania potrzeb mieszkaniowych społeczności lokalnych z polityką integracji grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (budowa mieszkań socjalnych oraz przystosowanych dla osób niepełnosprawnych) (⇒ 1.2 POPRAWA WARUNKÓW MIESZKANIOWYCH).

Obszary priorytetowe wsparcia:

- 1.1 Interwencja na lokalnym rynku pracy
- 1.2 Lokalna i ponadlokalna infrastruktura społeczna
- 1.3 Mieszkalnictwo
- 1.4 Społeczeństwo obywatelskie

3.3.2. II. Trwały rozwój endogeny

Cele operacyjne:

(2.1) Rozwój zasobów ludzkich pod kątem potrzeb lokalnej i regionalnej gospodarki

Podniesienie ogólnego poziomu wykształcenia, z naciskiem na wysoko wykwalifikowaną kadrę, jest zagadnieniem kluczowym dla konkurencyjności lokalizacyjnej obszaru problemowego (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ). Jednak, w sytuacji dużego odpływu wykwalifikowanych kadr z tego rejonu, aktualny profil kształcenia w większym stopniu uwzględnia potrzeby zewnętrznych rynków pracy (głównie rynek warszawski i rynki krajów członkowskich UE) niż słabego rynku wewnętrznego. Aby gospodarka lokalna ROP miała szansę oprzeć się na wykwalifikowanych kadrach, konieczna jest większa koordynacja programowania profilu kształcenia z aktualnymi i prognozowanymi potrzebami tej gospodarki (⇒ 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH). Konieczność lepszego dostosowania profilu kształcenia do potrzeb rynku pracy wynika także z niepokojących tendencji gwałtownego wzrostu liczby bezrobotnych absolwentów z wykształceniem wyższym.

Szkolnictwo zawodowe, w tym reorientacja zawodowa pracujących i bezrobotnych, odgrywać będzie istotną rolę w segmencie rynku pracy, którego bazę stanowią (stosunkowo) nisko wykwalifikowane kadry. Efektywne dostosowanie szkolnictwa zawodowego do potrzeb rynku pracy będzie wymagało przeprowadzenia kompleksowych badań prognostycznych w zakresie kierunków przekształceń struktury gospodarki regionu i obszaru problemowego oraz znacznego uelastyczenia systemu, umożliwiającego szybkie reagowanie na potrzeby rynku (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH). Istotnym warunkiem kreowania popytu na kierunki kształcenia związane z pożądanymi kierunkami przyszłego rozwoju lokalnej gospodarki będzie informacja i promocja branż, produktów i usług gospodarki opartej na zrównoważonej eksploatacji zasobów lokalnych (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ oraz 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI), także poprzez system transferu innowacyjności i wiedzy (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

Realizacji niniejszego celu sprzyjać będzie:

- rozpoznanie regionalnego i subregionalnego rynku pracy, prognozowanie kierunków rozwoju tych rynków w powiązaniu z tendencjami w gospodarce obszaru problemowego oraz obszaru metropolitalnego (⇒ 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH);
- wdrożenie rozwiązań instytucjonalnych w zakresie szkolnictwa zawodowego, reorientacji zawodowej pracujących i bezrobotnych oraz rozbudowa sieci placówek oświatowych zorientowane na dostosowanie kształcenia zawodowego do potrzeb lokalnego rynku pracy (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
- zwiększenie udziału w systemie kształcenia i doskonalenia zawodowego lokalnych zasobów ludzkich elastyczniej reagujących na potrzeby rynku podmiotów niepublicz-

nych (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);

- rozwój szkolnictwa wyższego i nauki w subregionie ze szczególnym naciskiem na zacieśnianie związków z lokalną gospodarką i rynkiem pracy (⇒ 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH oraz 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

(2.2) Rozwój policentrycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu i subregionu

Według wspólnotowych zaleceń odnośnie kształtowania polityki przestrzennej regionów państw członkowskich, koncepcja rozwoju policentrycznego ma za zadanie przeciwdziałać nadmiernej koncentracji ekonomicznej i demograficznej w nielicznych centrach, przy jednoczesnym ubożeniu obszarów peryferyjnych. Model policentryczny sieci osadniczej uznany został za najbardziej korzystny z punktu widzenia równoważenia rozwoju na obszarach słabych ekonomicznie, a w szczególności na tych, na których występują problemy strukturalne rynku pracy. Sytuacja ta w sposób modelowy dotyczy Mazowsza oraz ROP. Istniejąca sieć ośrodków stanowi odpowiednią bazę dla realizacji tego modelu, pod warunkiem odwrócenia procesu społecznej i ekonomicznej degradacji istniejących ośrodków (zwłaszcza Radomia – regionalnego ośrodka równoważenia rozwoju oraz powiatowych ośrodków subregionalnych). Dla realizacji modelu policentrycznego w skali subregionu bardzo istotny jest także rozwój sieci mniejszych ośrodków (gminnych) na obszarach wiejskich. Ośrodki te mają stanowić centra obsługi ludności na możliwie najwyższym poziomie oraz centra aktywizacji gospodarczej (⇒ 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH).

Model rozwoju policentrycznego jest modelem optymalnym również z punktu widzenia dyfuzji innowacji i wiedzy, ponieważ jedna z ważniejszych funkcji ośrodków poszczególnych szczebli jest pośrednictwo w tej dyfuzji (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO I DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

Realizacji modelu policentrycznego sprzyjać powinny:

- skoncentrowana alokacja funduszy strukturalnych (preferencja alokacji w ośrodkach) oraz odpowiednia definicja poszczególnych działań tych funduszy;
- wzmacnianie różnorodnych i wielokierunkowych powiązań pomiędzy ośrodkami miejskimi, których funkcje mogą być wzajemnie komplementarne. Chodzi tu nie tylko o gospodarczą konkurencję, ale o szeroki zakres kooperacji na polu ogólnie pojętych funkcji miejskich (⇒ 3.1 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO RADOMIA I JEGO STREFY ZURBANIZOWANEJ);
- ściślejsza kooperacja pomiędzy polityką strukturalną (rozwój modelu policentrycznego) oraz polityką transportową, w tym poprawa powiązań za pomocą międzynarodowej, krajowej i regionalnej oraz lokalnej sieci transportowej (⇒ 3.2 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKA RADOMSKIEGO Z METROPOLIĄ ZA POMOCĄ POWIĄZAŃ KOMUNIKACYJNYCH I TELEINFORMATYCZNYCH);
- promocja zintegrowanych strategii rozwoju przestrzennego dla aglomeracji i ośrodków miejskich z uwzględnieniem powiązanych obszarów wiejskich (⇒ 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH);
- wspieranie przedsięwzięć rewitalizacyjnych dla obszarów śródmiejskich, przemysłowych i powojkowych (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

(2.3) Integracja funkcjonalna ośrodków miejskich z gospodarką na obszarach wiejskich

Problem zrównoważonego rozwoju ekonomicznego zarówno obszaru problemowego jak i całego regionu musi być przedmiotem zintegrowanego i odpowiedzialnego planowania i działania w partnerskiej współpracy władz lokalnych miejskich i wiejskich. Partnerstwo to wyrażać się powinno w dzieleniu kosztów i zysków z inwestycji infrastrukturalnych (w tym inwestycji w infrastrukturę komunalną, drogową i społeczną) oraz wymianie gospodarczej pomiędzy obszarami zurbanizowanymi i wiejskimi. We współczesnej gospodarce tylko ośrodki miejskie mogą być skutecznym motorem rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich. Obszary wiejskie mają w zamian do zaoferowania produkcję rolną (w tym ekologiczną), walory kulturowo-środowiskowe, które w znaczący sposób poprawiają atrakcyjność warunków życia w pobliskich miastach oraz zasoby energii odnawialnej.

Kierunki polityki integracji i partnerstwa obszarów miejskich i wiejskich:

- utrzymanie i rozbudowa aktualnego zakresu usług publicznych oraz publicznego transportu w ośrodkach obsługujących tereny wiejskie (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
- kreowanie i wzmocnienie obszarów funkcjonalnych (w tym zwłaszcza obszarów rekreacji i wypoczynku oraz zintegrowanych funkcjonalnie z obszarami miejskimi terenów nierolniczego mieszkalnictwa na obszarach wiejskich), w ramach planów i strategii rozwoju przestrzennego, opracowywanych we współpracy pomiędzy miastami i obszarami wiejskimi, mające na uwadze bardziej efektywne planowanie zagospodarowania terenów, z naciskiem na jakość życia na obszarach zurbanizowanych i terenach otaczających (⇒ 1.2 POPRAWA WARUNKÓW ZAMIESZKANIA);
- racjonalne rozwiązania w zakresie wspólnych (międzygminnych) systemów infrastruktury i rozwiązań gospodarki komunalnej (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- promocja rozwoju sieciowych powiązań pomiędzy małymi i średnimi przedsiębiorstwami w miastach i na obszarach wiejskich (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ oraz 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

(2.4) Rozwój branż gospodarki opartej na zasobach lokalnych

Podstawowym zasobem endogennym rejonu radomskiego jest kapitał ludzki i potencjał lokalnego rynku. Wykorzystanie tej kategorii zasobów musi uwzględniać fakt ich znacznego rozproszenia poza ośrodkami miejskimi (obszary wiejskie). Inne zasoby endogenne (surowce mineralne, zasoby biomasy, warunki naturalne dla rolnictwa, rekreacyjne walory środowiska, itp.) także zlokalizowane są poza obszarami zurbanizowanymi. Rola polityki regionalnej w stosunku do obszarów wiejskich (w odróżnieniu od sektorowej polityki rozwoju i przekształceń rolnictwa w skali całego kraju) opiera się na przekonaniu, że tylko region traktowany jako integralna całość (obszary wiejskie i zurbanizowane) może wykreować rynek pracy o takich cechach, które umożliwią sprostanie problemom strukturalnym. Głównym założeniem polityki względem obszarów wiejskich jest zatem konieczność uwzględnienia lokalnych uwarunkowań i współzależności z terenami zurbanizowanymi, na których oprócz ma się rozwój lokalny (⇒ 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH). Wzmocnienie lokalnych i ponadlokalnych ośrodków na obszarze problemowym będzie sposobem na rozwiązanie problemów z dostępem do infrastruktury społecznej i usług wspomaganie gospodarki rynkowej. Ośrodki te mają również kluczowe znaczenie dla dostępu ludności zamieszkującej obszary wiejskie do szerszego rynku pracy i zbytu. Małe miasta i ośrodki lokalne mają być centrami rozwoju go-

spodarki pozarolniczej w oparciu o koncentrację infrastruktury i dostęp do wiedzy i technologii (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU). Podobnie jak w przypadku promocji kierunków kształcenia związanych z lokalną gospodarką (⇒ 2.1 ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH POD KĄTEM POTRZEB LOKALNEJ I REGIONALNEJ GOSPODARKI), także w celu stymulowania rozwoju gospodarki opartej na zrównoważonej eksploatacji zasobów lokalnych konieczne jest podjęcie działań związanych z kreowaniem czynnika popytowego na produkcję oraz usługi świadczone w oparciu o zasoby lokalne (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

Kierunki polityki rozwoju branż gospodarki opartej na zasobach endogennych:

- promocja przedsięwzięć gospodarczych wykorzystujących gospodarczy potencjał terenów wiejskich subregionu oraz nakierowanych na osiągnięcie stanu trwałego rozwoju, opartego na lokalnych zasobach (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- zabezpieczenie trwałego i zrównoważonego rozwoju rolnictwa poprzez realizację działań nakierowanych na ochronę środowiska i zróżnicowanie użytkowania terenów rolnych oraz poprawa wyposażenia terenów wiejskich w infrastrukturę (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI);
- wzmacnianie ośrodków aktywności gospodarczej, centrów obsługi ludności oraz dyfuzji innowacyjności i wiedzy na terenach wiejskich (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU oraz 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH);
- rozwój przyjaznych środowisku form turystyki i rekreacji w oparciu o potencjał dziedzictwo kulturowego i naturalnego subregionu (⇒ 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- wykorzystanie potencjału odnawialnych zasobów energii na obszarach wiejskich i zurbanizowanych, z uwzględnieniem uwarunkowań lokalnych i regionalnych (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI).

(2.5) Racjonalna gospodarka zasobami lokalnymi

Stan środowiska przyrodniczego jest jednym z podstawowych wyznaczników jakości życia mieszkańców, a jego zasoby stanowią podstawę rozwoju endogennego. Dlatego zachowanie walorów środowiska dla przyszłych pokoleń musi być traktowane jako kryterium wyboru opcji zrównoważonego rozwoju ROP.

Gospodarowanie zasobami naturalnymi, obejmujące administrowanie eksploatacją zasobów (limitowanie, zakazy), winno uwzględniać zróżnicowanie ich wartości i rozmieszczenia (obszary objęte ochroną i/lub wrażliwe), możliwości ich gospodarczego wykorzystania oraz społeczne zapotrzebowanie. Działania ściśle ochronne, polegające jedynie na ograniczeniu użytkowania terenów i eksploatacji poszczególnych komponentów środowiska, dotyczyć mogą tylko wybranych części obszaru problemowego i w wielu przypadkach (np. w przypadku wielkoobszarowych form ochrony przyrody i środowiska) są niewystarczające. W celu rozszerzenia działań ochronnych na obszary, które nie mogą zostać wyłączone z użytkowania z powodów społeczno-ekonomicznych, należy wypracować przyjazne środowisku i jednocześnie ekonomicznie konkurencyjne formy gospodarowania na tych obszarach (⇒ 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH). Odpowiedni nacisk przy określaniu priorytetów inwestycyjnych powinien być położony na wyposażenie

w odpowiednią infrastrukturę techniczną obszarów chronionych, dla których ustanawia się restrykcje dla zagospodarowania mogące mieć wpływ na poziom życia mieszkańców i realizację ich interesu ekonomicznego. Radomski Obszar Problemowy zawiera w sobie wiele terenów szczególnie cennych przyrodniczo, w tym prawnie chronionych, jednak o niewielkim stopniu nasycenia infrastrukturą ochrony środowiska. Dlatego obszary te winny być priorytetowym przedmiotem wsparcia inwestycji w ww. zakresie o charakterze ochronnym, jak również przywracającym walory środowiska (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

Krajobraz kulturowy obszarów wiejskich jest istotną wartością tożsamości regionalnej oraz bazą dla rozwoju funkcji turystyki i wypoczynku. Wiele krajobrazów ROP objętych różnymi formami ochrony, mającymi na względzie zachowanie dotychczasowych form zagospodarowania, stanu zasobów naturalnych i bio-różnorodności. Jednak względy ochronne nie mogą zdominować czynników gospodarczych. W wielu przypadkach większe znaczenie może mieć twórcze przekształcenie krajobrazu niż jego ochrona, a zaniechanie właściwej ingerencji ludzkiej może przyczynić się do dewastacji krajobrazu. Promocja tradycyjnego zagospodarowania, turystyki lub zalesień będzie zatem alternatywą dla degradacji wielu obszarów.

Miasta historyczne stanowią obszary o wielkiej wartości z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego. Stanowią one naturalne środowisko rozwoju kultury, demokracji i wolności gospodarczej. Jednak stały wzrost wymagań społeczności lokalnych w zakresie warunków życia utrudnia stosowanie kryteriów konserwatorskich w działaniach rewitalizacyjnych. Zagrożeniem dla zabytkowej tkanki miejskiej jest także postępująca komercjalizacja i uniformizacja kulturowa. Właściwe strategie przekształceń winny zatem brać pod uwagę wiele czynników o charakterze kulturowym, społecznym, ekonomicznym i ekologicznym, jeśli mają zostać uwieńczone sukcesem.

Zakładane kierunki polityki realizacji przedmiotowego celu operacyjnego:

- ochrona najcenniejszych wartości środowiska przyrodniczego (zasobów i krajobrazu), poprzez utworzenie spójnego przestrzennie, chroniącego powiązania przyrodnicze systemu obszarów prawnie chronionych niezbędnych dla zachowania równowagi ekologicznej środowiska życia społeczności ROP (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- uwzględnianie ochrony i rozwoju bio-różnorodności, zwłaszcza na obszarach cennych przyrodniczo, w programach i strategiach rozwoju infrastruktury i zainwestowania pod funkcje gospodarcze i osadnictwo (⇒ 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- promocja zintegrowanego planowania strategicznego rozwoju przestrzennego dla:
  - terenów prawnie chronionych,
  - terenów wrażliwych,
  - obszarów o wysokiej różnorodności biologicznej,
  - krajobrazów kulturowych o specjalnym znaczeniu historycznym, estetycznym i ekologicznym,
  - obszarów i krajobrazów zdegradowanych oraz
  - zagrożonych ryzykiem wystąpienia klęsk naturalnych,mającego na celu równoważenie ochrony i zagospodarowania, uwzględniającego stosowanie procedur ocen oddziaływania na środowisko z udziałem społeczeństwa i szerokiego spektrum zainteresowanych partnerów (⇒ 3.3 POPRAWA KONKUREN-

CYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);

- promocja struktur sieci osiedleńczej sprzyjających oszczędności energii i przestrzeni biologicznie czynnej oraz ograniczeniu ruchu samochodowego (⇒ 1.2 POPRAWA WARUNKÓW MIESZKANIOWYCH oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- doskonalenie systemu ochrony poszczególnych komponentów środowiska z uwzględnieniem potrzeby redukcji barier proceduralnych w zarządzaniu zrównoważonym rozwojem ROP oraz mające na celu realizację uregulowań obowiązującego prawa w zakresie dostępu do informacji o środowisku (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ oraz 3.4 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY);
- wdrażanie zintegrowanych programów ochrony dziedzictwa kulturowego oraz odbudowa, rewaloryzacja i adaptacja zabytków (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- podniesienie poziomu świadomości w zakresie znaczenia polityki przestrzennej i urbanistyki dla dziedzictwa kulturowego przyszłych pokoleń oraz promocja współczesnych technik budowlanych przy zachowaniu wysokiej wartości architektonicznej tworzonych z ich pomocą obiektów, a także promocja technik i materiałów nawiązujących do lokalnej tradycji (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

Obszary priorytetowe wsparcia:

- 2.1 Transport oraz lokalna i ponadlokalna infrastruktura komunikacyjna,
- 2.2 Gospodarka rolna i przetwórstwo rolno-spożywcze,
- 2.3 Turystyka i rekreacja,
- 2.4 Energetyka i infrastruktura usług komunalnych,
- 2.5 Kreowanie i promocja produktu lokalnego,
- 2.6 Ochrona środowiska i przyrody.

3.3.3. III. Konkurencyjny subregion – Radom jako regionalny ośrodek równoważenia rozwoju

Cele operacyjne:

(3.1) Wzmocnienie potencjału rozwojowego Radomia i jego strefy zurbanizowanej.

Tylko dynamiczne, atrakcyjne i konkurencyjne miasta i obszary zurbanizowane mogą być stymulatorem rozwoju zatrudnienia, zwłaszcza na obszarach zlokalizowanych poza strefami globalnej integracji gospodarczej. Wzmacnianie gospodarki miast jest zatem traktowana w polityce regionalnej jako podstawa dla perspektywicznego rozwoju otaczających te miasta obszarów wiejskich, których funkcja musi być pojmowana komplementarnie do funkcji obszarów zurbanizowanych.

Ośrodek radomski traktowany jest jako główne ogniwo policentrycznej sieci centrów równoważenia rozwoju na południowym Mazowsza (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU). Profil gospodarki tego ośrodka został w znacznym stopniu przekształcony z przemysłowego w kierunku usług komercyjnych i publicznych (zwłaszcza znaczący rozwój szkolnictwa wyższego). Usługowy profil gospodarki ośrodka radomskiego winien być dalej rozwijany (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH), ponieważ będzie miał klu-

czowe znaczenie dla formowania kapitału ludzkiego, jako podstawowej kategorii zasobów endogennych obszaru problemowego (⇒ 2.1 ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH POD KĄTEM POTRZEB LOKALNEJ I REGIONALNEJ GOSPODARKI). Radom, poza funkcją stymulującego rozwój kapitału ludzkiego ośrodka obsługi ludności oraz koncentracji aktywności gospodarczej, będzie też istotnym ogniwem transferu wiedzy i innowacji z metropolii na jej otoczenie regionalne (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

Zakłada się, że czynnikiem sprzyjającym rozwojowi ośrodków pozametropolitalnych w sieci policentrycznej, w tym ośrodka radomskiego, może być wzmacnianie różnorodnych i wielokierunkowych powiązań z metropolią, w których funkcje Radomia będą mogły być traktowane jako komplementarne (⇒ 3.2 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKA RADOMSKIEGO Z METROPOLIĄ ZA POMOCĄ POWIĄZAŃ KOMUNIKACYJNYCH I TELEINFORMATYCZNYCH). Komplementarne względem OMW funkcje ośrodka radomskiego mogą zostać oparte na jego charakterystyce, która może zostać zbliżona do modelu tzw. „miasta kompaktowego” („compact city”), czyli miasta złożonego ze zwartych jednostek, charakteryzujących się krótkimi dystansami powiązań komunikacyjnych, którego rozwój może być łatwiej kontrolowany. Ograniczenie przestrzennej ekspansji miasta skutkuje w tym modelu obniżeniem kosztów obsługi infrastrukturalnej oraz możliwością wdrożenia zintegrowanych (z pożądanymi funkcjami miejskimi) polityk transportowych. Model ten oferuje środowiskowo konkurencyjną przestrzeń zamieszkania i działalności gospodarczej w stosunku do chaotycznej i obciążonej problemami komunikacyjnymi oraz różnorodnymi konfliktami funkcjonalno-przestrzennymi przestrzeni metropolitalnej (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

Warunkiem pełnienia roli ośrodka regionalnego jest także integracja funkcjonalna Radomia z możliwie szerokim obszarem zaplecza subregionalnego, realizowana za pomocą powiązań komunikacyjnych i umożliwiającego szeroki zakres kooperacji obszarów miejskich i wiejskich w zakresie endogennego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz tworzenie obszarów funkcjonalnych o zróżnicowanym profilu (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH, 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH oraz 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH).

Wzmocnieniu potencjału rozwojowego Radomia jako regionalnego ośrodka równoważenia rozwoju służyć będą następujące kierunki polityki:

- realizacja deklarowanej w polityce regionalnej Mazowsza strategicznej roli ośrodka radomskiego jako ośrodka równoważenia rozwoju poprzez funkcję „miejskiego ośrodka akcesji” w systemie transferu innowacyjności i wiedzy (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY);
- poprawa bazy gospodarczej i usługowej oraz infrastruktury i stanu środowiska miasta w celu zwiększenia jego atrakcyjności dla mobilnego kapitału inwestycyjnego (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH, 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- promocja zintegrowanego zarządzania rozwojem miasta, uwzględniającego zróżnicowanie społeczne i funkcjonalne, ze szczególnym naciskiem na zwalczanie wykluczenia społecznego oraz rewitalizację i/lub restrukturyzację obszarów zdegradowanych i nieużytków miejskich (⇒ 1.4 OGRANICZENIE SKALI PATOLOGII SPOŁECZNYCH

oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);

- promocja racjonalnego zarządzania ekosystemem miejskim, w tym zwłaszcza kontrola przestrzennego rozwoju zainwestowania (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI);
- rozwój rozwiązań transportowych integrujących w ośrodku radomskim transport miejski, podmiejskich i zamiejscowy oraz koncentracja w tym ośrodku infrastruktury logistyki transportu (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU, 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH, 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH, 3.2 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKA RADOMSKIEGO Z METROPOLIĄ ZA POMOCĄ POWIĄZAŃ KOMUNIKACYJNYCH I TELEINFORMATYCZNYCH oraz 3.4 ROZWÓJ ALTERNATYWNYCH ZWIĄZKÓW FUNKCJONALNYCH Z PONADREGIONALNYM UKŁADEM ZEWNĘTRZNYM).

(3.2) Integracja funkcjonalna ośrodka radomskiego z metropolią za pomocą powiązań komunikacyjnych i teleinformatycznych

Konkurencja gospodarczo i infrastrukturalnie dominującego swoje zaplecze regionalne ośrodka warszawskiego była jednym z czynników destabilizacji społeczno-gospodarczej Radomia oraz znacznej części ROP w okresie transformacji ustrojowej i gospodarczej. Wykształcone w tym czasie silne związki funkcjonalne pomiędzy metropolią i obszarami pozametropolitalnymi mają dotychczas negatywne skutki, najdotkliwiej przejawiające się w postaci drenażu zasobów ludzkich, polaryzacji poziomu dochodów, obniżeniu konkurencyjności lokalizacyjnej przestrzeni pozametropolitalnych i ujemnym bilansie wymiany dóbr i usług. Związków tych, jako obiektywnej rzeczywistości społeczno-gospodarczej w systemie wolnorynkowym, nie można pominąć w strategii wsparcia obszaru problemowego. Dążyć jednak należy do wyzskania ich na rzecz przywracania równowagi układu regionalnego.

Sprawne powiązania komunikacyjne obszarów pozametropolitalnych z metropolią, umożliwiające dojazdy do pracy w cyklu dziennym w czasie porównywalnym do czasu przejazdów w obrębie zatłoczonych, nękanych konfliktami środowiskowymi, pozbawionych sprawnego systemu komunikacji publicznej i generujących wysokie koszty życia rejonów OMW – mogą być czynnikiem zatrzymywania kapitału ludzkiego na obszarze problemowym (⇒ 1.1 ZAHAMOWANIE DRENAŻU ZASOBÓW LUDZKICH SUBREGIONU NA RZECZ UKŁADU ZEWNĘTRZNEGO). Priorytetowo w tym zakresie będzie traktowane powiązanie za pomocą szybkiej kolei, oferujące wygodny dostęp do centrum Warszawy i rejonów koncentracji kluczowych funkcji metropolitalnych OMW.

Coraz większą rolę (z czasem prawdopodobnie wiodącą) odgrywać będzie także integracja za pomocą powiązań teleinformatycznych, umożliwiających wykonywanie pracy na odległość i efektywną kooperację podmiotów oddalonych w przestrzeni (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

Zakładane kierunki polityki:

- rozwój szybkiego transportu kolejowego pomiędzy ośrodkiem radomskim i metropolią oferującego wygodny dostęp do centrum Warszawy i rejonów koncentracji kluczowych funkcji metropolitalnych OMW (⇒ 3.1 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO RADOMIA I JEGO STREFY ZURBANIZOWANEJ);
- usprawnienie komunikacji kołowej z metropolią (⇒ 3.1 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO RADOMIA I JEGO STREFY ZURBANIZOWANEJ);

- koncentracja instytucji i infrastruktury informacyjnej systemu transferu innowacyjności i wiedzy z OMW w ośrodku radomskim (⇒ 3.1 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO RADOMIA I JEGO STREFY ZURBANIZOWANEJ, 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ oraz 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

(3.3) Poprawa konkurencyjności subregionu jako miejsca zamieszkania i środowiska dla działalności gospodarczej

Poprawa konkurencyjności subregionu sprzyjać ma dyslokacji infrastruktury i funkcji gospodarczych z metropolii w kierunku otoczenia regionalnego. Atrakcyjność subregionu jako środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości w szerokim zakresie może być traktowana łącznie z problemem jakości życia mieszkańców (⇒ 1.2 POPRAWA WARUNKÓW ZAMIESZKANIA). W obu przypadkach występują wspólne czynniki atrakcyjności lokalizacyjnej, a ponadto atrakcyjność danego obszaru jako miejsca zamieszkania w sposób decydujący warunkuje wybór lokalizacji przedsiębiorstwa, którego kadra wymaga odpowiedniej jakości i poziomu życia. Uwarunkowania środowiskowe (środowiska przyrodniczego i kulturowego) mogą być zatem zarówno barierą, jak magnesem dla lokalizacji inwestycji produkcyjnych (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI).

Czynnikiem przekształcającym strukturę przestrzenną subregionu w zintegrowany organizm funkcjonalny jest infrastruktura, zwłaszcza transportowa, energetyczna i telekomunikacyjna. Rozwinięta infrastruktura transportowa i logistyczna tworząca powiązania układem zewnętrznym jest warunkiem lokalizacji inwestycji produkcyjnych z udziałem kapitału spoza subregionu (⇒ 3.2 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKA RADOMSKIEGO Z METROPOLIĄ ZA POMOCĄ POWIĄZAŃ KOMUNIKACYJNYCH I TELEINFORMATYCZNYCH oraz 3.4 ROZWÓJ ALTERNATYWNYCH ZWIĄZKÓW FUNKCJONALNYCH Z PONADREGIONALNYM UKŁADEM ZEWNĘTRZNYM). Dobre skomunikowanie całego układu subregionalnego zapewnia natomiast dostęp nowo lokalizowanych przedsiębiorstw do szerszego rynku pracy (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU oraz 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH).

Korzystne warunki dla rozwoju przedsiębiorczości tworzą także czynniki niskich kosztów lokalizacji (w tym. obsługi infrastrukturalnej i administracyjnej), minimalizacja barier administracyjnych przy lokalizacji inwestycji oraz efektywny system stymulowania czynników popytowych na lokalną produkcję i usługi. Czynnikiem rozwoju przedsiębiorczości, zwłaszcza w odniesieniu do MSP, będzie także lepiej rozwinięta infrastruktura otoczenia biznesu w tym infrastruktura transferu innowacyjności i wiedzy (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO I DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

W celu poprawy konkurencyjności przestrzeni obszaru problemowego wdrażane będą następujące kierunki polityki:

- racjonalny rozwój sieci infrastruktury komunikacyjnej i powiązań transportowych w zgodzie z logiką kształtowania policentrycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru problemowego z uwzględnieniem poprawy dostępu do usług ponadlokalnych, sieci krajowych i europejskich, korytarzy transportowych (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH oraz 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU);

- stymulacja rozwoju wymiany z układem zewnętrznym na bazie powiązań komunikacyjnych, infrastrukturalnych oraz obszarów funkcjonalnych o predyspozycjach dla rozwoju specyficznych form zagospodarowania (⇒ 3.2 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKA RADOMSKIEGO Z METROPOLIĄ ZA POMOCĄ POWIĄZAŃ KOMUNIKACYJNYCH I TELEINFORMATYCZNYCH oraz 3.4 ROZWÓJ ALTERNATYWNYCH ZWIĄZKÓW FUNKCJONALNYCH Z PONADREGIONALNYM UKŁADEM ZEWNĘTRZNYM);
- promocja zorganizowanej działalności inwestycyjnej w celu zachowania standardów ładu przestrzennego i oszczędnego gospodarowania zasobami środowiska, w tym przestrzeni (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI);
- promocja kompleksowych programów i strategii restrukturyzacji i rewitalizacji obszarów śródmiejskich, przemysłowych i powojсковych z uwzględnieniem celów aktywizacji gospodarczej tych obszarów oraz rozwoju i restrukturyzacji zasobów mieszkaniowych (⇒ 1.2 POPRAWA WARUNKÓW MIESZKANIOWYCH);
- restrukturyzacja usług komunalnych w kierunku obniżenia kosztów oraz adaptacji rozwiązań przyjaznych środowisku i opartych na racjonalnej gospodarce zasobami endogennymi (np. energetyka ze źródeł odnawialnych) (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI);
- tworzenie mechanizmów transferu innowacji, wiedzy i technologii w oparciu o Regionalną Strategię Innowacji dla Mazowsza oraz rozwój informatyzacji w kierunku wdrożenia Strategii e-Rozwoju Województwa Mazowieckiego w latach 2007-2013. (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY);
- kreowanie i rozwój obszarów funkcjonalnych rozwoju turystyki i rekreacji jako zaplecza dla terenów zurbanizowanych obszaru problemowego (⇒ 2.3 INTEGRACJA FUNKCJONALNA OŚRODKÓW MIEJSKICH Z GOSPODARKĄ NA OBSZARACH WIEJSKICH, 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH oraz 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI);
- rewitalizacja i twórcze przeprojektowanie historycznych zespołów zabudowy miejskiej, zasługujących na ochronę, z uwzględnieniem możliwości rozwoju MSP, głównie z branż usług (⇒ 2.5 RACJONALNA GOSPODARKA ZASOBAMI LOKALNYMI).

(3.4) Rozwój alternatywnych związków funkcjonalnych z ponadregionalnym układem zewnętrznym

Rozwój związków funkcjonalnych ROP z ośrodkami i obszarami funkcjonalnymi regionów sąsiednich będzie czynnikiem poprawy konkurencyjności lokalizacyjnej tego obszaru oraz zmniejszenia skali uzależnienia od gospodarki i rynku pracy OMW (⇒ 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

Rozwój takich związków odbywać się może na bazie dobrze rozwiniętej sieci dróg krajowych, tworzących powiązania W-Z (droga S12) oraz na kierunku południowym (drogi S7, nr 9 i nr 79). Powiązania teleinformatyczne oferować będą natomiast dostęp do zasobów globalnej infrastruktury społeczeństwa informacyjnego i transferu innowacji i wiedzy. (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY).

Czynnikiem stymulującym poprawę bilansu wymiany dóbr i usług gospodarki obszaru problemowego z układem zewnętrznym będzie rozwój obszarów funkcjonalnych (zwłaszcza obszarów rozwoju turystyki i rekreacji oraz ewentualnie obszarów wyspecjalizowanej produkcji rolnej lub obszarów koncentracji powiązanych branż produkcji i usług branż gospo-

darki pozarolniczej) (⇒ 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

Kierunki polityki realizacji ww. celu:

- rozwój powiązań transportowych tworzących połączenia z ośrodkami w sąsiednich regionach, oraz zapewniających dostęp do sieci krajowych i europejskich korytarzy transportowych, a także rozwój infrastruktury logistyki transportu (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- zapewnienie dostępu do infrastruktury teleinformatycznej, tworzącej powiązania w ramach globalnej sieci kooperacji, wymiany informacji i transferu innowacji i technologii (⇒ 3.5 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO ORAZ DYFUZJI INNOWACYJNOŚCI I WIEDZY oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- kreowanie i rozwój obszarów funkcjonalnych rozwoju turystyki i rekreacji, wspólnych z regionami sąsiednimi, w tym np.: obszar funkcjonalny w zespole Kazimierz nad Wisłą, Janowiec i Solec nad Wisłą na styku z regionem lubelskim; pasmo Pilicy z zachowaniem ciągłości funkcjonalno-przestrzennej z regionem łódzkim oraz pasmo obszarów ChK „Lasy Przysusko-Szydłowieckie” i „Iłża-Makowiec” na styku z regionem świętokrzyskim (⇒ 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LOKALNYCH oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

(3.5) Rozwój społeczeństwa informacyjnego oraz dyfuzji innowacyjności i wiedzy

Dostęp do innowacji i wiedzy obok dostępności komunikacyjnej oraz dostępu do infrastruktury ma kluczowe znaczenie dla konkurencyjności przestrzeni gospodarczej obszaru problemowego. Rozwój produkcji i rynku pracy wymaga dynamicznego systemu innowacji i transferu technologii. Podniesienie ogólnego poziomu wykształcenia, z naciskiem na umiejętność korzystania z nowoczesnych technik informacyjnych, jest natomiast warunkiem dla możliwości efektywnego wykorzystania infrastruktury transferu innowacyjności i wiedzy (⇒ 2.1 ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH POD KĄTEM POTRZEB LOKALNEJ I REGIONALNEJ GOSPODARKI).

Rozwój technologii informacyjnej i telekomunikacyjnej ma szczególne znaczenie dla wyrównywania szans rozwojowych obszarów o mniejszym nasyceniu instytucjami B+R, do których zalicza się ROP. Rozwój informatyzacji tego obszaru, jak i całego Mazowsza, stymulowany będzie za pomocą wdrożenia Strategii e-Rozwoju Województwa Mazowieckiego w latach 2007–2013.

Tworzenie mechanizmów transferu innowacji, wiedzy i technologii odbywać się będzie w oparciu o Regionalną Strategię Innowacji dla Mazowsza. Tworzony na jej podstawie system winien charakteryzować się racjonalnym wykorzystaniem potencjału gospodarczego i naukowego regionu oraz opierać się na efektywnej współpracy instytucji nauki, gospodarki, administracji oraz otoczenia biznesu. Celem tego systemu jest rozwój badań ukierunkowany na zastosowanie ich wyników w gospodarce regionu. Realizacja tego celu na obszarach pozametropolitalnych będzie możliwa pod warunkiem zastosowania rozwiązań uwzględniających specyfikę lokalną gospodarki na tych obszarach oraz potencjał naukowo-badawczy ośrodków stanowiących ogniwa pośredniczące w transferze innowacji, wiedzy i technologii z metropolii (⇒ 2.4 ROZWÓJ BRANŻ GOSPODARKI OPARTEJ NA ZASOBACH LO-

KALNYCH). Model rozwoju policentrycznego jest zatem modelem optymalnym również z punktu widzenia dyfuzji innowacji i wiedzy (⇒ 2.2 ROZWÓJ POLICENTRYCZNEJ STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU I SUBREGIONU).

Zakładane kierunki polityki:

- integracja i koordynacja działań związanych z kapitałem wiedzy, takich jak promocja innowacji, oświata, kursy zawodowe i inne szkolenia, rozwój badań i technologii (⇒ 2.1 ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH POD KĄTEM POTRZEB LOKALNEJ I REGIONALNEJ GOSPODARKI);
- zapewnienie dostępu do infrastruktury związanej z kapitałem wiedzy, z uwzględnieniem społeczno-ekonomicznego potencjału małych i średnich przedsiębiorstw, stanowiących motor trwałego i zrównoważonego rozwoju (⇒ 2.1 ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH POD KĄTEM POTRZEB LOKALNEJ I REGIONALNEJ GOSPODARKI, 3.1 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO RADOMIA I JEJGO STREFY ZURBANIZOWANEJ oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- wsparcie rozwoju sieci kooperacji pomiędzy firmami oraz szybkiego rozpowszechniania innowacji, zwłaszcza za pośrednictwem regionalnych instytucji zdolnych do promocji innowacyjności (⇒ 3.1 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO RADOMIA I JEJGO STREFY ZURBANIZOWANEJ oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- wsparcie istniejących oraz tworzenie nowych ośrodków innowacji i instytucji B+R, jak również dla współpracy pomiędzy szkolnictwem wyższym, instytucjami badawczo-rozwojowymi oraz sektorem prywatnym (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH, 3.1 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO RADOMIA I JEJGO STREFY ZURBANIZOWANEJ oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ);
- działania stymulujące podaż i popyt na usprawnienie dostępu i częstość wdrożeń technologii telekomunikacyjnej i informatycznej (⇒ 1.3 POPRAWA DOSTĘPNOŚCI I POZIOMU ŚWIADCZEŃ LOKALNEJ I REGIONALNEJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I SŁUŻB PUBLICZNYCH, 2.1 ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH POD KĄTEM POTRZEB LOKALNEJ I REGIONALNEJ GOSPODARKI oraz 3.3 POPRAWA KONKURENCYJNOŚCI SUBREGIONU JAKO MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ŚRODOWISKA DLA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ).

Obszary priorytetowe wsparcia:

- 3.1 Powiązania komunikacyjne z OMW,
- 3.2 Ponadregionalne powiązania komunikacyjne,
- 3.3 Szkolnictwo wyższe i nauka, sektor B+R,
- 3.4 Rewitalizacja miast,
- 3.5 Małe i średnie przedsiębiorstwa (MSP),
- 3.6 Tereny pod inwestycje,
- 3.7 Infrastruktura i wiedza społeczeństwa informacyjnego.

4. Zasady i uwarunkowania realizacji Programu Działań w ROP

Programy wsparcia obszarów problemowych, w tym Radomskiego Obszaru Problemowego będą realizowane narzędziami właściwymi do realizacji polityki regionalnej:

- **programy wojewódzkie** (ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa), w tym:
- **Regionalny Program Operacyjny** (projektowany odpowiednik ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju⁴,
- **inne programy odnoszące się do obszarów i problemów zagospodarowania przestrzennego** (Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

W stosunku do ww. programów, niniejsze Założenia formułują propozycje działań zgrupowanych w obszarach priorytetowych wsparcia oraz zasady ich realizacji, w tym zwłaszcza zasady alokacji wsparcia (oparte na koncepcji przestrzennej programu oraz rekomendowanych zasadach wyboru projektów do wsparcia), a także postulowane relacje w układzie podmiotowym Programu, które winny sprzyjać realizacji tego Programu na zasadach partnerstwa z podmiotami lokalnymi.

4.1. Kierunki wsparcia w obszarach priorytetowych

Niżej sformułowano propozycje **kierunków wsparcia**, zgrupowanych w **priorytetowych obszarach wsparcia**, i uwzględniających niemal całe spektrum działań zawartych w zaktualizowanej Strategii (pominięto działania realizowane wyłącznie na OMW), przeformułowanych, uszczegółowionych i uzupełnionych w zakresie odpowiadającym specyfice Radomskiego Obszaru Problemowego (odnośnik „➔” oznacza tu identyfikację kierunku wsparcia ROP z odpowiednim działaniem ze zaktualizowanej Strategii). Porządek prezentacji kierunków wsparcia uwzględnia układ celów strategicznych, opisanych w RIII niniejszych Założeń.

Zakłada się, że kierunki wsparcia wchodzące w zakres priorytetowych obszarów wsparcia stanowić będą następnie podstawę dla konstruowania sformułowań i zasad realizacji **działań** wchodzących w skład regionalnych programów operacyjnych i branżowych, wraz z odpowiednimi zasadami alokacji wsparcia i kryteriami kwalifikacji projektów – w przypadku operacji z udziałem wielu potencjalnych beneficjentów.

4.1.1. Cel strategiczny I: Konkurencyjne warunki rozwoju społecznego

Obszary priorytetowe wsparcia:

(1.1) Interwencja na lokalnym rynku pracy

1. wzmocnienie i poszerzenie stosowania aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu oraz nowych alternatywnych i elastycznych form zatrudnienia (➔1.3. WZROST ZATRUDNIENIA W REGIONIE I PRZECIWDZIAŁANIE BEZROBOCIU);
2. tworzenie i realizacja programów aktywizacji zawodowej dla osób bezrobotnych z trudnych segmentów rynku pracy (długotrwale bezrobotni, młodzież, osoby w wieku 50+ oraz niepełnosprawnych), obejmujących także nowe rozwiązania programowo-instytucjonalne w prywatnych i publicznych służbach zatrudnienia, instytucjach szkoleniowych oraz ośrodkach pomocy społecznej (➔1.3. WZROST ZATRUDNIENIA W REGIONIE I PRZECIWDZIAŁANIE BEZROBOCIU);
3. tworzenie i realizacja programów reorientacji zawodowej osób poszukujących pracy, dotkniętych lub zagrożonych procesami restrukturyzacji rynku pracy, w tym np.: wychodzących z sektora rolnego, nisko wykwalifikowanych wykonawców prostych prac w przemyśle, nisko wykwalifikowanych pracowników usług handlu itp. (➔1.3. WZROST ZATRUDNIENIA W REGIONIE I PRZECIWDZIAŁANIE BEZROBOCIU);

⁴ W chwili sporządzania niniejszego opracowania odpowiednikiem takim był rządowy projekt ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

4. tworzenie i realizacja programów wspierających samozatrudnienie (→1.3. WZROST ZATRUDNIENIA W REGIONIE I PRZECIWDZIAŁANIE BEZROBOCIU);
5. wsparcie form działalności gospodarczej umożliwiających łączenie pracy zawodowej z opieką nad dziećmi (→1.3. WZROST ZATRUDNIENIA W REGIONIE I PRZECIWDZIAŁANIE BEZROBOCIU);
6. monitorowanie i diagnozowanie regionalnego rynku pracy z uwzględnieniem specyfiki uwarunkowań lokalnych w celu dostosowania kierunków interwencji na rynku pracy z zapotrzebowaniem lokalnej i regionalnej gospodarki (→1.3. WZROST ZATRUDNIENIA W REGIONIE I PRZECIWDZIAŁANIE BEZROBOCIU).

(1.2) Lokalna i ponadlokalna infrastruktura społeczna

a) oświata

1. doskonalenie kadr systemu oświaty (w tym nauczycieli kształcących dorosłych), w systemie kształcenia ustawicznego nauczycieli, poprzez różne formy samokształcenia, kursy, szkolenia, stypendia, staże, seminaria, konferencje, studia podyplomowe i doktorantki (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR oraz 4.4. BUDOWA I ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
2. inwestycje w bazę materialną (w tym budynki i wyposażenie) placówek systemu oświaty, w tym wszelkiego typu szkół, placówek opiekuńczo-wychowawczych, szkół specjalnych, ośrodków edukacyjnych, zakładów kształcenia nauczycieli, bibliotek, itp. (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
3. rozwój sieci placówek opiekuńczo-wychowawczych dla dzieci w wieku przedszkolnym, umożliwiające podejmowanie pracy przez osoby wychowujące dzieci oraz zapewnienie równego startu edukacyjnego dzieciom na obszarach wiejskich (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
4. działania (w tym inwestycje) związane z likwidacją ograniczeń w dostępie do edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej oraz poprawą ich zdolności adaptacyjnych, związane z dostosowaniem istniejących i tworzeniem nowych placówek szkolno-wychowawczych, rehabilitacyjno-wychowawczych i integracyjnych, przystosowanych do różnych rodzajów niepełnosprawności (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
5. działania (w tym inwestycje) związane z doskonaleniem systemu poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego, szczególnie w dziedzinie doradztwa zawodowego w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
6. realizacja programów wsparcia (w tym stypendialnych) uczniów, słuchaczy i studentów uzdolnionych i/lub wywodzących się z rodzin w trudnej sytuacji materialnej (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
7. opracowanie regionalnej i lokalnych strategii rozwoju kształcenia zawodowego (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
8. tworzenie lokalnego, powszechnie dostępnego systemu informacji o kształceniu ustawicznym, zasobach informacji oraz potencjale instytucji wspomagających proces kształcenia, obejmującego także potrzeby osób niepełnosprawnych (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
9. przedsięwzięcia związane z aktywizacją osób starszych w środowisku lokalnym, w celu integracji międzypokoleniowej i zachowania sprawności fizycznej i intelektualnej seniorów (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR).

b) ochrona zdrowia i opieka społeczna

1. tworzenie i realizacja programów optymalizacji systemu podstawowej opieki zdrowotnej z uwzględnieniem specyfiki Radomskiego Obszaru Problemowego (→ 4.4. BUDOWA I ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
2. wsparcie inwestycji w zakresie stacjonarnej i ambulatoryjnej infrastruktury ochrony zdrowia oraz nowych form opieki medycznej, a także wdrożenia i rozwoju nowych rozwiązań w zakresie świadczenia usług medycznych, w tym telemedycyna (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
3. działania (w tym inwestycyjne) związane z poprawą dostępu osób niepełnosprawnych (zarówno dzieci, jak i dorosłych) do szerokiego zakresu świadczeń profilaktyki, specjalistycznej opieki medycznej i pielęgnacyjnej oraz rehabilitacji (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
4. wsparcie rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);
5. rozwój sieci i poprawa wyposażenia placówek ochrony zdrowia na obszarach peryferyjnych (→ 4.4. BUDOWA I ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
6. rozwój systemu pomocy doraźnej (w tym kardiologicznej), wypadkowej i ratownictwa medycznego wraz z unowocześnieniem istniejącej bazy medyczno-technicznej (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
7. wsparcie istniejących i tworzenie nowych jednostek wczesnej interwencji kardiologicznej, specjalistycznego leczenia kardiologicznego, onkologicznego oraz zwiększanie dostępności do leczenia odwykowego i psychiatrycznego, w tym psychiatrii środowiskowej (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
8. wsparcie działań profilaktycznych i promocji zdrowia, które obejmują ograniczanie występowania chorób cywilizacyjnych i zakaźnych skutkujących niepełnosprawnością i/lub przedwczesną umieralnością oraz edukacji prozdrowotnej (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
9. realizacja programów związanych z rozszerzaniem zakresu opieki medycznej nad kobietami ciężarnymi, noworodkami i niemowlętami, dziećmi w wieku przedszkolnym i szkolnym, osób uzależnionych, niepełnosprawnych i starszych (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
10. realizacja programów zapobiegania niepełnosprawności wśród dzieci i dorosłych, wczesnego wykrywania wad i zaburzeń oraz wspomagania rozwoju osób niepełnosprawnych, zwłaszcza wymagających stałej opieki (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
11. wsparcie działań związanych z poprawą dostępności osób starszych do całodobowej opieki w miejscu zamieszkania oraz opieki długoterminowej i paliatywnej oraz tworzeniem systemu interdyscyplinarnej opieki geriatrycznej (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);

12. wsparcie działań w zakresie kształcenia i doskonalenia kadr średniego personelu medycznego i pracowników socjalnych (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
13. wsparcie przedsięwzięć związanych z redukcją kosztów unieszkodliwiania odpadów medycznych (np. poprzez zastosowanie nowoczesnych technologii spalania) (→ 1.4. PODNIESIENIE STANDARDÓW OCHRONY ZDROWIA I ZMNIEJSZENIE RÓŻNIC W DOSTĘPIE DO ŚWIADCZEŃ ZDROWOTNYCH);
14. wsparcie działań związanych z zapobieganiem wykluczeniu społecznemu grup wychodzących z ubóstwa, bezrobocia, bezdomności, alkoholizmu i narkomanii oraz niepełnosprawnych, w tym rozwój środowiskowych form wsparcia dla tych grup (→ 1.6. INTENSYFIKACJA DZIAŁAŃ NA RZECZ ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH);
15. wsparcie realizacji programów profilaktyki, terapii, interwencji, samopomocy i poradnictwa prawnego dla osób i rodzin z grupy wysokiego ryzyka, w sytuacji nasilającego się zjawiska przemocy w rodzinie, agresji rówieśniczej w szkole i w miejscu zamieszkania (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);
16. wsparcie inicjatyw związanych z rozwiązywaniem problemu bezdomności oraz nowatorskich, lokalnych rozwiązań w zakresie wychodzenia z bezdomności (→ 1.6. INTENSYFIKACJA DZIAŁAŃ NA RZECZ ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH);
17. wsparcie działań zmierzających do likwidacji barier (architektonicznych, komunikacyjnych, społecznych i innych), utrudniających osobom niepełnosprawnym możliwość równoprawnego uczestnictwa w życiu społecznym (w tym zapewnienie odpowiedniego dostępu do infrastruktury społecznej) i zawodowym (→ 1.6. INTENSYFIKACJA DZIAŁAŃ NA RZECZ ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH).

c) bezpieczeństwo publiczne

1. wsparcie działań nakierowanych na utworzenie w oparciu o policję, straż miejską, ochotniczą i państwową straż pożarną oraz służby medyczne, zintegrowanego systemu ratownictwa, w ramach Krajowego Systemu Ratowniczego, działającego permanentnie i skutecznie w przypadku wszystkich zdarzeń, a także klęsk żywiołowych i katastrof, których źródłem jest niszcząca siła przyrody lub człowieka (ataki terrorystyczne) (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);
2. wsparcie materialne podmiotów działających na rzecz poprawy bezpieczeństwa i ratownictwa w regionie, w tym doposażenie sprzętowe, poprawę infrastruktury lokalowej oraz uzupełnienie sieci tych podmiotów (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);
3. wsparcie działań związanych z obejmowaniem szczególną ochroną prawną oraz działaniami terapeutycznymi małoletnich ofiar przestępstw i ich rodzin, zwłaszcza na tle seksualnym (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);
4. wsparcie inicjatyw nakierowanych na koordynację polityk samorządów lokalnych z działaniami policji i straży (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);
5. wsparcie edukacyjnych akcji prewencyjnych (w tym dorażno-interwencyjnych) w zakresie bezpieczeństwa na drogach, przeciwdziałanie uzależnieniom i przemocy w rodzinie (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO).

(1.3) Mieszkalnictwo

1. wdrażanie strategii i programów uwzględniających dostosowanie profilu i standardów zasobów mieszkaniowych do potrzeb lokalnego rynku (odpowiednie proporcje zasobów przeznaczonych dla osób o niskich dochodach, młodych małżeństw, rodzin wielodzietnych i wielopokoleniowych, osób samotnych, niepełnosprawnych, itp.) zwłaszcza na obszarach wskazanych do rewitalizacji, w stosunku do zasobów komunalnych oraz w ra-

- mach planowania zorganizowanej działalności inwestycyjnej (→ 1.5. DAŻENIE DO POPRAWY WARUNKÓW I ZASPOKOJENIA POTRZEB MIESZKANIOWYCH);
2. poprawą standardów mieszkaniowych poprzez modernizację i rewitalizację starej zabudowy na obszarach śródmiejskich oraz osiedli wielkopłytowych (→ 1.5. DAŻENIE DO POPRAWY WARUNKÓW I ZASPOKOJENIA POTRZEB MIESZKANIOWYCH);
  3. wsparcie budowy oraz pozyskiwania w istniejących zasobach mieszkań na wynajem – w celu stymulowania przestrzennej mobilności ludności oraz mieszkań socjalnych – w celu realizacji polityk społecznych i przestrzennych samorządów lokalnych (→ 1.5. DAŻENIE DO POPRAWY WARUNKÓW I ZASPOKOJENIA POTRZEB MIESZKANIOWYCH);
  4. wsparcie rozwoju nowych form budownictwa społecznego, w tym ukierunkowanego na szczególne potrzeby osób niepełnosprawnych oraz tworzenia systemu pomocy osobom niezamożnym w uzyskaniu własnego mieszkania (→ 1.5. DAŻENIE DO POPRAWY WARUNKÓW I ZASPOKOJENIA POTRZEB MIESZKANIOWYCH).

(1.4) Społeczeństwo obywatelskie

1. rozbudowa sieci oraz wsparcie istniejących placówek kultury o znaczeniu lokalnym (→ 4.4. BUDOWA I ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
2. rozwój zaplecza instytucjonalnego (w tym np.: utworzenie regionalnego Centrum Sztuki Współczesnej w Radomiu) i bazy materialnej ponadlokalnych usług i instytucji kultury o znaczeniu regionalnym i krajowym (→ 4.4. BUDOWA I ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
3. wsparcie inicjatyw związanych z promocją szeroko rozumianego uczestnictwa mieszkańców w życiu publicznym i partycypacji społecznej w zarządzaniu rozwojem lokalnym (→ 1.6. INTENSYFIKACJA DZIAŁAŃ NA RZECZ ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH);
4. promocja postaw i działań prospołecznych, wolontariackich i filantropijnych oraz inicjatyw z zakresu ekonomii społecznej (→ 5.1 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO I INTEGRACJI REGIONALNEJ oraz 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
5. promocja współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi na rzecz rozwiązywania problemów społecznych, ochrony dziedzictwa kulturowego i podniesienia poziomu integracji społecznej (→ 5.1 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO I INTEGRACJI REGIONALNEJ, 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU oraz 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);
6. wsparcie inicjatyw związanych z aktywizacją społeczności lokalnych w zakresie środowiskowych form wsparcia osób i rodzin wymagających pomocy w zakresie funkcji wychowawczych i/lub opiekuńczych (→ 1.6. INTENSYFIKACJA DZIAŁAŃ NA RZECZ ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH);
7. wsparcie inicjatyw (programów badawczych, programów edukacyjnych, publikacji, imprez, kursów, warsztatów itp.) związanych z promocją walorów środowiska kulturowego (w tym materialnego dziedzictwa kulturowego) i przyrodniczego oraz z propagowaniem wiedzy o historii i tradycjach Ziemi Radomskiej (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO oraz 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
8. wsparcie realizacji programów edukacyjnych celem uświadomienia i przeciwdziałania zagrożeniom przyrodniczym, technologicznym i cywilizacyjnym, w tym zagrożeniu terroryzmem (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);

9. działania związane z budową kapitału społecznego zaufania do organów ścigania i służb publicznych: sądów, prokuratury, policji, straży miejskich i straży pożarnej (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);
10. tworzenie instytucjonalnych ram dla przedsięwzięć realizowanych na zadach partnerstwa publiczno-prywatnego pomiędzy organizacjami otoczenia biznesu (np. izby gospodarcze, zrzeszenia producentów, zrzeszenia pracodawców itp.) a jednostkami samorządu terytorialnego w regionie (→ 5.1 ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO I INTEGRACJI REGIONALNEJ);

4.1.2. Cel strategiczny II: Trwały rozwój endogeny

Obszary priorytetowe wsparcia:

(2.1) Transport oraz lokalna i ponadlokalna infrastruktura komunikacyjna

1. usprawnienie powiązań ośrodków osadniczych ROP z siecią dróg o znaczeniu krajowym i międzynarodowym poprzez modernizację i uzupełnienie sieci dróg wojewódzkich i powiatowych, w szczególności obejmujące przebudowę dróg mających największe znaczenie dla wspierania rozwoju obszarów pozametropolitalnych, w tym np.: ciąg dróg nr 727 i 747, drogi nr 728, nr 730, nr 737 i nr 744 oraz odtworzenie tzw. „Traktu Królewskiego” od Grójca do Szydłowca (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO);
2. uzupełnienie i modernizacja sieci dróg lokalnych obsługujących obszary przeznaczone pod inwestycje mieszkaniowe i gospodarcze na obszarach wiejskich (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
3. uzupełnienie i modernizacja sieci dróg lokalnych na terenach przeznaczonych pod zorganizowaną działalność inwestycyjną na obszarze Radomia, jako regionalnego ośrodka równoważenia rozwoju, oraz tworzących powiązania tego ośrodka z jego otoczeniem (w tym zwłaszcza strefą zurbanizowaną poza granicami administracyjnymi miasta) (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST);
4. uzupełnienie i modernizacja sieci dróg lokalnych na obszarach objętych programami rewitalizacji ośrodków miejskich oraz tworzących powiązania tych ośrodków z ich otoczeniem (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST);
5. inwestycje i działania organizacyjne związane z rozwojem publicznego transportu regionalnego i lokalnego, w tym kolejowego, z preferencją dla rozbudowy powiązań ośrodków miejskich z obszarami podmiejskimi (infrastruktura, zakup nowego i/lub modernizacja używanego taboru, tworzenie zintegrowanych systemów transportu, budowa węzłów przesiadkowych, itp.) (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST);
6. inwestycje i działania związane z realizacją centrów i baz logistycznych w oparciu o regionalne i ponadregionalne powiązania transportowe (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST);
7. zwiększenie liczby i atrakcyjności połączeń w regionalnym transporcie kolejowym, zintegrowanie linii magistralnych i lokalnych oraz poprawę jakości przewozów (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO);
8. inwestycje związane z polepszeniem stanu bezpieczeństwa na drogach, w tym przestrzennym wyodrębnianiem ruchu pieszego i rowerowego (budowa i modernizacja ścieżek rowerowych i chodników wraz z odpowiednim ich urządzeniem oraz bezpiecznych połączeń tych elementów z trasami ruchu kołowego), wprowadzeniem nowoczesnych środków zarządzania ruchem drogowym i kolejowym oraz środków nadzoru bezpieczeństwa

w pojazdach, a także budową bezpiecznych (w tym bezkolizyjnych) skrzyżowań sieci drogowej z kolejową (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST oraz 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);

(2.2) Gospodarka rolna i przetwórstwo rolno-spożywcze

1. promocja utrwalonych kierunków produkcji, w tym upraw wymagających wysokich nakładów pracy i niełatwo poddających się procesom mechanizacji – jak np. owoce, warzywa, uprawy szklarniowe, nasiennictwo, a także produkcji zdrowej żywności (uprawa roślin niemodyfikowanych genetycznie, tradycyjnymi metodami, o niskim udziale lub bez chemizacji produkcji) (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
2. promocja tworzenia i rozwoju różnorodnych form powiązań i kooperacji zarówno w układzie poziomym (grupy producenckie, spółki celowe itp.), jak i pionowym (pomiędzy producentami, odbiorcami, przetwórcami itp.) (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
3. inwestycje związane z modernizacją i poprawą konkurencyjności gospodarstw rolnych (w tym: działania dostosowawcze do wymagań unijnych, wdrażanie nowoczesnych i innowacyjnych oraz przyjaznych środowisku metod produkcji, rozszerzaniem zakresu funkcji gospodarczych w gospodarstwach rolnych o składowanie, konfekcjonowanie, przetwórstwo i pakowanie produktów rolnych itp.) (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
4. promocja wdrażania w rolnictwie nowoczesnych, innowacyjnych metod produkcji, wykorzystujących postęp biotechnologiczny oraz wspieranie ekologizacji rolnictwa i rolnośrodowiskowych metod produkcji rolnej na obszarach o cennych walorach przyrodniczo-krajobrazowych (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
5. realizacja w wyznaczonych strefach priorytetowych (w tym rejony Wisły i Pilicy) programów rolnośrodowiskowych (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH).

(2.3) Turystyka i rekreacja

1. rozwój zaplecza instytucjonalnego i bazy materialnej usług turystyki, rekreacji oraz sportu i kultury fizycznej w ośrodkach miejskich i gminnych (→ 4.4. BUDOWA I ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
2. rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych z uwzględnieniem funkcji turystycznych w tym tworzenie lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół zabytków architektury (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);
3. inwestycje związane z rozwojem sieci szlaków turystycznych, w tym sieci dróg i parkingów o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);
4. inwestycje związane z realizacją infrastruktury dla poszczególnych form turystyki, sportu i rekreacji, w tym sportów lotniczych, zimowych, jeździeckich, motorowych itp. (→ 4.4. BUDOWA I ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ oraz 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);

5. promocja formowania i zagospodarowania pod funkcje turystyki i rekreacji pasm turystyczno-kulturowych jako obszarów funkcjonalnych rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych o znaczeniu regionalnym (w oparciu o unikalne walory najważniejszych ciągów ekologicznych: dolina Wisły i Pilicy) (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);
6. promocja formowania i zagospodarowania pod funkcje turystyki i rekreacji obszarów funkcjonalnych rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych o znaczeniu lokalnym (w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe pasma doliny Radomki, OChK Lasy Przysusko-Szydłowieckie oraz zabytkowych miast Szydłowca, Przysuchy i Iłży) (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);
7. rozbudowa zaplecza noclegowego (m.in. hoteli, pensjonatów, schronisk młodzieżowych) oraz usług towarzyszących (kultury, rozrywki, gastronomii, itp.) (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);
8. wyznaczanie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);
9. wsparcie lokalnych organizacji turystycznych (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO).

(2.4) Energetyka i infrastruktura usług komunalnych

1. rozwój ponadlokalnej infrastruktury technicznej w szczególności: budowa i rozbudowa ponadlokalnych (obsługujących przyległe obszary odrębnych gmin) systemów zaopatrzenia w wodę oraz odprowadzania i oczyszczania ścieków, modernizacja i rozbudowa przesyłowych sieci elektroenergetycznych i gazowych (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
2. rozwój lokalnej infrastruktury technicznej w ośrodkach miejskich, a zwłaszcza na obszarach wskazanych do rewitalizacji i/lub zorganizowanej działalności inwestycyjnej pod funkcje gospodarcze i mieszkalnictwa, w szczególności: rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, modernizacja i budowa lokalnych oczyszczalni ścieków, modernizacja i rozbudowa dystrybucyjnych sieci elektroenergetycznych i gazowych, budowa, rozbudowa i modernizacja sieci c.o. oraz budowa lokalnych kotłowni i węzłów ciepłowniczych (ze szczególnym uwzględnieniem energii cieplnej ze źródeł odnawialnych) (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH oraz 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
3. rozwój lokalnej infrastruktury technicznej na obszarach rolniczej przestrzeni produkcyjnej, na obszarach objętych ochroną prawną przyrody oraz szczególnie wrażliwych na zanieczyszczenie środowiska, a w szczególności: rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, modernizacja i budowa lokalnych oczyszczalni ścieków, modernizacja i rozbudowa dystrybucyjnych sieci elektroenergetycznych i gazowych (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH oraz 4.5. OCHRONA I REWALORYZA-

CJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);

4. inwestycje ujęte w wojewódzkim, powiatowych i gminnych planach gospodarki odpadami ze szczególnym uwzględnieniem infrastruktury, urządzeń i obiektów związanych z realizacją systemowych rozwiązań proekologicznych o znaczeniu ponadlokalnym, w tym z utworzeniem zintegrowanego systemu gospodarki odpadami opartego na segregacji, recyklingu i innych formach odzysku odpadów (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
5. inwestycje podmiotów gospodarki komunalnej związane z ochroną powietrza i ochroną przed hałasem (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU).

(2.5) Kreowanie i promocja produktu lokalnego

1. przedsięwzięcia związane z promocją zasobów, wartości i potencjału środowiska przyrodniczego i kulturowego ROP, a także potencjału infrastruktury i usług obszarów funkcjonalnych oraz ośrodków turystyki i rekreacji tego obszaru (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO oraz (→ 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
2. udział ROP w regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego, dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie (→ 5.3. PROMOCJA I ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ I REKREACYJNEJ REGIONU W OPARCIU O WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO);
3. wsparcie działalności organizacji i instytucji, związanej z pielęgnowaniem i kultywowaniem lokalnych tradycji i zwyczajów, oraz upowszechnianiem i pogłębianiem znajomości historii i wiedzy o środowisku przyrodniczym i kulturowym Ziemi Radomskiej (→ 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
4. udział ROP w zintegrowanym, regionalnym systemie informacji kulturalnej, promującym dziedzictwo kulturowe i tradycję, funkcjonującym jako portal internetowy, dzięki któremu podawane będą informacje o wydarzeniach kulturalnych, wystawach, targach regionalnych, krajowych i zagranicznych promujących Mazowsze (→ 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
5. promocja odrębności historyczno-kulturowej Ziemi Radomskiej w obrębie nurtów kultury ludowej i wysokiej, jako elementu zróżnicowanego i dziedzictwa kulturowego Mazowsza (→ 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
6. organizacja okolicznościowych i stałych lokalnych imprez promocyjnych (targów, festiwa, konkursów) (→ 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
7. wsparcie działań promocyjnych wśród regionów polskich i europejskich, w tym prezentacji oferty lokalnej produkcji i usług, wspieranie misji gospodarczych oraz organizowanie i uczestnictwo w międzynarodowych targach branżowych (→ 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU).

(2.6) Ochrona środowiska i przyrody

1. inwestycje infrastrukturalne przedsiębiorstw, gospodarstw rolnych i gospodarstw domowych związane z ochroną wód gruntowych i powierzchniowych, gleby, powietrza oraz ochroną przed hałasem (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA

PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU oraz 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);

2. ochrona najcenniejszych wartości środowiska przyrodniczego (zasobów i krajobrazu), poprzez utworzenie spójnego przestrzennie, chroniącego powiązania przyrodnicze systemu obszarów prawnie chronionych niezbędnych dla zachowania równowagi ekologicznej (w tym obszarów „NATURA 2000”), ze szczególnym uwzględnieniem korytarzy ekologicznych dolin rzecznych Wisły, Pilicy i Radomki (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
3. kontrola przestrzennej ekspansji zainwestowania terenów zurbanizowanych poprzez ustanawianie (za pomocą prawa miejscowego lub obejmowanie ochroną prawną przyrody) systemu ogólnodostępnych terenów otwartych, w tym obszarów funkcjonalnych rekreacji i wypoczynku w powiązaniu z funkcjami ekstensywnej i ekologicznej produkcji rolnej jako zaplecza przyległych terenów zurbanizowanych (tzw. „green belt”) (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
4. wsparcie działań związanych z doskonaleniem systemu monitoringu zanieczyszczeń środowiska, dostosowanego do standardów UE oraz monitoringu wprowadzania do środowiska genetycznie modyfikowanych organizmów – w związku z możliwością realizacji strefy wolnej od GMO (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
5. wsparcie działań związanych z doskonaleniem systemu administrowania zasobami środowiska i informacją o środowisku (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
6. zwiększanie lesistości obszaru problemowego oraz ochrona lasów przez planowane zalesienia gruntów porolnych, uzupełniające system powiązań przyrodniczych (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
7. budowa zbiorników retencyjnych o funkcjach związanych z przeciwdziałaniem deficytowi wodnemu (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
8. poprawa stanu bezpieczeństwa na wypadek klęsk żywiołowych i katastrof ekologicznych, poprzez rozbudowę i modernizację wałów przeciwpowodziowych, tworzenie polderów, renaturalizację przekształconych odcinków rzek, ograniczenie zabudowy na terenach zalewowych, w tym w tzw. międzywałach i polderach rzecznych oraz wprowadzenie systemu wczesnego ostrzegania (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
9. rekultywacja obszarów zdegradowanych (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);
10. działania (w tym inwestycje techniczno-infrastrukturalnych) związane z zapobieganiem poważnym awariom przemysłowym oraz postępowaniem w sytuacji wystąpienia sytuacji kryzysowych (tunele kryzysowe), zagrożeniom spowodowanym transportem substancji niebezpiecznych, w tym monitorowanie ich przewozu, wydzielenie tras przewozu oraz utworzenie specjalnych parkingów (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO);
11. realizacja na ROP działań promocyjnych, edukacyjnych, administracyjnych i organizacyjnych, ujętych w wojewódzkim, powiatowych i gminnych planach gospodarki odpadami ze szczególnym uwzględnieniem działań związanych z wdrażaniem proekologicznych roz-

wiązań o znaczeniu ponadlokalnym, w tym z utworzeniem zintegrowanego systemu gospodarki odpadami opartego na segregacji, recyklingu i innych formach odzysku odpadów (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU);

12. działania związane z szerzeniem świadomości ekologicznej wśród mieszkańców, jako czynnika zwiększającego skuteczność podejmowanych działań w zakresie ochrony przyrody (→ 4.5. OCHRONA I REWALORYZACJA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO DLA ZAPEWNIENIA TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU).

4.1.3. Cel strategiczny III: Konkurencyjny subregion – Radom jako regionalny ośrodek równoważenia rozwoju

Obszary priorytetowe wsparcia:

(3.1) Powiązania komunikacyjne z OMW

1. modernizacja linii kolejowej Warszawa – Radom (w tym budowa drugiego toru na odcinku Warka – Radom) do parametrów umożliwiających zarówno realizację przewozów regionalnych jak i szybkich przewozów osobowych z prędkością do 160km/h (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO);
2. realizacja w Radomiu węzła przesiadkowego, integrującego transport miejski, podmiejski i zamiejskowy w obrębie subregionu z powiązaniem kolejowym Warszawa – Radom (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO);
3. modernizacja drogi ekspresowej S7, w tym budowa brakujących odcinków drogi dwujezdniowej, budowa obwodnicy Radomia, modernizacja zniszczonych odcinków dwujezdniowych oraz włączenie trasy w system projektowanych, obwodowych połączeń na terenie OMW (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO oraz 3.1. WZMOCNIENIE POWIĄZAŃ WARSZAWY Z OTOCZENIEM REGIONALNYM, KRAJOWYM I MIĘDZYNARODOWYM);
4. modernizacja dróg krajowych nr 48 i 79 tworzących powiązania peryferyjnych obszarów rejonu radomskiego z OMW (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO).

(3.2) Ponadregionalne powiązania komunikacyjne

1. modernizacja linii kolejowych: Dęblin – Radom i Radom – Tomaszów Mazowiecki (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO);
2. modernizacja do parametrów drogi ekspresowej oraz budowa obwodnic i przełożeń odcinków drogi S12 (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO);
3. modernizacja dróg krajowych nr 9 (w tym budowa obwodnic Iłży i Skaryszewa) i nr 79 (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO);
4. budowa przepraw mostowych na Wiśle w Solcu nad Wisłą i w Maciejowicach (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO);
5. zmiana sposobu użytkowania na lotniska cywilne wraz z realizacją niezbędnych inwestycji w celu uruchomienia regionalnych portów lotniczych na Sadkowie i w Nowym Mieście (→ 4.1. POPRAWA DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I TRANSPORTU W REGIONIE, W TYM LOTNICTWA CYWILNEGO).

(3.3) Szkolnictwo wyższe i nauka, sektor B+R

1. wsparcie rozwoju szkolnictwa wyższego na rzecz innowacyjności i przedsiębiorczości zasobów ludzkich obszaru problemowego (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
2. tworzenie i rozwój parków naukowo-technologicznych na bazie potencjału lokalnych instytucji B+R (w tym zwłaszcza Instytutu Technologii Eksploatacji w Radomiu i Politechniki Radomskiej) oraz sieci kooperacyjnych (klastrów/gron przemysłowych) jako elementów koncepcji regionalnej przestrzeni wysokich technologii (→ 2.4. ROZWÓJ REGIONALNYCH SIECI KOOPERACYJNYCH I PRZEPIĘWU NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII);
3. wsparcie transferu wyników badań naukowych do przedsiębiorstw, m.in. poprzez tworzenie regionalnych instytucji pomostowych pomiędzy nauką i gospodarką, inspirujących i promujących współpracę i wymianę doświadczeń, zapewnienie stypendiów doktoranckich, praktyk studenckich i staży absolwentom szkół wyższych w przedsiębiorstwach (→ 2.4. ROZWÓJ REGIONALNYCH SIECI KOOPERACYJNYCH I PRZEPIĘWU NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII oraz 2.5. BUDOWA SYSTEMU INNOWACYJNEGO W REGIONIE);
4. inwestycje w rozbudowę infrastruktury naukowo-badawczej, dydaktycznej, informacyjnej i wdrożeniowej wyższych uczelni, instytucji B+R i przedsiębiorstw (→ 2.3. ROZWÓJ NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII Z WYKORZYSTANIEM WŁASNEGO POTENCJAŁU B+R, 2.4. ROZWÓJ REGIONALNYCH SIECI KOOPERACYJNYCH I PRZEPIĘWU NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII oraz 2.5. BUDOWA SYSTEMU INNOWACYJNEGO W REGIONIE);
5. wspieranie działalności badawczo-rozwojowej przedsiębiorstw i zakup wyników badań ze sfery nauki oraz pomoc przedsiębiorstwom we wdrażaniu i komercjalizacji nowych produktów i technologii (→ 2.3. ROZWÓJ NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII Z WYKORZYSTANIEM WŁASNEGO POTENCJAŁU B+R oraz 2.4. ROZWÓJ REGIONALNYCH SIECI KOOPERACYJNYCH I PRZEPIĘWU NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII);
6. inicjowanie i wspieranie współpracy naukowych jednostek badawczych i wyższych uczelni z rolnikami (np. w formie centrów wystawienniczo-szkoleniowych) w celu wprowadzania rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
7. działania związane z podnoszeniem efektywności wykorzystania potencjału badawczo-rozwojowego poprzez współpracę nauki z lokalną gospodarką oraz dostosowanie oferty badawczej do potrzeb przedsiębiorstw, w tym m.in. promocja i propagowanie wyników programów badawczych i badawczo-rozwojowych w zakresie:
  - wykorzystania zasobów energii odnawialnej na obszarze problemowym,
  - rozwoju systemów transportowych,
  - ochrony środowiska i promocji bio-różnorodności w rolnictwie, zagospodarowaniu terenów otwartych, gospodarce komunalnej (w tym zwłaszcza gospodarki odpadami i wodnej) i projektowaniu systemów transportowych w subregionie,realizowanych zarówno na potrzeby sektora lokalnych przedsiębiorstw, jak i sektora publicznego (gospodarka komunalna i zarządzanie zrównoważonym rozwojem) (→ 2.3. ROZWÓJ NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII Z WYKORZYSTANIEM WŁASNEGO POTENCJAŁU B+R oraz 2.5. BUDOWA SYSTEMU INNOWACYJNEGO W REGIONIE);
8. promocja uczestnictwa w programach badawczych UE i projektach międzynarodowych, w tym także w ramach międzynarodowej i międzyuczelnianej współpracy naukowej (→ 2.5. BUDOWA SYSTEMU INNOWACYJNEGO W REGIONIE).

(3.4) Rewitalizacja miast

1. inwestycje związane z zachowaniem i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego miast, w tym odbudowa, rewaloryzacja, adaptacja obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym także obiektów sakralnych i przemysłowych, utrzymaniem i konserwacją zbiorów zabytków ruchomych i archiwaliów, urządzeniem i utrzymaniem miejsc i obiektów symbolicznych (miejsca pamięci i kultu) (→ 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
2. inwestycje związane z poprawą standardów mieszkaniowych oraz rozwojem działalności gospodarczej i usług publicznych na obszarach wskazanych do rewitalizację historycznej tkanki śródmiejskiej oraz osiedli wielkopłytowych (w tym m.in.: rozbudowa, przebudowa, remonty, renowacje, adaptacje obiektów, wyposażenie w wodociąg, kanalizację, zmianę sposobu ogrzewania, termoizolację, itp.) (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST, 1.5. DAŻENIE DO POPRAWY WARUNKÓW I ZASPOKOJENIA POTRZEB MIESZKANIOWYCH 2.1. ROZWÓJ MSP ORAZ WZROST ICH INNOWACYJNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI oraz 4.4. BUDOWA I ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ);
3. inwestycje związane z restrukturyzacją, poprawą funkcjonalności, estetyki i walorów środowiskowych (parki i skwery) oraz urządzeniem przestrzeni publicznych na obszarach wskazanych do rewitalizacji historycznych zespołów zabudowy oraz osiedli wielkopłytowych, w tym działania związane z ograniczaniem ruchu kołowego na obszarach śródmiejskich, tworzeniem ciągów pieszych i rowerowych, stref ruchu uspokojonego itp. (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST oraz 5.4. KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONU ORAZ KREOWANIE I PROMOCJA JEGO PRODUKTU);
4. inwestycje związane z budową systemów monitoringu wizyjnego miejsc szczególnie zagrożonych przestępczością i dewastacją na obszarach śródmiejskich (→ 1.7. POPRAWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO).

(3.5) Małe i średnie przedsiębiorstwa (MSP)

1. wsparcie rozwoju infrastruktury doradztwa prawno-finansowego, w zakresie działań marketingowych i promocyjnych, kontaktów zagranicznych oraz transferu innowacji i nowych technologii dla podmiotów gospodarczych (→ 2.1. ROZWÓJ MSP ORAZ WZROST ICH INNOWACYJNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI oraz 2.2. WSPIERANIE INSTYTUCJI OTOCZENIA BIZNESU);
2. wsparcie rozwoju infrastruktury ułatwiającej dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania zakładania przedsiębiorstw, ich działalności innowacyjnej, badawczo-rozwojowej i inwestycyjnej, w tym np.: fundusze pożyczkowe i poręczeń kredytowych, biura transferu technologii, inkubatory technologii, programy gotowości inwestycyjnej (→ 2.1. ROZWÓJ MSP ORAZ WZROST ICH INNOWACYJNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI oraz 2.2. WSPIERANIE INSTYTUCJI OTOCZENIA BIZNESU);
3. inwestycje związane z rozwojem, podnoszeniem konkurencyjności, tworzeniem powiązań kooperacyjnych, rozwojem działalności eksportowej i tworzeniem miejsc pracy w MSP (→ 2.1. ROZWÓJ MSP ORAZ WZROST ICH INNOWACYJNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI);
4. kreowanie postaw pro-innowacyjnych, upowszechnianie nowoczesnych rozwiązań technologicznych, sprawnych metod organizacji, zarządzania oraz nowych form dystrybucji towarów i usług (→ 2.1. ROZWÓJ MSP ORAZ WZROST ICH INNOWACYJNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI);
5. działania w zakresie marketingu gospodarczego i promocji gospodarczej oraz wsparcie działalności eksportowej przedsiębiorstw służącej pozyskiwaniu nowych rynków zbytu (→ 2.1. ROZWÓJ MSP ORAZ WZROST ICH INNOWACYJNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI);

6. pomoc w dostosowaniu się przedsiębiorstw do wymogów UE związanych z bezpieczeństwem pracy, normami jakościowymi i ekologicznymi (w tym usprawnienie dostępu do odpowiednich systemów certyfikacji) (→ 2.1. ROZWÓJ MSP ORAZ WZROST ICH INNOWACYJNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI oraz 2.2. WSPIERANIE INSTYTUCJI OTOCZENIA BIZNESU);
7. wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy, zwłaszcza samozatrudnienia, poprzez rozwój działalności pozarolniczej na terenach wiejskich (obsługa rolnictwa, agroturystyka, turystyka, konserwacja przyrody, utrzymywanie infrastruktury technicznej, usługi, rzemiosło artystyczne) w celu ograniczenia bezrobocia na wsi (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
8. tworzenie rozwiązań prawno-organizacyjnych sprzyjających działalności gospodarczej, w tym ograniczenie barier administracyjnych (→ 2.1. ROZWÓJ MSP ORAZ WZROST ICH INNOWACYJNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI).

(3.6) Tereny pod inwestycje

1. kompleksowe przygotowanie terenów pod zorganizowaną działalność inwestycyjną, wymagających skomunikowania i wyposażenia w infrastrukturę techniczną, w ośrodkach miejskich, oraz terenów pod inwestycje na obszarach zdegradowanych i wymagających restrukturyzacji (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST);
2. kompleksowe przygotowanie terenów pod inwestycje, wymagających skomunikowania i wyposażenia w infrastrukturę techniczną, na obszarach wiejskich, w tym na obszarach funkcjonalnych rozwoju turystyki i rekreacji (→ 4.3. WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH);
3. wsparcie rozwoju stref przemysłowych (na podstawie przepisów o ochronie środowiska) oraz specjalnych stref ekonomicznych, w tym: Radomskiej Podstrefy Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (→ 4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO OŚRODKÓW SUBREGIONALNYCH I MAŁYCH MIAST);
4. promocja obszarów wskazanych pod inwestycje za pomocą systemów informacji o terenie, regionalnego i lokalnych banków ofert inwestycyjnych, publikacji skierowanych do inwestorów zagranicznych oraz za pośrednictwem Centrum Obsługi Inwestora, mającego wspierać napływ inwestycji, w tym bezpośrednich inwestycji zagranicznych, poprzez skuteczną promocję gospodarczą regionu, dbającego o równomierne rozmieszczenie inwestycji, lokalizowanie ich na obszarach zagrożonych marginalizacją, o wysokiej stopie bezrobocia (→ 5.2. POPRAWA I PROMOCJA ATRAKCYJNOŚCI INWESTYCYJNEJ W REGIONIE);
5. kreowanie systemowych rozwiązań w zakresie zachęt i ulg inwestycyjnych dla obszarów aktywizacji zainwestowania w celu przyciągnięcia potencjalnych inwestorów krajowych i zagranicznych oraz budowanie klimatu inwestycyjnego (→ 5.2. POPRAWA I PROMOCJA ATRAKCYJNOŚCI INWESTYCYJNEJ W REGIONIE);
6. wzajemna koordynacja gminnych opracowań planistycznych (w tym zwłaszcza miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego) oraz lokalnych strategii i programów rozwoju, a także poprawa stopnia uwzględnienia w nich inwestycji i programów ponadlokalnych, w tym wojewódzkich (→ 5.2. POPRAWA I PROMOCJA ATRAKCYJNOŚCI INWESTYCYJNEJ W REGIONIE).

(3.7) Infrastruktura i wiedza społeczeństwa informacyjnego

1. inwestycje w rozwój usług administracji, usług informacyjnych i baz danych lokalnej administracji publicznej, w tym np.: tworzenie Publicznych Punktów Dostępu do Internetu, wdrażanie elektronicznego obiegu dokumentów, (→ 2.3. ROZWÓJ NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII Z WYKORZYSTANIEM WŁASNEGO POTENCJAŁU B+R);

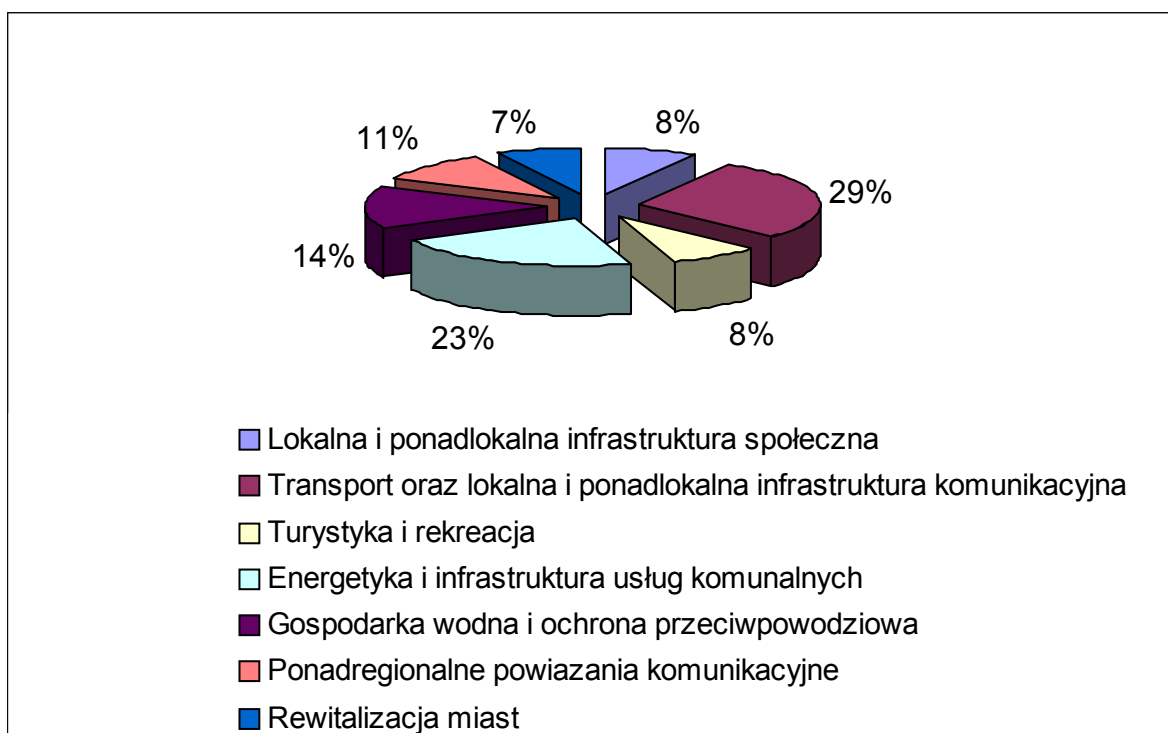
2. poprawa wyposażenia szkół i placówek oświatowych oraz urzędów administracji publicznej w sprzęt komputerowy i łącza internetowe (→ 1.1. ROZWÓJ SPOŁECZENSTWA INFORMACYJNEGO I TELEINFORMATYZACJI);
3. budowa i rozbudowa systemu szkieletowych sieci szerokopasmowych (→ 2.3. ROZWÓJ NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII Z WYKORZYSTANIEM WŁASNEGO POTENCJAŁU B+R);
4. wsparcie rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych, budowy i rozbudowy centrów zarządzania sieciami oraz tworzenie bezpiecznych sieci i systemów informatycznych w przedsiębiorstwach i instytucjach publicznych (→ 2.4. ROZWÓJ REGIONALNYCH SIECI KOOPERACYJNYCH I PRZEPIYU NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII);
5. działania związane z upowszechnianiem umiejętności obsługi komputerów i technik teleinformatycznych oraz znajomości języków obcych (w systemie szkolnym i pozaszkolnym oraz uczelniach wyższych), z uwzględnieniem celu przeciwdziałania wykluczeniu informacyjnemu zagrożonych grup społecznych oraz mieszkańców obszarów wiejskich (→ 1.1. ROZWÓJ SPOŁECZENSTWA INFORMACYJNEGO I TELEINFORMATYZACJI oraz 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
6. wdrażanie innowacyjnych rozwiązań i metod nauczania (nowatorskie programy, e-kształcenie, ICT), kształcenie na odległość w różnych formach, w tym w ramach europejskich wirtualnych kampusów (→ 1.2. WZROST POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I POPRAWA JAKOŚCI KADR);
7. rozbudowy infrastruktury upowszechniania wiedzy z wykorzystaniem rozwiązań ICT, w tym tworzenie bibliotek cyfrowych (→ 1.1. ROZWÓJ SPOŁECZENSTWA INFORMACYJNEGO I TELEINFORMATYZACJI);
8. tworzenie i funkcjonowanie systemów informacji o terenie na poziomie lokalnym i regionalnym, powiązanych z pokrewnymi strukturami: e-government, administracją publiczną, uczelniami wyższymi i sektorem B+R (→ 1.1. ROZWÓJ SPOŁECZENSTWA INFORMACYJNEGO I TELEINFORMATYZACJI);
9. doksztalcenie administracji, szczególnie w zakresie znajomości języków obcych oraz specjalistycznych dziedzin, w tym w sektorach nowoczesnych technologii (→ 5.2. POPRAWA I PROMOCJA ATRAKCYJNOŚCI INWESTYCYJNEJ W REGIONIE).

4.2. Szacunkowa alokacja wsparcia pomiędzy obszarami priorytetowymi

W ramach prac nad niniejszymi założeniami przeprowadzono ankietyzację partnerów lokalnych, w celu rozpoznania preferowanych przez nich kierunków działań prorozwojowych (zadeklarowane w ankietach projekty, działania lub przedsięwzięcia, planowane do realizacji w latach 2007-2013, które mogą być przedmiotem wsparcia ze strony polityki regionu) oraz związanej z tym skali potrzeb w zakresie środków wsparcia (szacowana wartość projektów). Stopa zwrotu przedmiotowych ankiet wyniosła ok. 50%, jednak ze względu na niewielki udział zwrotu ze strony podmiotów innych niż JST – wyniki przedstawione w niniejszym podsumowaniu nie odzwierciedlają we właściwy sposób zapotrzebowania na wsparcie wielu typów działań, które mają istotne znaczenie z punktu widzenia subregionu. Na takich wynikach zaważyły m.in. niewystarczający zakres dotychczasowej współpracy regionu z partnerami społeczno-gospodarczymi przy formułowaniu kierunków polityki regionalnej i zasad jej realizacji oraz trudności z oszacowaniem skali potrzeb w dłuższej perspektywie (2007-2013) przez podmioty nie zobligowane do formułowania własnych strategii i wieloletnich programów finansowych. W celu oszacowania skali potrzeb finansowych dla realizacji Programu Wsparcia ROP, zadeklarowane w zwróconych ankietach projekty przyporządkowano sformułowanym w niniejszych Założeniach obszarom priorytetowym wsparcia. Otrzymano w ten

sposób proporcje wydatków na poszczególne typy działań, które, z uwzględnieniem wyżej wskazanych ograniczeń w reprezentatywności przedmiotowego badania, stanowić mogą wskazówkę przy konstruowaniu programów realizujących Strategię rozwoju regionu.

Spośród 927 zadań/przedsięwzięć planowanych na lata 2007-2013, mających istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego i subregionu radomskiego, zgłoszonych przez 60 JST, instytucji i organizacji pozarządowych, orientacyjny koszt wyniesie 3 029,7 tys. zł. Najwięcej zadań dotyczy transportu oraz lokalnej i ponadlokalnej infrastruktury komunikacyjnej (852,1 tys. zł), które stanowią 28% ogólnej kwoty wszystkich zadań. Są to przede wszystkim zadania dot. budowy i modernizacji sieci dróg lokalnych (gminnych) (390, 4 tys. zł) oraz ponadlokalnych (159,3 tys. zł). Druga, co do wielkości grupa zadań dotyczy energetyki i infrastruktury usług komunalnych (679,3 tys. zł), która stanowi ponad 22% ogólnej kwoty zadań i wiąże się z rozwojem lokalnej infrastruktury technicznej, a w szczególności: rozbudową sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, modernizacją i budową oczyszczalni ścieków, modernizacją i rozbudową dystrybucyjnych sieci elektroenergetycznych i gazowych. W dalszej kolejności: gospodarka wodna i ochrona przeciwpowodziowa, wchodząca w skład obszaru priorytetowego „ochrona środowiska i przyrody” (418,6 tys. zł), stanowi ok. 14% ogólnej kwoty planowanych zadań, ponadregionalne powiązania komunikacyjne (318,3 tys. zł) – ponad 10% oraz lokalna i ponadlokalna infrastruktura społeczna (247,2 tys. zł) – ponad 8%. Pozostałe zadania stanowią odpowiednio: turystyka i rekreacja (236,4 tys. zł), rewitalizacja miast (219,9 tys. zł) – 8% i 7% ogólnej kwoty zadań. Natomiast zadania związane z mieszkalnictwem, szkolnictwem wyższym i nauką, terenami pod inwestycje, społeczeństwem obywatelskim, infrastrukturą i wiedzą społeczeństwa informacyjnego oraz gospodarką rolną stanowią łącznie niewiele ponad 3% ogólnej kwoty zadań.

Wykres 5. Koszt realizacji zadań (w % do ogółu zadań)

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie ankiet przeprowadzonych w ramach niniejszego opracowania.

4.3. Koncepcja przestrzenna Programu Działań w ROP

Koncepcja przestrzenna Programu Działań w ROP stanowi zgodny z istotą polityki przestrzennej zapis kryteriów alokacji wsparcia, stanowiących wytyczne realizacyjnej tego programu (podstawa merytoryczną dla określenia zasad rankingowania projektów ubiegających się o wsparcie ze strony polityki regionalnej).

Dotychczasowe kierunki alokacji przestrzennej wsparcia w polityce regionalnej Mazowsza obejmują:

- wsparcie adresowane do **obszaru metropolitalnego** (narzędzia: definicje celów, priorytetów i kierunków wsparcia w strategii rozwoju regionu, definicje działań wraz z przyporządkowanymi do nich środkami wsparcia) w regionalnych programach operacyjnych, instrumentacja planowania przestrzennego na szczeblu regionalnym, w tym odrębny dokument programowy polityki rozwoju regionalnego: Plan zagospodarowania przestrzennego OMW,
- wsparcie adresowane do obszarów problemowych, w tym ROP (narzędzia: definicje celów, priorytetów i kierunków wsparcia w strategii rozwoju regionu, definicje celów, priorytetów i kierunków wsparcia w programach wsparcia obszarów problemowych, w tym projektowanego programu wsparcia ROP, instrumentacja planowania przestrzennego na szczeblu regionalnym),
- wsparcie adresowane do **obszarów podlegających restrukturyzacji** (narzędzia: definicje działań wraz z przyporządkowanymi do nich środkami wsparcia) w ZPORR i RPO na lata 2004–2006,
- wsparcie adresowane do **obszarów wiejskich** (narzędzia: definicje celów, priorytetów i kierunków wsparcia w strategii rozwoju regionu, definicje działań wraz z przyporządkowanymi do nich środkami wsparcia) w regionalnych programach operacyjnych, instrumentacja planowania przestrzennego na szczeblu regionalnym,
- wsparcie adresowane do **miast** (narzędzia: jak wyżej),
- wsparcie adresowane do **ośrodków subregionalnych**, w tym Radomia (narzędzia: definicje celów, priorytetów i kierunków wsparcia w strategii rozwoju regionu, instrumentacja planowania przestrzennego na szczeblu regionalnym).

Koncepcja przestrzenna Programu Działań w ROP stanowi konkretyzację strategicznych rozstrzygnięć w postaci:

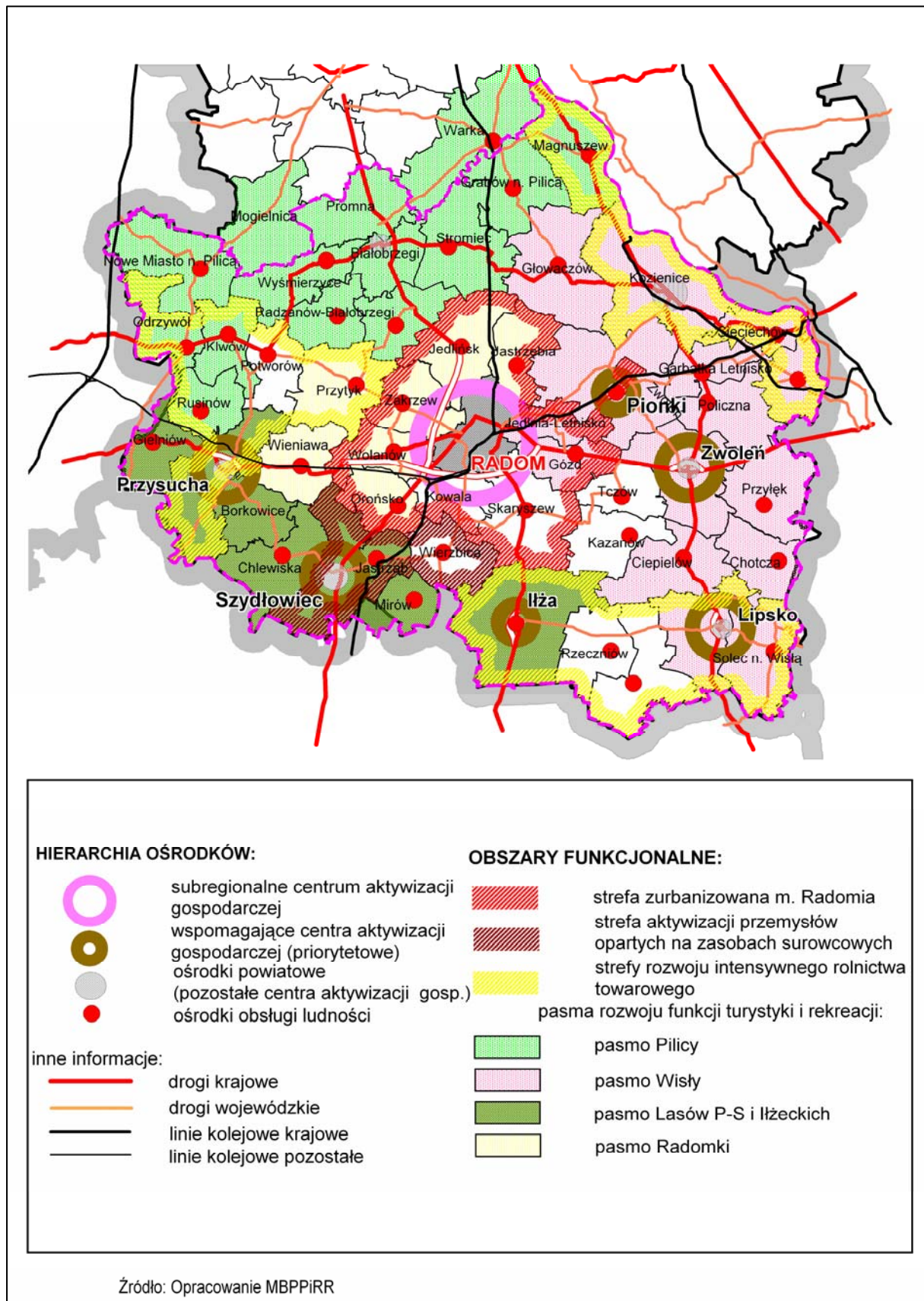
- docelowej, hierarchicznej sieci ośrodków policentrycznej struktury ROP:
  - **subregionalne centrum aktywizacji gospodarczej – m. Radom;**
  - **wspomagające centra aktywizacji gospodarczej (wszystkie pozostałe ośrodki powiatowe), w tym wskazane w PZPWM ośrodki miejskie o wyższym stopniu priorytetowości wsparcia;**
  - **ośrodki obsługi ludności (ośrodki gminne).**
- określenia zasięgu perspektywicznego rozwoju obszarów funkcjonalnych (w tym obszaru strefy zurbanizowanej m. Radomia, pasm rozwoju funkcji turystyki i rekreacji, obszarów specjalizacji w produkcji rolnej itp.):
  - **strefa zurbanizowana miasta Radomia;**
  - **strefa aktywizacji przemysłów opartych na zasobach surowcowych;**
  - **strefy rozwoju intensywnego rolnictwa towarowego;**
  - **pasma rozwoju turystyki i rekreacji.**
- docelowej sieci powiązań komunikacyjnych i infrastrukturalnych pomiędzy ośrodkami i obszarami funkcjonalnymi, w tym sieć dróg tworzących **powiązania komunikacyjne o znaczeniu ponadlokalnym**, obejmująca drogi:
  - **ponadregionalne (krajowe);**

- pomiędzy ośrodkami miejskimi oraz większymi generatorami ruchu ROP, a ośrodkiem metropolitalnym;
- pomiędzy ośrodkami miejskimi oraz większymi generatorami ruchu ROP;
- pomiędzy ośrodkami miejskimi i gminnymi ośrodkami na obszarach wiejskich;
- pomiędzy ośrodkami miejskimi, a obszarami funkcjonalnymi turystyki i rekreacji, wykorzystywane jako szlaki turystyczne.

Zastosowanie wyżej wymienionych przestrzennych kategorii adresowania wsparcia ma na celu koncentrację wsparcia na kluczowych elementach sieci policentrycznej, w celu realizacji strategicznych wytycznych polityki regionalnej (działania o znaczeniu ponadlokalnym).

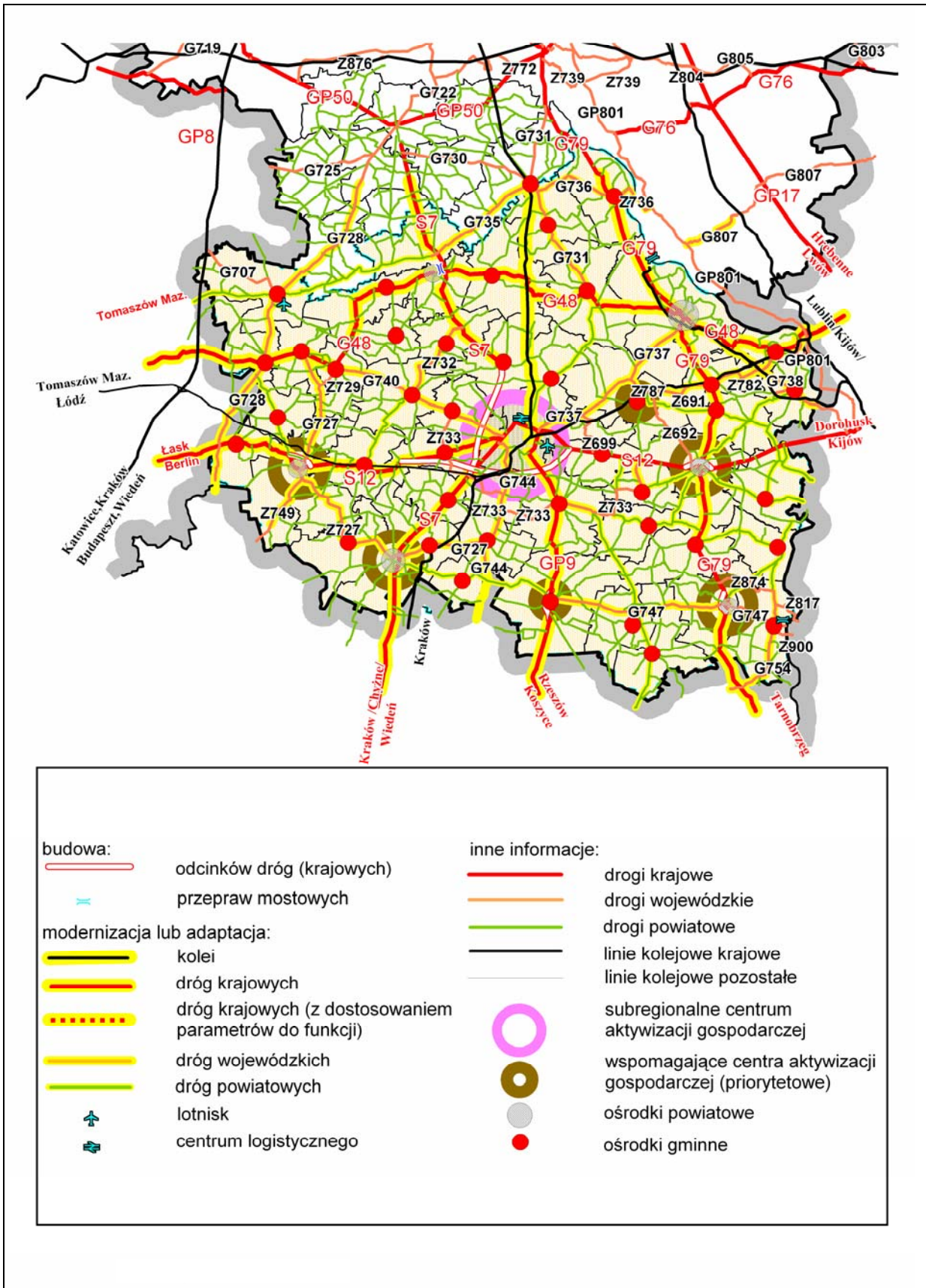
Granice obszarów funkcjonalnych wyznaczono w oparciu o granice administracyjne gmin, w celu ułatwienia koordynacji alokacji wsparcia rozwoju w stosunku do tych obszarów z zasadami programowania operacji funduszy strukturalnych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego oraz innych programów, których beneficjentami mogą być partnerzy lokalni, w tym zwłaszcza jednostki samorządu lokalnego (Mapa 14, 15).

Mapa 14. Rozwój sieci ośrodków i obszarów funkcjonalnych

Źródło: Opracowanie MBPR

Mapa 15. Rozwój sieci powiązań. Komunikacja.

Źródło: Opracowanie MBPR

4.3.1. Strefa zurbanizowana miasta Radomia

Strefa ta obejmuje gminy, których funkcjonalno-przestrzenne powiązania z ośrodkiem radomskim są najsilniejsze, przejawiają się m.in. w procesach dekoncentracji osadnictwa z Radomia w kierunku gmin ościennych, opisanych wyżej, w podrozdziale 5.1. Do strefy tej zaliczono następujące gminy: **m. Radom, m. Pionki, Jastrzębia, Jedlińsk, Zakrzew, Wolanów, Orońsko, Kowala, Skaryszew, Gózd.**

Działania wspierające rozwój przedmiotowej strefy winny uwzględniać następujące, właściwe dla tego obszaru cele:

- zapobieganie niekontrolowanego rozpraszania się osadnictwa (zwłaszcza funkcji mieszkalnych), powodującego problemy komunikacyjne, zwiększenie kosztów uzbrojenia terenów zajmowanych pod zabudowę, zmniejszanie powierzchni i przerywanie ciągłości terenów otwartych (które mogą służyć celom rekreacji i wypoczynku dla mieszkańców obszarów zurbanizowanych oraz posiadających istotne funkcje ekologiczne), zajmowanie terenów rezerw pod planowane korytarze transportowe i infrastrukturalne;
- integracja komunikacyjna obszarów intensywnie zainwestowanych (i planowanych pod takie zainwestowanie) z ośrodkiem radomskim, którego funkcje i potencjał sprawiają, że dla całej strefy zurbanizowanej stanowi on centrum obsługi ludności w zakresie usług publicznych i komercyjnych oraz najważniejszy rynek pracy i zbytu;
- utworzenie i utrzymanie rezerw terenów pod korytarze komunikacyjne i infrastrukturalne, tworzące kluczowe powiązania zewnętrzne obszaru;
- ochrona zasobów środowiska decydujących o jakości życia mieszkańców i atrakcyjności inwestycyjnej całego obszaru strefy zurbanizowanej m. Radomia.

Zakłada się, że osiągnięcie ww. celów umożliwi uformowanie zwartego obszaru funkcjonalnego, tworzącego łatwo dostępny rynek pracy i zbytu, o potencjale umożliwiającym trwały rozwój.

Zwłaszcza integracja komunikacyjna gmin strefy z ośrodkiem radomskim skutkować winna podwyższeniem poziomu życia mieszkańców (poprawa dostępności usług publicznych i komercyjnych na poziomie niedostępnym dla pojedynczych gmin podmiejskich) i aktywizacją gospodarczą (udostępnienie szerszego i zróżnicowanego rynku pracy i zbytu, rozwój sieci kooperacyjnych pomiędzy przedsiębiorstwami zlokalizowanymi w strefie oraz rozwój powiązań przedsiębiorstw z instytucjami otoczenia biznesu, zlokalizowanymi w ośrodku radomskim itp.). Rozwiązania komunikacyjne w obrębie strefy zurbanizowanej, które mogą być przedmiotem wsparcia ze strony polityki regionalnej, winny preferować transport publiczny ponad transport indywidualny oraz powiązania ponadlokalne (ponadgminne) w stosunku do powiązań lokalnych. Szczególny nacisk winien być położony na kreowanie rozwiązań zintegrowanych (obejmujących lokalne i ponadlokalne systemy transportu, w powiązaniu z rozwiązaniami organizacji ruchu ograniczającymi dostępność stref o największym zagęszczeniu dla samochodów indywidualnych na rzecz transportu publicznego, ruchu rowerowego, rozwiązaniami promującymi bezpieczeństwo na drogach oraz ochronę środowiska itp.). Wsparcie dla rozwoju sieci drogowej winno być limitowane do tras tworzących powiązania zewnętrzne strefy, powiązania pomiędzy ośrodkami strefy oraz jej ważniejszymi generatorami ruchu (podstawowy układ sieci drogowej strefy).

Realizacja działań nakierowanych na koncentrację zainwestowania i zapobieganie jego rozpraszania się (preferencja wsparcia dla projektów związanych z kompleksowym przygotowaniem terenów pod inwestycje) winna skutkować obniżeniem kosztów uzbrojenia terenów, lepszym skomunikowaniem terenów osiedleńczych z ośrodkami obsługi ludności i obszarami koncentracji funkcji gospodarczych, poprawą stanu środowiska przyrodniczego oraz minimalizacją konfliktów funkcjonalno-przestrzennych z korytarzami infrastrukturalnymi

i obszarami systemu przyrodniczego. Zachowanie ciągłego systemu terenów otwartych, przestrzennie i funkcjonalnie skorelowanego z systemem przyrodniczym winno być celem rozszerzania ochrony prawnej środowiska i przyrody na nowe obszary strefy zurbanizowanej Radomia.

Struktura i potencjał demograficzny strefy zurbanizowanej miasta radomia w ogólnym bilansie i pod warunkiem funkcjonalno-przestrzennej integracji tej strefy – powinny, przynajmniej częściowo, zniwelować prognozowane, niekorzystne trendy starzenia się, wyludnienia i kurczenia grupy aktywnej zawodowo w ośrodku radomskim.

4.3.2. Strefy rozwoju funkcji produkcyjnych

Strefa aktywizacji przemysłów opartych na zasobach surowcowych

Strefa ta obejmuje gminy zlokalizowane na obszarach występowania złóż surowców mineralnych, których eksploatacja posiada już istotne tradycje i może być czynnikiem rozwoju tych gmin. Do strefy tej zaliczono gminy: **Szydłowiec (gm. i m.), Jastrząb i Wierzbica**.

Działania wspierające rozwój przedmiotowej strefy winny uwzględniać następujące, właściwe dla tego obszaru cele:

- transportowa integracja strefy z ośrodkiem radomskim i jego strefą zurbanizowaną (w celu stymulacji związków funkcjonalnych z rynkiem tego ośrodka) oraz rozwój innych powiązań zewnętrznych, zwłaszcza z regionem świętokrzyskim;
- stymulowanie rozwoju rynku wewnętrznego dla lokalnej produkcji, opartej na zasobach surowcowych;
- utworzenie i utrzymanie rezerw terenów pod korytarze komunikacyjne i infrastrukturalne, tworzące kluczowe powiązania zewnętrzne obszaru;
- stymulowanie rozwoju sieci kooperacyjnych i kształtowanie zasobów ludzkich pod kątem rozwoju gospodarki opartej na zasobach lokalnych;
- ochrona zasobów poprzez zapobieganie zainwestowaniu terenów górniczych i okolic złóż, które może powodować konflikty funkcjonalno-przestrzenne.

Strefy rozwoju intensywnego rolnictwa towarowego

Strefy te zlokalizowane są na obszarach o najwyższej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej i utrwalonych kierunkach towarowej produkcji rolnej. Do poszczególnych stref zaliczono odpowiednio: strefa zachodnia – gminy: **Odrzywół, Klwów, Potworów, Przytyk, Rusinów i Przysucha**; strefa północno-wschodnia – gminy: **Magnuszew, Kozienice, Sieciechów i Gniewoszków**; strefa południowo-wschodnia – gminy: **Ilża, Rzecznów, Sienno, Lipsko i Solec n/Wisłą**.

Działania wspierające rozwój przedmiotowych stref winny uwzględniać następujące, właściwe dla nich cele:

- transportowa integracja stref z ośrodkiem radomskim i jego strefą zurbanizowaną (w celu stymulacji związków funkcjonalnych z rynkiem tego ośrodka) oraz rozwój innych powiązań zewnętrznych, zwłaszcza z OMW;
- poprawa skomunikowania obszarów wiejskich z rynkami zbytu i obszarami koncentracji przemysłu rolno-spożywczego;
- stymulowanie rozwoju sieci kooperacyjnych pomiędzy producentami i przemysłem rolno-spożywczym oraz kształtowanie zasobów ludzkich pod kątem rozwoju gospodarki opartej na zasobach lokalnych;
- utworzenie i utrzymanie rezerw terenów pod korytarze komunikacyjne i infrastrukturalne, tworzące kluczowe powiązania zewnętrzne stref;
- ochrona zasobów środowiska (rolniczej przestrzeni produkcyjnej) poprzez rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, poprawę stosunków wodnych, zapobieganie niekontrolowanemu rozpraszaniu się osadnictwa itp.

Realizacja ww. celów winna umożliwić rozwój gospodarki opartej na zasobach endogenych obu typów stref funkcjonalnych.

4.3.3. Pasma rozwoju turystyki i rekreacji

Obszary funkcjonalne pasm turystyki i rekreacji zlokalizowane są na obszarach peryferyjnych ROP oraz w sąsiedztwie strefy zurbanizowanej Radomia. Ich funkcje winny być zróżnicowane w stosunku do rangi, jaką mają w strukturze funkcjonalnej całego regionu. Obszary przyległe do strefy zurbanizowanej (pasmo Radomki) mają za zadanie obsługę tej strefy w zakresie usług wypoczynku i rekreacji dla ludności ośrodka Radomskiego, natomiast obszary pasm Wisły i Pilicy oraz Lasów Przysusko-Szydłowieckich i Iłżeckich (potencjalnie) będą pełnić funkcje turystyczno-rekreacyjne o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym.

Działania wspierające rozwój przedmiotowych pasm winny uwzględniać następujące, właściwe dla nich cele:

- transportowa integracja pasm z ośrodkiem radomskim i jego strefą zurbanizowaną (w celu stymulacji związków funkcjonalnych z rynkiem tego ośrodka) oraz rozwój powiązań zewnętrznych, zwłaszcza z OMW, w przypadku obszarów atrakcyjnych turystycznie o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym (aktualnym i potencjalnym);
- integracja rozwoju sieci transportowej w obrębie pasm z planowanym rozwojem szlaków turystycznych;
- utworzenie i utrzymanie rezerw terenów pod korytarze komunikacyjne i infrastrukturalne, tworzące kluczowe powiązania zewnętrzne pasm;
- zachowanie i adaptacja walorów środowiska kulturowego przedmiotowych pasm, w tym dziedzictwa kultury materialnej ośrodków węzłowych i uzupełniających, dla celów wzmocnienia integracji społecznej, kreowania tożsamości kulturowej Ziemi Radomskiej oraz rozwoju funkcji gospodarczych, w tym zwłaszcza związanych z turystyką i rekreacją;
- ochrona zasobów środowiska poprzez rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej na obszarach osadnictwa, budowę zbiorników wodnych o funkcji rekreacyjnej, zapobieganie niekontrolowanego rozpraszania się osadnictwa, ograniczenia lokalizacji funkcji uciążliwych, obejmowanie ochroną prawną obszarów cennych przyrodniczo, itp.;
- integracja ochrony środowiska i przyrody z rozwojem gospodarczym pasm w oparciu o funkcje turystyki i rekreacji.

Z uwagi na fakt, że dwa z pasm rozwoju funkcji turystyki i rekreacji, wytyczonych na Radomskim Obszarze Problemowym (pasma o znaczeniu regionalnym: Wisły i Pilicy), były już przedmiotem prac studialnych MBPPIRR – niżej zamieszczono bardziej szczegółowe omówienie zakładanych kierunków ich rozwoju.

Pasmo Wisły

Pasmo Wisły charakteryzuje się różnorodnością form turystyki. Ze względu na bogactwo występowania przyrodniczych form ochrony przyrody, popularną formą turystyki jest turystyka przyrodnicza, w tym kwalifikowana. Sieć szlaków turystycznych służących temu rodzajowi turystyki jest stosunkowo bogata, natomiast wymaga doposażenia na całym obszarze zaplecze infrastrukturalne w postaci parkingów, miejsc postojowych z małą gastronomią i infrastrukturą sanitarną.

Kierunki zagospodarowania pasma

- wprowadzenie żeglugi pasażerskiej z pełną infrastrukturą na obszarze całej Wisły Zgodnie z „Programem dla Wisły i jej dorzecza na lata 2000–2020”; z zagospodarowaniem wodnym związany jest element rekreacji nad zbiornikami wodnymi – zarówno o naturalnym charakterze, jak i sztucznie ukształtowanymi przez człowieka (południowa część obszaru w zasięgu oddziaływania Kozienic, Jedlni Letnisko, Pionek); zaleca się kreować

- ośrodki rekreacyjno-turystyczne, z pełnym wyposażeniem oraz dostosowane do naturalnej pojemności turystycznej terenów;
- zgodnie z trendami turystyki światowej rozszerzenie ofert i obszarów turystycznych o agroturystykę (głównie północna i południowa część szlaku); ta forma turystyki sprzyja środowisku, będąc zarazem elementem rozwoju gospodarczego, związanego ze wzrostem zatrudnienia w działalności pozarolniczej;
  - urządzenie oraz dalsza rozbudowa szlaków turystycznych związanych z wybitnymi postaciami sztuki polskiej, w przypadku ROP: Janem Kochanowskim. Szlak turystyczny Jana Kochanowskiego z uwagi na charakter jego twórczości nie utożsamianej wyłącznie z Mazowszem mógłby być bardziej wydłużony, tj. z Czarnolasu w kierunku województwa lubelskiego;
  - rozwój turystyki przyrodniczej, w tym kwalifikowanej – ta forma turystyki rozwija się głównie w oparciu o walory przyrodnicze, stosunkowo bogato uwidaczniające się w Paśmie Wisły. Wśród walorów szczególnie atrakcyjnych dla tego rodzaju turystyki wskazuje się: Kozienicki Park Krajobrazowy, malownicze obszary związane ze skarpą Wisły, gdzie wyznaczono najatrakcyjniejsze szlaki turystyczne. Obszary szczególnie chronione średnio i drobnoprzestrzenne (np. rezerваты) przejawiają największe przesłanki dla rozwoju turystyki przyrodniczej, aczkolwiek ze względu na ograniczenia zawarte w zapisach dotyczących ich ochrony mogą być one udostępniane tylko na określonych zasadach (może też istnieć całkowity zakaz wstępu do obiektu);
  - rozwój turystyki kulturowej, w tym miejskiej – na analizowanym terenie ważniejszą rolę w turystyce miejskiej i kulturowej odgrywają Kozienice, mniejszą Zwoleń;
  - rozwój turystyki biznesowej i konferencyjnej – związanej z ruchem osób podejmujących podróże w celu uczestniczenia w szkoleniach, seminariach, zjazdach i konferencjach itp., ten rodzaj turystyki ma grupowy, krótkotrwały i elitarny charakter. Na obszarze radomskim występują następujące obszary posiadające predyspozycje do rozwoju tej formy turystyki: tereny położone w rejonie Kozienickiego Parku Krajobrazowego (Jedlnia-Letnisko oraz Augustów);
  - rozwój turystyki wiejskiej (agroturystyki, turystyki letniskowej) – Turystyka wiejska rozwija się w oparciu o walory przyrodnicze i krajobrazowe, które stanowią niezbędny aspekt dla jej zróżnicowanych form: agroturystyki i turystyki letniskowej. Obszarami w Paśmie Wisły, które charakteryzują się nagromadzeniem coraz bardziej rozpowszechnionej wśród mieszkańców miast formy aktywnego wypoczynku – agroturystyki są obszary gmin: Magnuszew, Sieciechów, Głowaczów, Zwoleń, Garbatka Letnisko, Solec nad Wisłą. Inną formą turystyki wiejskiej jest turystyka letniskowa określana mianem „drugich domów” mieszkańców miast. Terenami letniskowymi w paśmie Wisły są gminy: Magnuszew, Głowaczów, Garbatka Letnisko, Pionki;
  - rozwój turystyki zdrowotnej – miejscowością związaną z tradycjami uzdrowiskowymi jest także Garbatka-Letnisko, z blisko stuletnimi tradycjami leczenia chorób płucnych;
  - rozwój turystyki wodnej – Wisła – jako królowa polskich rzek, ze względu na walory przyrodnicze stanowi trasę kajakową na całej długości Pasma. Na pewnych odcinkach jest to także sezonowa trasa żeglugi pasażerskiej. Możliwość uprawiania turystyki wodnej istnieje także w dopływach Wisły oraz dzięki lokalizacji zbiorników wodnych, także w południowej części pasma (Kozienice, Jedlnia-Letnisko, Pionki, Zwoleń);
  - wykreowanie obszarów węzłowych pasma – w celu najlepszego wyzyskania potencjału pasma postuluje wykreowania tzw. ośrodków węzłowych oraz wspomagających, jako głównych obszarów wsparcia rozwoju jego funkcji turystycznych i wypoczynkowych. W obrębie ROP wyróżniono częściowo wykształcony ośrodek węzłowy o znaczeniu ponadregionalnym: Czarnolas – jako węzeł turystyki kulturowej i weekendowej oraz turystyki letniskowej. Obok ośrodków węzłowych istotne znaczenie dla rozwoju turystyki

mają ośrodki wspomagające, stosunkowo licznie wykształcone w Paśmie Wisły. Należą do nich miejscowości:

- Zwoleń – ośrodek turystyki kulturowej i agroturystyki,
  - Jedlnia-Letnisko – ośrodek turystyki wodnej i agroturystyki,
  - Garbatka-Letnisko – ośrodek turystyki wypoczynkowej oraz uzdrowiskowej,
  - Solec nad Wisłą – ośrodek turystyki kulturowej i agroturystyki;
- wykreowanie i/lub doposażenie w infrastrukturę towarzyszącą oraz promocja szlaków turystycznych – w oparciu o przeprowadzone analizy uwarunkowań przyrodniczo-kulturowych oraz transportowych wskazano potencjalne – główne trasy turystyczne przedmiotowego pasma w obrębie ROP. Trasy te, uwzględniając w szczególności środki lokomocji przedstawiają się następująco:

Trasy wodne

- na odcinku Wisły między Kozienicami, Janowcem, Kazimierzem n/Wisłą i Solcem możliwe wykorzystanie szlaku wodnego dla integracji obszarów atrakcyjnych turystycznie po stronie województwa mazowieckiego i w regionie lubelskim (odcinek ten może być również rejonem uprawiania sportów wodnych).
- trasa spływów kajakowych na Zagożdżonco w obrębie KPK na odcinku do Kozienic.

Trasy kolejowe (kolejki wąskotorowe)

- pętla Leśnej kolejki wąskotorowej w Puszczy Kozienickiej: Pionki Leśniczówka-Kociołki – (Kobyli Las) – Garbatka-Letnisko – Pionki. Trasie towarzyszą liczne istniejące obiekty, ale także obiekty stanowiące przedmiot projektów wskazanych do wsparcia.

Trasy samochodowe (mieszane)

- trasa nadwiślańska z Sycyny poprzez Czarnolas, Sieciechów, Magnuszew, Czersk przez Warszawę, Modlin, Zakroczym, Czerwińsk, Wyszogród do Płocka – trasa samochodowo-motocyklowa, z możliwością wykorzystania komunikacji publicznej; powiązanie tej trasy z trasami w województwie lubelskim (z Sycyny do Puław – Kazimierza nad Wisłą – Janowca).
- Trasa samochodowa śladami Kochanowskiego: Radom – Sycyna – Zwoleń – Czarnolas – Janowiec w kierunku Sandomierza.

Trasy rowerowe

- Zielony Szlak Rowerowy wzdłuż skarpy wiślanej (zintegrowany w ramach kompleksowego projektu „Szlaku bursztynowego”), Proponowana na tym odcinku trasa osi głównej szlaku to: Lipsko – Sycyna – Zwoleń – Czarnolas (boczna odnoga do Gniwoszowa, Sieciechowa i Opactwa) – Policzna – Garbatka – Letnisko – Pionki – Puszcza Kozienicka (połączenie z pętlą turystyczną w obrębie puszczy) – Kozienice – Magnuszew – Warka – Mniszew – Góra Kalwaria.
- „Szlak Żółwia i Dinozaura” – projektowany szlak tematyczny, rozpoczynający się w Województwie Świętokrzyskim, projektowany przebieg na terenie ROP przez Solec n/Wisłą, wzdłuż Wisły z odnogą w kierunku Solca, Chotczę, Lucimię do Janowca (w regionie lubelskim).

Wszystkie szlaki pasma, zwłaszcza rowerowe, powinny zostać powiązane ze sobą i stworzyć spójny, jednolity system. Dotyczy to także szlaków wchodzących w skład pozostałych pasm ROP, przechodzących przez bardzo atrakcyjne tereny południowej części ziemi radomskiej. Istnieje zwłaszcza potrzeba i możliwość przeprowadzenia szlaku w ramach pasma Lasów Przysusko-Szydłowieckich i Iłżeckich oraz pasma Pilicy, a mianowicie na trasie: Lipsko – Iłża – Szydłowiec – Przysucha – dolina rzeki Pilicy – Warka – Góra Kalwaria.

Szlaki piesze mają charakter głównie lokalny, dlatego też nie są tu wyszczególnione.

Pasmo Pilicy

Wyróżniające Pasmo Pilicy walory opierają się na zachowanej w znacznym stopniu naturalności przyrody i krajobrazu, jak również dobrze zachowanym dziedzictwie kulturowym w postaci zabytkowych obiektów architektury sakralnej, pałacowo dworskiej, a także budownictwa drewnianego, pomników i miejsc pamięci narodowej. Obszary i obiekty te wymagają zachowania i ochrony, stwarzając zarazem szanse dla rozwoju gospodarczego obszaru. Rzeka Pilica – największy, nieuregulowany lewobrzeżny dopływ Wisły z uwagi na walory przyrodniczo-krajobrazowe jest na całej swej długości jednym ze znaczących w skali kraju „kajakowym szlakiem wodnym” o zróżnicowanym tu stopniu trudności. Specyficzne funkcje pasma związane są także z Sanktuarium Maryjne w Starej Błotnicy oraz potencjalnym ośrodkiem uzdrowiskowym w Magnuszewie.

Kierunki zagospodarowania pasma

- uruchomienie spływów kajakowych na całym odcinku Pilicy; istotnym aspektem związanym z turystyką wodną jest również rozwój rekreacji nad zbiornikami wodnymi, zarówno naturalnymi, jak i sztucznie ukształtowanymi przez człowieka (Gostomia, Nowe Miasto n/Pilicą), przy czym zaleca się kreować ośrodki rekreacyjno-turystyczne w dostosowaniu do naturalnej pojemności (chłonności) turystycznej obszaru;
- wydobywanie i wzmocnienie roli Magnuszewa – jako miejscowości uzdrowiskowej; w jego rejonie powinien powstać obszar uzdrowiskowy z wykorzystaniem walorów miejscowego klimatu i krajobrazu, a nade wszystko wykrytych tu źródeł wód mineralnych. Na uwagę zasługuje również przywrócenie dawnej roli Nowego Miasta, w obrębie którego w okresie przedwojennym funkcjonował renomowany, cieszący się uznaniem również za granicami kraju zakład przyrodolecznicy;
- zgodnie z trendami panującymi w turystyce międzynarodowej: rozszerzenie ofert i obszarów turystycznych o agroturystykę (głównie nadpilicka i nadwiślańska część Pasma, zwłaszcza rejon gmin: Nowe Miasto n/Pilicą, Grabów n/Pilicą, Warka, Promna, Magnuszew), przedmiotowa forma turystyki sprzyja środowisku, będąc tu zarazem elementem rozwoju gospodarczego związanego ze wzrostem zatrudnienia w działalności pozarolniczej;

Priorytety tematyczne:

- rozwój szlaków turystycznych związanych z wybitnymi i zasłużonymi postaciami: pianistą Markiem Drewnowskim oraz bohaterami walk narodowowyzwoleńczych – Kazimierzem Pułaskim i Piotrem Wysockim; przedmiotowe szlaki wymagają doinwestowania infrastrukturalnego, głównie poprzez lepsze oznakowanie wraz z informacją turystyczną oraz rozbudowę bazy gastronomicznej;
- kultywowanie tradycji kultury niematerialnej występującej w Nowym Mieście, Rusinowie, Odrzywole (zachodnia część Pasma) oraz Magnuszewie; zachowana tu tradycja ludowa związana jest z wyciankarstwem, tkactwem i regionalnymi strojami, świadcząc o tożsamości regionu;
- rozwój turystyki przyrodniczej w oparciu o: projektowane parki krajobrazowe – Park Krajobrazowy Dolnej Pilicy i Park Krajobrazowy Doliny Środkowej Wisły, zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina rzeki Mogielanki”, obszar chronionego krajobrazu „Dolina rzeki Pilicy i Drzewiczki” oraz Puszcze – Nadpilicka i Stromiecka z cennymi rezerwatami przyrody – zwłaszcza o charakterze krajobrazowym;
- rozwój turystyki miejskiej, kulturowej i pielgrzymkowej w oparciu o: miasta historyczne tj.: Nowe Miasto n/Pilicą, Mogielnica, Wyśmierzyce, Białobrzegi i Warka; obiekty muzealne i galerie w Warce, Mogielnicy i Nowym Mieście n/Pilicą; założenia pałacowo-ogrodowe i dworsko-parkowe wzdłuż lewego brzegu Pilicy; miejsca pamięci (przyczółek warecko-magnuszewski); Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Starej Błotnicy;
- rozwój turystyki biznesowej i konferencyjnej w oparciu o ośrodki Warka i Białobrzegi;
- rozwój turystyki wiejskiej (agroturystyka, turystyka letniskowa);

- rozwój turystyki zdrowotnej w oparciu o ośrodek o statusie uzdrowiska – Magnuszew (wody mineralne chlorkowo-siarczanowo-sodowe silnie zmineralizowane o dużej zawartości jodu, możliwe do wykorzystania do kąpieli i inhalacji).
- rozwój turystyki wodnej w oparciu o „Szlak wodny dolnej Pilicy”, w tym lokalizacja ośrodków obsługi sportów wodnych w Warce, Białobrzegach i Nowym Mieście n/Pilicą.
- rozwój lub wykreowanie ośrodków węzłowych i wspomagających – potencjalnymi ośrodkami węzłowymi pasma Pilicy, o dużym znaczeniu dla rozwoju turystyki są: Warka (węzeł turystyki kulturowej, biznesowej, hipicznej, wodnej i krajobrazowej), Białobrzegi (węzeł turystyki kulturowej, weekendowej, wodnej i krajobrazowej oraz biznesowej), Nowe Miasto n/Pilicą (węzeł turystyki kulturowej, wodnej, letniskowej i krajobrazowej); ośrodki wspomagające: ośrodki turystyki kulturowej, krajobrazowej – Mogielnica, Wyśmierzyce, Grabów n/Pilicą, Stromiec, Magnuszew; ośrodek turystyki kulturowej i pielgrzymkowej Stara Błotnica; ośrodek turystyki kulturowej i krajobrazowej Promna; ośrodki turystyki kulturowej – Odrzywół, Rusinów, Radzanów.

Uwzględniając uwarunkowania i zainteresowanie określonym rodzajem turystyki w zakresie infrastruktury przedmiotowego pasma Doliny Pilicy wskazane jest:

- modernizacja istniejących ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych (sportowe) w Warce, Białobrzegach i Nowym Mieście n/Pilicą;
- rozbudowa bazy noclegowej i gastronomii o średnim standardzie jako oferty dla przeciętnie zamożnego turysty (szczególnie w rejonie Warki, Białobrzegów, Nowego Miasta oraz Starej Błotnicy);
- unowocześnienie istniejących stanic wodnych (Nowe Miasto, Białobrzegi, Warka);
- wykreowanie i/lub doposażenie w infrastrukturę towarzyszącą oraz promocja szlaków turystycznych:
  - Trasy samochodowe (o znaczeniu regionalnym):
    - trasa Radom – Odrzywół – Nowe Miasto n/Pilicą – Mogielnica – Grójec – Warka – Kozienice – Radom;
    - „Pętla Grójecka”, po zabytkowych zespołach pałacowo-parkowych i dworsko-parkowych o unikalnym charakterze w skali kraju: Grójec – Jasieniec – Wola Boglewska – Nowa Wieś – Warka – Mechanice – Parczew – Michałów – Promna – Przybyszew – Tomczyce – Mogielnica – Wodziczna – Dylew – Łęczeszycy – Belsk Duży – Mała Wieś – Grójec.

Trasy kolejowe:

- Grójecka Kolej Wąskotorowa: z Nowego Miasta nad Pilicą przez Mogielnicę, Grójec, Tarczyn do Piaseczna (reaktywowanie na całym przewidzianym do realizacji odcinku).

Trasy rowerowe:

- trasy rowerowe „Po Puszczy Stromieckiej”,
- ścieżka rowerowo-turystyczna z Domaniewic do Nowego Miasta n/Pilicą,
- „Rowerem przez gminę Radzanów” – szlak okrężny.

Doposażenie kompleksowe szlaków pieszych i rowerowych, szczególnie w miejscach postojowych (oznakowanie, zadaszenia, miejsca parkowania rowerów, mała gastronomia i zaplecze sanitarne) oraz zwiększenie liczby urządzonych (wytyczonych i oznakowanych) szlaków rowerowych, np. w oparciu o przedłużenie szlaku Domaniewice – Nowe Miasto wzdłuż Pilicy lewym brzegiem przez miejscowości: Wola Pobiedziska – Tomczyce – Michałowice – Świdno – Dębnowola – rozgałęzienie do m. Wyśmierzyce – Przybyszew – Pacew – Góry – droga Nr7 – Fałęcice – Białobrzegi (długi odcinek około 30 km - może być podzielony na etapy).

Trasy wodne:

- Szlak Wodny Dolnej Pilicy z przeprawą promową w miejscowości Domaniewice i Biejków (fragment szlaku kajakowego ciągnącego się z Tomaszowa Mazowieckiego poprzez Spałę, Nowe Miasto nad Pilicą, Białobrzegi, Warkę aż do Wisły) – oznakowanie i rozbudowa infrastruktury.
- zapewnienie możliwości korzystania z ogólnodostępnej sieci kanalizacji i wody (lub wprowadzenie innych rozwiązań) na obszarach intensywnej zabudowy lub koncentracji działek letniskowych,;
- rozwój agroturystyki, zwłaszcza w obrębie obszarów o znacznych walorach przyrodniczo-krajobrazowych (na zachód i południe od Nowego Miasta n/Pilicą oraz tereny gmin: Magnuszew, Warka, Promna, Grabów n/Pilicą);
- przeprowadzanie prac restauracyjnych i renowacyjnych w odniesieniu do obiektów zabytkowych (zwłaszcza zespoły pałacowo-parkowe i dworkowe w: Nowym Mieście n/Pilicą, Świdnie, Koziętulach i in.);
- ustanowienie ochrony prawnej dla cennych przyrodniczo i krajobrazowo obszarów (projektowane parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i inne).

4.4. Podmiot Programu Działań w ROP

W układzie podmiotowym programu wyróżniono następujących partnerów lub grupy partnerów:

- **samorząd regionu wraz z organami i instytucjami właściwymi w sprawie programowania i realizacji polityki regionalnej oraz podległymi podmiotami sektora publicznego;**
- **samorządy lokalne wraz z podległymi podmiotami sektora publicznego;**
- **samorządy gospodarcze i inne organizacje sektora produkcji;**
- **pozarządowe organizacje społeczne.**

Każdej z wymienionych grup należy zapewnić udział w tworzeniu i realizacji programu, stosowny do roli, jaką pełnić powinny zgodnie ze swoją właściwością.

4.4.1. Rola regionu

Realizacja zadań własnych w zakresie polityki regionalnej na obszarze problemowym (kompetencje pozostające w wyłącznej właściwości samorządu regionu, w zakresie regulowanym ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa) w tym:

- rozmieszczenie i realizacja inwestycji celu publicznego, pozostających w kompetencji regionu (w tym wprowadzanie tych inwestycji do strategii i planów lokalnych);
- określanie interesu ponadlokalnego w stosunku do polityk i planów lokalnych w oparciu o strategię regionalną i regionalne plany zagospodarowania przestrzennego;
- koordynacja polityk lokalnych w oparciu o strategię regionalną, regionalne plany zagospodarowania przestrzennego oraz regionalne programy odnoszące się do obszarów i problemów zagospodarowania przestrzennego (np. poprzez uzgadnianie studiów i planów zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji lokalizacyjnych, sporządzanych i realizowanych na szczeblu lokalnym);
- pośrednictwo pomiędzy poziomem krajowym i lokalnym w realizacji centralnych polityk i programów sektorowych (w tym wprowadzanie inwestycji centralnych do strategii i planów lokalnych).

Dystrybucja wsparcia podmiotów lokalnych ROP (programowanie i realizacja działań wspierających podmioty lokalne, zgodne ze strategią rozwoju regionu):

- ze środków własnych regionu;

- z funduszy strukturalnych UE (pośrednictwo w realizacji strukturalnej polityki wspierania rozwoju regionalnego).

Przenoszenie na poziom centralny inicjatyw realizujących strategiczne interesy polityki regionalnej w stosunku do ROP (w tym np.: opiniowanie i wnioski do strategii i planów krajowych oraz programów sektorowych).

Stosownie do tak określonej roli regionu oraz delegacji ustawowej do programowania polityki regionalnej – będzie on podmiotem koordynującym cały proces formułowania programu i wdrażającym go.

W stosunku do partnerów będących potencjalnymi beneficjentami wsparcia w ramach polityki regionalnej Mazowsza, region będzie pełnił funkcję dystrybucyjną poprzez określenie zasad alokacji wsparcia, w tym:

- stworzenie listy projektów kluczowych
- określenie kryteriów preselekcji projektów kwalifikowanych do wsparcia
- określenie kryteriów oceny i rankingowania projektów zakwalifikowanych w ramach preselekcji

Postuluje się, aby w ramach sporządzania i zatwierdzania przedmiotowego Programu działań w ROP, ww. wymieniona funkcja regionu była realizowana na zasadach partnerstwa z pozostałymi aktorami układu podmiotowego. Kryteria dystrybucji wsparcia winny być bowiem przedmiotem konsultacji z partnerami lokalnymi pod kątem specyficznych uwarunkowań obszaru problemowego, rozpoznanych w ramach niniejszych założeń. Dotyczy to zwłaszcza tworzenia listy projektów kluczowych, która winna zawierać m.in. projekty priorytetowe z punktu widzenia rozwoju Radomskiego Obszaru Problemowego. Także określenie kryteriów preselekcji projektów wybieranych w drodze konkursu winno uwzględniać cele rozwoju przedmiotowego obszaru, określone w niniejszych założeniach.

4.4.2. Rola samorządów lokalnych

Specyfika roli samorządów lokalnych w realizacji polityki regionalnej polega na znacznym ich udziale w absorpcji pomocy publicznej, wynikającym z ustawowo przyporządkowanych kompetencji. Ponadto, konstytucyjna zasada niezależności poszczególnych szczebli samorządu terytorialnego w Polsce, ustawia samorząd lokalny w pozycji niezależnego partnera, który wyposażony jest w autonomię decyzyjną w zakresie wyboru własnych opcji rozwojowych i realizujących je działań.

Wyjątkowa rola samorządów lokalnych w realizacji polityki regionalnej winna znaleźć odzwierciedlenie w określeniu stosownych zasad wsparcia, którego beneficjentem będą te samorządy. Poddany konsultacjom społecznym projekt ustawy o prowadzeniu polityki rozwoju przewiduje odrębną kategorię projektów będących przedmiotem wsparcia w ramach polityki regionalnej, obejmującą tzw. „projekty systemowe”, realizowane przez podmioty publiczne (a więc także samorządy lokalne i jednostki im podległe) w ramach przyporządkowanych im kompetencji. Projekty te, zgodnie z proponowanymi zapisami przedmiotowego projektu ustawy, byłyby kwalifikowane do wsparcia **bez zastosowania zasady konkursu**. Rozwiązanie to wychodzi naprzeciw oczekiwaniom artykułowanym przez przedstawicieli samorządów lokalnych, także w trakcie spotkań prowadzonych w ramach opracowania niniejszych założeń. Jednak jego wdrożenie wymagałoby od samorządu regionu wypracowania stosownych kryteriów wsparcia rozwoju lokalnego, które nie odwoływałyby się do aktualnie stosowanej jako obowiązująca reguła dystrybucji wsparcia rozwoju lokalnego – zasady konkursu.

Także w przypadku utrzymania dotychczasowych reguł wsparcia rozwoju lokalnego (proponowana w projekcie RPO Mazowsza na lata 2007–2013 zasada dwustopniowego konkursu projektów), konieczne jest określenie kryteriów preselekcji, oceny i rankingowania projektów zgłaszanych do konkursów przez samorządy lokalne i jednostki im podległe.

W obu przypadkach: określenia kryteriów wsparcia rozwoju lokalnego z pominięciem zasady konkursu (wg projektu ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju) lub określenia kryteriów wyboru projektów w drodze konkursu (wg projektu RPO) – stosowne reguły dystrybucji wsparcia pomiędzy samorządami lokalnymi mogą być proponowane i konsultowane z tymi samorządami w ramach sporządzania i zatwierdzania Programów Działań w Obszarach Problemowych.

4.4.3. Rola partnerów z sektora przedsiębiorstw i organizacji pozarządowych

Rola partnerów z sektora przedsiębiorstw i organizacji społecznych w opracowaniu przedmiotowego programu będzie istotna z punktu widzenia określenia i konsultowania zasad wsparcia obszarów priorytetowych, związanych ze stymulowaniem aktywności gospodarczej, restrukturyzacją i rewitalizacją obszarów zdegradowanych społecznie i rozwojem kapitału społecznego oraz specyficznych obszarów funkcjonalnych.

4.5. Rekomendowane zasady wyboru projektów do wsparcia

W celu powiązania koncepcji przestrzennej Założeń Programu Działań w ROP z programami realizującymi zaktualizowaną Strategię rozwoju województwa Mazowieckiego, niżej sformułowano rekomendacje w zakresie zasad wyboru projektów do wsparcia w ramach tych programów, w tym zwłaszcza RPO Mazowsza na lata 2007–2013. Rekomendacje te dotyczą:

- propozycji listy projektów kluczowych dla rozwoju Radomskiego Obszaru Problemowego;
- propozycje kryteriów oceny i rankingowania projektów realizujących politykę regionalną na ROP, w tym projektów partnerów lokalnych ubiegających się o wsparcie w ramach tej polityki (kryteria oparte na koncepcji przestrzennej ZPDwROP).

4.5.1. Lista projektów kluczowych

W ramach opracowania niniejszych założeń stworzona została lista projektów wybranych spośród zadeklarowanych przez partnerów lokalnych jako projekty o znaczeniu ponadlokalnym. Jedynym kryterium wyboru projektów była ich skala. Dlatego lista ta winna być traktowana jako materiał wyjściowy do weryfikacji w procedurze sporządzania Programu Działań w ROP. Weryfikacja listy powinna obejmować:

- udokumentowanie przez beneficjenta wykonalności projektu w okresie objętym programowaniem.
- zatwierdzenie ostatecznej propozycji przez partnerów lokalnych (Tabela 23).

Tabela 23. Wstępna lista projektów kluczowych dla rozwoju ROP

Projekt	Beneficjenci	Główne źródła finansowania
Wsparcie rozwoju wybranych ośrodków		
Rewitalizacja Miasta Kazimierzowskiego oraz strefy śródmiejskiej Radomia.	miasto Radom, zarządcy i właściciele nieruchomości	budżet miasta, fundusze strukturalne, środki własne inwestorów
Rewitalizacja historycznych układów miejskich Szydłowca i Ilży.	samorządy miast, zarządcy i właściciele nieruchomości	budżety miast, fundusze strukturalne, środki własne inwestorów
Aktywizacja gospodarcza		
Utworzenie Radomskiego Parku Przemysłowego w oparciu o istniejącą bazę naukową i tereny poprzemysłowe w Radomiu i Pionkach	m. Radom, instytucje B+R, zarządcy i właściciele nieruchomości	budżet miasta, fundusze strukturalne, środki własne inwestorów
Budowa centrum dystrybucji i marketingu dla produktów sadowniczych „Centrum Jabłka Polskiego”/centrum logistycznego	m. Radom, podmiot operatorski	budżet miasta, fundusze strukturalne, środki własne inwestorów
Turystyka i rekreacja		
Realizacja programu zagospodarowania pasma doliny rzeki Pilicy, w tym: zbiornik retencyjny w gm. Nowe Miasto, budowa infrastruktury turystycznej i sportowej, modernizacja i oznakowanie szlaków turystycznych, oznakowanie użytków i stanowisk ekologicznych, itp.	samorządy gmin i powiatów pasma Pilicy	budżety miast i gmin, budżety powiatów, fundusze strukturalne, środki własne inwestorów
Realizacja programu zagospodarowania pasma doliny rzeki Wisły, w tym: budowa infrastruktury turystycznej i sportowej, modernizacja i oznakowanie szlaków turystycznych, oznakowanie użytków i stanowisk ekologicznych, itp.	samorządy gmin i powiatów pasma Wisły	budżety miast i gmin, budżety powiatów, fundusze strukturalne, środki własne inwestorów
Infrastruktura		
Modernizacja linii kolejowej Nr 8 Warszawa – Kraków oraz modernizacja i rozbudowa węzła kolejowego Radom.	PKP Polskie Linie Kolejowe S.A.	budżet państwa, Fundusz Spójności
Modernizacja drogi krajowej S7 na odcinku Radom – Warszawa oraz Radom – Kielce, w tym budowa obwodnicy m. Radomia.	Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad	budżet państwa, Fundusz Spójności
Modernizacja i dostosowanie parametrów drogi krajowej S12 do kategorii drogi ekspresowej na odcinku Radom – Piotrków i Radom – Lublin.	Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad	budżet państwa, Fundusz Spójności
Budowa przepraw mostowych na Wiśle w Solcu i Maciejowicach.	Mazowiecki Zarząd Dróg Wojewódzkich	budżet województwa, fundusze strukturalne
Integracja transportowa strefy zurbanizowanej Radomia i sąsiednich ośrodków (w tym np. projekt „tramwaju kolejowego” na istniejących lub modernizowanych liniach kolejowych).	m. Radom, samorządy gmin i powiatów strefy zurbanizowanej Radomia.	budżet państwa, budżety gmin i powiatów, fundusze strukturalne
Zmiana sposobu użytkowania i adaptacja na cele transportu cywilnego lotniska na Sadkowie.	m. Radom, samorząd województwa, podmiot operatorski	budżet państwa, budżet województwa, budżet miasta, fundusze strukturalne

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie ankiet przeprowadzonych w ramach niniejszego opracowania.

4.5.2. Kryteria wyboru projektów w ramach konkursów – przestrzenna alokacja wsparcia rozwoju ROP

Poniżej przedstawiono proponowane zasady przestrzennej alokacji wsparcia ROP ze strony polityki regionalnej Mazowsza. Polegają one na przyporządkowaniu kierunków wsparcia (wstępne definicje działań realizujących zapisy zaktualizowanej Strategii Rozwoju, które wejdą w skład poszczególnych programów operacyjnych) do jednostek przestrzennych (obszary funkcjonalne i ośrodki poszczególnych kategorii) zdefiniowanych w niniejszym opracowaniu. Przyporządkowanie to przeprowadzone zostało poprzez wyróżnienie tych działań, których realizacja może mieć różny stopień priorytetowości w zależności od miejsca ich lokalizacji oraz tych, które mają charakter horyzontalny (realizowane na całym obszarze problemowym, bez różnicowania w oparciu o kryteria przestrzenne). Stopień priorytetowości realizacji poszczególnych działań został określony w skali punktowej 1 – 5 w odniesieniu do całych obszarów funkcjonalnych (lub ich grup), a w przypadku preferowanej alokacji działań w ośrodkach zlokalizowanych na poszczególnych obszarach – w stosunku do poszczególnych kategorii tych ośrodków.

Przyjęto następujące oznaczenia poszczególnych kategorii ośrodków:

- OS – Ośrodek Subregionalny (Radom);
- CA – Centra Aktywizacji gospodarczej obszaru problemowego (wskazane w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa ośrodki: Iłża, Lipsko, Pionki, Przysucha, Szydłowiec, Zwoleń);
- OO – ośrodki obsługi ludności – pozostałe miasta (z wyjątkiem Kozienic i Białobrzegów) oraz wiejskie ośrodki gminne.

Stopień priorytetowości działań realizowanych na obszarze miast Kozienice i Białobrzegi (które nie zostały wskazane w Planie ZPVM do szczególnego wsparcia w ramach polityki regionalnej) winien być zatem w każdym przypadku przypisania stopnia priorytetowości do ośrodków zlokalizowanych na odpowiednich obszarach funkcjonalnych szacowany o 1 punkt niżej niż w przypadku centrów Aktywizacji (CA).

W przypadku, gdy działanie o stopniu priorytetowości przypisanym do ośrodków (OS, CA i OO) miałyby być realizowane przez projekt zlokalizowany poza ośrodkiem (na obszarach wiejskich) – stopień priorytetowości dla takiej lokalizacji winien być oszacowany o 3 punkty niżej niż w przypadku Ośrodka Subregionalnego i/lub 2 punkty niżej niż w przypadku Centrów Aktywizacji i/lub 1 punkt niżej niż w przypadku Ośrodków Obsługi.

W przypadku działań realizowanych na częściach wspólnych dwu różnych obszarów funkcjonalnych – należy przyjąć stopień priorytetowości określony dla tych działań na tym obszarze, dla którego został on oszacowany wyżej.

W zestawieniu znajdują się także działania, których lokalizacja jest określona w samej definicji działania (np. inwestycja na imiennie wyszczególnionych drogach, liniach kolejowych itp.) – a zatem stopień priorytetowości ich realizacji nie był odnoszony do poszczególnych obszarów ani ośrodków (Tabela 24).

a) oświata	2. inwestycje w bazę materialną (w tym budynki i wyposażenie) placówek systemu oświaty, w tym wszelkiego typu szkół, placówek opiekuńczo-wychowawczych, szkół specjalnych, ośrodków edukacyjnych, zakładów kształcenia nauczycieli, bibliotek, itp.	5 (OS) 3 (OO)	4 (CA) 3 (OO)	4 (CA) 3 (OO)	4 (CA) 3 (OO)	3 (OO)	3 (OO)	4 (CA) 3 (OO)	
		5 (OS) 4 (OO)	4 (CA) 3 (OO)	4 (CA) 3 (OO)	4 (CA) 3 (OO)	3 (OO)	3 (OO)	4 (CA) 3 (OO)	
	4. działania (w tym inwestycje) związane z likwidacją ograniczeń w dostępie do edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej oraz poprawą ich zdolności adaptacyjnych, związane z dostosowaniem istniejących i tworzeniem nowych placówek szkolno-wychowawczych, rehabilitacyjno-wychowawczych i integracyjnych, przystosowanych do różnych rodzajów niepełnosprawności	Działanie horyzontalne							
		5 (OS) 3 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	2 (OO)	2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)
	6. realizacja programów wsparcia (w tym stypendialnych) uczniów, słuchaczy i studentów uzdolnionych i/lub wywodzących się z rodzin w trudnej sytuacji materialnej	Działanie horyzontalne							
		Działanie horyzontalne							
	7. tworzenie lokalnego, powszechnie dostępnego systemu informacji o kształceniu ustawicznym, zasobach informacji oraz potencjale instytucji wspomagających proces kształcenia, obejmującego także potrzeby osób niepełnosprawnych	Działanie horyzontalne							
		Działanie horyzontalne							
	8. przedsięwzięcia związane z aktywizacją osób starszych w środowisku lokalnym, w celu integracji międzypokoleniowej i zachowania sprawności fizycznej i intelektualnej seniorów	Działanie horyzontalne							
		5 (OS) 3 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	2 (OO)	2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)
b) ochrona zdrowia i opieka społeczna	1. tworzenie i realizacja programów optymalizacji systemu podstawowej opieki zdrowotnej z uwzględnieniem specyfiki Radomskiego Obszaru Problemowego	Działanie horyzontalne							
		Działanie horyzontalne							
2. wsparcie inwestycji w zakresie stacjonarnej i ambulatoryjnej infrastruktury ochrony zdrowia oraz nowych form opieki medycznej, a także wdrożenia i rozwoju nowych rozwiązań w zakresie świadczenia usług medycznych, w tym telemedycyna	5 (OS) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	2 (OO)	2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)	
	Działanie horyzontalne								

	3. działania (w tym inwestycyjne) związane z poprawą dostępu osób niepełnosprawnych (zarówno dzieci, jak i dorosłych) do szerokiego zakresu świadczeń profilaktyki, specjalistycznej opieki medycznej i pielęgnacyjnej oraz rehabilitacji	5 (OS) 3 (OO)	5 (CA) 3 (OO)	5 (CA) 3 (OO)	5 (CA) 3 (OO)	3 (OO)	3 (OO)	5 (CA) 3 (OO)	
	4. wsparcie rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja	4							
	5. rozwój sieci i poprawa wyposażenia placówek ochrony zdrowia na obszarach peryferyjnych	2 (OO)	3	3	3	3	3	3	3
	6. rozwój systemu pomocy doraźnej (w tym kardiologicznej), wypadkowej i ratownictwa medycznego wraz z unowocześnieniem istniejącej bazy medyczno-technicznej	Działanie horyzontalne							
	7. wsparcie istniejących i tworzenie nowych jednostek wczesnej interwencji kardiologicznej, specjalistycznego leczenia kardiologicznego, onkologicznego oraz zwiększanie dostępności do leczenia odwykowego i psychiatrycznego, w tym psychiatrii środowiskowej	4 (OS)	3 (CA)	3 (CA)	3 (CA)	1	1	3 (CA)	3 (CA)
	8. wsparcie działań profilaktycznych i promocji zdrowia, które obejmują ograniczanie występowania chorób cywilizacyjnych i zakazanych skutkujących niepełnosprawnością i/lub przedwczesną umieralnością oraz edukacji prozdrowotnej	Działanie horyzontalne							
	9. realizacja programów związanych z rozszerzeniem zakresu opieki medycznej nad kobietami ciężarnymi, noworodkami i niemowlętami, dziećmi w wieku przedszkolnym i szkolnym, osób uzależnionych, niepełnosprawnych i starszych	Działanie horyzontalne							
	10. realizacja programów zapobiegania niepełnosprawności wśród dzieci i dorosłych, wczesnego wykrywania wad i zaburzeń oraz wspomagania rozwoju osób niepełnosprawnych, zwłaszcza wymagających stałej opieki	Działanie horyzontalne							
	11. wsparcie działań związanych z poprawą dostępności osób starszych do całonocnej opieki w miejscu zamieszkania oraz opieki długoterminowej i paliatywnej oraz tworzeniem systemu interdyscyplinarnej opieki geriatrycznej	Działanie horyzontalne							
	12. wsparcie działań w zakresie kształcenia i doskonalenia kadr średniego personelu medycznego i pracowników socjalnych	Działanie horyzontalne							
	13. wsparcie przedsięwzięć związanych z redukcją kosztów unieszkodliwiania odpadów medycznych (np. poprzez zastosowanie nowoczesnych technologii spalania)	Działanie horyzontalne							

	<p>14. wsparcie działań związanych z zapobieganiem wykluczeniu społecznemu grup wychodzących z ubóstwa, bezrobocia, bezdomności, alkoholizmu i narkomanii oraz niepełnosprawnych, w tym rozwój środowiskowych form wsparcia dla tych grup</p> <p>15. wsparcie realizacji programów profilaktyki, terapii, interwencji, samopomocy i poradnictwa prawnego dla osób i rodzin z grupy wysokiego ryzyka, w sytuacji nasilającego się zjawiska przemocy w rodzinie, agresji rówieśniczej w szkole w miejscu zamieszkania</p> <p>16. wsparcie inicjatyw związanych z rozwiązywaniem problemu bezdomności oraz nowatorskich, lokalnych rozwiązań w zakresie wychodzenia z bezdomności</p> <p>17. wsparcie działań zmierzających do likwidacji barier (architektonicznych, komunikacyjnych, społecznych i innych), utrudniających osobom niepełnosprawnym możliwość równoprawnego uczestnictwa w życiu społecznym (w tym zapewnienie odpowiedniego dostępu do infrastruktury społecznej) i zawodowym</p>	<p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p>
<p>c) bezpieczeństwo publiczne</p>	<p>1. wsparcie działań nakierowanych na utworzenie w oparciu o policję, straż miejską, ochotniczą i państwową straż pożarną oraz służby medyczne, zintegrowanego systemu ratownictwa, w ramach Krajowego Systemu Ratowniczego, działającego permanentnie i skutecznie w przypadku wszystkich zdarzeń, a także klęsk żywiołowych i katastrof, których źródłem jest niszcząca siła przyrody lub człowieka (ataki terrorystyczne)</p> <p>2. wsparcie materialne podmiotów działających na rzecz poprawy bezpieczeństwa i ratownictwa w regionie, w tym wyposażenie sprzętowe, poprawę infrastruktury lokalowej oraz uzupełnienie sieci tych podmiotów</p> <p>3. wsparcie działań związanych z obejmowaniem szczególną ochroną prawną oraz działaniami terapeutycznymi małoletnich ofiar przestępstw i ich rodzin, zwłaszcza na tle seksualnym</p> <p>4. wsparcie inicjatyw nakierowanych na koordynację polityk samorządów lokalnych z działaniami policji i straży</p> <p>5. wsparcie edukacyjnych akcji prewencyjnych (w tym doradzo-interwencyjnych) w zakresie bezpieczeństwa na drogach, przeciwdziałanie uzależnieniom i przemocy w rodzinie</p>	<p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p>

	<p>1. wdrażanie strategii i programów uwzględniających dostosowanie profilu i standardów zasobów mieszkaniowych do potrzeb lokalnego rynku (odpowiednie proporcje zasobów przeznaczonych dla osób o niskich dochodach, młodych małżeństw, rodzin wielodzietnych i wielopokoleniowych, osób samotnych, niepełnosprawnych, itp.) zwłaszcza na obszarach wskazanych do rewitalizacji, w stosunku do zasobów komunalnych oraz w ramach planowania zorganizowanej działalności inwestycyjnej</p>	5	2
<p>1.3 Mieszkalnictwo</p>	<p>2. poprawą standardów mieszkaniowych poprzez modernizację i rewitalizację starej zabudowy na obszarach śródmiejskich oraz osiedli wielokopłytowych</p>	5 (OS) 3 (OO)	3 5 (CA)
	<p>3. wsparcie budowy oraz pozyskiwania w istniejących zasobach mieszkań na wynajem – w celu stymulowania przestrzennej mobilności ludności oraz mieszkań socjalnych – w celu realizacji polityk społecznych i przestrzennych samorządów lokalnych</p>	5 (OS)	3
	<p>4. wsparcie rozwoju nowych form budownictwa społecznego, w tym ukierunkowanego na szczególne potrzeby osób niepełnosprawnych oraz tworzenia systemu pomocy osobom niepełnosprawnym w uzyskaniu własnego mieszkania</p>	5 (OS) 3 (OO)	3 (CA) 2 (OO) 2 (OO) 3 (CA) 2 (OO) 2 (OO) 2 (OO) 3 (CA) 2 (OO)
<p>1.4 Społeczeństwo obywatelskie</p>	<p>1. rozbudowa sieci oraz wsparcie istniejących placówek kultury o znaczeniu lokalnym</p> <p>2. rozwój zaplecza instytucjonalnego (w tym np.: utworzenie regionalnego Centrum Sztuki Współczesnej w Radomiu) i bazy materialnej ponadlokalnych usług i instytucji kultury o znaczeniu regionalnym i krajowym</p>	5 (OS) 3 (OO)	3
	<p>3. wsparcie inicjatyw związanych z promocją szeroko rozumianego uczestnictwa mieszkańców w życiu publicznym i partycypacji społecznej w zarządzaniu rozwojem lokalnym</p>		Działanie horyzontalne
	<p>4. promocja postaw i działań prospołecznych, wolontariackich i filantropijnych oraz inicjatyw z zakresu ekonomii społecznej</p>		Działanie horyzontalne
	<p>5. promocja współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi na rzecz rozwiązywania problemów społecznych, ochrony dziedzictwa kulturowego i podniesienia poziomu integracji społecznej</p>		Działanie horyzontalne
	<p>6. wsparcie inicjatyw związanych z aktywizacją społeczności lokalnych w zakresie środowiskowych form wsparcia osób i rodzin wymagających pomocy w zakresie funkcji wychowawczych i/lub opiekuńczych</p>		Działanie horyzontalne

	<p>7. wsparcie inicjatyw (programów badawczych, programów edukacyjnych, publikacji, imprez, kursów, warsztatów itp.) związanych z promocją walorów środowiska kulturowego (w tym materialnego dziedzictwa kulturowego) i przyrodniczego oraz z propagowaniem wiedzy o historii i tradycjach Ziemi Radomskiej</p> <p>8. wsparcie realizacji programów edukacyjnych celem uświadomienia i przeciwdziałania zagrożeniom przyrodniczym, technologicznym i cywilizacyjnym, w tym zagrożeniu terroryzmem</p> <p>9. działania związane z budową kapitału społecznego zaufania do organów ścigania i służb publicznych: sądów, prokuratury, policji, straży miejskich i straży pożarnej</p> <p>10 tworzenie instytucjonalnych ram dla przedsięwzięć realizowanych na zadach partnerstwa publiczno-prywatnego pomiędzy organizacjami otoczenia biznesu (np. izby gospodarcze, zrzeszenia producentów, zrzeszenia pracodawców itp.) a jednostkami samorządu terytorialnego w regionie</p>	<p>Działanie horyzontalne</p> <p>Działanie horyzontalne</p> <p>Działanie horyzontalne</p> <p>Działanie horyzontalne</p>
<p>2.1 Transport oraz lokalna i ponadlokalna infrastruktura komunikacyjna</p>	<p>1. usprawnienie powiązań ośrodków osadniczych ROP z siecią dróg o znaczeniu krajowym i międzynarodowym poprzez modernizację i uzupełnienie sieci dróg wojewódzkich i powiatowych, w szczególności obejmujące przebudowę dróg mających największe znaczenie dla wspierania rozwoju obszarów pozametropolitalnych, w tym np.: ciąg dróg nr 727 i 747, drogi nr 728, nr 730, nr 737 i nr 744 oraz odtworzenie tzw. „Traktu Królewskiego” od Grójca do Szydłowca</p> <p>2. uzupełnienie i modernizacja sieci dróg lokalnych obsługujących obszary przeznaczone pod inwestycje mieszkaniowe i gospodarcze na obszarach wiejskich</p> <p>3. uzupełnienie i modernizacja sieci dróg lokalnych na terenach przeznaczonych pod zorganizowaną działalność inwestycyjną na obszarze Radomia, jako regionalnego ośrodka równoważenia rozwoju, oraz tworzących powiązania tego ośrodka z jego otoczeniem (w tym zwłaszcza strefą zurbanizowaną poza granicami administracyjnymi miasta)</p> <p>4. uzupełnienie i modernizacja sieci dróg lokalnych na obszarach objętych programami rewitalizacji ośrodków miejskich oraz tworzących powiązania tych ośrodków z ich otoczeniem</p>	<p>Działanie horyzontalne</p> <p>Działanie horyzontalne</p> <p>Działanie horyzontalne</p> <p>Działanie horyzontalne</p>
	<p>5 (OS) 4 (OO)</p>	<p>4 (CA) 3 (OO)</p>
	<p>5</p>	<p>4 (CA) 3 (OO)</p>
	<p>5 (OS) 4 (OO)</p>	<p>4 (CA)</p>

	<p>5. inwestycje i działania organizacyjne związane z rozwojem publicznego transportu regionalnego i lokalnego, w tym kolejowego, z preferencją dla rozbudowy powiązań ośrodków miejskich z obszarami podmiejskimi (infrastruktura, zakup nowego i/lub modernizacja używanego taboru, tworzenie zintegrowanych systemów transportu, budowa węzłów przesiadkowych, itp.)</p> <p>6. inwestycje i działania związane z realizacją centrów i baz logistycznych w oparciu o regionalne i ponadregionalne powiązania transportowe</p> <p>7. zwiększenie liczby i atrakcyjności połączeń w regionalnym transporcie kolejowym, zintegrowanie linii magistralnych i lokalnych oraz poprawę jakości przewozów</p> <p>8. inwestycje związane z polepszeniem stanu bezpieczeństwa na drogach, w tym przestrzennym wyodrębnianiem ruchu pieszego i rowerowego (budowa i modernizacja ścieżek rowerowych i chodników wraz z odpowiednim ich urządzeniem oraz bezpiecznych połączeń tych elementów z trasami ruchu kołowego), wprowadzeniem nowoczesnych środków zarządzania ruchem drogowym i kolejowym oraz środków nadzoru bezpieczeństwa w pojazdach, a także budową bezpiecznych (w tym bezkolizyjnych) skrzyżowań sieci drogowej z kolejową</p>	<p>5 (OS) 4 (OO)</p> <p>5 (OS) 3 (OO)</p> <p>5 (OS)</p> <p>5 (OS)</p>	<p>4 (CA) 3 (OO)</p> <p>4 (CA)</p> <p>4</p> <p>4 (CA)</p>
<p>2.2 Gospodarka rolna i przetwórstwo rolno-spożywcze</p>	<p>1. promocja utrwalonych kierunków produkcji, w tym upraw wymagających wysokich nakładów pracy i nietłatwo poddających się procesom mechanizacji – jak np. owoce, warzywa, uprawy szklarniowe, nasiennictwo, a także produkcji zdrowej żywności (uprawa roślin niemodyfikowanych genetycznie, tradycyjnymi metodami, o niskim udziale lub bez chemizacji produkcji)</p> <p>2. promocja tworzenia i rozwoju różnorodnych form powiązań i kooperacji zarówno w układzie poziomym (grupy producentów, spółki celowe itp.), jak i pionowym (pomiędzy producentami, odbiorcami, przetwórcami itp.)</p> <p>3. inwestycje związane z modernizacją i poprawą konkurencyjności gospodarstw rolnych (w tym: działania dostosowawcze do wymagań unijnych, wdrażanie nowoczesnych i innowacyjnych oraz przyjaznych środowisku metod produkcji, rozszerzaniem zakresu funkcji gospodarczych w gospodarstwach rolnych o składowanie, konfekcjonowanie, przetwórstwo i pakowanie produktów rolnych itp.)</p>	<p>1</p> <p>1</p> <p>3</p>	<p>5</p> <p>5</p> <p>5</p> <p>4</p> <p>4</p>

2.3 Turystyka i rekreacja	4. promocja wdrażania w rolnictwie nowoczesnych, innowacyjnych metod produkcji, wykorzystujących postęp biotechnologiczny oraz wspieranie ekologicznej rolnictwa i rolnostowiskowych metod produkcji rolnej na obszarach o cennych walorach przyrodniczo-krajobrazowych	3	4	5
	5. realizacja w wyznaczonych strefach priorytetowych (w tym rejony Wisły i Pilicy) programów rolnostowiskowych	-	5	-
	1. rozwój zaplecza instytucjonalnego i bazy materialnej usług turystyki, rekreacji oraz sportu i kultury fizycznej w ośrodkach miejskich i gminnych	5 (OS) 3 (OO)	1	5 (CA) 4 (OO)
	2. rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych z uwzględnieniem funkcji turystycznych w tym tworzenie lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół zabytków architektury	5 (OS) 3 (OO)	1	5 (CA) 4 (OO)
	3. inwestycje związane z rozwojem sieci szlaków turystycznych, w tym sieci dróg i parkingów o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych	4	1	5
	4. inwestycje związane z realizacją infrastruktury dla poszczególnych form turystyki, sportu i rekreacji, w tym sportów lotniczych, zimowych, jeździeckich, motorowych itp.	4	1	5
	5. promocja formowania i zagospodarowania pod funkcje turystyki i rekreacji pasm turystyczno-kulturowych jako obszarów funkcjonalnych rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych o znaczeniu regionalnym (w oparciu o unikalne walory najważniejszych ciągów ekologicznych: dolina Wisły i Pilicy)	-	5	-
	6. promocja formowania i zagospodarowania pod funkcje turystyki i rekreacji obszarów funkcjonalnych rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych o znaczeniu lokalnym (w oparciu walory przyrodnicze i kulturowe pasma doliny Radomki, OChK Lasy Przysusko-Szydłowieckie oraz zabytkowych miast Szydłowca, Przysuchy i Ilży)	3	1	5
	7. rozbudowa zaplecza noclegowego (m.in. hoteli, pensjonatów, schronisk młodzieżowych) oraz usług towarzyszących (kultury, rozrywki, gastronomii, itp.)	4	1	5
	8. wyznaczenie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej	3	1	5
9. wsparcie lokalnych organizacji turystycznych.	Działanie horyzontalne			

	<p>1. rozwój ponadlokalnej infrastruktury technicznej a w szczególności: budowa i rozbudowa ponadlokalnych (obsługujących przyległe obszary odrębnych gmin) systemów zaopatrzenia w wodę oraz odprowadzania i oczyszczania ścieków, modernizacja i rozbudowa przesyłowych sieci elektroenergetycznych i gazowych</p> <p>2. rozwój lokalnej infrastruktury technicznej w ośrodkach miejskich, a zwłaszcza na obszarach wskazanych do rewitalizacji i/lub zorganizowanej działalności inwestycyjnej pod funkcje gospodarcze i mieszkalnictwa, w szczególności: rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, modernizacja i budowa lokalnych oczyszczalni ścieków, modernizacja i rozbudowa dystrybucyjnych sieci elektroenergetycznych i gazowych, budowa, rozbudowa i modernizacja sieci c.o. oraz budowa lokalnych kotłowni i węzłów ciepłowniczych (ze szczególnym uwzględnieniem energii cieplnej ze źródeł odnawialnych)</p> <p>3. rozwój lokalnej infrastruktury technicznej na obszarach rolniczej przestrzemi produkcyjnej, na obszarach objętych ochroną prawną przyrody oraz szczególnie wrażliwych na zanieczyszczenie środowiska, a w szczególności: rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, modernizacja i budowa lokalnych oczyszczalni ścieków, modernizacja i rozbudowa dystrybucyjnych sieci elektroenergetycznych i gazowych</p> <p>4. inwestycje ujęte w wojewódzkim, powiatowych i gminnych planach gospodarki odpadami ze szczególnym uwzględnieniem infrastruktury, urządzeń i obiektów związanych z realizacją systemowych rozwiązań proekologicznych o znaczeniu ponadlokalnym, w tym z utworzeniem zintegrowanego systemu gospodarki odpadami opartego na segregacji, recyklingu i innych formach odzysku odpadów</p> <p>5. inwestycje podmiotów gospodarki komunalnej związane z ochroną powietrza i ochroną przed hałasem</p>	<p>4</p> <p>5 (OS) 4 (OO)</p>	<p>3</p> <p>5 (CA) 3 (OO)</p> <p>3</p> <p>5</p> <p>4</p> <p>5 (OS) 4 (OO)</p> <p>4 (CA) 3 (OO)</p>
<p>2.5 Kreowanie i promocja produktu lokalnego</p>	<p>1. przedsięwzięcia związane z promocją zasobów, wartości i potencjału środowiska przyrodniczego i kulturowego ROP, a także potencjału infrastruktury i usług obszarów funkcjonalnych oraz ośrodków turystyki i rekreacji tego obszaru</p> <p>2. udział obszaru radomskiego w regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego, dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie</p>	<p>Działanie horyzontalne</p>	<p>Działanie horyzontalne</p>

	<p>3. wsparcie działalności organizacji i instytucji, związanej z pielęgnowaniem i kultywowaniem lokalnych tradycji i zwyczajów, oraz upowszechnianiem i pogłębianiem znajomości historii i wiedzy o środowisku przyrodniczym i kulturowym Ziemi Radomskiej</p> <p>4. udział obszaru radomskiego w zintegrowanym, regionalnym systemie informacji kulturalnej, promującym dziedzictwo kulturowe i tradycje, funkcjonującym jako portal internetowy, dzięki któremu podawane będą informacje o wydarzeniach kulturalnych, wystawach, targach regionalnych, krajowych i zagranicznych promujących Mazowsze</p> <p>5. promocja odrębności historyczno-kulturowej Ziemi Radomskiej w obrębie nurtów kultury ludowej i wysokiej, jako elementu zróżnicowanego i dziedzictwa kulturowego Mazowsza</p> <p>6. wsparcie działań promocyjnych wśród regionów polskich i europejskich, w tym prezentacji oferty lokalnej produkcji i usług, wspieranie misji gospodarczych oraz organizowanie i uczestnictwo w międzynarodowych targach branżowych</p>	<p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p>									
<p>2.6 Ochrona środowiska i przyrody</p>	<p>1. inwestycje infrastrukturalne przedsiębiorstw, gospodarstw rolnych i gospodarstw domowych związane z ochroną wód gruntowych i powierzchniowych, gleby, powietrza oraz ochroną przed hałasem</p> <p>2. ochrona najcenniejszych wartości środowiska przyrodniczego (zasobów i krajobrazu), poprzez utworzenie spójnego przestrzennego, chroniącego powiązania przyrodnicze systemu obszarów prawnie chronionych niezbędnych dla zachowania równowagi ekologicznej (w tym obszarów „NATURA 2000”), ze szczególnym uwzględnieniem korytarzy ekologicznych dolin rzecznych Wisły, Pilicy i Radomki</p> <p>3. kontrola przestrzennej ekspansji zainwestowania terenów zurbanizowanych poprzez ustanawianie (za pomocą prawa miejscowego lub obejmowanie ochroną prawną przyrody) systemu ogólnodostępnych terenów otwartych, w tym obszarów funkcjonalnych rekreacji i wypoczynku w powiązaniu z funkcjami ekstensywnej i ekologicznej produkcji rolnej jako zaplecza przyległych terenów zurbanizowanych (tzw. „green belt”)</p> <p>4. wsparcie działań związanych z doskonaleniem systemu monitoringu zanieczyszczeń środowiska, dostosowanego do standardów UE oraz monitoringu wprowadzania do środowiska genetycznie modyfikowanych organizmów – w związku z możliwością realizacji strefy wolnej od GMO</p>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%; text-align: center; vertical-align: middle;">5</td> <td style="width: 33%; text-align: center; vertical-align: middle;">4</td> <td style="width: 33%;"></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center; vertical-align: middle;">3</td> <td style="text-align: center; vertical-align: middle;">1</td> <td style="text-align: center; vertical-align: middle;">5</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center; vertical-align: middle;">5</td> <td style="text-align: center; vertical-align: middle;">2</td> <td style="text-align: center; vertical-align: middle;">4</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p>	5	4		3	1	5	5	2	4
5	4										
3	1	5									
5	2	4									

		Działanie horyzontalne				
3.1 Powiązania komunikacyjne z OMW	5. wsparcie działań związanych z doskonaleniem systemu administrowania zasobami środowiska i informacją o środowisku	3		5		
	6. zwiększanie lesistości obszaru problemowego oraz ochrona lasów przez planowane zalesienia gruntów porolnych, uzupełniające system powiązań przyrodniczych	3		5		
	7. budowa zbiorników retencyjnych o funkcjach związanych z przeciwdziałaniem deficytowi wodnemu	3	1	4	5	
	8. poprawa stanu bezpieczeństwa na wypadek klęsk żywiołowych i katastrof ekologicznych, poprzez rozbudowę i modernizację wałów przeciwpowodziowych, tworzenie polderów, renaturalizację przekształconych odcinków rzek, ograniczenie zabudowy na terenach zalewowych, w tym w tzw. międzywalu i polderach rzecznych oraz wprowadzenie systemu wczesnego ostrzegania	3		4		2
	9. rekultywacja obszarów zdegradowanych	4		2		4
	10. działania (w tym inwestycje techniczno-infrastrukturalnych) związane z zapobieganiem poważnym awariom przemysłowym oraz postępowaniem w sytuacji wystąpienia sytuacji kryzysowych (tunele kryzysowe), zagrożeniom spowodowanym transportem substancji niebezpiecznych, w tym monitorowanie ich przewozu, wydzielenie tras przewozu oraz utworzenie specjalnych parkingów	5 (OS)		4 (CA)		
	11. realizacja na ROP działań promocyjnych, edukacyjnych, administracyjnych i organizacyjnych, ujętych w wojewódzkim, powiatowych i gminnych planach gospodarki odpadami ze szczególnym uwzględnieniem działań związanych z wdrażaniem proekologicznych rozwiązań o znaczeniu ponadlokalnym, w tym z utworzeniem zintegrowanego systemu gospodarki odpadami opartego na segregacji, recyklingu i innych formach odzysku odpadów	Działanie horyzontalne				
	12. działania związane z szerzeniem świadomości ekologicznej wśród mieszkańców, jako czynnika zwiększającego skuteczność podejmowanych działań w zakresie ochrony przyrody	Działanie horyzontalne				
	1. modernizacja linii kolejowej Warszawa – Radom (w tym budowa drugiego toru na odcinku Warka – Radom) do parametrów umożliwiających zarówno realizację przewozów regionalnych jak i szybkich przewozów osobowych z prędkością do 160 km/h	Działania zdefiniowane przestrzennie niezależnie od podziału na obszary funkcjonalne				
	2. realizacja w Radomiu węzła przesiadkowego, integrującego transport miejski, podmiejski i zamiejskowy w obrębie subregionu z powiązaniem kolejowym Warszawa – Radom					

	<p>3. modernizacja drogi ekspresowej S7, w tym budowa brakujących odcinków drogi dwujezdniowej, budowa obwodnicy Radomia, modernizacja zniszczonych docinków dwujezdniowych oraz włączenie trasy w system projektowanych, obwodowych połączeń na terenie OMW</p> <p>4. modernizacja dróg krajowych nr 48 i 79 tworzących powiązania peryferyjnych obszarów rejonu radomskiego z OMW</p>	
<p>3.2 Ponadregionalne powiązania komunikacyjne</p>	<p>1. modernizacja linii kolejowych: Dęblin – Radom i Radom – Tomaszów Mazowiecki</p> <p>2. modernizacja do parametrów drogi ekspresowej oraz budowa obwodnic i przełożeń odcinków drogi S12</p> <p>3. modernizacja dróg krajowych nr 9 (w tym budowa obwodnic Iłży i Skaryszewa) i nr 79</p> <p>4. budowa przepraw mostowych na Wiśle w Solcu nad Wisłą i w Maciejowicach</p> <p>5. zmiana sposobu użytkowania na lotniska cywilne wraz z realizacją niezbędnych inwestycji w celu uruchomienia regionalnych portów lotniczych na Sadkowie i w Nowym Mieście</p>	<p>Działania zdefiniowane przestrzennie niezależnie od podziału na obszary funkcjonalne</p>
<p>3.3 Szkolnictwo wyższe i nauka, sektor B+R</p>	<p>1. wsparcie rozwoju szkolnictwa wyższego na rzecz innowacyjności i przedsiębiorczości zasobów ludzkich obszaru problemowego</p> <p>2. tworzenie i rozwój parków naukowo-technologicznych na bazie potencjału lokalnych instytucji B+R (w tym zwłaszcza Instytutu Technologii Eksploatacji w Radomiu i Politechniki Radomskiej) oraz sieci kooperacyjnych (klastrow/gron przemysłowych) jako elementów koncepcji regionalnej przestrzeni wysokich technologii</p> <p>3. wsparcie transferu wyników badań naukowych do przedsiębiorstw, m.in. poprzez tworzenie regionalnych instytucji pomostowych pomiędzy nauką i gospodarką, inspirujących i promujących współpracę i wymianę doświadczeń, zapewnienie stypendiów doktoranckich, praktyk studenckich i staży absolwentom szkół wyższych w przedsiębiorstwach</p> <p>4. inwestycje w rozbudowę infrastruktury naukowo-badawczej, dydaktycznej, informacyjnej i wdrożeniowej wyższych uczelni, instytucji B+R i przedsiębiorstw</p> <p>5. wspieranie działalności badawczo-rozwojowej przedsiębiorstw i zakup wyników badań ze sfery nauki oraz pomoc przedsiębiorstwom we wdrażaniu i komercjalizacji nowych produktów i technologii</p>	<p>5</p> <p>3 (CA)</p> <p>5</p> <p>-</p> <p>Działanie horyzontalne</p> <p>5</p> <p>3 (CA)</p> <p>Działanie horyzontalne</p>

	<p>6. inicjowanie i wspieranie współpracy naukowych jednostek badawczych i wyższych uczelni z rolnikami (np. w formie centrów wystawienniczo-szkoleniowych) w celu wprowadzania rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie</p> <p>7. działania związane z podnoszeniem efektywności wykorzystania potencjału badawczo-rozwojowego poprzez współpracę nauki z lokalną gospodarką oraz dostosowanie oferty badawczej do potrzeb przedsiębiorstw, w tym m.in. promocja i propagowanie wyników programów badawczych i badawczo-rozwojowych w zakresie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wykorzystania zasobów energii odnawialnej na obszarze problemowym, • rozwoju systemów transportowych, • ochrony środowiska i promocji bio-różnorodności w rolnictwie, zagospodarowaniu terenów otwartych, gospodarce komunalnej (w tym zwłaszcza gospodarki odpadami i wodnej) i projektowaniu systemów transportowych w subregionie, realizowanych zarówno na potrzeby sektora lokalnych przedsiębiorstw, jak i sektora publicznego (gospodarka komunalna i zarządzanie zrównoważonym rozwojem) <p>8. promocja uczestnictwa w programach badawczych UE i projektach międzynarodowych, w tym także w ramach międzynarodowej i międzyuczelnianej współpracy naukowej</p>	<p>Działanie horyzontalne</p>						
<p>3.4 Rewitalizacja miast</p>	<p>1. inwestycje związane z zachowaniem i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego miast, w tym odbudowa, rewoloryzacja, adaptacja obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym także obiektów sakralnych i przemysłowych, utrzymaniem i konserwacją zbiorów zabytków ruchomych i archiwaliów, urządzeniem i utrzymaniem miejsc i obiektów symbolicznych (miejsca pamięci i kultu)</p> <p>2. inwestycje związane z poprawą standardów mieszkaniowych oraz rozwojem działalności gospodarczej i usług publicznych na obszarach wskazanych do rewitalizację historycznej tkanki śródmiejskiej oraz osiedli wielkopłytowych (w tym m.in.: rozbudowa, przebudowa, remonty, renowacje, adaptacje obiektów, wyposażenie w wodociąg, kanalizację, zmianę sposobu ogrzewania, termoizolację, itp.)</p>	<p style="text-align: center;">Działanie horyzontalne</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%; text-align: center;">5 (OS) 4 (OO)</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">2 (OO)</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">4 (CA) 3 (OO) 5 (CA)</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">5 (OS) 4 (OO)</td> <td style="text-align: center;">2 (OO)</td> <td style="text-align: center;">3 (CA) 2 (OO)</td> </tr> </table>	5 (OS) 4 (OO)	2 (OO)	4 (CA) 3 (OO) 5 (CA)	5 (OS) 4 (OO)	2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)
5 (OS) 4 (OO)	2 (OO)	4 (CA) 3 (OO) 5 (CA)						
5 (OS) 4 (OO)	2 (OO)	3 (CA) 2 (OO)						

	<p>3. inwestycje związane z restrukturyzacją, poprawą funkcjonalności, estetyki i walorów środowiskowych (parki i skwery) oraz urządzeniem przestrzeni publicznych na obszarach wskazanych do rewitalizacji historycznych zespołów zabudowy oraz osiedli wielokopłytowych, w tym działania związane z ograniczaniem ruchu kołowego na obszarach śródmiejskich, tworzeniem ciągów pieszych i rowerowych, stref ruchu uspokojonego itp.</p> <p>4. inwestycje związane z budową systemów monitoringu wizyjnego miejsc szczególnie zagrożonych przestępczością i dewastacją na obszarach śródmiejskich</p>	<p>4 (OS)</p>	<p>3 (CA)</p>	
	<p>1. wsparcie rozwoju infrastruktury doradztwa prawno-finansowego, w zakresie działań marketingowych i promocyjnych, kontaktów zagranicznych oraz transferu innowacji i nowych technologii dla podmiotów gospodarczych</p> <p>2. wsparcie rozwoju infrastruktury ułatwiającej dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania zakładania przedsiębiorstw, ich działalności innowacyjnej, badawczo-rozwojowej i inwestycyjnej, w tym np.: fundusze pożyczkowe i poręczeń kredytowych, biura transferu technologii, inkubatory technologii, programy gotowości inwestycyjnej</p> <p>3. inwestycje związane z rozwojem, podnoszeniem konkurencyjności, tworzeniem powiązań kooperacyjnych, rozwojem działalności eksportowej i tworzeniem miejsc pracy w MSP</p> <p>4. kreowanie postaw pro-innowacyjnych, upowszechnianie nowoczesnych rozwiązań technologicznych, sprawnych metod organizacji, zarządzania oraz nowych form dystrybucji towarów i usług</p> <p>5. działania w zakresie marketingu gospodarczego i promocji gospodarce oraz wsparcie działalności eksportowej przedsiębiorstw służącej pozyskiwaniu nowych rynków zbytu</p> <p>6. pomoc w dostosowaniu się przedsiębiorstw do wymogów UE związanych z bezpieczeństwem pracy, normami jakościowymi i ekologicznymi (w tym usprawnienie dostępu do odpowiednich systemów certyfikacji)</p> <p>7. wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy, zwłaszcza samozatrudnienia, poprzez rozwój działalności pozarolniczej na terenach wiejskich (obsługa rolnictwa, agroturystyka, turystyka, konserwacja przyrody, utrzymywanie infrastruktury technicznej, usługi, rzemiosło artystyczne) w celu ograniczenia bezrobocia na wsi</p>	<p>5 (OS) 4 (OO)</p> <p>5 (OS) 2 (OO)</p> <p>5 (OS) 2 (OO)</p> <p>5 (OS) 2 (OO)</p> <p>5 (OS) 2 (OO)</p>	<p>2 (OO)</p> <p>4 (CA) 2 (OO)</p> <p>4 (CA) 2 (OO)</p> <p>4 (CA) 2 (OO)</p> <p>5 (CA) 3 (OO)</p> <p>Działanie horyzontalne</p> <p>Działanie horyzontalne</p> <p>Działanie horyzontalne</p>	<p>3 (CA) 2 (OO)</p> <p>3 (CA) 2 (OO)</p> <p>3 (CA) 2 (OO)</p> <p>4 (CA) 3 (OO)</p> <p>5</p>
<p>3.5 Małe i średnie przedsiębiorstwa (MSP)</p>		<p>4</p>	<p>2</p>	<p>5</p>

		Działanie horyzontalne	
8. tworzenie rozwiązań prawno-organizacyjnych sprzyjających działalności gospodarczej, w tym ograniczenie barier administracyjnych		5 (OS) 4 (OO)	4 (CA) 3 (OO)
1. kompleksowe przygotowanie terenów pod zorganizowaną działalność inwestycyjną, wymagających skomunikowania i wyposażenia w infrastrukturę techniczną, w ośrodkach miejskich, oraz terenów pod inwestycje na obszarach zdegradowanych i wymagających restrukturyzacji		5	4
2. kompleksowe przygotowanie terenów pod inwestycje, wymagających skomunikowania i wyposażenia w infrastrukturę techniczną, na obszarach wiejskich, w tym na obszarach funkcjonalnych rozwoju turystyki i rekreacji		5	4
3. wsparcie rozwoju stref przemysłowych (na podstawie przepisów o ochronie środowiska) oraz specjalnych stref ekonomicznych, w tym: Radomskiej Podstrefy Tamobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej		5	4
4. promocja obszarów wskazanych pod inwestycje za pomocą systemów informacji o terenie, regionalnego i lokalnych banków ofert inwestycyjnych, publikacji skierowanych do inwestorów zagranicznych oraz za pośrednictwem Centrum Obsługi Inwestora, mającego wspierać napływ inwestycji, w tym bezpośrednich inwestycji zagranicznych, poprzez skuteczną promocję gospodarczą regionu, dbającego o równomierne rozmieszczenie inwestycji, lokalizowanie ich na obszarach zagrożonych marginalizacją, o wysokiej stopie bezrobocia		5	4
5. kreowanie systemowych rozwiązań w zakresie zachęt i ulg inwestycyjnych dla obszarów aktywizacji zainwestowania w celu przyciągnięcia potencjalnych inwestorów krajowych i zagranicznych oraz budowanie klimatu inwestycyjnego		5	4
6. wzajemna koordynacja gminnych opracowań planistycznych (w tym zwłaszcza miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego) oraz lokalnych strategii i programów w rozwoju, a także poprawa stopnia uwzględnienia w nich inwestycji i programów ponadlokalnych, w tym wojewódzkich		Działanie horyzontalne	
1. inwestycje w rozwój usług e-administracji, usług informacyjnych i baz danych lokalnej administracji publicznej, w tym np.: tworzenie Publicznych Punktów Dostępu do Internetu, wdrażanie elektronicznego obiegu dokumentów		5 (OS) 4 (OO)	4 (CA) 3 (OO)
3.6 Tereny pod inwestycje			
3.7 Infrastruktura i wiedza społeczeństwa informacyjnego			

	2. poprawa wyposażenia szkół i placówek oświatowych oraz urzędów administracji publicznej w sprzęt komputerowy i łącza internetowe	5 (OS) 4 (OO)	4 (CA) 3 (OO)
	3. budowa i rozbudowa systemu szkoleń i sieci szerokopasmowych		Działanie horyzontalne
	4. wsparcie rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych, budowy i rozbudowy centrów zarządzania sieciami oraz tworzenie bezpiecznych sieci i systemów informatycznych w przedsiębiorstwach i instytucjach publicznych	5 (OS) 4 (OO)	4 (CA) 3 (OO)
	5. działania związane z upowszechnianiem umiejętności obsługi komputerów i technik teleinformatycznych oraz znajomości języków obcych (w systemie szkolnym i pozaszkolnym oraz uczelniach wyższych), z uwzględnieniem celu przeciwdziałania wykluczeniu informacyjnemu zagrożonych grup społecznych oraz mieszkańców obszarów wiejskich		Działanie horyzontalne
	6. wdrażanie innowacyjnych rozwiązań i metod nauczania (nowatorskie programy, e-kształcenie, ICT), kształcenie na odległość w różnych formach, w tym w ramach europejskich wirtualnych kampusów		Działanie horyzontalne
	7. rozbudowy infrastruktury upowszechniania wiedzy z wykorzystaniem rozwiązań ICT, w tym tworzenie bibliotek cyfrowych		Działanie horyzontalne
	8. tworzenie i funkcjonowanie systemów informacji o terenie na poziomie lokalnym i regionalnym, powiązanych z pokrewnymi strukturami: e-government, administracją publiczną, uczelniami wyższymi i sektorem B+R	5	3
	9. dokształcenie administracji, szczególnie w zakresie znajomości języków obcych oraz specjalistycznych dziedzin, w tym w sektorach nowoczesnych technologii		Działanie horyzontalne

4.6. Miejsce Programu Działań w ROP w systemie wdrażania polityki regionalnej – spójność z PZPWM

Program Działań w ROP zgodnie z niniejszymi założeniami stanowić będzie opracowanie programowe z zakresu gospodarki przestrzennej, nakierowane na dostarczenie merytorycznych podstaw dla formułowania zasad realizacji polityki równoważenia rozwoju regionu Mazowsza. Systemowe powiązanie Programu z programowaniem rozwoju regionalnego daje przedmiotowemu programowi odwołanie zaktualizowanej Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego w zakresie wyodrębnionych działań skierowanych do obszarów problemowych, zawarte w Rozdziale 4, pkt 4.4 „Misja i cele rozwoju regionu”, cel pośredni nr 4 „Aktywizacja i modernizacja obszarów pozametropolitalnych”:

„Działania na rzecz aktywizacji i modernizacji obszarów pozametropolitalnych przyczynią się do likwidacji zapóźnień cywilizacyjnych i poprawę warunków życia ludności w wyróżnionych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego obszarach problemowych.”

W „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego” przyjęto, że **misją Planu** (strategicznym celem polityki przestrzennej na Mazowszu) jest: *„stwarzanie warunków do osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju województwa mazowieckiego, poprawy warunków życia jego mieszkańców, stałego zwiększania efektywności procesów gospodarczych i konkurencyjności regionu”*. Misja ta będzie realizowana poprzez następujące cele szczegółowe:

- **Zapewnienie większej spójności przestrzeni województwa i stwarzanie warunków do wyrównywania dysproporcji rozwojowych.**
- **Zapewnienie zrównoważonego i harmonijnego rozwoju województwa poprzez zachowanie właściwych relacji pomiędzy poszczególnymi systemami i elementami zagospodarowania przestrzennego.**
- **Zwiększenie konkurencyjności regionu i poprawa warunków życia.**

Wymienione cele mają być osiągnięte w powiązaniu z kształtowaniem właściwej struktury przestrzennej zagospodarowania regionu.

Koncepcja docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej Mazowsza opiera się na:

- **policentryzacji** – zakładającej, że kluczowymi dla równoważenia rozwoju Mazowsza elementami węzłowymi będą **aglomeracja warszawska i ośrodki subregionalne**, przy czym zakłada się, że w odniesieniu do ośrodków subregionalnych „...w dalszym ich rozwoju zwracać się będzie uwagę na poprawę ich funkcjonowania jako jednostek obsługi ludności o znaczeniu regionalnym oraz jako ośrodków stymulujących rozwój przedsiębiorczości, a także dążyć się będzie do poprawy ich powiązań z Warszawą.”;
- **kształtowaniu pasm rozwoju** – rozumianego jako system obszarów rozwoju stymulowanego funkcją głównych powiązań infrastrukturalnych znaczenia międzynarodowego, krajowego i regionalnego. Zakłada się, że koncentracja rozwoju w tych pasmach będzie sprzyjać „...spójności regionu i usprawnieniom powiązań głównych ośrodków usługowo-gospodarczych”, przy czym „W zasięgu oddziaływania tak określonych pasm rozwoju znajdować się będzie około 70% ludności województwa”.
- **kształtowaniu systemu terenów otwartych** – rozumianego jako sieć obszarów rozwoju zagospodarowania „...o różnych funkcjach uwarunkowanych bezpośrednio cechami środowiska przyrodniczego”.

Osiągnięciu założonych celów polityki przestrzennej służyć ma wdrożenie następujących kierunków polityki przestrzennej województwa:

- **Wspomaganie rozwoju wybranych ośrodków osadniczych.**
- **Rozwój ponadlokalnych systemów infrastruktury technicznej.**
- **Poprawa warunków funkcjonowania środowiska przyrodniczego.**

- **Ochrona i wykorzystanie wartości kulturowych.**
- **Przeciwdziałanie największym zagrożeniom.**
- **Polityka poprawy efektywności struktur przestrzennych w aglomeracji warszawskiej.**
- **Polityka wspierania dotychczasowych tendencji rozwoju.**
- **Polityka przeciwdziałania nadmiernym dysproporcjom rozwojowym.**

Polityka przeciwdziałania nadmiernym dysproporcjom rozwojowym (2.8)

Polityka ta jest adresowana do obszarów: radomskiego, płockiego, mławsko-żuromińskiego, ostrołęckiego i nadbużańskiego, których wspólną cechą jest kumulacja negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych i brak możliwości samodzielnego ich przezwyciężenia. Celem jest złagodzenie narastających dysproporcji w poziomie rozwoju społecznego i gospodarczego województwa.

Z punktu widzenia osiągania celów strategii rozwoju, w odniesieniu do poszczególnych wyodrębnionych obszarów, polityka województwa będzie wspierała następujące działania:

Obszar radomski

- rozwój Radomia jako ponadregionalnego ośrodka równoważenia rozwoju, zwłaszcza:
  - restrukturyzacja największych przedsiębiorstw przemysłowych, których sytuacja ekonomiczna rzutuje na stan gospodarki i poziom życia mieszkańców całego obszaru,
  - wspomaganie rozwoju Radomskiej Podstrefy Tarnobrzesckiej Strefy Ekonomicznej oraz małych i średnich przedsiębiorstw,
  - wykorzystanie istniejącej infrastruktury lotniskowej dla celów cywilnych i utworzenia lokalnego portu lotniczego oraz regionalnego centrum logistycznego;
- wspomaganie rozwoju ośrodków powiatowych: Lipska, Przysuchy, Szydłowca i Zwolenia w zakresie funkcji obsługi ludności i rolnictwa oraz miasta Pionki w zakresie rewitalizacji terenów przemysłowych i miasta Iłży w zakresie obsługi ludności i turystyki;
- realizacja inwestycji infrastrukturalnych, zwłaszcza:
  - dokończenie modernizacji drogi nr 7 z obejściem Radomia,
  - modernizacja linii kolejowej Warszawa – Radom (z dobudową drugiego toru na odcinku Warka – Radom),
  - dostosowanie drogi krajowej nr 12 do parametrów technicznych trasy ekspresowej z postulowanym obejściem Radomia,
- wspomaganie samorządów lokalnych (miasta Radomia oraz gmin powiatów: radomskiego i szydłowieckiego w zakresie aktywizacji gospodarczej w celu zmniejszenia bezrobocia,
- podnoszenie poziomu produkcji rolnej poprzez dalszy rozwój specjalizacji (sadownictwo i warzywnictwo),
- rozwój turystyki w oparciu o:
  - istniejącą bazę (zwłaszcza w dolinach Wisły i Pilicy, Radomki, Iłzanki), wartości kulturowe (Radom, Szydłowiec, Iłża, Czarnolas – Zwolen – Sycyna) i walory przyrodnicze,
  - ponad stuletnie tradycje letniskowo-lecznicze Garbatki Letnisko (wyróżniający mikroklimat na obrzeżu sosnowych lasów Puszczy Kozienickiej),
  - predyspozycje rejonu przysusko-szydłowieckiego do turystyki zimowej,
- zachowanie ochrony obszarów cennych przyrodniczo oraz wartości środowiska kulturowego,
- wdrażanie programów rolno-środowiskowych w wytypowanych gminach.

Niniejsze założenia stanowią rozwinięcie PZPWM w zakresie sformułowania zasad realizacji polityki przeciwdziałania nadmiernym dysproporcjom rozwojowym (2.8). ZPDwROP w strukturze celów i priorytetów (R. III). Zawierają odniesienie do wszystkich ww. działań przewidzianych w PZPWM do realizacji na obszarze radomskim. Wyodrębnione w tych Założeniach obszary priorytetowe wsparcia oraz odpowiednie propozycje działań i kryteriów ich rankingowania – także odnoszą się do zapisów PZWMW w sposób wyczerpujący. W szczególności:

- Cel I: Konkurencyjne warunki rozwoju społecznego – ma być realizowany w obszarach priorytetowych grupujących działania spójne zwłaszcza z ww. działaniami a), b) i d) PZPVM dla obszaru radomskiego;
- Cel II: Trwały rozwój endogenny – ma być realizowany w obszarach priorytetowych grupujących działania spójne zwłaszcza z ww. działaniami e), f), g) i h) PZPVM dla obszaru radomskiego;
- Cel III: Konkurencyjny subregion – Radom jako regionalny ośrodek równoważenia rozwoju – ma być realizowany w obszarach priorytetowych grupujących działania spójne zwłaszcza z ww. działaniami a), b), c) i d) PZPVM dla obszaru radomskiego.

Ponadto, spójność niniejszych Założeń z PZPVM zachowana została na poziomie koncepcji przestrzennej realizacji działań wspierających ROP w zakresie jak następuje:

- działania adresowane do ośrodków różnych kategorii (ośrodek subregionalny, centra aktywizacji gospodarczej i ośrodki obsługi ludności) stanowią rozwinięcie ww. działań a) i b) PZPVM dla obszaru radomskiego;
- działania związane z rozwojem sieci powiązań pomiędzy ośrodkami ROP oraz powiązań zewnętrznych, stanowią rozwinięcie ww. działań b), c) i f) PZPVM dla obszaru radomskiego;
- działania adresowane do obszarów rozwoju funkcji gospodarczych stanowią rozwinięcie ww. działań b), d), e) i h) PZPVM dla obszaru radomskiego;
- działania adresowane do pasm rozwoju turystyki i rekreacji stanowią rozwinięcie ww. działań f) i g) PZPVM dla obszaru radomskiego.

Spis bibliografii

- P. Lisowski, Radom w blasku czy cieniu Warszawy, w: Studia Regionalne i Lokalne Nr 4(4)2000.
- M. Smętkowski, Metropolia warszawska w otoczeniu regionalnym i międzynarodowym, w: Globalizacja Warszawy – strategiczny problem XXI w., Warszawa 2004.
- „Powiaty w Polsce – 2005”, informacje z Urzędu Miejskiego Radomia (również strona internetowa miasta), bezpośrednio ze szkół wyższych.
- G. Węclawowicz, Geografia społeczna miast. Zróżnicowania społeczno-przestrzenne. Warszawa 2003.

Spis załączników²¹

(osobny tom)

- Załącznik nr 1: Zbiorcze zestawienie zamierzeń partnerów lokalnych, które mogą być przedmiotem wsparcia w ramach polityki regionu w okresie 2007-2013.
- Załącznik nr 2: Zbiorcze zestawienie ankiet analizy A-B-C.
- Załącznik nr 3: Zbiorcze zestawienie ankiet dot. barier w absorpcji wsparcia w ramach ZPORR.
- Załącznik nr 4: Lista partnerów lokalnych, zaproszonych do udziału w opracowaniu ZPDwROP.
- Załącznik nr 5: Protokoły ze spotkań z partnerami lokalnymi.
- Załącznik nr 6: Zestawienie uwag i wniosków do projektu dokumentu.

Spis tabel:

Tabela 1.	Podregion Radomski, przyrost naturalny i migracje w/g powiatów, lata 1999–2004	23
Tabela 2.	Podregion Radomski – ludność w/g grup wiekowych i powiatów, lata 1999, 2004	25
Tabela 3.	Podregion Radomski – prognoza ludności, stan w dniu 31 XII	26
Tabela 4.	Podregion Radomski – prognoza demograficzna i dynamika dla wybranych lat w/g grup wieku, stan w dniu 31.XII*	27
Tabela 5.	Kadry służby zdrowia w podregionach Mazowsza.....	35
Tabela 6.	Baza noclegowa turystyki	38
Tabela 7.	Wybrane dane o podregionach województwa mazowieckiego w 2004 roku	42
Tabela 8.	Mieszkania oddane do użytku w latach 1999 i 2004	43
Tabela 9.	Mieszkania w % ogółu mieszkań wyposażonych w urządzenia techniczno-sanitarne według powiatów, rok 2004.....	44
Tabela 10.	Produkt krajowy brutto (ceny bieżące)	45
Tabela 11.	Produkcja sprzedana, nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach Wartość brutto środków trwałych przedsiębiorstw	46

---

²¹ Załączniki wchodzą w zakres dokumentacji trybu opracowania niniejszego dokumentu i jako takie nie podlegają publikacji.

Tabela 12.	Struktura nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach w 2004 r. (ceny bieżące).....	50
Tabela 13.	Użytki rolne w latach 1999–2004.....	52
Tabela 14.	Użytki rolne w latach 1999–2004.....	52
Tabela 15.	Udokumentowane złoża kopalin podstawowych w układzie powiatów.....	65
Tabela 16.	Udokumentowane złoża kopalin podstawowych.....	67
Tabela 17.	Udokumentowane złoża kopalin pospolitych (ważniejszych) w układzie powiatów.....	68
Tabela 18.	Udokumentowane złoża kopalin pospolitych (ważniejsze).....	70
Tabela 19.	Struktura i potencjał gospodarczy ośrodków miejskich obszaru radomskiego..	77
Tabela 20.	Wsparcie Radomskiego OP w ramach Samorządowego Programu Rozwoju Mazowsza	89
Tabela 21.	Wsparcie Radomskiego OP w ramach ZPORR (stan na koniec lipca 2005 r.) .	93
Tabela 22.	Struktura celów i priorytetów programów wsparcia ROP	102
Tabela 23.	Wstępna lista projektów kluczowych dla rozwoju ROP.....	149
Tabela 24.	Zasady przestrzennej alokacji wsparcia ROP	157

Spis wykresów:

Wykres 1.	Transakcje eksportowe podmiotów obszaru radomskiego w 2002 roku.....	17
Wykres 2.	Liczba transakcji eksportowych w obszarze radomskim na 100 podmiotów.....	18
Wykres 3.	Struktura transakcji eksportowych o wartości od 1 mln zł do 10 mln zł w 2002 roku...	19
Wykres 4.	Korzystający z noclegów turyści zagraniczni w latach 1999-2004.....	39
Wykres 5.	Koszt realizacji zadań (w % do ogółu zadań).....	134

Spis map:

Mapa 1.	Obszary problemowe	8
Mapa 2.	Infrastruktura – powiązania komunikacyjne.....	13
Mapa 3.	Infrastruktura – systemy energetyczne	14
Mapa 4.	Gęstość zaludnienia.....	21
Mapa 5.	Gęstość zaludnienia.....	22
Mapa 6.	Bezrobocie w 2004 r	30
Mapa 7.	Aktywność gospodarcza i zatrudnienie.....	48
Mapa 8.	Walory środowiska naturalnego.....	55
Mapa 9.	Przydatność rolnicza gruntów (grunty orne).....	62
Mapa 10.	Przydatność rolnicza gruntów (użytki zielone).....	63
Mapa 11.	Uwarunkowania rozwoju turystyki i rekreacji.....	74
Mapa 12.	Skupienie branż przemysłowych.....	83
Mapa 13.	Udokumentowane złoża surowców mineralnych.....	84
Mapa 14.	Rozwój sieci ośrodków i obszarów funkcjonalnych.....	137
Mapa 15.	Rozwój sieci powiązań. Komunikacja.....	138

Abstract

Support programmes for the problem areas, including the Radom Problem Area, are based on the Spatial Development Plan for the Mazowieckie Voivodeship, as well as on the Development Strategy for the Mazowieckie Voivodeship. The aim of drafting of the programme in question is to thoroughly analyse the causes and conditions of deepening the polarisation in the development of the Mazowieckie voivodeship and to prepare a consultative document, which would serve as a supplementary material for the formulation of the executive regional policy documents, especially the Regional Operational Programme.

The present dissertation has been drafted in cooperation with local partners, such as the representatives of communal and provincial authorities of the Radom area, the representatives of economic self-government and organizations, research and development units, universities, social organizations and other entities, which may play an important role in the implementation of regional policy on the area in question, including their role as potential beneficiaries of support from the part of the region.

The area covered by the present dissertation is featured by deep disproportions in terms of economic development and the character of growth factors. However, the degree of functional integration is quite high on the area and can be described as a functional Radom sub-region.

The diagnosis of the problem area has been conducted in sectoral arrangement, thus including 6 different spheres of analysis: relations with the external system; social capital; economic potential; environment (especially the endogenous resources); the functional and spatial development structure and the absorption of public support funds for regional development (in the framework of regional and structural policies). It enabled the verification of the following provisions of the Spatial Development Plan for the Mazowieckie Voivodeship, from the point of view of key current social and economic problems of the Radom area:

- high unemployment (Szydłowiec and Radom districts – the areas of structural unemployment);
- collapse of traditional industries – a threat to the economic base of the area;
- low share of the SME sector;
- low standards of the supra-regional transport infrastructure;
- low quality of the agricultural productive area and extensive farming;
- deformations of demographic structure (ageing).

Strategic guidelines to the Radom area development action plan include the goals and priorities of actions. They aim to render the goals and priorities of the updated Development Strategy for the Mazowieckie Voivodeship more specific and precise. The hierarchical structure of the goals and priorities of the support programme has been devised to create a coherent system of actions, which would consistently produce regional policy executive programmes for the Radom area. The main aim has been adopted as: “Preventing from social degradation and the aggravation of economic development disproportions in the sub-region in relation to regional and national environment” and three strategic goals: “Competitive conditions of social development”, “Sustainable endogenous development”, “Competitive sub-region – Radom as a regional centre for balancing of the development”. Each strategic goal has been bound with a set of executive goals and priority areas of support from the region.

In the executive part of the present paper, suggestions of actions in the priority areas of support have been formulated. Also the criteria have been set for the qualification of the projects submitted by the beneficiaries in the framework of the actions in question. The criteria have been based on the guidelines for the directions of the development of the spatial and functional structure of the problem area. Two modes of the procedure of recommendation of the projects to support have been proposed: granting points to the projects submitted to competition and a list of priority projects which are excluded from the competition procedures. The recommendations of the executive part of the present dissertation are aimed at improving the coordination of spatial planning in the region with the rules of distribution of the support funds, within the framework of the Mazowieckie voivodeship regional policy.